

รายงานการวิจัยฉบับความก้าวหน้า (ฉบับแก้ไข)

เรื่อง

การศึกษาวิเคราะห์คติธรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนา
ที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี
An Analytical Study Of Folk Morals In Buddhism.
That Appears In The Ancient Scriptures
Of Ubon Ratchathani Province

พระมหาวิระชาติ ธีรสิทธิ์ (เพ็งแจ่ม), ดร.

พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร.

พระมหาสุริยัน อุตตโน

ผศ.เกียรติศักดิ์ บุตรราช

นางสาวพรพรรณ คະหาญ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๕๖๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS ว.800767192

รายงานการวิจัยฉบับความก้าวหน้า (ฉบับแก้ไข)

เรื่อง

การศึกษาวิเคราะห์คติธรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนา
ที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี
An Analytical Study Of Folk Morals In Buddhism.
That Appears In The Ancient Scriptures
Of Ubon Ratchathani Province

พระมหาวิระชาติ อีรสิทธิ์ (เพ็งแจ่ม), ดร.

พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร.

พระมหาสุริยัน อุตตโน

ผศ.เกียรติศักดิ์ บุตรราช

นางสาวพรพรรณ คะหาญ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๕๖๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS ว.800767192

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

An Analytical Study Of Folk Morals In Buddhism.
That Appears In The Ancient Scriptures
Of Ubon Ratchathani Province

PhraMahaWeerachat Dhirasiddho (Pengjam), PhD.

Phra Srirattanobon, Asst.Prof.Dr.

Phra Maha Suryan Uttano

Asst. Prof. Kiattisak Butrat

Miss Phonphan Kahan

MahachulalongkornrajavidyalayaUniversity

Ubonratchathani Campus

B.E. 2024

Research Project Funded by
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS ๓.800767192

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

- ชื่อรายงานการวิจัย :** การศึกษาวิเคราะห์คติธรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์
โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี
- ผู้วิจัย :** พระมหาวิระชาติ ธีรสิทฺโธ (เพ็งแจ่ม), ดร.
พระศรีรัตน์ โนนบล, ผศ.ดร.
พระมหาสุริยัน อุตฺตโน
ผศ.เกียรติศักดิ์ บุตรราช
นางสาวพรพรรณ คະหาญ
- ส่วนงาน :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
- ปีงบประมาณ :** ๒๕๖๗
- ทุนอุดหนุนการวิจัย :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาประวัติความเป็นมาของนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี.๒) เพื่อศึกษาหลักคติธรรมธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี ๓) เพื่อวิเคราะห์คติธรรมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากการผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๒๕ รูป/คน และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) ตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนดไว้

ผลการวิจัยพบว่า

นิทานพื้นบ้าน หมายถึง งานเขียนทุกชนิดทั้งประเภทร้อยกรองและร้อยแก้ว ที่ผู้เขียนได้สื่อความคิดของตนเองรวมทั้งความคิดของผู้อื่นที่ได้สืบทอดต่อกันมา ซึ่งจะใช้ภาษาพื้นบ้านในการถ่ายทอดเป็นเอกลักษณ์ และสื่อเรื่องราวด้านต่างๆ ของท้องถิ่นใดโดยเฉพาะ เช่น จารัตประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ ช่วยให้ผู้ฟังและผู้อ่านได้ผ่อนคลายทุกข์ ผ่อนคลายความตึงเครียด เป็นคติเตือนใจ ช่วยอบรมบ่มนิสัย ช่วยให้เข้าใจสิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ธรรมชาติ เพื่อเสริมศรัทธาในศาสนา เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

คติธรรมธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี มีการสำรวจและตรวจสอบคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ในสถานที่ต่างๆ เช่น วัด บ้านหอมธรรม และบ้านปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งคัมภีร์ที่ถูกครอบครองโดยหอมธรรมและปราชญ์ชาวบ้านนั้นจะถูกห่อหุ้มเพราะถือว่าเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่เก็บไว้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์และเป็นตำรายาสมุนไพรไม่สามารถนำมาเปิดเผยต่อที่สาธารณะได้ ประกอบด้วย ตำนานนิทานพื้นบ้าน นิคม (พื้นสืบหรือนิทานก้อม) คำผญา-ภาษิต โตงโตย กลอนสาร และกลอนลำ เป็นต้นหมวดที่สามว่าด้วยหมวด

ประวัติศาสตร์ ประกอบด้วยพงศาวดาร ตำนานพื้นบ้านพื้นเมือง ตำนานพื้นพระ ตำนานพื้นพระธาตุ ตำนานเทศน์ รวมถึงกฎหมายโบราณ เป็นต้น

เนื้อหาของนิทานเป็นตัวกระตุ้นให้มีการประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบที่ดีงาม คุณธรรมเป็นสิ่งที่ดีงามทางจิตใจ เป็นคุณค่าของชีวิตในการบำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ ให้เกิดความรักสามัคคี ความอบอุ่นมั่นคงในชีวิต ความกตัญญู ความเพียร ความเมตตา ความเสียสละ ได้แก่ มุ่งสั่งสอนให้ผู้ปฏิบัติประสบความสำเร็จในโลก ได้แก่ หลักศีล ๕ และศีล ๘ รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องบุญบาป เวนกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรกกับสวรรค์ เป็นรากฐานกับชีวิตประจำวันของชาวอีสาน ส่วนหลักธรรมในโลกุตระ คือหลักธรรมที่มุ่งสู่สภาวะธรรมชั้นสูง คือมุ่งสู่นิพพาน ที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามหลักการในพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวอีสานได้นำเอาเชื่อในพระพุทธศาสนาในระดับโลกียะ ไปผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีसाงเทวดา ก่อให้เกิดพระพุทธรูประดับชาวบ้านขึ้นในสังคมอีสาน เป็นลักษณะของความรู้สึกรักคิดทางจิตใจ เป็นสภาพคุณงามความดีที่สั่งสมอยู่ในจิตใจของมนุษย์เป็นเวลายาวนาน เป็นตัวกระตุ้นให้มีการประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบที่ดีงาม คุณธรรมเป็นสิ่งที่ดีงามทางจิตใจ เป็นคุณค่าของชีวิตในการบำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ ให้เกิดความรักสามัคคี ความอบอุ่นมั่นคงในชีวิต

Research Tittle : An analytical study of folk morality in Buddhism.
that appeared in the ancient scriptures of Ubon
Ratchathani Province

Authors : PhraMahaWeerachat Dhirasiddho (Pengjam), PhD.
Phra Srirattanobon, Asst.Prof.Dr.
Phra Maha Suryan Uttano
Asst. Prof. Kiattisak Butrat
Miss Phonphan Kahan

Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Ubon Ratchathani Campus

Academic Year : 2567/2024

Funds granted by : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์คติธรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานีได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ โดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ ได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนและคำแนะนำจากหลายท่านหลายหน่วยงาน และบุคลากรหลายฝ่าย ทำให้งานวิจัยบรรลุผลสำเร็จ ประกอบด้วย พระพรหมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร. อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระครูสุธีกิตติบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระวชิรกิจโกศล, ดร.รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี วัด บ้าน หมอธรรม และบ้านปราชญ์ชาวบ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบลผู้ทรงคุณวุฒิ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ สำนักวัฒนธรรมจังหวัด และเจ้าหน้าที่ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทุกท่าน ที่ช่วยให้คำแนะนำและปรึกษาในการทำวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ทุกท่าน และขอบพระคุณ คณะผู้บริหาร คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานีทุกท่าน ที่ให้การสนับสนุนในการทำวิจัยและขอบ่น้อมรำลึกถึงอำนาจการมีของคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่อยู่สากลโลกอันเป็นที่พึ่งให้ผู้วิจัยมีสติปัญญาในการทำวิจัยเล่มนี้ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ที่ได้อนุมัติทุนอุดหนุนการวิจัย และคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้ให้ข้อเสนอแนะ และแนวทางแก้ไขในงานวิจัยฉบับนี้ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งทำให้งานวิจัยนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ร่วมวิจัยทุกท่านที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์แก่บุคลากรทางการศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ตลอดจนจะเป็นประโยชน์ในการสร้างองค์ความรู้การศึกษาคณะสงฆ์ต่อไป

พระมหาวิระชาติ ธีรสิทฺโธ, ดร.

พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร.

พระมหาสุริยัน อุตุตโน

ผศ.เกียรติศักดิ์ บุตรราช

นางสาวพรพรรณ คະหาญ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	จ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ ปัญหาของการวิจัย	๔
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๗
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘
๒.๑ พัฒนาการของคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา	๘
๒.๒ แนวคิดคตินิยมเกี่ยวกับพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนา	๑๖
๒.๓ แนวคิดนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา	๑๗
๒.๔ พัฒนาการของนิทานพื้นบ้านอีสาน	๓๗
๒.๕ นิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณ ๓ เรื่อง	๔๕
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗๓
๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๘๐
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย	๘๑
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๘๑
๓.๒ พื้นที่ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๘๓
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย	๘๔
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๘๕
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๘๖
๓.๖ การนำเสนอผลการวิจัย	๘๖
๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย	๘๗

บทที่ ๔ ผลการวิจัย	๘๘
๔.๑ การวิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านเรื่องท้าวเสียวสวาสดี	๘๘
๔.๒ การวิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านเรื่องท้าวหัวข้อหล่อ	๑๐๐
๔.๓ การวิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านเรื่องตึกแตนคำ	๑๐๘
๔.๔ คุณค่าของคตินิยมในนิทานพื้นบ้านที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชาวอุบลราชธานี	๑๑๔
๔.๕ สรุป	๑๒๓
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	๑๒๕
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๒๕
๕.๒ อภิปรายผล	๑๒๗
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๒๗
บรรณานุกรม	๑๒๙
ภาคผนวก	๑๓๔

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

ตารางที่ ๑ คำอธิบายตาราง...

๑

สารบัญภาพ

ภาพที่

หน้า

ภาพที่ ๑ คำอธิบายภาพ...

๑

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนายุทธศาสตร์การวิจัยในระดับภูมิภาคมีการบูรณาการด้านการวิจัยที่สอดคล้องกับแนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศสามารถเชื่อมโยงกับแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๔)^๑ ความต่อเนื่องของนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ (พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๔) การปฏิรูประบบวิจัยของประเทศรวมทั้งนโยบายและแนวทางการวิจัยของสภาวิจัยแห่งชาติระยะยาว พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๗๑ โดยการวิจัยจะตอบสนองความต้องการของชุมชนและปัญหาที่สำคัญเร่งด่วนเพื่อการพัฒนาประเทศพร้อมกับดำเนินการควบคู่กับการวิจัยเพื่อความเป็นเลิศทางวิชาการอันเป็นรากฐานอันสำคัญของการพัฒนาประเทศอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้มุ่งให้เกิดการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยทั้งจากหน่วยงานที่มีภารกิจประจำตามหน้าที่ (function) ภารกิจตามนโยบายและยุทธศาสตร์ของชาติหรือรัฐบาล (agenda) (area) ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินการตามยุทธศาสตร์การวิจัยในระดับหน่วยงานและภูมิภาคเกิดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการงานวิจัยและการบริหารงบประมาณเพื่อการพัฒนาภูมิภาคต่างๆ อันจะทำให้เกิด

ประสิทธิผลต่อการพัฒนาประเทศโดยรวมให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยตลอดจนในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมกันเสนอแนะปฏิบัติและติดตามผลเพื่อให้เกิดการพัฒนางานวิจัยในทุกภาคส่วนและทุกระดับของประเทศอีกทั้งเพื่อส่งเสริมให้เกิดงานวิจัยที่มีการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและตอบสนองการพัฒนาประเทศมากขึ้นซึ่งสอดคล้องกับนโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙)^๒ ซึ่งมีการกำหนดกลยุทธ์การวิจัยที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาระดับภูมิภาคบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำผลการวิจัยที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจสังคมและ

---

^๑ คณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๔), (กรุงเทพมหานคร, ๒๕๖๐) หน้า ๓

^๒ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, (๒๕๕๐). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๐) หน้า ๓-๕

สาธารณะในระดับชุมชนและระดับภูมิภาคได้ทั้งจัดสรรงบประมาณการวิจัยให้กระจายไปยังหน่วยงานต่างๆรวมทั้งในภูมิภาคโดยมีกระบวนการบริหารจัดการงบประมาณเพื่อการวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพ และมีกลไกกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานวิจัยในส่วนกลางและในส่วนภูมิภาคอันจะนำไปสู่การสร้างเครือข่ายการวิจัยและพัฒนาการพัฒนาศูนย์กลางการวิจัยเฉพาะทางและการพัฒนาบุคลากรการวิจัยร่วมกันขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การวิจัยและนวัตกรรม ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๗๙) อย่างเป็นเอกภาพและมีประสิทธิภาพ ในปัจจุบันการละเลยการทอดทิ้งภูมิปัญญาท้องถิ่นตำรา คัมภีร์ ไบลาณที่บรรจุหลักศีลธรรมจริยธรรมหลักพุทธธรรมอันเป็นคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา ในอดีตที่ผ่านมามากอีสานจะใช้ใบไม้ในการบันทึกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และใบไม้ที่ใช้บันทึกนั้นจะใช้ใบลานจึงเรียกว่าคัมภีร์ใบลานที่เป็นเช่นนี้เพราะในยุคโบราณกระดาษยังไม่มี จำเป็นต้องใช้ใบไม้ในการบันทึกหลักฐานต่างๆ เมื่อความเจริญทางด้านเทคโนโลยีเข้ามาแทนที่ คือมีกระดาษและมีการพิมพ์หนังสืออย่างเป็นระบบจึงทำให้คนอีสานมองไม่เห็นคุณค่าของใบลาน พร้อมทั้งหลักธรรมและวัฒนธรรมประเพณีที่บันทึกไว้ในคัมภีร์ใบลาน ส่วนอักษรที่ใช้บันทึกในใบลานใช้อักษรธรรมและอักษรไทยน้อยซึ่งเรียกรวมๆ ว่าอักษรอีสานโบราณ ปัจจุบันนี้มีน้อยคนนักที่จะสามารถอ่านคัมภีร์โบราณได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะทำให้คุณค่าที่บันทึกอยู่ในคัมภีร์ใบลานสูญหายไป ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งที่เราต้องละทิ้งมรดกอันล้ำค่าที่บรรพบุรุษของเราได้สร้างสรรค์มา เมื่อเป็นเช่นนี้ควรอย่างยิ่งที่เราจะต้องฟื้นฟูคัมภีร์โบราณเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้อ่านออกเขียนได้อันจะนำเราสู่การศึกษาค้นคว้าหาความรู้ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ใบลานและหนังสืออื่นที่บันทึกด้วยอักษรอีสานโบราณ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าที่บรรพบุรุษของเราได้สร้างสรรค์ไว้ให้กับพวกเรา จะได้เป็นที่น่าภูมิใจของอนุชนรุ่นหลังว่าเราได้มีบรรพบุรุษที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ตรงนี้มาก่อน

วัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านของคนท้องถิ่น เป็นมรดกตกทอดอันล้ำค่าทางสังคมคนอีสานซึ่งบรรพชนไทยอีสานได้สืบสานอย่างต่อเนื่อง โดยการอนุรักษ์เผยแพร่และถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ยุคแล้วยุคเล่าจนถึงปัจจุบันวัฒนธรรมอันหมายถึงสิ่งที่รวมเอาความรู้ภูมิปัญญา ภาวะเบียบ ศีลธรรม ศิลปะ ประเพณี อาชีพ ความสามารถ ความประพฤติ การแสดงออกทางด้านต่างๆ และอุปนิสัยอื่นๆ ที่คนในชุมชนรับสืบทอดกันมาในฐานะสมาชิกของสังคม วัฒนธรรม ล้วนประกอบด้วยลักษณะที่เน้นในหลายๆ เรื่องอันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับดำเนินชีวิตในสังคมมนุษย์วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิด หรือถ่ายทอดได้ทางพันธุกรรมทางพฤติกรรม ทางการกระทำ ทางการแสดงออก ทางอุปนิสัยใจคอ และทางความสามารถของมนุษย์ แต่ล้วนเกิดจากการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ด้วยตนเองทั้งสิ้น แต่ละสังคม ชุมชน และประเทศชาติก็ล้วนมีวัฒนธรรมเป็นของตนเองและแตกต่างกันไป จึงไม่ควรนำมาเปรียบเทียบกันว่าของใครดีกว่าของใคร เพราะแต่ละวัฒนธรรมก็ย่อมเหมาะสมถูกต้อง ทรงคุณค่าตามสภาพแวดล้อมของแต่ละชุมชน สังคม และชาตินั้นๆ

การถ่ายทอดปรัชญาธรรม คติธรรม ศีลธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะวัฒนธรรม คุณธรรมเหล่านี้ เป็นประหนึ่งแสงเทียนส่องทาง แสงธรรมนำวิถีชีวิตของคนในกลุ่มชนและสังคมนั้นๆ ให้ได้พบแสงสว่างบนถนนสายชีวิตที่ถูกลิขิตไว้แล้ว จากนิทานพื้นบ้านอีสาน นิทานชาดกเพียบพร้อมด้วย ตัวอย่างที่โดดเด่นพร้อมทั้งทัศนคติที่ตึงามซึ่งตัวละครในแต่ละเรื่องได้ประพฤติปฏิบัติเป็นเนติแบบแผนอันเป็นที่ชื่นชมของผู้่านผู้ศึกษาค้นคว้า และผู้สนใจทั่วไป สิ่งเหล่านี้ ล้วนเป็นคุณธรรมอันดีงามสูงส่งที่ปรากฏในเนื้อหาสาระของนิทานพื้นบ้านอีสานจากหนังสือผูกใบลาน หากได้รับการส่งเสริมสนับสนุนอย่างแท้จริงและจริงจังจริงใจจากหน่วยงานภาครัฐ องค์กรต่างๆ และจากปัจเจกชน สื่อสารมวลชน ทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และบอกกล่าวฝากข่าวกันต่อไป ก็ จะเกิดคุณค่าสารประโยชน์ และเป็นทางเลือกหนึ่งในการอบรมบ่มนิสัย หล่อหลอมจิตใจคนไทย ลูกหลานไทยให้เกิดจิตสำนึกที่ดีในอันจะถือประพฤติปฏิบัติ เพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูเผยแผ่สืบสารถ่ายทอด วรรณกรรมอันเป็นสมบัติทรัพย์สินทางปัญญา ที่ทรงคุณค่าสืบต่อไป ”

จังหวัดอุบลราชธานี เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นจังหวัดขนาดใหญ่ของประเทศซึ่งมีประวัติศาสตร์มายาวนานหลายปี โดยเป็นจังหวัดที่มีวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามที่ หลากหลายประชาชนมีการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขสามัคคีด้วยหลักศีลธรรมจริยธรรมใน พระพุทธศาสนา ต่อมาประชาชนในจังหวัดอุบลราชธานีได้รับกระแสโลกาภิวัตน์จากสิ่งต่างๆ เข้ามา อย่างรวดเร็วทั้งในด้านสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมการเมือง ซึ่งไม่เคยเป็นมาก่อน โดยการนำเอา สิ่งที่เป็นคุณประโยชน์และเป็นโทษเข้ามาสู่สังคม ทำให้เกิดปัญหา

ที่มนุษย์ต้องเผชิญวิกฤตการณ์ร่วมกันด้วยเรื่องการเอารัดเอาเปรียบระหว่างรัฐ การเห็น ประโยชน์ของตนเอง เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติการทอดทิ้งภูมิปัญญาท้องถิ่น และ สภาพแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อสังคมโดยทั่วถึงกัน และในปัจจุบันประชาชนในจังหวัด อุบลราชธานี ก็เกิดปัญหาต่างๆ อยู่ตลอดเวลา เช่น ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง ปัญหาจากการ ดำเนินชีวิตที่เต็มไปด้วยการเบียดเบียนซึ่งกันและกันที่สลับซับซ้อนมากมายทั้งที่เกิดจากระหว่าง บุคคล หรือการจากสื่อทางด้านเทคโนโลยีที่ทันสมัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์เชิงประจักษ์ต่อคุณค่าทางวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านที่ แต่งด้วยสำนวน สำเนียงท้องถิ่น จารึก (เขียน) ด้วยอักษรธรรมอีสาน จากนิทานพื้นบ้านอีสานและ นิทานชาดก ๓ เรื่อง คือ

- ๑) นิทานพื้นบ้านเรื่องเสียวสวาด
- ๒) นิทานพื้นบ้านเรื่องท้าวหัวข้อหล่อ
- ๓) นิทานพื้นบ้านเรื่อง ตักแตนคำ

ในการศึกษาวิเคราะห์คติธรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของ จังหวัดอุบลราชธานี มี ๓ เรื่องนี้ เป็นการวิเคราะห์เนื้อหาสาระตละสำคัญที่สะท้อนคติธรรม แนวคิด

หลักธรรมขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ที่ปราชญ์อีสานผู้แต่งแต่ละเรื่องได้ สอดแทรกไว้ในนิทานพื้นบ้านอีสานและนิทาน ชาตกอันเป็นวรรณกรรมนั้นๆ การวิจัยครั้งนี้ ใช้การ วิจัยแบบพรรณนาเชิงคุณภาพ จัดรวบรวมและสรุปหลักธรรมอย่างเป็นระบบ มีระเบียบ ลำดับ ขั้นตอนให้ถูกต้อง ยึดแนวหลักการวิจัยที่ได้รับคำแนะนำชี้แนวทางการวิจัยจากทางผู้เชี่ยวชาญพิเศษ แล้ว จึงจะนำมาจัดพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณชน ชุมชน และสังคม ในรูปแบบนิทานพื้นบ้านอีสานและ นิทานชาตก หนังสือผูกใบลาน ซึ่งจารึกด้วยอักษรธรรมอีสาน หรือแม้จารึกด้วยอักษรขอม อักษรไทย น้อยก็ตามที่ แต่ก็ยังเต็มเปลี่ยนล้นสมบูรณ์เต็มที่ด้วยปรัชญาธรรมและคติธรรม อันเป็นภูมิปัญญา ชาวบ้านท้องถิ่นอีสานอย่างเข้มข้นเต็มรูปแบบและเป็นมรดกทรัพย์สินทางปัญญาอันล้ำค่าควรแก่การ พิฟู อนุรักษ์ เผยแพร่ และถ่ายทอดแก่ปวงชนรุ่นหลังสืบต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมที่แสดงซึ่งวัฒนธรรม ปรัชญาธรรม คติธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสานอย่างแท้จริงอันเป็นการ

ผู้วิจัย มีความเห็นว่า คติธรรม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านถิ่นอีสาน อันเป็นภูมิ ปัญญาที่ลึกซึ้ง ละเอียดอ่อน สุขุม คัมภีร์ภาพ น่าศึกษา น่าสนใจ ยังคงหลงเหลือสาระแก่นแท้ ที่ควร นำมาทำการวิจัยอย่างละเอียดถี่ถ้วน จัดเป็นระบบและนำออกเผยแพร่ในรูปแบบที่สร้างสรรค์ ประดับ ประครองศิลปวัฒนธรรมไทย ส่งเสริมให้โดดเด่นในแนวทางประเพณีปฏิบัติให้เกิดความก่อให้เกิด แนวคิดด้านการศึกษาเชิงอนุรักษ์ เผยแพร่ และถ่ายทอดแล้ว ยังก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในทางเรื่อง ปัญญาและความเชื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเล่าเรียนค้นคว้า เพื่อพัฒนาจิตวิญญาณซึ่งจะเป็นดุจภาษาชะ ทองรองรับคุณธรรม ปรัชญาธรรม และคติธรรมในอนาคตสืบต่อไป

๑.๒ คำถามของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัด อุบลราชธานี เป็นอย่างไร

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักคติธรรมธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์ โบราณจังหวัดอุบลราชธานี เป็นอย่างไร

๑.๓.๓ เพื่อวิเคราะห์คติธรรมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน คัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี เป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัด อุบลราชธานี

๑.๓.๒ เพื่อศึกษาหลักคติธรรมธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์ โบราณจังหวัดอุบลราชธานี

๑.๓.๓ เพื่อวิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน คัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร มีดังนี้

คัมภีร์โบราณ เอกสารสิ่งพิมพ์ หรือวัตถุที่มีอักษรจารึกในเขตจังหวัดอุบลราชธานีที่เกี่ยวข้องกับคตินิยมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาของการวิจัยไว้ดังนี้

๑. ศึกษาประวัติความเป็นมาของนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี
๒. ศึกษาหลักคตินิยมธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี
๓. วิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ในการวิจัย ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ทำกิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากต้นกำเนิด (เอกสารที่ค้นพบในวัดนั้นๆ) โดยการปริวรรต เรียบเรียงเนื้อหา และศึกษาสาระร่วมกับชุมชนในวัดนั้นๆ โดยผู้ทรงภูมิปัญญาในท้องถิ่น กระตุ้นให้เกิดการทำวิจัยเรื่องที่จะเป็นผลประโยชน์ต่อสังคม การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญจาก พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์โบราณ นักวิชาการด้านศาสนา นักวิชาการด้านวัฒนธรรม รวม ๒๐ รูป/คน ประกอบด้วย

๑. พระสงฆ์อาธิการ	จำนวน ๕ รูป
๒. ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์โบราณ	จำนวน ๕ คน
๓. นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา	จำนวน ๕ คน
๔. นักวิชาการด้านวัฒนธรรม	จำนวน ๕ คน

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยครั้งนี้ ใช้เวลาในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูล มกราคม ๒๕๖๘ – ธันวาคม ๒๕๖๘

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

นิทานพื้นบ้าน หมายถึง นิทานที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นที่รู้จักกันดี เล่าสืบทอดกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่าอย่างไม่ขาดสายช่วงเวลา ให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวบ้าน เกี่ยวกับสถานที่ เช่นวัดอุทยาน เรื่องราวบุคคลในอดีต และเหตุการณ์สถานที่สำคัญของชุมชนนั้นๆ ในการวิจัยครั้งนี้ จะมุ่งเน้นถึง นิทาน ๓ เรื่อง ดังนี้ ๑) นิทานพื้นบ้านเรื่องเสียวสวาด ๒) นิทานพื้นบ้านเรื่องท้าวหัวข้อหล่อ ๓) นิทานพื้นบ้านเรื่องตักแตนคำ

คติธรรม หมายถึง แนวคิด คำสอนที่ลึกซึ้งกินใจสอนใจ มีเหตุผลที่เชื่อถือได้เป็นแนวทางชีวิต นำไปใช้ในวิถีชีวิตจริง ได้ผลประจักษ์ เป็นรูปธรรม ทั้งในทางพระพุทธศาสนา และที่สอดแทรกไว้ในนิทานพื้นบ้านในถิ่นนั้นๆ

เสียวสวาด หมายถึง วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาดที่มีต่อความเชื่อของสังคมชาวอีสาน มีหลักธรรมที่สอดแทรกเพื่อให้เห็นได้ประจักษ์ปฏิบัติ อยู่ ๒ ระดับ ได้แก่ หลักธรรมในระดับชาวบ้านหรือระดับโลกียะ ที่เกี่ยวข้องกับโลก มุ่งสั่งสอนให้ผู้ปฏิบัติประสบความสำเร็จในโลก ได้แก่ หลักศีล ๕ และศีล ๘ รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องบุญบาป เวรกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรกกับสวรรค์ คำสอนระดับโลกียะ เป็นรากฐานทางจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวอีสาน ส่วนหลักธรรมในโลกุตระ คือหลักธรรมที่มุ่งสู่สภาวะธรรมชั้นสูง คือมุ่งสู่นิพพาน ที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามหลักการในพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวอีสานได้นำเอาเชื่อในพระพุทธศาสนาในระดับโลกียะ ไปผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีसांगเทวดา ก่อให้เกิดพระพุทธศาสนาในระดับชาวบ้านขึ้นในสังคมอีสาน

ท้าวหัวข้อหล่อ หมายถึง วรรณกรรมที่การถ่ายทอดเรื่องราวท้องถิ่นโดยเฉพาะ จาริตประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ ช่วยให้ผู้ฟังและผู้อ่านได้ผ่อนคลายทุกข์ ผ่อนคลายความตึงเครียด เป็นคติเตือนใจ ช่วยอบรมบ่มนิสัย ช่วยให้เข้าใจสิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ธรรมชาติ เพื่อเสริมศรัทธาในศาสนา เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ต้องการถ่ายทอดคติธรรมทางพระพุทธศาสนา วรรณกรรมเรื่องท้าวหัวข้อหล่อเป็นองค์ความรู้การสร้างทุนทางวัฒนธรรม และที่สำคัญมีการสอดแทรกแนวคิดและพุทธจริยศาสตร์เพื่อสั่งสอนให้คนประพฤติปฏิบัติตามเป็นคนดี

ตักแตนคำ หมายถึง วรรณกรรมเรื่องลำตักแตนคำ เรื่องได้กล่าวถึงปัญหาหรือข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งปมปัญหาข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากสิ่งแวดล้อม หรือแม้กระทั่งปัญหาหรือ

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างตัวเอกของเรื่องกับตัวละครอื่นๆ ที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เป็นปัญหาในการขัดแย้งของการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยมีการระงับข้อขัดแย้งต่างๆ ได้ด้วยการใช้หลักธรรม เพื่อพัฒนาและขัดเกลาลักษณะนิสัยของคนในสังคมให้ละเอียดอ่อนโดยอยู่ในสังคมร่วมกันได้อย่างมีความสงบสุขจนบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือนิพพาน

คัมภีร์โบราณ หมายถึง หนังสือที่เขียนด้วยอักษรธรรมอีสาน อักษรไทยขอม อักษรไทยน้อย และอื่นๆ (Dialects languet) ที่จาร(เขียน) ลงในใบลานด้วยเหล็กจาร รวมถึงอักษรขอมหวัด และอักษรไทยน้อยที่ใช้อยู่ในภาคอีสาน ทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน เป็นเครื่องสื่อสารมวลชน ที่จารึกนิทานเรื่อง ๑) เรื่องเสียวสวาด ๒) ท้าวหัวข้อหล่อ และ ๓) ตึกแตนคำ ที่ปรากฏในจังหวัดอุบลราชธานี

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย

๑.๖.๑ ได้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี

๑.๖.๒ ได้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี

๑.๖.๓ ได้ทราบถึงคติธรรมธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี” จะกล่าวถึงแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
- ๒.๒ แนวคิดคตินิยมเกี่ยวกับพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนา
- ๒.๓ แนวคิดนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
- ๒.๔ พัฒนาการของนิทานพื้นบ้านอีสาน
- ๒.๕ นิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณ ๓ เรื่อง
- ๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

๒.๑.๑ พัฒนาการของคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา

ปัจจุบันพระพุทธศาสนามีอายุยาวนาน แต่ถ้าหากเริ่มต้นจากวันที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ปีนี้ก็ครบ ๒๖๐๐ ปีชาวพุทธนิยมเรียกว่า “พุทธชยันตี” มีการจัดงานเพื่อเฉลิมฉลองวันคล้ายวันตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าทั่วโลกพระพุทธศาสนาผ่ากาลเวลามาตามลำดับโดยเฉพาะในเรื่องของการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นมีพัฒนาการมาตามลำดับเริ่มจากยุคแรกที่มีการเผยแผ่ศาสนาโดยวิธีปากต่อปากคือสอนกันด้วยวาจาเรียกว่า “มุขปาฐะ” จากนั้นค่อยพัฒนาตามยุคสมัยเช่นจาริก พิมพ์หนังสือ จนกระทั่งปัจจุบันมีคาสอนของพระพุทธศาสนาปรากฏบนโลกไซเบอร์มากขึ้นในหลากหลายรูปแบบเมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นครั้งแรกนั้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอาศัยพระพุทธเจ้าเพียงพระองค์เดียวพระองค์ทรงการแสดงธรรมครั้งแรกแก่ปัญจวัคคีย์หลังจากการตรัสรู้ผ่านไปเจ็ดสัปดาห์จนกระทั่งปัญจวัคคีย์ได้อุปสมบทจากนั้นจึงแสดงธรรมแก่ยสกุลบุตรและสหายของยสกุลบุตรในครั้งนั้นได้มีผู้อุปสมบทเป็นภิกษุจำนวน ๖๐ รูป จึงได้เกิดเป็นคณะสงฆ์ขึ้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยคณะสงฆ์

จึงได้เริ่มขึ้นวิธีการเผยแผ่จึงเป็นการเทศนาธรรมโดยใช้วิธีสอนที่เรียกว่ามุขปาฐะต่อมาจึงมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรจนกลายเป็นคัมภีร์ในยุคต่อ ๆ มาซึ่งมีประวัติและพัฒนาการพอสังเขปดังนี้ตั้งแต่สมัยพุทธกาลเป็นต้นมาพัฒนาการแห่งคัมภีร์พระพุทธศาสนา นักวิเคราะห์มหายานกล่าวว่าคัมภีร์พระพุทธศาสนามีพัฒนาการ ๓ ยุค คือ

๑. ยุคมุขปาฐะ ระยะการสืบทอดพระธรรมวินัย โดยระบบปากต่อปาก ผู้มีบทบาทสำคัญมี ๓ รูป คือพระพุทธรเจ้า พระอานนท์ และพระอุบาลี

๒. ยุคพระสูตร ระยะการสืบทอดพระธรรมวินัยโดยการรวบรวมร้อยเรียงเป็นพระสูตรผู้ที่มีบทบาทสำคัญมี ๓ รูป คือ พระมหากัสสปเถระ พระอุบาลี และพระอานนท์เมื่อพระพุทธรเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ๓ เดือนพระมหากัสสปเถระเป็นประธานจัดปฐมสังคายนา ร้อยเรียงพระธรรมเทศนาเป็นพระสูตรรวบรวมพระวินัยเป็นหมวดหมู่

๓. ยุควิชาการ ระยะการสืบทอดพระธรรมวินัยโดยการแต่งคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผู้มีบทบาทสำคัญมี ๓ ท่าน คือพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ พระมีชัยนติกะ และพระมหาเถาะ^๑

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามการมาตามลำดับโดยใช้อุปกรณ์ของแต่ละยุคแต่พอมาถึงปัจจุบันเมื่อโลกเจริญมากขึ้นจึงมีพัฒนาการในการเผยแผ่โดยเพิ่มวิทยุโทรทัศน์และเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาจึงพอจะแบ่งออกเป็น ๕ ยุคคือ

๑. ยุคการสื่อสารโดยคำพูดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาใช้วิธีมุขปาฐะ

๒. ยุคการสื่อสารโดยการเขียนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยเขียนตามผนังถ้ำ จารึกลงใบลาน

๓. ยุคการสื่อสารโดยการพิมพ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการพิมพ์หนังสือพระไตรปิฎก คัมภีร์ ตำราทางพระพุทธศาสนา

๔. ยุคการสื่อสารโดยสื่ออิเล็กทรอนิกส์มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางวิทยุโทรทัศน์

๕. ยุคการสื่อสารโดยโทรคมนาคมและดิจิตอลมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางดาวเทียมและอินเทอร์เน็ต

ในแต่ละยุคมีรูปแบบกระบวนการและประสิทธิผลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่แตกต่างกันไปวิธีการบางอย่างอาจเหมาะสมกับคนในยุคสมัยนั้นๆ แต่พอความเจริญผ่านไปพระพุทธศาสนาก็ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการเพื่อให้เหมาะสมกับคนในยุคสมัยในแต่ละยุคมีประวัติรูปแบบกระบวนการและประสิทธิผลของการใช้วิธีการตามยุคสมัยพอสังเขปดังต่อไปนี้

^๑ พระมหาสมจินต์สมมาปญญ , วิพากษ์แนวคิดพระพุทธศาสนาสำหรับโลกหลังยุคใหม่, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓) หน้า ๕๐

๑. ยุคการสื่อสารโดยคาพูดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาใช้วิธีมุขปาฐะในยุคพุทธกาลเมื่อพระพุทธศาสนากาเนิดขึ้นครั้งแรกมีสาวกผู้ปฏิบัติตามคำสอนพระพุทธเจ้าทรงปรารถนาจะให้พระพุทธศาสนาเป็นที่รู้จักของชนมหาชนจึงได้ส่งสาวกออกประกาศพระพุทธศาสนาเมื่อพระพุทธองค์ส่งสาวกรุ่นแรกออกไปประกาศศาสนานั้นได้มีพระดำรัสถึงความว่า “พวกเธอจงเที่ยวจาริกเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ ชนหมู่มา เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์พวกเธออย่าได้ไปรวมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้นงามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์ บริสุทธิ์สัตว์ทั้งหลาย จาพวกที่มีธูลีคือกิเลสในจักขุน้อย มีอยู่เพราะไม่ได้ฟังธรรมย่อมน้อมผู้รู้ทั่วถึงธรรม จักมีศูกริกษุทั้งหลายแม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม”^๒ ในครั้งนั้นมีพระสมณทูตจำนวน ๖๐ รูปเกิดขึ้นครั้งแรก การเผยแผ่ธรรมในครั้งนั้นโดยมีจุดมุ่งหมาย คือเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มา อะไรคือประโยชน์ในพระพุทธศาสนาแสดงประโยชน์ไว้ ๓ ประการดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในสังยุตตนิกาย ความว่า “ศูกริกษุทั้งหลาย อันบุคคลผู้เล็งเห็นประโยชน์ตนสมควรแท้เพื่อยังกิจให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทหรือบุคคลผู้เล็งเห็นประโยชน์ผู้อื่นสมควรแท้เพื่อยังกิจให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท ก็หรือว่าบุคคลผู้มองเห็นประโยชน์ทั้งสองฝ่ายสมควรแท้จริงเพื่อยังกิจให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”^๓

ประการต่อมาคืออย่าไปทางเดียวกันสองรูปทำไมจึงไม่ให้ไปทางเดียวกันน่าจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อแต่ละองค์จะได้ทางนออย่างเต็มที่เพราะสัตว์ที่มีกิเลสน้อยยังมีอยู่เมื่อได้ฟังธรรมก็อาจจะทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานได้แม้แต่พระองค์เองก็เสด็จไปแสดงธรรมโปรดชฎิลสามพี่น้องที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม พระธรรมทูตน่าจะเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยนี้ต่อมาเมื่อจำนวนภิกษุมีจำนวนมากขึ้นพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองจนกระทั่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพานได้แสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายในมหาปรินิพพานสูตรที่ขนิภาย มหารวรรคความว่า “ว่า “ธรรมและวินัยอันใดเราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอ โดยกาลล่วงไปแห่งเรา”^๔

ภายหลังพุทธปรินิพพานคณะสงฆ์บริหารด้วยธรรมวินัย ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๓ พระเจ้าอโศกมหาราชกระทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ได้ส่งพระธรรมทูตออกไปเผยแผ่ศาสนาในต่างประเทศ ๙ สาย นับเป็นพระธรรมทูตที่เดินทางออกนอกชมพูทวีปครั้งแรกในประเทศไทยอดีตเรียกว่า สุวรรณภูมิ

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๓๗

^๓ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๗/๒๙

^๔ ที.ม. (ไทย) (๑๐/๑๔๑/๑๔๖)

คือ ๑) จารึกเนื้อความแสดงธรรม ๒) จารึกเนื้อความแสดงเหตุการณ์ ๓) จารึกแสดงเนื้อความนมัสการพระรัตนตรัย ๔) จารึกแสดงเนื้อความปรารภนา ๕) จารึกเนื้อความปกิณณะ^๖

๒. จารึกเนื้อความแสดงธรรม จารึกภาษาบาลีในกลุ่มนี้เท่าที่สำรวจพบมี ๕๐ หลัก แบ่งเป็นกลุ่มตามเนื้อหาคือ

๑. กลุ่มจารึกคาถา เย ธมมา ที่ค้นพบมีประมาณ ๒๐ หลักเช่นที่ระยองด้านขวาองค์พระปฐมเจดีย์ บนสถูปศิลาบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ หน้าศาลเจ้าข้างองค์พระปฐมเจดีย์ นครปฐมโดยใช้อักษรอินเดียใต้ที่เรียกว่าปัลลวะข้อความเป็นคาถาคัดมาจากคัมภีร์มหาวรรค พระวินัยปิฎก มหาวรรค มีข้อความว่า "เย ธมมา เหตุปภวา เตส เหตุหตุง) ตถาคโต (อาห) เตสณจ โย นิโรโธ เอว วาที มหาสมณโต ฯ"^๗ นอกจากนี้ยังพบบนแผ่นอิฐหลักที่ ๓๐ บ้านท่ามะม่วง ตาบลจระเข้สามพัน อำเภอกู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรีพบที่บ้านพรหมทิน ตำบลหลุมข้าว อำเภอกอศำโรง จังหวัดลพบุรี พบที่เมืองศรีเทพจังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นต้น แสดงว่าจารึกคาถา เย ธมมามีกระจายอยู่ทั่วไปในดินแดนประเทศไทย

๒. กลุ่มจารึกสารธรรมเอกเทศ คือแต่ละหลักมีเนื้อหาตามความสนใจหรือตามที่เห็นคุณค่า เฉพาะหลักที่รวบรวมได้มี ๑๘ หลัก เป็นจารึกสมัยก่อนสุโขทัย ๕ หลัก จารึกสมัยสุโขทัย ๘ หลักจารึกอยุธยา ๔ หลัก และสมัยรัตนโกสินทร์ ๑ หลัก^๘

๓. กลุ่มจารึกคาถาย่ออริยสัจ ๔ เมื่อจารึกคาถา เย ธมมาสิ้นสุดลงในสมัยสุโขทัยและได้เกิดจารึกกลุ่มสาระธรรมขึ้นแทนสืบเนื่องมาจนถึงสมัยอยุธยาทางอาณาจักรล้านนาได้เกิดนิยมสร้างจารึกแสดงคาถาย่ออริยสัจ ๔ ขึ้นโดยได้รับอิทธิพลจากลังกา เท่าที่ค้นพบมี ๙ จารึก เช่นจารึกที่ฐานพระพุทธรูปวัดเกตศรี จังหวัดเชียงราย จารึกด้วยอักษรสิงหลประมาณปี พ.ศ. ๒๐๐๐ มีความว่า ปฐมสกลกขณเมกปท พุติยาทิปทสส นิตสสน นิตสสนโต สมณิ ทุนิมา สมทุ สนิทุ วิภเช กมโต ปฐเมน วินา ฯ

แปลได้ใจความว่า “บทแรกเป็นบทที่หนึ่งแสดงลักษณะแห่งตน เว้นแล้วจากบทแรกแสดงบทมีบทที่สองเป็นต้น พึงจำแนก (สาระแห่งอริยสัจ) โดยลำดับแก่งอักษรย่อคือ ส.ม.นิ. ท.นิ.ม. ส.ม. ทุส.นิ.ทุ^๙

^๖ สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, วัฒนาการงานเขียนภาษาบาลีในประเทศไทย : จารึก ตานาน พงศาวดาร สารสันประกาศ, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙) หน้า ๑๕

^๗ วิ.ม.หา. (ไทย)๔/๖๕/๖๙

^๘ สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, วัฒนาการงานเขียนภาษาบาลีในประเทศไทย : จารึกตานาน พงศาวดาร สารสันประกาศ, หน้า ๓๔

^๙ สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, วัฒนาการงานเขียนภาษาบาลีในประเทศไทย : จารึกตานาน พงศาวดาร สารสันประกาศ, หน้า ๗๕

๔. กลุ่มจารึกสาระนิพพานมีเนื้อความกล่าวถึงนิพพานหรือความสงบว่าเป็นสุขอย่างยิ่งเท่าที่ค้นพบมีเพียงสามหลักสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น

๒) จารึกเนื้อความแสดงเหตุการณ์เป็นการบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เช่นจารึกวัดดอน จังหวัดลาปูนโดยพระเจ้าสรรพลีธิ แห่งนครทริภุญชัย ประมาณปีพุทธศักราช ๑๖๑๐-๑๖๑๔ ข้อความในจารึกความว่า

สพพาธิสิทธิยาขยรตสเรน ฉพพีสวสสสิน ปโยชิติน

อุโปสถาการวร มโนรม มยา กตยเซตวนาลย ลย

ติเสกวสสิน มยา จ ตสมิ กโต หิโตทธารณโกว อวาโส

อวาสิก ภิกขวร สूसील สทา จ อฎฐน ออก เว ๗

สาปายิก เหมมยณจ เจตย กต พหุนเตปิฎก อলেখ

มัจจนตุ ทุกขา สุขิตา จ สดตา รติพพเลน รตนตยสมิ ๗^{๑๐}

นอกจากนั้นยังมีจารึกวัดกุดคูหรือวัดจามเทวี ลำพูน จารึกปราสาทหินพิมาย นครราชสีมา จารึกแม่เนาเมืองนครสวรรค์ จารึกเมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

๓) จารึกแสดงเนื้อความภาษาบาลีกล่าววรมัสการหรือสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย

จารึกเนินสระบัวเป็นศิลาจารึกทำด้วยหินทรายสีขาว ขนาดกว้าง ๔๐ เซนติเมตร ยาว ๑๗๗ เซนติเมตร หนา ๒๘ เซนติเมตร ลักษณะตัวอักษร จารึกเนินสระบัวจารึกเป็นตัวอักษรอินเดียใต้สมัยหลังปัลลวะ เป็นภาษาขอมและภาษาบาลีในตอนที่เป็นภาษาบาลีเขียนเป็น วสันต์ติลกฉันท์ กล่าวสรรเสริญพระพุทธคุณ

ศิลาจารึกเนินสระบัวจังหวัดปราจีนบุรี แต่งเมื่อ พ.ศ. ๑๓๐๔ แต่งโดยกมรเตงพุทธสิริผู้ อยู่ในตระกูลปาทวะ ศิลาจารึกหลักนี้เป็นหินทรายสีเขียวเดิมอยู่ที่เนินสระบัว ในบริเวณเมืองพระรถ ตำบลโคกปึก อำเภอศรีมหาโพธิ์จังหวัดปราจีนบุรีภายหลังได้เคลื่อนย้ายมาพิงไว้ที่โคนต้นโพธิ์ใหญ่ในวัดศรีมหาโพธิ์ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากที่เดิม นายชิน อยู่ดีครั้งยังเป็นหัวหน้าแผนกพิพิธภัณฑ์พระนคร กองโบราณคดีกรมศิลปากรได้สำรวจและจัดทำสาเนาครั้งแรก เมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๖ ศิลาจารึกนี้ จารึกด้วยรูปอักษรหลังปัลลวะ เป็นคาสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย มี ๒๗ บรรทัด บรรทัดที่ ๑-๓ เป็นภาษาเขมร บรรทัดที่ ๔-๑๖ เป็นภาษาบาลีแต่งเป็นฉันท์ ๑๔ ทานองจะใช้เป็นวสันต์ติลกฉันท์ และบรรทัดที่ ๑๗-๒๗ เป็นภาษาเขมร ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๒ ศาสตราจารย์นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพันธ์ทองได้รวบรวมวรรณคดีบาลีที่นักปราชญ์ในอดีตได้รจนาขึ้นด้วยสติปัญญาของตนโดยตรงมีได้คัดลอกมาจากคัมภีร์พระบาลี หรืออรรถกถาใด ๆ เท่าที่ปรากฏในแผ่นดินไทยปัจจุบัน

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖

หลักฐานดังกล่าวส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ในศิลาจารึกวรรณคดีบาลีในประเทศไทยที่มีอายุเก่าที่สุด คือ ศิลาจารึกเนินสระบัวถึงแม้ว่าศิลาจารึกหลักนี้ ศาสตราจารย์ฉภา ทองคำวรรณ จะได้อ่านแปลและพิมพ์เผยแพร่แล้วก็ตามแต่เนื่องจากศาสตราจารย์นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพันธ์ทองได้พิจารณาเห็นว่า คำประพันธ์ภาษาบาลีของท่านพุทธสิริในศิลาจารึกเนินสระบัวนี้ไม่เพียงแต่จะเป็นวรรณคดีบาลีที่เก่าที่สุดของไทยในปัจจุบันเท่านั้นยังเป็นคำประพันธ์ที่ประกาศความรู้ความสามารถอันยอดเยี่ยมของผู้รจนาซึ่งไม่เพียงแต่เชี่ยวชาญในทางปริยัติธรรมเท่านั้นยังเป็นนักปฏิบัติที่เข้าถึงธรรมะเป็นพระมหาเถระที่ทรงปรีชาญาณในพระพุทธศาสนาครั้งนั้นอีกด้วย และเพื่อเผยแพร่คำประพันธ์ดังกล่าวคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือจารึกในประเทศไทย ศาสตราจารย์นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพันธ์ทอง เฉพาะคำอ่านแปลศิลาจารึกเนินสระบัวตอนที่ เป็นภาษาบาลี ระหว่างบรรทัดที่ ๔-๑๖ รวมพิมพ์ไว้ในลำดับต่อไปด้วย^{๑๐}จารึกประเภทนี้ยังพบอีกมากในประเทศไทย

๔) จารึกเนื้อความภาษาบาลีแสดงความปรารถนา พบหลายแห่งเช่นจารึกลานทองสมเด็จ พระมหาเถรจุฑามณี (พ.ศ. ๑๙๑๙) มีเนื้อความว่า

“อิมีนา ปุณฺณกมฺเมน พุทฺโธ โหมิ อนาคเต
สงสารา โมจนตถาย สพเพ สตเต อเสสโต”

นอกจากนี้ยังมีจารึกทองคำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปวัดผาบัง จังหวัดเชียงใหม่จารึกที่ฐาน พระพุทธรูปพระธาตุพนม จารึกบนฐานปราสาทโลหะ จังหวัดเชียงราย เป็นต้น^{๑๑}

๕) จารึกเนื้อความปกิณณะจารึกในกลุ่มนี้มีข้อความภาษาบาลีแทรกเป็นบางส่วนสั้นๆ เช่นจารึกที่ฐานพระพุทธรูปวัดชัยพระเกียรติจังหวัดเชียงใหม่ จารึกที่ฐานพระพุทธรูปปางสมาธิจังหวัด ศรีสะเกษ เป็นต้น

รูปแบบของการเผยแพร่โดยใช้จารึกนั้นส่วนมากจะใช้ภาษาดั้งเดิมของพระพุทธศาสนาทำให้คนทั่วไปไม่สามารถเข้าใจได้การจารึกจึงเป็นเหมือนการบันทึกเพื่อความศักดิ์สิทธิ์จำกัดอยู่เฉพาะ หมู่นักปราชญ์ผู้มีความรู้ในภาษาที่จารึกเท่านั้นคนทั่วไปมองด้วยความเคารพและสักการบูชามากกว่า จะศึกษาเนื้อหาของหลักธรรมในจารึกนั้น

กระบวนการในการจารึกตามผนังถ้ำถ้ากระทำโดยผู้มีอำนาจอาจใช้ช่างฝีมือเป็นผู้จารึก ถ้าคนทั่วไปอาจกระทำด้วยความเลื่อมใสดังนั้นการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในรูปแบบนี้งานที่ออกมาจึง

^{๑๐} พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติปราจีนบุรีจังหวัดปราจีนบุรี, “ศิลาจารึกเนินสระบัว”, ออนไลน์: [ที่มา] <http://www.prachinburi-museum.go.th>, วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๖.

^{๑๑} ก่องแก้ว วีระประจักษ์, จารึกลานทองสมเด็จพระมหาเถรจุฑามณี, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๖) หน้า ๘๑

มีคุณภาพไม่เท่ากันส่วนการจารึกลงใบลาน มีกระบวนการและขั้นตอนสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้นดังที่มีบันทึกของการจารึกลงใบลานของชาวเหนือตอนหนึ่งว่า “ในสมัยโบราณพระสงฆ์จะต้องฝึกหัดในการจารึกคัมภีร์ใบลานสามเณรจะเรียนรู้เทคนิคในการเตรียมใบลาน ซึ่งได้จากต้นลานที่ปลูกไว้รอบ ๆ วัด แต่ละวัด ในขณะที่เดียวกันสามเณรจะฝึกอ่านและเขียนอักษรไทยวนด้วยคัมภีร์ใบลานจะถูกจารด้วยความระมัดระวังเมื่อเสร็จแล้วจะรักษาไว้อย่างดีด้วยการห่อผ้าที่เรียกว่าผ้าห่อคัมภีร์ คัมภีร์ใบลานผลิตจากใบลานซึ่งตัดมาจากต้นลานทำให้เป็นแผ่นเท่ากัน แล้วนำไปแช่น้ำยาสมุนไพรเพื่อป้องกันแมลงฝังให้แห้งนาใบลานมาเจาะรูเพื่อร้อยด้วยเชือกหรือด้ายใช้เส้นด้ายชุบน้ำยาและเขมาผสมกันเพื่อทำเป็นเส้นบรรทัด คัมภีร์ใบลาน จะจารด้วยอักษรไทยวนโดยใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า เหล็กจารเป็นไม้เหลกคล้ายปากกาที่ปลายเสียบด้วยเหล็กแหลมคมเพื่อจารใบลานหลังจารแล้วนำเขมาและน้ำมันยางทาทับเพื่อให้ตัวอักษรเด่นชัดสามารถอ่านได้ หลังจากนั้นจะนำใบลานเหล่านั้นไปร้อยด้วยด้ายหรือเชือกเรียกว่า สายสยอง ใบลานจะร้อยรวมกันเป็นผูก เพื่อป้องกันการบิดงอของใบลานจะทำแผ่นไม้ขนาดเท่ากับใบลานประกบหน้าหลังของคัมภีร์และผูกเรียกว่า ไม้ปะกับธรรม หรือบางผูกจะห่อด้วยผ้าซึ่งทอพิเศษมีไม้ไผ่สอดไว้ตรงกลางป้องกันหักงอเรียกว่าผ้าห่อคัมภีร์ ด้านบนผ้าห่อคัมภีร์จะมีไม้ไผ่ขนาดเล็กยาวเขียนชื่อเรื่องของคัมภีร์ใบลานผูกนั้นไว้ เพื่อสะดวกในการค้นหา เรียกไม้นี้ว่า ไม้ป็นซึก (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เครือข่ายกาญจนาภิเษก^{๑๓} ผู้ที่ไม่มีความรู้และความชำนาญจะทำได้ดังนั้นการจารึกอักษรลงบนใบลานจึงต้องมีวิธีการกระบวนการที่ถูกต้องจึงจะได้คัมภีร์ใบลานที่มุ่งคุณภาพและเก็บรักษาไว้ได้นานคัมภีร์บางฉบับมีอายุยืนยาวถึงพันปีสาเหตุที่ต้องจารึกคัมภีร์บาสิอรรถกถาและฎีกาลงใบลานนั้นมาจากพระชินาสพในรัชสมัยของพระเจ้าสุทธาธิสสะแห่งลังกาทวีปได้พิจารณาว่า “ในกาลต่อไป พระสาวกที่เป็นปุถุชน มีปัญญาหยาบไม่สามารถท่องจำนิกายทั้งห้าให้ขึ้นปากได้ จึงได้จารึกคัมภีร์ลงบนใบลานเพื่อให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้นานและเพื่อให้อนุชนได้บุญกุศลสืบไป^{๑๔}

นอกจากนี้ยังได้อ้างถึงอานิสงส์การสร้างคัมภีร์ว่า “ผู้ใดผู้หนึ่งเป็นบัณฑิตมีปรีชาญาณสร้างเองก็ดีให้คนอื่นสร้างก็ดีซึ่งคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา ย่อมเป็นกองบุญอันหาที่สุดมิได้มีอานิสงส์บุญไม่มีที่สิ้นสุดเช่นเดียวกับการสร้างพระเจดีย์และการสร้างพระพุทธรูป ๘๔,๐๐๐ องค์ ปลูกต้นโพธิ์ไว้ ๘๔,๐๐๐ ต้นหรือสร้างพระวิหาร ๘๔,๐๐๐ หลัง” เพราะการมองการณ์ไกลของพระชินาสพในอดีต

^{๑๓} คัมภีร์ใบลาน”, ออนไลน์: [ที่มา] <http://kanchanapisek.or.th>], วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๖.

^{๑๔} พระนันทปัญญาจารย์, จุฬคันถวงศ์, (กรุงเทพมหานคร : ธนาพรสแอนด์กราฟฟิค, ๒๕๔๖), หน้า

และความเชื่อว่าการจารึกคัมภีร์ได้อานิสงส์มากพุทธสาวกจึงนิยมสร้างคัมภีร์โดยการจารึกลงบนผนัง ถ้ำและจารลงบนใบลาน

๓. ยุคการสื่อสารโดยการพิมพ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการพิมพ์หนังสือ พระไตรปิฎกคัมภีร์ ตาราทางพระพุทธศาสนาพระพุทธศาสนาเถรวาทใช้ภาษาบาลีหรือมคธเป็นภาษา บันทีกพระพุทธศาสนาดังนั้นในยุคต่อมาจึงมีการพิมพ์คัมภีร์พระพุทธศาสนาที่เรียกว่าพระไตรปิฎก และคัมภีร์อื่นๆ เป็นภาษาบาลีพระไตรปิฎกเกิดขึ้นครั้งแรกมีผู้สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นตั้งแต่การสังคายนา ครั้งที่ ๑ ภายหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๗ เดือนโดยปรารภเหตุพระสุภทัชอุทกขิปปราชิต พระมหาภิกษุสงฆ์ได้ดำริว่า เาเถิดท่านทั้งหลาย พวกเราจงสังคายนา พระธรรมและพระวินัย เกิดใน ภายหน้าสภาวะมิใช่ธรรมจักรุ่งเรือง ธรรมจักเสื่อมถอยสภาวะมิใช่วินัยจักรุ่งเรือง วินัยจักเสื่อมถอย ภายหน้าธรรมวาทีบุคคลจะมีกำลัง ธรรมวาทีบุคคลจักเสื่อมกำลัง อวินยวาที บุคคลจักมีกำลังวินย วาทีบุคคล จักเสื่อมกำลัง^{๑๕}

ในการทำสังคายนาครั้งนั้นมีระบุไว้เพียงพระธรรมและพระวินัยไม่มีพระอภิธรรมในการทำสังคายนาครั้งนั้นยังคงใช้วิธีมุขปาฐะยังไม่ได้จดจารึกลงในเอกสารใดๆ หลังการทำสังคายนาครั้งที่สาม พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทำการบันทึกลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนาลงบนเสาหินและส่งพระเถระออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังต่างประเทศอีก ๘ สาย

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าท่านจารึกไว้ในคัมภีร์ต่าง ๆ ด้วยภาษาบาลีซึ่งสามารถแบ่ง ลำดับชั้นของคัมภีร์ต่าง ๆ ได้ดังนี้

๑. พระไตรปิฎก เป็นหลักฐานชั้นหนึ่ง เรียกว่า บาลี
๒. คำอธิบายพระไตรปิฎกเป็นหลักฐานชั้นสอง เรียกว่า อรรถกถา หรือ วัฒนธรรม
๓. คำอธิบายอรรถกถา เป็นหลักฐานชั้นสาม เรียกว่า ฎีกา
๔. คำอธิบายฎีกา เป็นหลักฐานชั้นสี่ เรียกว่า อนุฎีกา

๕. นอกจากนี้ยังมีหนังสือที่แต่งขึ้นภายหลังเป็นทำนองอธิบายเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีใน คัมภีร์พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะหนังสือประเภทนี้ เรียกว่า “ทีปนี” หรือ “ทีปิกา” หรือ “ปทีปิกา” และหนังสือที่อธิบายเรื่องปลีกย่อยต่าง ๆ ที่มีในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหนังสือประเภทนี้ เรียกว่า “โยชนา” หนังสือทั้งสองประเภทนี้จัดเป็นคัมภีร์อรรถกถาคำสอนที่อยู่ในคัมภีร์เหล่านี้คำสอนที่อยู่ใน พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานสำคัญที่สุดการบันทึกใช้ภาษาบาลีเป็นภาษาที่จารึกคำสอนของ พระพุทธศาสนาเถรวาทในขณะที่ภาษาสันสกฤตใช้บันทึกคำสอนของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานชั้นแรกที่สุดคำสอนที่อยู่ในพระไตรปิฎกนั้นมีถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

^{๑๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๖๑๔/๓๐๓.

แบ่งเป็น ๓ หมวดคือ หมวดที่หนึ่ง พระวินัย ว่าด้วยเรื่อง ระเบียบ กฎ ข้อบังคับควบคุมกิจกรรมารยาทของภิกษุสงฆ์ มีทั้งข้อห้ามและข้อยกเว้นทั้งนี้เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในหมู่สงฆ์ มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้นหมวดที่สอง พระสูตร ว่าด้วยเรื่องราว นิทาน ประวัติศาสตร์ที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอน และทรงสนทนากับบุคคลทั้งหลายอันเกี่ยวกับชาดกต่างๆที่ทรงสอน เปรียบเทียบเป็นอุปมาอุปไมย เป็นต้น มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้นและหมวดที่สามพระอภิธรรมว่าด้วยธรรมชั้นสูง คือว่าด้วยเรื่องเฉพาะศาสนที่เป็นแก่น เป็นปรมาตม ในรูปปรัชญาล้วน ๆ มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้น คำสอนทั้ง ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้นนั้น เรียกว่า “ธรรมวินัย” ธรรมวินัยเป็นสิ่งสำคัญมากที่สุดของชาวพุทธ เพราะถือเป็นสิ่งแทนองค์พระศาสดา ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพานความว่า “ธรรมและวินัยอันใด เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้นจักเป็นศาสดาของพวกเธอโดยการล่วงไปแห่งเรา”^{๑๖} ดังนั้นกล่าวได้ว่าพระไตรปิฎกอันเป็นคัมภีร์ที่บรรจุพระธรรมและวินัยจึงเป็นคัมภีร์ที่สำคัญมากที่สุดของชาวพุทธ

พระไตรปิฎกแต่เดิมเป็นภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาที่มีในภูมิภาคประเทศที่เรียกว่าแคว้นมคธ ในครั้งพุทธกาลต่อมาพุทธศาสนาแพร่หลายไปในนานาประเทศที่ใช้ภาษาอื่น ประเทศต่าง ๆ เหล่านั้นมีทิเบตและจีนเป็นต้นได้แปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาของตนเพื่อประสงค์ที่จะให้เรียนรู้ได้ง่าย จะได้มีคนเลื่อมใสศรัทธามากครั้งไม่มีใครเล่าเรียนพระไตรปิฎก ต่อมาก็ค่อย ๆ สูญสิ้นไปสิ้นหลักฐานที่จะสอบสวนพระธรรมวินัยให้ถ่องแท้ได้ลัทธิศาสนาในประเทศฝ่ายเหนือเหล่านั้นก็แปรผันวิปลาสไปส่วนประเทศฝ่ายใต้มีลังกา พม่า ไทย ลาว และ เขมร ประเทศเหล่านี้คิดเห็นมาแต่เดิมว่า ถ้าแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาอื่นโดยทิ้งของเดิมเสียแล้วพระธรรมวินัยก็คงคลาดเคลื่อนจึงรักษาพระไตรปิฎกไว้ในเป็นภาษาบาลี

การเล่าเรียนคัมภีร์ก็ต้องเรียนภาษาบาลีให้เข้าใจเสียขั้นหนึ่งก่อนแล้วจึงเรียนพระธรรมวินัย ในพระไตรปิฎกต่อไปด้วยเหตุนี้เองประเทศฝ่ายใต้จึงสามารถรักษาลัทธิศาสนาตามหลักธรรมวินัยยั่งยืนมาได้การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลีนอกจากจะเป็นการศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนแล้วยังได้ชื่อว่าเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาไว้อีกด้วย โดยเฉพาะการศึกษาภาษาบาลีเพราะถ้าไม่รู้ภาษาบาลีแล้วก็จะไม่มีผู้ใดสามารถรู้และเข้าใจพระพุทธวจนะในพระไตรปิฎก ถ้าขาดความรู้เรื่องพระไตรปิฎกแล้วพระพุทธศาสนาก็จะต้องเสื่อมสูญไปด้วยเหตุนี้ปัจจุบันการศึกษาพระพุทธศาสนาได้จำกัดอยู่เฉพาะภิกษุสามเณรเท่านั้นในมหาวิทยาลัยต่างได้มีการเปิดสอนวิชาเอกพระพุทธศาสนาจนถึงขั้นปริญญาเอก ดังนั้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็ได้จำกัดวงอยู่เฉพาะภิกษุ

^{๑๖} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๑/๑๔๗

สามแควอย่างเดียวในประเทศไทยมีประวัติความเป็นมาของการแต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา โดยสังเขปดังต่อไปนี้

๓. การแต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในสมัยล้านนา

ในสมัยที่ยังไม่รวมเป็นประเทศไทยนั้นดินแดนแหลมทองมีหลายอาณาจักร เช่น ล้านนา ล้านช้าง ศรีวิชัยแต่อาณาจักรที่มีผลงานทางด้านพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากจนกล่าวได้ว่าเป็นยุคทองแห่งพระพุทธศาสนาคือ อาณาจักรล้านนา มีผู้วิจัยไว้ว่า “ยุคทองแห่งพระพุทธศาสนาในล้านนา ตกอยู่ในระหว่าง ๓ รัชกาล คือพระญาติโลกราช พระยอดเชียงรายและพระเมืองแก้วที่ได้กล่าวมาแล้วซึ่งเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๙๘๕-๒๐๖๘ รวมเป็นเวลา ๘๔ ปีซึ่งเป็นเวลาที่มีการศึกษาพระธรรมวินัยและรจนาคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นจำนวนมากพอพ้นจากสามรัชกาลนี้ไปแล้วก็ไม่มีผลงานภาษาบาลีที่ดีเด่นอีกและหลังจากการทำสังคายนาที่วัดมหาโพธารามมาแล้วก็ยกย่องคฤหาสน์แห่งพระพุทธศาสนาในล้านนาไทยได้แผ่กระจายไปถึงประเทศใกล้เคียง และในปี พ.ศ. ๒๐๖๖ กษัตริย์แห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต (ล้านช้าง) ทรงส่งราชทูตมายังราชสำนักเชียงใหม่เพื่อขอคณะสงฆ์และพระไตรปิฎกไปสืบสานศาสนาในอาณาจักรล้านช้างพระเจ้านครเชียงใหม่จึงให้พระเทพมงคลกับภิกษุพาคณะสงฆ์นำพระไตรปิฎกบาลี ๖๐ คัมภีร์ ไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุตในปีเดียวกันนั้น

ในรัชการพระเมืองแก้วได้มีพระเถระจำนวนหลายท่านที่เป็นนักปราชญ์และเชี่ยวชาญในภาษาบาลีจนสามารถแต่งคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นภาษาบาลี สมควรจะกล่าวนามไว้ ณ ที่นั้น คือพระโพธิ์รังสี พระธรรมเสนาบดี พระญาณกิตติ พระสัทธัมมกิตติมหาอุสุสทเวพระญาณวิลาส พระสิริมังคลาจารย์ และพระรัตนปัญญาเถระ เป็นต้นโดยแต่ละท่านได้แต่งวรรณกรรมบาลีไว้มาก และสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน เช่นพระโพธิ์รังสีเถระชาวเมืองใหม่แต่ง จามเทีวงศ์ และลิหิงคินิทานหรือตำนานพระพุทธลิหิงค์ พระธรรมเสนาบดีเถระแต่งคัมภีร์เกี่ยวกับไวยากรณ์ภาษาบาลีชื่อว่า สัททตถกจินตา ปัททกมโยชนาพระญาณกิตติชาวเชียงใหม่รจนาคัมภีร์เป็นภาษาบาลีไว้ถึง ๑๒ เรื่องโดยเฉพาะพระสิริมังคลาจารย์ชาวเชียงใหม่ เป็นพระที่มีชื่อเสียงมากที่สุดเพราะผลงานคือ มังคลัตถทีปนี งานนิพนธ์ของท่านมีอยู่ ๔ เรื่องซึ่งมีขนาดยาวทั้งสิ้นคือ เวสสันดรทีปนี จักกวัตทีปนีสังขยาปกาสกฏีกา และมังคลัตถทีปนี ส่วนพระรัตนปัญญาเถระซึ่งนับว่าท่านเป็นชาวเชียงราย หรือไม่ก็ลาปาง มีผลงานอยู่ ๓ เรื่องคือ ชินกาลมาลี วชิรสารัตถสังคหะ และ มาติกัตถสรูปธัมมสังคินี เป็นต้น

นอกจากพระคัมภีร์ที่กล่าวมาแล้วนี้ยังมีงานนิพนธ์ภาษาบาลีอีกจำนวนหนึ่งที่ไม่ปรากฏนามผู้แต่งแต่มีหลักฐานทำให้เชื่อได้ว่าเป็นผลงานพระล้านนาแต่งขึ้นในยุคเดียวกันนี้เช่น ปัญญาสชาดก หรือชาดก ๕๐ ชาดิอันเป็นบ่อเกิดแห่งวรรณคดีสำคัญของไทยอีกหลายเรื่อง เช่น สมุทโฆษคำฉันท์สังข์ทอง พระสุณนมโนห์รา นอกจากนั้นก็เป็บบทสวดมนต์ คือ อุปปาตสันติเป็นฉันท์ภาษาบาลีซึ่งนิยมใช้สวดในการทำบุญสะเดาะเคราะห์และสืบชะตาเมืองงานนิพนธ์เป็นภาษาบาลีที่กล่าวมาข้างต้นนี้ล้วนแต่แต่งขึ้นหลังรัชสมัยของพระญาติโลกราชทั้งสิ้นและมากที่สุดในการ์ของพระเมืองแก้วต่อ

แต่นั้นมางานนิพนธ์ภาษาบาลีที่แสดงความเป็นปราชญ์ของพระชาวล้านนาก็เสื่อมถอยไปเรื่อย ๆ พร้อมกับการสิ้นสุดลงแห่งยุคทองของล้านนาโดยเฉพาะหลังจากเสียเอกราชแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๑๐๑ อาณาจักรล้านนาก็ถูกพม่ายึดครองอยู่เป็นเวลานานกว่า ๒๑๖ ปีแต่พม่าก็ได้รู้กราบทูลพระพุทธรักษา เพราะนับถือศาสนาเดียวกันทั้งนี้ในภายหลังได้สำรวจ พบว่า มีชาติคนนอกนิบาตที่แต่งในล้านนาอีก ประมาณ ๒๕๐ เรื่อง^{๑๗} ในช่วงนี้มีงานวรรณกรรมที่แต่งเป็นภาษาบาลีโดยใช้ตัวอักษรล้านนาเป็น จำนวนมากวรรณกรรมเหล่านี้บางเล่มได้รับการปริวรรตเป็นอักษรไทยบางเล่มที่บันทึกบนใบลานยัง พอสืบค้นได้บ้าง หรือบางเล่มอาจสูญหายไปแล้วอย่างไรก็ตามต้องยอมรับว่าในยุคที่พระพุทธรักษา รุ่งเรืองวรรณกรรมพระพุทธรักษาที่พลอยรุ่งเรืองไปด้วย

๔. การแต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย - ออยุธยา

ภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาที่จารึกคำสอนของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทนั้นแม้ตามหลักฐานจะ ปรากฏว่าเข้ามามีอิทธิพลในแถบเอเชียอาคเนย์นี้ตั้งแต่สมัยที่คนไทยยังไม่ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดน ปัจจุบันก็มีหลักฐานตั้งแต่สมัยสุโขทัยว่า พ่อขุนรามคำแหงเคยส่งสมณทูตไปลังกา (ศรีลังกา) และใน รัชกาลที่ ๕ ของสมัยสุโขทัย คือ สมัยพระมหาธรรมราชาลิไทในพ.ศ. ๑๙๐๘มีการส่งสมณทูตไปลังกา เช่นกัน ลังกาใช้ภาษาบาลีในการจารึกคำสอนทางพุทธศาสนามีการแต่งตำราไวยากรณ์บาลีกันมาก และศึกษากันอย่างแพร่หลายไทยจึงได้รับอิทธิพลภาษาบาลีจากลังกา ใน พ.ศ. ๑๙๐๕ พระยาสิทธิทรง ผนวชก็ได้ศึกษาภาษาบาลีอย่างแตกฉานขณะเดียวกันพระอีกสายหนึ่งจากลังกาเข้ามาในกรุงสุโขทัย ไทยจึงรับภาษาเข้ามาอีกระลอกหนึ่งและใช้ภาษาบาลีจารึกคำสั่งสอนของพระพุทธองค์เช่นเดียวกับที่ ลังกาใช้

จะเห็นว่าทั้งภาษาบาลีเข้ามามีอิทธิพลมากขึ้นต่อจากสมัยสุโขทัยความนิยมใช้คำภาษา บาลีในภาษาไทยยังคงอยู่เพราะเราพบศัพท์ภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทยมากขึ้นๆ ดังหลักฐานจาก วรรณคดีสมัยหลัง ๆ และเราจะสังเกตเห็นว่าในวรรณคดีสมัยสุโขทัยมีคำยืมจากภาษาบาลีน้อยกว่า คำภาษาไทยแท้แต่ในวรรณคดีสมัยอยุธยามีคำยืมเหล่านี้เป็นจำนวนมากจนเห็นได้ชัดโดยเฉพาะอย่าง ยิ่งในสมัยอยุธยาตอนต้น เช่น ในเรื่องยวนพ่ายและทวาทศมาสแล้วค่อยลดลงบ้างในสมัยอยุธยา ตอนกลางและตอนปลายในสมัยหลังนี้จะมีคำยืมจากภาษาบาลีสันสกฤตปรากฏมากเฉพาะใน วรรณคดีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาส่วนวรรณคดีบางเรื่องที่สะท้อนชีวิตคฤหัสถ์ หรือสามัญชนและมี เนื้อหาเกี่ยวกับธรรมชาติหรือความรักหรือที่เขียนด้วยคำประพันธ์ไทยที่ไม่ได้ดัดแปลงมาจากคำ ประพันธ์อินเดียเช่น กลอนจะมีคำบาลีสันสกฤตน้อยลงกว่าสมัยอยุธยาตอนต้น

^{๑๗} ลิขิต ลิขิตานนท์, ยุคทองแห่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาไทย : ล้านนาไทย, อนุสรณ์ พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสรณ์สามกษัตริย์, (เชียงใหม่ :ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๓) หน้า ๑๐๓

๕. การแต่งคำภีร์ทางพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์การติดต่อกับชาติตะวันตกซึ่งเริ่มมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วนั้นเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นการยืมคำมาจากภาษาตะวันตกก็มีมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาอังกฤษแต่คำยืมจากภาษาบาลีสันสกฤตไม่ลดน้อยลงกลับมีบทบาทมากขึ้นอาจเรียกว่ามากกว่าเดิมก็ได้เพราะแต่เดิมในสมัยโบราณผู้ที่ใช้คำยืมเหล่านี้มีเฉพาะผู้รู้หรือนักปราชญ์ทางภาษาเช่น พระมหากษัตริย์ ราชบัณฑิต กวี พระสงฆ์ โหราหลวง เป็นต้นแต่ปัจจุบันนี้แพร่หลายออกในหมู่นักอาชีพต่างๆ ทั่วประเทศ แม้แต่กรรมกรและชาวไร่ชาวนา เพราะการติดต่อสื่อสารมีประสิทธิภาพมากนอกจากนี้ ยังมีการยืมและการสร้างคำใหม่ๆจากภาษาบาลีสันสกฤตเพิ่มขึ้นไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อใดที่มีสิ่งประดิษฐ์หรือความคิดใหม่ๆ จากต่างประเทศเข้ามาคนไทยก็จะหาคำมาเรียกสิ่งประดิษฐ์หรือความคิดนั้น เรียกว่าการบัญญัติศัพท์การบัญญัติศัพท์ส่วนใหญ่มักพิจารณาจากคำไทยแท้หรือคำบาลีสันสกฤตและเลือกใช้คำที่เหมาะสมหรือประกอบคำขึ้นใหม่ คำบาลีสันสกฤตที่ใช้นั้นอาจอยู่เดี่ยว ๆ หรือเกิดจากการประสมกันระหว่างคำบาลีสันสกฤตด้วยกันหรือคำสันสกฤตด้วยกันหรือคำบาลีสันสกฤตกับคำไทยคำเขมร ฯลฯ มีให้เห็นอยู่ทั่วไป

๖. การชำระและจารึกพระไตรปิฎกในสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ ๑ ได้มีการชำระและการจารึกพระไตรปิฎก จากหนังสือพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา^{๑๘} ตอนหนึ่งความว่า “ในปีออกสัมฤทธิศกนั้นพระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระราชรำพึงถึงพระไตรปิฎกธรรมอันเป็นมูลรากแห่งพระปริยัติศาสนาทรงพระราชศรัทธาพระราชทานพระราชทรัพย์เป็นอันมากให้เป็นค่าจ้างช่างจารจารึกพระไตรปิฎกลงลานแต่บรรดามีฉบับในที่ใด ๆ ที่เป็นอักษรลาวอักษรรามัญก็ให้ชำระแปลออกมาเป็นอักษรขอมสร้างขึ้นใส่ตู้ไว้ในหอพระมณฑิยธรรมและสร้างพระไตรปิฎกถวายพระสงฆ์ให้เล่าเรียนทุก ๆ พระอารามหลวงตามความปรารถนา จึงเจ้าหมื่นไวยวรนาถกราบทูลว่าพระไตรปิฎกซึ่งทรงพระราชศรัทธาสร้างขึ้นไว้ทุกวันนี้อักษรบทพยัญชนะตกวิปลาอยู่แต่ฉบับเดิมมาหาผู้จะทำนุบำรุงตกแต่งตัดแปลงให้ถูกต้องบริบูรณ์ขึ้นมิได้ครั้งได้ทรงสดับที่ทรงพระปรารภไปว่า พระบาลีอรรถกถาฎีกาพระไตรปิฎกทุกวันนี้เมื่อและผิดเพี้ยนวิปลาอยู่เป็นอันมาก ฉะนั้นจะเป็นค้ำมูลพระปฏิบัติศาสนาปฏิเวธศาสนานั้นมิได้ อนึ่ง ท่านผู้รักษาพระไตรปิฎกมีอยู่ทุกวันนี้ก็น้อยนักถ้าสิ้นท่านเหล่านี้แล้วเห็นว่าพระปริยัติศาสนาและปฏิเวธศาสนาจะเสื่อมศูนย์เป็นอันเร็วนักสัตว์โลกทั้งปวงจะหาที่พึ่งบมิได้ใน

^{๑๘} สุชีพ ปุณฺณานุกาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙) หน้า ๓๐

อนาคตกาลเบื้องหน้าควรจะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาไว้ให้ถาวรวัฒนาการเป็นประโยชน์ไปแก่
 เทพามนุษย์ทั้งปวงจึงจะเป็นทางพระบรมโพธิญาณบารมี

ครั้นทรงพระราชดำริฉะนี้แล้วจึงให้ประชุมพระราชวงศานุวงศ์มีสมเด็จพระอนุชาธิราช
 กรมพระราชวังบวรฯ เป็นประธานบนพระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาท ให้อาราธนาสมเด็จพระ
 พระสังฆราชพระราชาคณะฐานานุกรมบาเรียนร้อยรูปมารับพระราชทานฉันทันครั้นเสร็จสังฆัตตกิจแล้ว
 สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์จึงทรงถวายนมัสการดำรัสเผด็จถามพระราช
 คณะทั้งปวงว่าพระไตรปิฎกธรรมทุกวันนี้ยังถูกต้องบริบูรณ์อยู่หรือพิรุณผิดเพี้ยนประการใดจึงสมเด็จพระ
 พระสังฆราช พระราชาคณะทั้งปวงพร้อมกันถวายพระพรว่า พระบาลี และอรรถกถาฎีกา
 พระไตรปิฎก ทุกวันนี้พิรุณมากมาช้านานแล้วหากกษัตริย์พระองค์ใดจะทำนุบำรุงเป็นศาสนูปถัมภ
 มิได้แต่กำลังอาตมภาพ ทั้งปวงก็คิดจะใคร่ทำนุบำรุงอยู่เห็นจะไม่สำเร็จ

กาลเมื่อสมเด็จพระสรรเพชญ์พระพุทธองค์ผู้ทรงพระทศอรหาทิกุณอันประเสริฐเมื่อ
 พระองค์เสด็จบรรทมเหนือพระมณเฑียรจาพุทธาอาสน์ เป็นอนุฐานไสยาสน์ ณ ระหว่างนางรังทั้งคู่
 ในศาลวโนทยานแห่งพระยามลราช ไกลกรุงสินาราราชาธานีมีพระพุทธรูปปฏิมากรรมแก่พระภิกษุทั้งหลาย
 ว่าดูการสงฆ์ทั้งปวงพระธรรมวินัยอันใดทั้งแปดหมื่นสี่พันพระธรรมชั้นอันพระตถาคตเทศนาสั่งสอน
 ท่านเมื่อพระตถาคตนิพพานแล้วพระธรรมแปดหมื่นสี่พันพระธรรมชั้นนั้นจะเป็นครูสั่งสอนท่านและ
 สรรพสัตว์ทั้งหลายต่างพระตถาคตแปดหมื่นสี่พันพระองค์ตรัสมอบพระพุทธศาสนาไว้แก่พระปริยัติ
 ธรรมฉะนี้แล้วก็เข้าสู่พระปรินิพพานจำเดิมแต่สมเด็จพระสัมพุทธเจ้านิพพานถวายพระเพลิงแล้วเจ็ด
 วัน พระมหากัสสปเจ้าระลีกถึงถ้อยคำพระสุภัทรภิกษุแก่กล่าวเตือนพระบรมครูเป็นมูลเหตุจึงดำริ
 การจะกระทำสังคายนาเลือกสรรพระสงฆ์ทั้งหลายล้วนพระอรหันต์ทรงพรจตุปฏิสัมภิทาญาณกับพระ
 อานนท์เป็นเสกขบุคคลพระองค์หนึ่งได้พระอรรถัตตโนราตรีรุ่งขึ้นจะทำสังคายนาพอครบห้าร้อย
 พระองค์มีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภกกระทำสังคายนาพระไตรปิฎกในพระมณฑปแถบถ้า
 สัตตบรรณคูหา ณ เขาเวการบรรพตใกล้ กรุงราชคฤห์มมหานครเจ็ดเดือนจึงสำเร็จ

การปฐมสังคายนาครั้งพระพุทธศาสนาล่วงมาถึง ๑๐๐ ปีภิกษุชาววัชชีคามเป็นอสังฆิสา
 แดงวัตุสึบประการ กระทำผิดพระวินัยบัญญัติและพระมหาเถรชีณาสพแปดองค์ มีพระยศเถรเป็นต้น
 พระเรวัตเถรเป็นปริยสานชาระทศวัตตฤทธิธรรมราชยังพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์แล้วเลือกพระ
 อรหันต์อันทรงพระปฏิสัมภิทาญาณเจ็ดร้อยพระองค์มีพระสัพพกามีเถรเจ้าเป็นประธาน กระทำ
 สังคายนาพระไตรปิฎกในวาลุกการามวิหารใกล้เมืองเวสาลีมีพระเจ้ากาลาโสกราชเป็นศาสนูปถัมภก
 แปดเดือนจึงสำเร็จทุกติสังคายนา

ครั้นพระพุทธศาสนาล่วงมาถึง ๒๔๘ ปีครั้งนั้นเหล่าเดียรถีย์เข้าปลอมบวชในพระศาสนา
 จึงพระโมคคัลลบุตรเถรเจ้ายังพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชให้เรียนรู้ในพุทธสมัยแล้วชำระสิกเถรเถรเสีย
 ถึงหกหมื่นยังพระศาสนาให้บริสุทธิ์แล้วพระโมคคัลลบุตรเถรเถร เจ้าจึงเลือกพระอรหันต์อันทรงพระ

ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่พระองค์กระทำส่งคายนายพระไตรปิฎกในโอสการามวิหารใกล้กรุง ปาตลีบุตร มหานคร มีพระเจ้าศรีธรรมราชาเป็นศาสนูปถัมภกเก้าเดือนจึงสำเร็จการตติยสังคายนายครั้งนี้ พระพุทธศาสนาล่วงมาถึง ๒๓๘ ปี จึงพระมหินทเธรเจ้าออกไปสู่ลังกาทวีปบวชกุลบุตรให้เล่าเรียน พระปริยัติธรรม คือหยั่งรากพระพุทธศาสนาลงในเกาะลังกาแล้ว พระซีณาสพทั้งสามสืบแปดพระองค์ มีพระมหินทเธร และพระอริยธรรมาเป็นประธานกับพระสงฆ์ซึ่งทรงพระปริยัติธรรมร้อยรูปกระทำสังคายนายพระไตรปิฎกในมณฑลปฎุปารามวิหารใกล้กรุงอนูราชบุรีมีพระเจ้าเทวานัมปิยติสเป็นศาสนูปถัมภกสิบเดือน จึงสำเร็จการจตุตถสังคายนาย

ครั้งนี้พระพุทธศาสนาล่วงมาถึง ๔๓๓ ปี ครั้นนั้นพระอรหันต์ทั้งปวงในลังกาทวีป พิจารณาเห็นว่าพระพุทธศาสนาจะเสื่อมลง เหตุพระสงฆ์ซึ่งทรงพระไตรปิฎกขึ้นปากเจนใจนั้นเบาบางลงกว่าแต่ก่อนจึงเลือกพระอรหันต์อันทรงพระปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและพระสงฆ์ผู้ทรงพระปริยัติมากกว่าพัน ประชุมกันในอภัยคีรีวิหารใกล้เมืองอนูราชบุรีมีพระเจ้าวัฏฏคามินีอภัยเป็นศาสนูปถัมภกกระทำพระมณฑลถวายให้กระทำสังคายนายพระไตรปิฎกแล้วจารึกลงลานทั้งพระบาลีและอรรถกถาเป็นสิงหภาษาปีหนึ่งจึงสำเร็จการปัญจสังคายนาย

ครั้งนี้พระพุทธศาสนาล่วงมาถึง ๙๕๖ ปีจึงพระพุทโธชจารย์เถรเจ้าออกไปแต่ชมพูทวีป แปลพระไตรปิฎกอันเป็นสิงหภาษาจารึกลงลานใหม่แปลงเป็นมคธภาษากระทำในโลหะปราสาท ณเมืองอนูราชบุรีมีพระเจ้ามทานามเป็นศาสนูปถัมภกปีหนึ่ง จึงสำเร็จนับเนื่องในฉัฐมสังคายนาย พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์เมื่อทรงสดับพระสงฆ์ราชาคณะถวายพระพรโดยพิสดารตั้งนั้นจึงดำรัสว่าครั้งนี้ขออาราธนาพระผู้เป็นเจ้าของทั้งปวงจงมีอุตสาหะในฝ่ายพระพุทธจักรให้พระไตรปิฎกบริบูรณ์ขึ้นจงได้ฝ่ายอาณาจักรที่จะเป็นศาสนูปถัมภกนั้นเป็นพนักงานโยมโยมจะสูญเสียละชีวิตบูชาพรรัตนตรัยสุดแต่จะให้พระปริยัติบริบูรณ์เป็นมูลที่ตั้งพระพุทธศาสนาให้จงได้ได้มีพระราชกำหนดให้นิมนต์พระสงฆ์ ประชุมพร้อมกัน ณพระอุโบสถวัดพระศรีสรรเพชญ์ดารามในวันกติกบูรณมีเพ็ญเดือนสิบสองในปีกอกสัมฤทธิศก พระพุทธศักราชล่วงแล้ว ๒๓๓๑ พระวัสสา

การชำระคัมภีร์และพระไตรปิฎกในสมัยรัชกาลที่ ๑ ได้มีการจารึกและพิมพ์พระไตรปิฎก ลงบนใบลานเหตุที่ยกมายืดยาวก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงกระบวนการวิธีการในการชำระพระไตรปิฎกการจารึกพระไตรปิฎกและการเป็นศาสนูปถัมภกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกการชำระ และจารึกพระไตรปิฎกในสมัยรัชกาลที่ ๕ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการชำระและการพิมพ์พระไตรปิฎกอีกครั้งตั้งหลักฐานจากหนังสือกฎหมายรัชกาลที่ ๕ หน้า ๘๓๘ ซึ่งหลวงรัตนญาณปติ (เปล่ง) อธิบดีกรมอัยการเป็นผู้รวบรวมไว้มีข้อความตอนหนึ่งว่า “ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์จะทรงนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญวัฒนา ยิ่งขึ้นไปประการใดท่านทั้งหลายก็คงแลเห็นในการที่ทรงบาเพ็ญพระราชกุศลสิ่งที่เป็นถาวรวัตถุให้เป็นภาชนะรับรองพระพุทธศาสนาประการหนึ่งทั้งอเนกทานบริจาคของประณีตต่าง ๆ ฤการยกย่องโดย

สมณศักดิ์ซึ่งเป็นเสปียงกาลังแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งปวงผู้ทรงวิโนยบัญญัติของพระพุทธเจ้าให้ดำรงอยู่แลเป็นผู้แนะนำชาวสยามให้ประพฤติการละบาปบำเพ็ญบุญนั้นก็มิเป็นอันมาก

ในปีหนึ่งๆก็อีกประการหนึ่งการที่ทรงบริจาคนั้นปีหนึ่งก็สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมากเพราะเหตุด้วยทรงเลื่อมใสในคุณพระรัตนไตรยนั้นบัดนี้ทรงพระราชดำริถึงพระไตรปิฎกซึ่งเป็นพุทธศาสนิตเป็นตำราเรียนศึกษาของผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนานั้นด้วยเหตุอย่างโรคงปรากฏในกระแสพระราชดำรัสแก่พระเถรานุเถระซึ่งจะมีต่อไปในหน้ากระดาษนี้แล้ว เพราะฉะนั้นจึงจะโปรดเกล้าฯให้ตีพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นอักษรสยามเย็บเล่มสมุดให้มากแพร่หลายสืบศาสนาทุกกาลต่อไปจึงโปรดให้เสด็จพระสงฆ์เถรานุเถระที่ชำนาญในพระไตรปิฎกอันมีสมณศักดิ์ ๑๑๐ พระองค์ เป็นผู้ตรวจแก้ฉบับพระไตรปิฎกที่ตีพิมพ์โปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการฝ่ายคฤหัสถ์เป็นกรรมสัมปาทิกสภาจัดการพิมพ์พระไตรปิฎกให้สำเร็จทันในสมัยเมื่อเสด็จดำรงสิริราชสมบัติครบ ๒๕ ปี จะได้มีการมหารมณฉลองพระไตรปิฎกนี้ในมงคลสมัยนั้น^{๑๙}

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็ยังบันทึกลงบนใบลาน คัมภีร์พระไตรปิฎกจึงเริ่มจะเป็นรูปร่างและมีครบทุกคัมภีร์ การชำระและจารึกพระไตรปิฎกในสมัยรัชกาลที่ ๗ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ ได้มีการชำระและการพิมพ์พระไตรปิฎกอีกครั้งดังที่ปรากฏในรายงานการสร้างพระไตรปิฎก (ฉบับสยามรัฐ) ของพระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ จากราชกิจจานุชฌษา เล่ม ๔๔ หน้า ๓๙๒๗ ลงวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๐ นั้น^{๒๐} มีรายงานการสร้างพระไตรปิฎกตอนหนึ่งว่า “ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระราชวโรกาสกราบบังคมทูลรายงานการสร้างพระไตรปิฎกเป็นอนุสาวรีย์เชิดชูพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าจัดสนองพระเดชพระคุณนั้นบัดนี้ต้นฉบับพระไตรปิฎกสำหรับที่จะพิมพ์นั้น ใช้ฉบับพิมพ์ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างเมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๓๖ นั้นเป็นพื้น มีการแก้ไข คือ เปลี่ยนใช้ พินทุแทนวิญญการและยามักการ จัดวางระยะวรรคตอนหนึ่งสื่อนั้นเสียใหม่และใช้เครื่องหมายประกอบให้เป็นอย่างเดียว ตามแบบที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ประทานไว้ในกรพิมพ์อรรถกถาพระไตรปิฎก ส่วนคัมภีร์ที่ขาดไปในฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๓๖ ใช้ฉบับลานของหลวงเป็นต้นฉบับและชำระโดยวิธีเดียวกันแก้คำผิดแต่จำเพาะที่ปรากฏว่าคัดลอกผิดกำหนดการให้ได้พิมพ์แล้วเสร็จในพระพุทธศักราช ๒๔๗๐ อนึ่ง เพราะเหตุที่ได้ทรงเป็นประมุขบริจาคนั้นปีหนึ่งในการสร้างพระไตรปิฎกฉบับนี้ และโปรดเกล้าฯให้พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการทวยราษฎร์ชาวสยามทั้งฝ่ายบรรพชิตและฆราวาส

^{๑๙} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, หน้า ๓๗

^{๒๐} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, หน้า ๔๒.

บริจาทรพีโดยเสด็จในพระราชกุศลนั้นที่ประชุมชาระพระไตรปิฎกจึงขนานนามพระไตรปิฎกนี้ว่า “สยามมรรฐสสเดปิฎก ” “พระไตรปิฎกสยามรัฐ”

การพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลีที่นิยมเรียกว่าฉบับสยามรัฐและเป็นฉบับที่ใช้อ้างอิงในปัจจุบันมากที่สุดฉบับหนึ่งแม้ในรัชกาลต่อมาก็จะมีการชาระและพิมพ์พระไตรปิฎกขึ้นอีกหลายฉบับทั้งฉบับภาษาไทยฉบับบรรณภค แต่ก้ยังอาศัยรูปแบบของพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐเป็นหลักสรุปว่าการชำระการจารึกและการพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทยนั้นมี ๔ ครั้งคือ^{๒๑}

๑. ชำระและจารลงในใบลาน กระทำที่เชียงใหม่ สมัยพระเจ้าติโลกราชประมาณ พ.ศ. ๒๐๒๐

๒. ชำระและจารลงในใบลาน กระทำที่กรุงเทพฯ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกรัชกาลที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๓๑

๓. ชำระและพิมพ์เป็นเล่ม กระทำที่กรุงเทพฯ สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๓๖

๔. ชำระและพิมพ์เป็นเล่ม กระทำที่กรุงเทพฯ สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๓

ส่วนในสมัยรัชกาลที่ ๙ ได้มีการชำระและพิมพ์พระไตรปิฎกอีกหลายครั้งนอกจากนั้นยังมีการปริวรรตคัมภีร์อรรถกถาจากภาษาต่างๆ เป็นภาษาไทยและจัดพิมพ์เผยแพร่อีกจำนวนมาก ดำเนินการโดยมูลนิธิภูมิพลโลกิขุจนกระทั่งมีการบันทึกพระไตรปิฎกลงแผ่นซีดี และนำเผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ต

๒.๑.๒ รูปแบบและประเภทของคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา

คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีการจัดรูปแบบและประเภทของคัมภีร์โดยมีการจัดลำดับชั้นความสำคัญดังต่อไปนี้ คือ

๑. พระไตรปิฎก เป็นหลักฐานชั้น ๑ เรียกว่าบาลี
๒. คาถาอธิบายพระไตรปิฎก เป็นหลักฐานชั้น ๒ เรียกว่าอรรถกถา
๓. คาถาอธิบายอรรถกถา เป็นหลักฐานชั้น ๓ เรียกว่าฎีกา
๔. คาถาอธิบายฎีกา เป็นหลักฐานชั้น ๔ เรียกว่าอนุฎีกา
๕. คัมภีร์อื่นๆนอกจากนี้ เช่นโยชนา ปกรณ์วิเสส รวมเรียกว่า ตัฟพินิมุตต์

พระบาลี หรือพระไตรปิฎก จัดเป็นคัมภีร์ขั้นต้น ชั้นดั้งเดิมที่บรรจูกำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ เป็นคัมภีร์ที่เก็บรักษาพุทธพจน์คือ พระธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงถือว่าเป็นคัมภีร์ที่มี

^{๒๑} สุชีพ ปุณฺณานภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, หน้า ๔๒

ความสำคัญในการตัดสินความถูกต้องของพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนา โดยใช้หลักพิจารณาว่าถ้าความใดตรงกับพระไตรปิฎกก็เชื่อถือได้ และถ้าความใดไม่ตรงหรือขัดแย้งกับพระไตรปิฎกก็ถือว่าความนั้นไม่ใช่คำสอนของพระพุทธองค์

อรรถกถา เป็นคัมภีร์ที่แต่งโดยพระอรรถกถาจารย์ ซึ่งมีอยู่หลายท่าน เป็นคัมภีร์ที่อธิบายความหรืออธิบายคำที่ยากในพระบาลี ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น โดยได้ยกคาศัพท์มาอธิบายเป็นศัพท์ๆ บ้าง ยกข้อความหรือประโยคยาวๆ มาขยายความให้ชัดเจนบ้าง และอาจแสดงทัศนคติและข้อวินิจฉัยของผู้แต่งแทรกไว้ด้วย นับเป็นคัมภีร์ที่เป็นคุณูปการแก่ชนรุ่นหลังที่ศึกษาพระไตรปิฎกเป็นอย่างมาก โดยความเป็นมาของคัมภีร์อรรถกถาในเชิงประวัติศาสตร์ แบ่งได้เป็น ๒ มติ คือ มติแรกเห็นว่าอรรถกถามีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล มติหลังเห็นว่าอรรถกถาเริ่มมีในการสังคายนาครั้งที่ ๓ แต่อย่างไรก็ตาม คัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลีดั้งเดิมได้สูญหายจากประเทศอินเดีย เหลือเพียงคัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหล ซึ่งพระมหินทะเถระได้นำอรรถกถาในภาษาบาลีมาเผยแพร่ในเกาะลังกาตั้งแต่สมัย พระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. ๒๓๖)

ฎีกา คือคัมภีร์ที่แต่งเพื่ออธิบายความในคัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์ชั้นฎีกาจัดเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญรองลงมาจากคัมภีร์อรรถกถาที่ขยายความในพระไตรปิฎก แต่วัตถุประสงค์ในการแต่งฎีกานั้นทำเพื่ออธิบายเนื้อความในอรรถกถา หรือ ฎีกาด้วยตนเอง ซึ่งคัมภีร์ฎีกามีผู้แต่งเป็นจำนวนมากและมีหลายคัมภีร์ ส่วนใหญ่ชื่อคัมภีร์นั้นจะมีคำว่า ฎีกา และตามด้วยชื่อคัมภีร์อรรถกถาที่อธิบายความ และส่วนมากจะมีคำ ทิปนี โขติกา ปกาลินี หรือ คณฐิ ลงท้าย ซึ่งคาลงท้ายเหล่านั้นรวมแปลว่าให้ความกระจ่าง (อธิบายความในอรรถกถาให้กระจ่าง) โดยฎีกาบางคัมภีร์อาจมีสืบกันมาแต่ครั้งโบราณ และถูกนำมาเรียบเรียงอีกครั้งในยุคราว พุทธศตวรรษที่ ๑๔ ถึง พุทธศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งเป็นยุคที่มีฎีกาเกิดขึ้นมากหลายคัมภีร์ที่เกิดขึ้นในยุคนี้ยังคงได้รับการยอมรับมาจนถึงปัจจุบัน

อนุฎีกา คือคัมภีร์ที่แต่งเพื่ออธิบายความในคัมภีร์ฎีกาอีกทอดหนึ่ง และมีเพียงคัมภีร์อนุฎีกาที่อธิบายอภิธรรมมูลฎีกาเท่านั้นที่นิยม ส่วนอนุฎีกานอกจากนี้ไม่ปรากฏแพร่หลาย โดยคัมภีร์อนุฎีกานั้นได้ แต่งขึ้นในยุคภายหลังคัมภีร์ฎีกา

คัมภีร์ปกรณ์วิเสส คือคัมภีร์ที่แต่งขึ้นซึ่งเป็นงานประพันธ์เรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยพระเถระจารย์ที่มีความรอบรู้พระธรรมวินัยอย่างลึกซึ้งแตกฉาน โดยแต่งตามเค้าโครงของผู้รจนานเอง หรือแต่งขึ้นเพื่อตอบปัญหาและข้อสงสัยของผู้อื่น มีการจัดเรื่องและคำอธิบายไว้ชัดเจนสามารถอ้างอิง เป็นหลักฐานหรือเป็นตาราได้ เช่น อภิธรรมปกรณ์ กถาวัตถุปกรณ์ เนตติปกรณ์ ปกรณ์วิเศษวิสุทธิมรรค เป็นต้น

ปกรณ์วิเสสที่นิยมและเป็นที่แพร่หลายคือ ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค รจนานโดยพระพุทธโฆษาจารย์ นับว่าเป็นปกรณ์สำคัญปกรณ์หนึ่ง ที่ประมวลธรรมในคัมภีร์พระไตรปิฎก มาแสดงไว้เป็นหมวดหมู่โดยตั้งเป็นรูปคาถาม-คำตอบ แบ่งเป็น ๓ ภาคใหญ่ๆ ถือนววิสุทธิ ๗ ประการเป็นหลัก โดย

ขยาย สีสันหรือออกเป็นนิเทศหนึ่งต่างหาก เรียกว่า สีสันนิเทศ แยกจิตวิสุทธิออกเป็นนิเทศหนึ่ง เรียกว่า สมาธินิเทศ และแยกปัญญาวิสุทธิทั้ง ๕ ออกเป็นอีกนิเทศหนึ่ง เรียกว่า ปัญญานิเทศ รวมทั้งสิ้นมี ๒๓ นิเทศ^{๒๒}

๒.๒ แนวคิดคตินิยมเกี่ยวกับพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา

วรรณกรรมพื้นฐานกับนิทานพื้นฐาน หากไม่พิจารณาด้วยความละเอียดถี่ถ้วนแล้วอาจทำให้เข้าใจว่าเป็นอย่างเดียวกัน แต่ความจริงแล้วทั้งสองอย่างนี้มีความแตกต่างกันซึ่งสิ่งที่จะทำให้เราเข้าใจถึงความแตกต่างกันได้ประการหนึ่งคือการศึกษาคำจำกัดความซึ่งคำว่า วรรณกรรม มีความหมายตามทัศนะของนักวิชาการ ดังนี้

วรรณกรรม หมายถึง สิ่งซึ่งเขียนขึ้นไม่ว่าจะเป็นรูปใดหรือความมุ่งหมายใด^{๒๓}

วรรณกรรม หมายถึง หนังสือหรือเอกสารที่มีลักษณะเป็นศิลปกรรมในฐานะที่มีรูปแบบมีเนื้อหาสาระที่ผู้เขียนพยายามสื่อความคิดด้วยวิธีการหนึ่งมายังผู้อ่าน^{๒๔}

วรรณกรรม หมายถึง งานเขียนในรูปกวีนิพนธ์ ร้อยกรอง และข้อเขียนทั้งหมดที่ใช้ภาษาร้อยแก้ว ได้แก่ บทความ สารคดี นวนิยาย นิทาน เรื่องสั้น บทละคร ภาพยนตร์ บทโทรทัศน์ ตลอดจนคอลัมน์ในหนังสือพิมพ์^{๒๕}

จากการสัมมนาของชมรมวรรณศิลป์ ๖ สถาบันการศึกษา คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และวิทยาลัยการค้ำ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ได้กำหนดความหมายไว้ว่า วรรณกรรม คืองานสร้างสรรค์ทางศิลปะที่ใช้ภาษาเป็นสื่อกลาง ไม่ว่าจะมีความเป็นแบบใดก็ตาม มีขอบเขตถึงงานเขียนทุกชนิด เช่น วรรณคดี นวนิยาย เรื่องสั้น บทละคร รวมทั้งวรรณกรรมที่เล่าสืบต่อกันมาด้วยปาก เช่น นิทานพื้นบ้าน บทเพลงต่างๆ^{๒๖}

^{๒๒} ประวัติและความเป็นมาของคัมภีร์ไบเบิล, แหล่งที่มา <http://oknation.nationtv.tv/blog/arthur> วันที่ ๒๖ ก.ย. ๒๕๖๖

^{๒๓} กุหลาบ มัลลิกะมาส, วรรณกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๗), หน้า ๕.

^{๒๔} บุญเหลือ เทพสุวรรณ์ และเจตนา นาควัชร, วรรณคดี, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐), หน้า ๕๘.

^{๒๕} สิทธิ พิณภูวดล และนิตยา กาญจนวรรณ, ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวรรณกรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, ๒๕๒๐), หน้า ๓๕.

^{๒๖} ประทีป เหมือนนิล, วรรณกรรมไทยปัจจุบัน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๕๖.

สรุปได้ว่า วรรณกรรม หมายถึง งานเขียนทุกชนิดทั้งประเภทร้อยกรองและร้อยแก้ว เช่น นวนิยาย เรื่องสั้น บทความ เป็นต้น ที่ผู้เขียนได้สื่อความคิดของตนเองรวมทั้งความคิดของผู้อื่นที่ได้สืบทอดต่อกันมา เช่น นิทาน เป็นต้น ส่วนวรรณกรรมพื้นบ้าน หมายถึง งานเขียนประจำท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งในประเทศไทย ได้แก่ งานเขียนประจำท้องถิ่นภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคอีสาน ในงานวิจัยนี้หมายเอาวรรณกรรมพื้นบ้านประเภทนิทาน ผลงานที่เกิดขึ้นจากการใช้ภาษาโดยการพูดและการเขียนของ กลุ่มชนในแต่ละท้องถิ่น เช่น วรรณกรรมพื้นบ้านภาคเหนือ วรรณกรรมพื้นบ้านภาคอีสาน วรรณกรรมพื้นบ้านภาคใต้ เป็นต้น ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นก็จะใช้ภาษาพื้นบ้านในการถ่ายทอดเป็นเอกลักษณ์ และสื่อเรื่องราวด้านต่างๆ ของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น จาริตประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ สภาพเศรษฐกิจและสังคม ทศนคติ ค่านิยม ตลอดจนความเชื่อต่างๆ ของบรรพบุรุษ อันเป็นพื้นฐานของความคิดและพฤติกรรมของคนในปัจจุบัน

๒.๒.๑ ความเป็นมาของสังคมอีสาน

ความเป็นมาของสังคมอีสาน ควรศึกษาถึงพื้นที่ทั้งหมด อาณาเขตติดต่อ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ การกระจายของชุมชนโบราณ สมัยเคลื่อนย้ายของชุมชนยุคประวัติศาสตร์ ยุคพัฒนา ตามลุ่มแม่น้ำและสภาพสังคมปัจจุบัน

๑) พื้นที่ทั้งหมดของภาคอีสาน ภาคอีสานเป็นดินแดนที่มีอาณาเขตกว้างขวางมีพื้นที่ทั้งหมด ๑๗๐,๒๒๖ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๓๓.๑๓ ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ

๒) อาณาเขตติดต่อของภาคอีสาน อาณาเขตของภาคอีสาน ทางทิศตะวันตกจดเทือกเขา ดงพญาเย็น และเทือกเขาเพชรบูรณ์ ทิศใต้จดเทือกเขาสันกำแพง และเทือกเขาพนมดงรักทิศเหนือ และทิศตะวันออกจดแม่น้ำโขง บริเวณตอนในของภาคมีเทือกเขาภูพานทอดยาวเป็นรูปของพระจันทร์ครึ่งเสี้ยวขวางตัดจากเหนือจดใต้ (นับจากอุดรธานีมาถึงตอนเหนือของจังหวัดมุกดาหาร) พื้นที่ของภาคอีสานจึงถูกแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ พื้นที่ทางด้านทิศตะวันออกของเทือกเขาภูพานเรียกว่า แอ่งสกลนคร ประกอบด้วยจังหวัดมุกดาหาร นครพนม สกลนคร หนองคาย อุดรธานีเลย และบึงกาฬ พื้นที่ด้านทิศตะวันตกของเทือกเขาภูพาน เรียกว่า แอ่งโคราช ประกอบด้วยจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด ยโสธร อำนาจเจริญ อุบลราชธานีศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์^{๒๗} พื้นที่ของแอ่งสกลนคร และ โคราชเป็นที่ราบสลับภูเขามีแม่น้ำไหลผ่านหลายสาย เช่น แม่น้ำมูล แม่น้ำชี แม่น้ำสงคราม ฯลฯ มนุษย์ยุคแรกนิยมพักอาศัยอยู่ตามถ้ำโดยแสวงหาอาหารจาก

^{๒๗} อติศักดิ์ โสมอินทร์, ภูมิศาสตร์อีสาน, (มหาสารคาม: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๒๓), หน้า ๑.

ป่าเขา และแม่น้ำลำธาร ฉะนั้น ดินแดนของภาคอีสานจึงปรากฏร่องรอยของชุมชนมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์

๓) สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของภาคอีสาน จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดี เชื่อว่า พื้นที่ของภาคอีสาน มีความเป็นมานานแล้ว ก่อนประวัติศาสตร์ของภาคอีสาน เริ่มมีหลักฐานปรากฏในยุคของสังคมบุพกาล มนุษย์พวกนี้อาศัยอยู่ตามถ้ำเพิงผา และบริเวณใกล้แหล่งน้ำเมื่อประมาณ ๑๒,๐๐๐ - ๕,๐๐๐ ปีที่ต่อกันมา ดังจะเห็นได้จากการพบภาพเขียนสีที่มีอายุ

ในช่วงดังกล่าว ตามถ้ำแถบอำเภอบ้านฝืด จังหวัดอุดรธานี และตามเพิงผาแนวริมน้ำโขง ภาพบางภาพแสดงให้เห็นว่าสังคมอีสานในยุคนี้ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการล่าสัตว์ และเก็บของป่ากินเป็นอาหารประมาณ ๕,๐๐๐ ปีที่ผ่านมา มนุษย์ที่เคยอาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ได้เคลื่อนที่ย้ายลงตั้งถิ่นฐานยังพื้นที่ราบ เช่น บริเวณบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี โนนนกทา จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น ซึ่งต่อมาสังคมเหล่านี้ได้พัฒนาเป็นสังคมถาวร^{๒๘}

๔) การกระจายชุมชนโบราณในภาคอีสาน การกระจายชุมชนของสังคมในภาคอีสานในอดีต เชื่อว่า ได้กระจายไปตั้งรกรากตามสถานที่ใกล้แหล่งน้ำ โดยอาศัยสายน้ำปลูกพืช เป็นต้น การกระจายของชุมชนโบราณที่เป็นชุมชนถาวร (Sedentary Settlements) จะตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มน้ำไหลผ่าน (Low Terrace) กับที่ลุ่มต้ำน้ำท่วมถึง (Flood plain) ทั้งสองแ่งดังกล่าวปรากฏการเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ในภูมิภาคนี้ได้เลือกทำเลที่ตั้งแหล่งที่อยู่อาศัยให้ใกล้กับแหล่งน้ำ ที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค และบริเวณที่ราบลุ่มที่เหมาะสมแก่การทำการเพาะปลูกซึ่งเป็นอาชีพหลักของชุมชน^{๒๙} สังคมเหล่านี้มีพัฒนาการ และวัฒนธรรมที่ต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานที่และช่วงระยะเวลา

๕) สมัยเคลื่อนบ้านของชุมชนที่มาตั้งอยู่ในภาคอีสาน ชุมชนหรือ สังคมอีสาน จากอดีตจนถึงปัจจุบันถือว่า ส่วนมากมาจากประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เช่น ชุมชนไท

– ลาว กลุ่มพระครูโพธิ์สะเม็ก กลุ่มพระตา พระวอ และกลุ่มเจ้าผ้าขาว เป็นต้น

การเคลื่อนย้ายชุมชนไท ลาว มายังภาคอีสานแ่งโคราช และแ่งสกลนครเกิดขึ้นจากความขัดแย้งทางการเมือง ความขัดแย้งทางการเมืองดังกล่าวมีทั้งความขัดแย้งทางการเมืองภายใน

^{๒๘} สุด แสงวิเชียร, เรื่องก่อนประวัติศาสตร์บางเรื่องในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย, ในเอกสารการสัมมนาเรื่องยุคก่อนประวัติศาสตร์และโบราณคดีอีสาน, (ม.ป.ท.: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมอุดรธานี, ๒๕๒๙), หน้า ๔.

^{๒๙} ชัยณรงค์ โคตะนนท์, “อุดมคติเกี่ยวกับผู้นำในวรรณกรรมอีสานประเภทวรรณกรรมคำสอน”, รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๓), หน้า ๑๗.

ของศูนย์อำนาจแถบแม่น้ำโขง และศูนย์อำนาจแถบแม่น้ำเจ้าพระยา อันมีศูนย์กลางอำนาจอยู่ที่หลวงพระบาง เวียงจันทน์ จำปาศักดิ์ ความขัดแย้งทางการเมืองภายในของเวียงจันทน์มีผลทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายผู้คนมายังภาคอีสาน กลุ่มที่อพยพมายังภาคอีสานที่สำคัญอันมีผลต่อการเกิดขึ้นของเมืองต่าง ๆ ในภาคนี้ มีดังนี้

กลุ่มพระครูโพนสะเม็ก อพยพจากเวียงจันทน์ลงมาอยู่ที่บริเวณเมืองจำปาศักดิ์ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๕๖ จึงสถาปนาเจ้าหน่อกษัตริย์ขึ้นเป็นกษัตริย์พระนามว่า เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร ปกครองนครจำปาศักดิ์ เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรได้ส่งแก้วมวงคล และไพร่พล ๓,๐๐๐ คน เข้ามาตั้งชุมชนขึ้นที่บ้านท่งโนแ่งโคราช ครั้นถึง พ.ศ. ๒๒๖๘ บ้านท่งก็เลื่อนฐานะขึ้นเป็นเมืองท่ง (อยู่ในเขตอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด) สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เชื้อสายของเจ้าแก้วมวงคลที่เมืองท่งได้ขยายชุมชนออกไปเป็นเมืองต่างๆ เช่น สุวรรณภูมิ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ชนบท เป็นต้น^{๓๐}

กลุ่มพระตา - พระวอ เดิมเป็นขุนนางราชสำนักในนครเวียงจันทน์เกิดความขัดแย้งกันกับเจ้าศิริบุญสาร จึงอพยพข้ามแม่น้ำโขงมาอยู่ที่หนองบัวลำภู จำปาศักดิ์ ตอนมดแดง ท้ายสุดมาอยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี โดยขอขึ้นต่อกรุงธนบุรี เชื้อสายของพระตา - พระวอ ได้ขยายชุมชนออกไปตั้งเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหลายเมืองเช่น เมืองอุบลราชธานี เมืองยโสธร เมืองพิบูลมังสาหาร เมืองอำนาจเจริญ เมืองเดชอุดม เป็นต้น^{๓๑}

กลุ่มเจ้าผ้าขาว เกิดความขัดแย้งกันกับเจ้าผู้ครองนครเวียงจันทน์เรื่องหลานสาวถูกโอรสเจ้าเวียงจันทน์ล่วงประเวณี เจ้าผ้าขาวจึงนำไพร่พลมาอยู่ที่บ้านพรรณาและบ้านผ้าขาว (เขตจังหวัดสกลนคร) เมื่อเจ้าผ้าขาวสวรรคตแล้ว เจ้าโสมพมิตรผู้เป็นหลานก็พาไพร่พลอพยพข้ามภูพานมาตั้งอยู่บ้านแก่งสำโรง ต่อมา พ.ศ. ๒๓๓๖ บ้านแก่งสำโรงได้รับเลื่อนฐานะเป็นเมืองกาฬสินธุ์ขึ้นกับกรุงเทพฯ^{๓๒} เชื้อสายของเจ้าโสมพมิตรได้ขยายชุมชนออกไปเป็นเมืองต่างๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเช่น เมืองสกลนคร เมืองกมลาไสย และเมืองอื่นๆ

หลังจากกรณีของเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๖๙-๒๓๗๑ ราษฎรอีสานจำนวนมากอพยพไปตั้งบ้านเรือนบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงรวมทั้งบริเวณใกล้ชายแดนญวน ราชสำนักไทยเกรงว่าถ้าปล่อยทิ้งไว้ญวนอาจเข้าแทรกแซง และเจ้านายลาวอาจรวมตัวก่อกบฏต่อไทยอีก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้กวาดต้อนและเกลี้ยกล่อมราษฎรจากฝั่งซ้าย

^{๓๐} เติม วิภา ค ย์พ จ น กิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ ม ห น คร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๘๕.

^{๓๑} ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ, ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในอีสาน พ.ศ. ๒๔๓๒-๒๕๐๐, (อุบลราชธานี : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัยครูอุบลราชธานี, ๒๕๒๘), หน้า ๓๗.

^{๓๒} เติม วิภา ค ย์พ จ น กิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน, หน้า ๑๒๘.

แม่น้ำโขงกลับมาตั้งชุมชนในอีสาน เช่น โปรดเกล้า ฯ เกลี่ยกลุ่มผู้คนแถบเมืองมหาชัยกอบแก้ว เมืองพิณ เมืองนอง เมืองตะโพน คำเกิด คำม่วน จากฝั่งลาวมาตั้งชุมชนในแอ่งสกลนครเช่นเมืองสกลนคร นครพนม และบริเวณแอ่งโคราช เช่น บ้านท่าขอนยางจังหวัดมหาสารคามเมืองกุฉินารายณ์จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น อย่างไรก็ตามในรัชสมัยต่อมายังมีสาเหตุอื่น ๆ ในการตั้งเมืองของภาคอีสาน นอกจากสาเหตุแห่งการสงคราม เช่น การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น^{๓๓}

๖) ยุคพัฒนาตามลุ่มน้ำในภาคอีสาน ประชาชนในภาคอีสาน ได้วิวัฒนาการมาตามยุคสมัยหรือเวลานั้น ๆ ส่วนมากที่พัฒนาการได้ดีจะมีอยู่ตามลุ่มแม่น้ำ เช่น การพัฒนาการของมนุษย์บริเวณแอ่งสกลนคร ได้พัฒนาขึ้นตามที่ราบลุ่มบริเวณต้นน้ำ คือ ตั้งแต่หนองหาน อำเภอกุมภวา

ปี จังหวัดอุดรธานี จนถึงหนองหานในเขตจังหวัดสกลนคร ชุมชนเหล่านี้ไม่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบส่วนใหญ่จะเป็นเนินดิน ตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มที่มีน้ำไหลผ่าน บางเนินมีขนาดใหญ่ซึ่งรวมบริเวณที่อยู่อาศัยและแหล่งฝังศพเข้าด้วยกัน เช่นที่บ้านเชียงจังหวัดอุดรธานี เป็นต้น แต่ก็ยังไม่ปรากฏหลักฐานพอที่จะกำหนดได้ว่ากลุ่มชนหรือว่าสังคมเหล่านี้มีการรวมกันเป็นสังคมเมือง และพัฒนาการของรัฐเกิดขึ้นต่อมาในสมัยหลังเมื่อเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์แล้วสังคมเหล่านี้เป็นจำนวนมากก็คงสืบเนื่องต่อกันมาใน

ภายหลัง ทั้งนี้ เพราะภูมิประเทศ และสภาพแวดล้อมมีอิทธิพลที่ทำให้คนต้องตั้งหลักแหล่งเป็นกระจุก ทับลงบนแหล่งเดิมเรื่อยมา และได้พัฒนาขึ้นเป็นหมู่บ้านที่สำคัญนั้นคือ มีการกำหนดแหล่งที่เป็น ศาสนสถานโดยใช้ใบเสมาหินสลักเป็นลวดลายทางพุทธศาสนาปักแสดงเขตศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสังคมในลักษณะดังกล่าวนี้จะอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ครั้นถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ก็ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมแบบขอมจากขอม และมีการพัฒนาการเป็นเมืองเป็นรัฐขึ้น คล้ายคลึงกับบริเวณชุมชนแอ่งโคราช

การตั้งหลักแหล่งถาวรในบริเวณแหล่งโคราชนั้น พัฒนาขึ้นก่อนในบริเวณตอนกลางของลุ่มน้ำท่วมถึงแล้วค่อยๆ กระจายออกไปตามบริเวณที่ราบลุ่ม และมีการพัฒนาขึ้นเป็นสังคมขนาดใหญ่ ซึ่งสังคมเหล่านี้มีการจัดระบบขึ้นเป็นรัฐเล็ก ๆ (chiefdom) แล้วขยายตัวตั้งเป็นเมืองต่าง ๆ ขึ้นในช่วงระยะแรก ๆ ของสมัยสมัยประวัติศาสตร์ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา พุทธศาสนาได้แพร่เข้า

---

^{๓๓} ชลิต วิพัทธนพร, การอพยพย้ายถิ่นในดินแดนอีสานระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๑-๒๔๕๓, เอกสารการสัมมนาอีสานศึกษา, (ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๒๙), หน้า ๑๐.

มาในแง่โคราชทำให้บรรดารัฐ เล็ก ๆ ในบริเวณนี้หันมานับถือพุทธศาสนาและได้ขยายตัวในทางวัฒนธรรม และการเมืองเพิ่มขึ้นทำให้เกิดเป็น นครรัฐ (City State)^{๓๔}

๗) สภาพสังคมในปัจจุบันของภาคอีสาน สังคมอีสานในปัจจุบัน ควรศึกษาสังคมศาสนา การศึกษา เศรษฐกิจ ดังนี้

(๑) สังคมของภาคอีสานโดยทั่วไป สังคมภาคอีสานลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงส่วนมากมีลักษณะแห้งแล้งและกันดารกว่าภาคอื่น ในประเทศ ด้านการคมนาคมจะได้รับความะตวกสบายมีถนนลาดยางติดต่อกันเป็นส่วนมากและประชากรค่อนข้างยากจนกว่าภาคอื่น และเป็นประชากรชนบทโดยทั่วไปจะยึดถือชนบประเพณีวิถีชีวิตขึ้นอยู่กับธรรมชาติ

(๒) ด้านศาสนา ประชาชนชาวอีสาน นับถือพระพุทธศาสนาเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตทุกหมู่บ้านจะมีวัดทางพระพุทธศาสนา เป็นจุดศูนย์กลางในการทำพิธีกรรมทางศาสนา การอบรมจิตใจ มีพระภิกษุเป็นผู้นำชาวไทยอีสาน ก่อนมีครอบครัวนิยมการบวชเป็นพระภิกษุ

(๓) ด้านการศึกษา ปัจจุบันชาวอีสานนิยมให้บุตรหลานของท่านได้รับการศึกษาอย่างน้อยที่สุดก็จบประถม และมีมัธยมศึกษา มีโรงเรียนประถมศึกษาและโรงเรียนมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาแทบทุกจังหวัด มีสถานการศึกษาของรัฐและสถานศึกษาของเอกชน เปิดสอนทุกระดับชั้นนั้น สังคมชาวอีสานส่วนมากจึงตื่นตัวด้านการศึกษา และเตรียมบุตรหลานของคนให้ได้รับการศึกษาระดับสูง ๆ เพื่อเป็นพลังในการพัฒนาประเทศชาติ

(๔) ด้านเศรษฐกิจ สังคมภาคอีสาน เป็นสังคมชนบทการประกอบอาชีพ ด้านเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ส่วนอาชีพอื่น ๆ เกี่ยวกับการค้าขาย การบริการสังคม กรรมกร ภายในเขตจังหวัดของตน และนอกเขตจังหวัดที่มีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่ ส่วนมากกับแรงงานก็ไปใช้แรงงานในกรุงเทพฯ และนอกประเทศ ทั้งนี้ เพื่อที่จะสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น ปัจจุบันรัฐบาลได้ส่งเสริมการปลูกพืชปลูกยาง ปลูกมันสำปะหลัง และมีการปรับราคาให้ด้วย มีกองทุนหมู่บ้านก็เพื่อบรรเทาภาวะทางเศรษฐกิจอีกระดับหนึ่ง แต่การพัฒนาด้านเศรษฐกิจก็เหมือน ๆ กับภาคอื่น ๆ สำหรับชาวอีสานเป็นสังคมเรียบง่าย โดยมีชนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม กล่อมเกล้าให้ชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยความเป็นสุขจะเห็นได้เช่น ฮีตสิบสอง หรือประเพณี ๑๒ เดือน ดังนั้น ภาวะทางเศรษฐกิจสังคมอีสานถ้าเปรียบเทียบกับภาคอื่น จะมีภาวะตกต่ำ

^{๓๔} ชัยณรงค์ โคตะนนท์, อุดมคติเกี่ยวกับผู้นำในวรรณกรรมอีสานประเภทวรรณกรรมคำสอน, หน้า

สรุป ความเป็นมาของสังคมอีสาน มีเขตการปกครองแบ่งออก ๒๐ จังหวัด จังหวัดสุดท้ายคือ จังหวัดบึงกาฬ เนื้อที่ทั้งหมดของภาคอีสานมี ๑๗๐,๒๒๖ ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับสาธารณรัฐประชาชนลาว และประเทศเขมร มีความเป็นมาก่อนประวัติศาสตร์ มีหลักฐานการกระจายอยู่ในภาคอีสานตามที่ใกล้แหล่งน้ำ สายธาร เช่น แอ่งสกลนคร แอ่งโคราช เป็นต้น การเคลื่อนย้ายของประชาชน มาจากฝั่งขวาของลำแม่น้ำโขงมาตั้งเป็นชุมชนไทลาวในภาคอีสาน เริ่มจากกลุ่มพระครูโพนสะเม็ก กลุ่มพระตา พระวอ กลุ่มเจ้าผ้าขาว พวกนี้ได้ตั้งถิ่นฐานและพัฒนาความเป็นอยู่ให้เจริญอยู่ตามแอ่งต่าง ๆ ของภาคอีสาน โดยเฉพาะ บริเวณ แม่น้ำโขง ชี มูล และสภาพของสังคมอีสาน สังคมโดยทั่วไปมีการคมนาคมสัญจรสะดวก การศาสนานับถือพระพุทธศาสนาได้นำเอาหลักพระพุทธศาสนาปรับใช้กับชีวิตประจำวันยึดถือปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาจัดให้มีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ภาวะทางเศรษฐกิจ สวนมากมีรายได้จากอาชีพการเกษตรซึ่งอาศัยภาวะธรรมชาติ ถ้าเปรียบเทียบกับภาคอื่น ภาคอีสานภาวะทางเศรษฐกิจยังต่ำ แต่สังคมอีสานยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี ฮีต ๑๒ ดังภาวะโดยรวมมีความสงบสุขกว่าภาคอื่น ๆ ในปัจจุบัน

๒.๒.๒ วัฒนธรรมของสังคมอีสาน

ประชาชนในสังคมอีสาน เชื่อกันว่ามีวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาโดยมีรูปแบบจากอาณาจักรล้านช้างซึ่งเป็นศูนย์กลางอำนาจในบริเวณลุ่มน้ำโขง ผู้คนจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงได้อพยพมายังภาคอีสานเป็นระยะๆและได้นำเอาจารีตประเพณีวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงมาด้วย การศึกษาวัฒนธรรมอีสาน ควรศึกษาความหมายของวัฒนธรรม และแนวคิดทางวัฒนธรรมของสังคมอีสานดังนี้

๑) ความหมายของวัฒนธรรม วัฒนธรรมโดยทั่วไป หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ได้ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมา เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิต หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วิถีชีวิต (Way of Life) วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งรวมถึงความคิด ศิลปะ วรรณคดี ดนตรี ปรัชญา ศีลธรรม ภาษา กฎหมาย ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งได้ถ่ายทอดให้กับคนรุ่นต่อๆ มา ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นการแสดงออกซึ่งความเจริญองงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน^{๓๔}

๒) ประวัติศาสตร์การยอมรับวัฒนธรรมอินเดีย ประเทศอินเดีย เป็นดินแดนแห่งอารยธรรมของทวีปเอเชีย ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู พุทธ ซิกข์ อุบัติขึ้นที่ประเทศอินเดีย ในขณะเดียวกันประชาชนชาวอินเดียมักอพยพไปมาค้าขายในทวีปเอเชียพร้อมกันนั้นก็ได้นำเอาแนวปฏิบัติวัฒนธรรมไปปฏิบัติด้วย สังคมอีสานในสมัยประวัติศาสตร์รับวัฒนธรรมอินเดียผ่านทางอาณาจักรเจนละ

^{๓๔} สมชัย ใจดี และยรรยง ศรีวิริยาภรณ์, **ประเพณีและวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๒๘), หน้า ๑.

หลักฐานที่แสดงให้เห็นคือ การพบเทวรูป และศิลาจารึกภาษาสันสกฤต ๒ หลัก แม่น้ำมูล ในจังหวัด อุบลราชธานี ข้อความในศิลาจารึกกล่าวถึงการขยายของเจ้าชายจิตรเสนแห่งอาณาจักรเจนละ และการนับถือศาสนาพราหมณ์แบบไสวณิกายในกลุ่มน้ำมูลตอนใต้ ต่อมาพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ บริเวณ กลุ่มน้ำมูลตอนเหนือและลุ่มน้ำชีได้ปรากฏหลักฐานทางพระพุทธศาสนาและอิทธิพลทางวัฒนธรรม แบบทวารวดี หลักฐานได้แก่พระพุทธรูปหินทราย และเสมาหินสลักภาพชาดกที่มีอยู่หลายแห่ง เช่น เมืองฝ้ายจังหวัดบุรีรัมย์ เมืองฟ้าแดดสูงยางจังหวัดกาฬสินธุ์ บ้านกุดโง้ง จังหวัดชัยภูมิ เป็นต้น ครั้นถึง สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ อาณาจักรขอมในเขมรได้มีอำนาจขึ้นแทนที่อาณาจักรเจนละ และขยาย อิทธิพลเข้ามาถึงดินแดนภาคอีสาน^{๓๖}

๓) **อิทธิพลของวัฒนธรรมขอม** การดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตของสังคมอีสานยังได้รับ อิทธิพลจากสังคมโบราณซึ่งเคยปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยไม่ได้บัญชาให้ดีขึ้น เท่าที่ควร โดยเฉพาะ อิทธิพลของขอม อิทธิพลของวัฒนธรรมขอมตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมาได้แพร่เข้ามาใน บริเวณภาคอีสานทั้งแอ่งสกลนคร และแอ่งโคราช ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสภาพ ความเป็นอยู่ของสังคมกลุ่มชนในบริเวณนี้เป็นอย่างมาก ปัจจัยที่สำคัญที่มีผลให้เกิดการพัฒนาการ ของชุมชนโบราณ คือ ข้าว เกลือ และเหล็ก ซึ่งเป็นปัจจัยดังกล่าวมีผลต่อเศรษฐกิจของชุมชน เพราะ การค้าขายกับชุมชนอื่น ๆ จะทำให้ชุมชนมีความมั่นคงมีการรับวัฒนธรรม และเทคโนโลยีใหม่ ๆ จาก ภายนอกเข้ามาปรับปรุงใช้ในท้องถิ่นของตนเอง ในขณะเดียวกันก็เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม และ การเมืองกับชุมชนอื่น^{๓๗}

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมของขอมได้เสื่อมโทรมลง อย่างสิ้นเชิง รวมทั้งชุมชนโบราณขนาดใหญ่ก็ปรากฏว่า ค่อย ๆ เสื่อมสูญไป และถูกทิ้งร้างเหลือเพียง ชุมชนเล็ก ๆ กระจุกกระจายอยู่ทั่วไปมิได้รวมตัวเป็นชุมชนใหญ่แบบสังคมเมืองหรือรัฐ^{๓๘} การสืบทอด ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนส่วนใหญ่ในบริเวณภาคอีสานส่วนใหญ่สืบทอดวัฒนธรรมมาจากกลุ่มชนใน บริเวณอาณาจักรล้านช้าง หรือสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบัน กลุ่มคนดังกล่าวเมื่อ อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาก็ได้นำเอารูปแบบทางวัฒนธรรมต่างๆ เข้ามาด้วย

๔) **วัฒนธรรมทางภาษาของสังคมอีสาน** ภาคอีสาน เป็นภาคที่มีอาณาเขตกว้างขวางมี พื้นที่ติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและประเทศเขมร ดังนั้น อีสานทางฝั่งซ้ายส่วนมาก

^{๓๖} ชัยณรงค์ โคตะนนท์, **อุดมคติเกี่ยวกับผู้นำในวรรณกรรมอีสานประเภทวรรณกรรมคำสอน**, หน้า ๑๙.

^{๓๗} ชลิต ชัยครรชิต, **พัฒนาการชุมชนก่อนประวัติศาสตร์อีสาน**, ในเอกสารการสัมมนาเรื่องเมืองและ ชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๒๙), หน้า ๖๕.

^{๓๘} ธวัช ปุณโณทก, **จารึกอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร: คุณพิมพ์อักษรกิจ, ม.ป.ป.), หน้า ๒๓.

ได้อพยพมาจากสาธารณรัฐประชาชนลาว สำเนียงการพูด สำนวนภาษา สำนวนภาษิตหรือพญาอีสาน ก็ล้วนแต่เป็นภาษาลาว ต่อมาได้เรียกภาษาถิ่นอีสานว่า ภาษาอีสาน เมื่อมีการศึกษาก็ได้เอาภาษาไทย ที่มีอยู่ในปัจจุบันมาแทนภาษาอีสาน ทั้งภาษาเขียนและภาษาพูดปัจจุบันยังเหลือแต่ภาษาพูดเท่านั้น ความจริงภาษาสาธารณรัฐประชาชนลาว กับภาษาอีสานใช้เป็นที่ติดต่อกันได้เลย โดยไม่ต้องแปล หรือปริวรรตคำพูด ข้อความอะไรอีก แม้แต่วรรณกรรมเรื่องท้าวหัวข้อย้อก็เป็นภาษาไทยอีสานหรือ ภาษาอีสานสมัยโบราณ

วัฒนธรรมทางภาษาของกลุ่มชนในบริเวณภาคอีสานมีความคล้ายคลึงกันกับกลุ่มชนใน บริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงเป็นอย่างมาก เพราะตั้งแต่กลุ่มชนวัฒนธรรมไท-ลาวได้อพยพเคลื่อนย้าย เข้ามายังบริเวณภาคอีสาน จนกระทั่งถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุง รัตนโกสินทร์ กลุ่มชนในบริเวณภาคอีสานได้ใช้อักษรธรรม และอักษรไทยน้อยในการจดบันทึกเรื่องราว ต่างๆ ลงในศิลาจารึก และเอกสารใบลาน โดยอักษรตัวธรรมมักจะใช้จารึกเรื่องราวในทางพุทธศาสนา หรือเรื่องราวที่เป็นคติธรรม ส่วนตัวอักษรไทยน้อยจะใช้จดบันทึกเรื่องราวที่เป็นคติโลกเช่น เรื่องราว เอกสารหนังสือราชการ และวรรณกรรม^{๓๙}

วัฒนธรรมทางวรรณกรรม ได้จำแนกวรรณกรรมอีสานออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

(๑) วรรณกรรมมุขปาฐะ เป็นวรรณกรรมที่ชาวบ้านใช้วิธีจำสืบทอดกันมาโดยวิธีบอกเล่า ส่วนใหญ่ผู้อาวุโสประจำหมู่บ้านจะเป็นผู้ถ่ายทอดให้กับลูกๆ หลานๆ ก็จะนำไปเล่าสืบทอดกันมาจาก คนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง วรรณกรรมประเภทนี้ได้แก่ นิทานพื้นบ้าน ประเพณีต่างๆ การแห่ล่ขวัญ ภาษิต พญา เพลงพื้นเมือง เพลงกล่อมเด็ก เป็นต้น

(๒) วรรณกรรมลายลักษณ์ เป็นวรรณกรรมที่สืบทอดโดยการบันทึกลงในใบลานหรือศิลา จารึกมีทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ส่วนใหญ่จะเป็นวรรณกรรมประวัติศาสตร์วรรณกรรมพุทธ ศาสนา วรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมนิทาน^{๔๐} เป็นต้น

๕) แนวคิดทางวัฒนธรรมอีสาน แนวคิดทางวัฒนธรรมอีสานได้ประสมประสาน เอา วัฒนธรรมเก่าและวัฒนธรรมมาใช้ในวิถีชีวิต ปัจจุบันจะเห็นได้เช่น คำว่า พญา การแข็ง เป็นต้น วัฒนธรรม ด้านภาษาและลักษณะการแต่งตัวยังมีเอกลักษณ์อยู่มาก ทั้งจะเห็นได้ชัดว่าวรรณกรรม

^{๓๙} อุทัย ภิรมย์รินและธวัช ปุณโณทก, ตัวอักษรภาคอีสานยุคสมัยไทย-ลาว พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๔, ในเอกสารการประชุมนานาชาติเรื่อง ไทยศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตรส์, ๒๕๒๗), หน้า ๓๔.

^{๔๐} จารุวรรณ ธรรมวัตร, ลักษณะวรรณกรรมอีสาน, (กาฬสินธุ์ : โรงพิมพ์จินตทัศน์การพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๑๕-๑๘.

อีสานยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของสังคมอีสานอยู่ ดังนั้น จึงควรจะศึกษาวิจัยวรรณกรรมอีสานเพื่อจะมาปรับใช้ในการอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข

สังคมอีสานหรือชาวอีสาน ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยอุดมไปด้วยทรัพย์มรดกทางภูมิปัญญา หรือที่เรียกว่า “ปัญญา” เป็นวิถีชีวิตทางหลักธรรมของสังคม โดยมีพุทธศาสนาซึมซับเป็นแก่นชีวิตที่ใช้เป็นกฎระเบียบในการควบคุมความประพฤติและการปฏิบัติของคนอีสานให้อยู่ด้วยกรอบศีลธรรมอันดีงาม ซึ่งได้ประพฤติปฏิบัติติดต่อกันมาตั้งแต่โบราณกาล จึงทำให้สังคมอีสานในบรรพกาลมีแต่ความร่มเย็นปราศจากผู้ร้ายอำยโจร ทุกคนล้วนมีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกัน อยู่ร่วมกันเป็นสังคมแบบรู้จักสามัคคี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ภาคอีสานมีเอกลักษณ์วัฒนธรรมที่โดดเด่น เช่น อาหาร ภาษา ดนตรี หมอลำ และการฟ้อนรำที่เรียกว่า “เซิ้ง” เป็นต้น ภาษาหลักของภาคอีสาน คือ ภาษาอีสาน ขณะเดียวกันยังมีภาษาเขมรที่ใช้กันมากในอีสานใต้ นอกจากนี้แล้วยังมีภาษาอื่นๆ อีกมาก เช่น ภาษาภูไท ภาษาโล้ ภาษาโคราช เป็นต้น

ประชากรภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการแต่งกายเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง คือ หญิงมักจะนุ่งผ้าซิ่นทอด้วยฝ้ายมีเชิงคลุมเลยเข้าไปเล็กน้อย สวมเสื้อแขนสั้น ผู้สูงอายุมักตัดผมสั้น ส่วนผู้ชายไม่ค่อยมีรูปแบบที่แน่นอนนักแต่มักจะนุ่งกางเกงมีขาครึ่งน่องหรือนุ่งโสร่งผ้าไหม แต่ในปัจจุบันนี้มีไทยอีสานบางส่วนที่ไม่ได้ประพฤติปฏิบัติตามครรลองคลองธรรมที่บรรพบุรุษได้เคยยึดถือกันมาตั้งแต่โบราณกาล เพราะหันไปปรับเอาวัฒนธรรมของชนต่างเผ่าพันธุ์ที่ไม่เคยแยแสต่อสิ่งที่ตั้งงามเหล่านั้น ซ้ำยังถูกเหยียดหยามว่าเป็นคนโบราณคร่ำครึ ไม่ทันสมัย ทั้งนี้เพราะอิทธิพลของสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งพิมพ์ นิตยสารต่างๆ หรือสื่อวิทยุโทรทัศน์ที่ได้แสดงออกทั้งทางด้านข่าว ด้านภาพยนตร์ ด้านละคร ด้านเพลง ด้านดนตรี ตลอดจนการบันเทิงประเภทต่าง ๆ อีกด้วย นอกจากนี้ยังมีไทยอีสานที่ได้คิดว่าตนเป็นคนรุ่นใหม่ เพราะได้รับการศึกษาอบรมมาจากสังคมยุคใหม่ จึงไม่ใส่ใจในเรื่องของหลักธรรมซึ่งเป็นเรื่องของการประพฤติปฏิบัติที่มีอยู่ในผญาอีสาน อันเป็นวิถีอีสานของคนรุ่นพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยายของพวกเขา ที่บรรพบุรุษไทยได้เคยประพฤติปฏิบัติสืบเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคนแล้วนั้น น่าจะเป็นสิ่งที่ตั้งงาน สมควรที่ลูกหลานไทยอีสานรุ่นปัจจุบันน่าจะประพฤติปฏิบัติสืบต่อและถ่ายทอดสู่ลูกหลานไทยอีสานรุ่นต่อๆ กันไป นอกจากนั้นยังจะได้เผยแพร่ให้คนไทยต่างถิ่นได้รู้และเข้าใจแล้วจะก่อให้เกิดความรู้รักสามัคคีของคนไทยด้วยกัน

สรุป วัฒนธรรมของวัฒนธรรมอีสาน ได้กล่าวถึงความหมายของวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของสังคมอีสาน อันบ่งบอกถึง ความคิด ศิลปะ วรรณคดี ดนตรี ปรัชญา ภาษา เป็นต้น ประวัติศาสตร์ การยอมรับเอาวัฒนธรรมอินเดียที่เข้ามาเผยแพร่ในดินแดนแห่งนี้ในสมัยนั้นโดยเฉพาะด้านศาสนา มีศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ ดังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน อิทธิพลของวัฒนธรรมขอมซึ่งเชื่อกันว่ามาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยมีศาสนาสาณ ยังปรากฏอยู่ในภาคอีสาน เช่น ปราสาทหินพิมาย ภูเขาพนมรุ้ง และพิธีกรรมต่าง ๆ วัฒนธรรมทางภาษาอีสานจะเป็นสำนวนภาษาพูด สำเนียงพูด มี

ความคล้ายกันภาษาสาธรรณรัฐประชาชนลาว บางท้องถิ่นในภาคอีสานมีภาษาและบุคลิกลักษณะของคนเหมือนกันแทบแยกไม่ได้ว่า เช่น คนไทยหรือคนลาวโดยเฉพาะวรรณกรรมอีสาน จะเป็นเรื่องวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวซ้อหล่อ ท้าวกำกาดำ กำพร้าวผีน้อย ชุณนางอ้าว สร้อยสายคำเป็นต้น ต้นฉบับเดิม เป็นอักษรธรรมอีสานเหมือนกับอักษรลาวปัจจุบัน และสำนวนภาษาของเนื้อเรื่องเหมือนกันหมด ดังนั้น จึงทำให้มีแนวคิดทางวัฒนธรรมอีสานเกี่ยวกับภาษาพูด ลักษณะการแต่งกาย ฝญาอีสาน การดนตรี และประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ดังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

๒.๒.๓ ขาติพันธุ์วิทยาของสังคมอีสาน

ชาติพันธุ์วิทยา หมายถึงการศึกษาเผ่าพันธุ์ของมนุษยชาติ ดังนั้น ชาติพันธุ์วิทยาของสังคมอีสานได้ศึกษาถึง คำว่า อีสาน และชาติพันธุ์ ไทลาว ดังนี้

๑) คำว่า อีสาน หมายถึง คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อีสาน” ซึ่งเป็นตัวภาษาบาลี แต่ถ้าเป็นสันสกฤตใช้ว่า “อีสาน” แปลว่าทิศตะวันออกเฉียงเหนือเมื่อนำคำๆ นี้ไปใช้กับภูมิภาค และคนที่ราบสูงโคราชจะโดยคนไทยในภาคกลางหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือเองก็ตาม จะหมายถึงชาติพันธุ์ที่สำคัญอยู่ในภูมิภาคดังกล่าว นอกจากนี้ ด้วยเหตุที่คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไม่แตกต่างไปจากคนลาวในราชอาณาจักรลาว บางครั้งเราก็เรียกคนในภูมิภาคนี้ว่า “ไทลาว” ซึ่งหมายถึงคนเชื้อชาติลาวที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย คำว่า “ไทลาว” ก็อาศัยเชื้อชาติ ภาษาและวัฒนธรรมเป็นหลักในการกำหนด^{๑๑}

๒) ชาติพันธุ์ไทลาว ถือว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทลาวหรือชาวอีสานที่มีการตั้งหลักปักฐานอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยนั้นไม่ได้มีเชื้อชาติลาวหมดไป ในภาคอีสานยังมีกลุ่มชาติพันธุ์หลายเชื้อชาติ เช่น เชื้อชาติเขมร เชื้อชาติไทย เชื้อชาติจีน เชื้อชาติเวียดนาม เชื้อชาติอินเดีย หรือเชื้อชาติอื่น ๆ ที่อพยพเข้ามาอยู่แต่โบราณกาล^{๑๒}

ประชาชนชาวลาวที่เคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่อีสานตั้งแต่สมัยแรก ๆ ส่วนใหญ่เป็นพวกล้านช้างกับเวียงจันทน์ แต่ประชาชนในอีสานก็ไม่ได้เป็นลาวเสียทั้งหมด เพราะยังมีเผ่าพันธุ์ และกลุ่มชนอื่น ๆ ตั้งหลักแหล่งประสมประสานกันอีก เช่น พวกผู้ไท อยู่ที่เรณูนครในจังหวัดนครพนมกับอยู่ที่จังหวัดสกลนคร พวกกะเลิง ส่วนมากอยู่ในจังหวัดสกลนครเดิมอยู่เมืองกะตากมีภาษาพูดของตนต่างหากผู้ชายบางคนไว้ผมมวย บางคนไว้ผมประบ่ามักปกรูปนกที่แขน และแก้ม พวกย้อ อยู่แถวเมืองท่าอุเทนในจังหวัดนครพนม เดิมอยู่ที่เมืองชัยบุรีใกล้เมืองท่าอุเทน พวกแสกอยู่ที่เมืองอาจสามารถในจังหวัดร้อยเอ็ด เดิมอยู่เมืองแสกในลาวต่อแดนญวน พวกโย้ย อยู่เมืองอากาศอำนวยในจังหวัด

^{๑๑} จรัส พัยคฆราชศักดิ์, อีสาน ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๔, หน้า ๖๓.

^{๑๒} จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, คนไทยอีสาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไพศาลศิริ, ๒๕๒๑), หน้า ๖๘.

สกลนคร พวกตากอยู่ในจังหวัดสกลนคร พวกกะโซ่ อยู่เมืองกุสุมาลย์ในจังหวัดสกลนคร เดิมอยู่ในเมืองมหาชัยก่องแก้วในลาวเป็นพวกข่ามีผิวคล้ำพูดภาษาของตัวเอง พวกเขมรป่าดง อยู่ในจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ กระจายอยู่ทั่วไป ไทโคราช หรือไทเบ็งอยู่ในจังหวัดนครราชสีมาเป็นต้น

ถึงแม้จะสืบเชื้อสายมาจากต่างถิ่น และต่างเผ่าพันธุ์ และแม้ที่สุดชาวต่างชาติที่เดินทางมาเยือนอีสาน ก็จะได้รู้ว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ สิ่งใดควรเว้นสิ่งใดไม่ควรเว้น การประพฤติปฏิบัติตามคำสอนเมื่ออยู่ในแดนดินถิ่นอีสานหรือคบหาสมาคมกับคนอีสาน พร้อมทั้งสังคมอีสานในยุคบรรพกาลสืบเนื่องมาจนถึงในยุคปัจจุบันนี้ ก็จะได้รู้ได้เห็นหลักธรรมที่แฝงไว้ในผลญาที่เป็นแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติของไทอีสาน

สรุป ตามที่กล่าวมานี้ คำว่า อีสาน หมายถึง ภูมิภาคที่อยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพมหานคร โดยกำหนดเอากรุงเทพฯ เป็นจุดศูนย์กลางของประเทศประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตนี้เรียกว่า ชาวอีสาน ชาติพันธุ์ไทลาว หมายถึงเผ่าพันธุ์ดั้งเดิมที่อาศัยตั้งถิ่นฐานก่อนแล้วต่อมามีชนชาติลาวได้อพยพมาอาศัยประกอบอาชีพในตามที่ชนพื้นเมืองเดิมอาศัยอยู่นั้น เรียกชาติพันธุ์ทั้งสองชาติรวมกันว่า ไทลาว ดังกล่าว

๒.๓ แนวคิดนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

๒.๔.๑ ลักษณะของนิทานพื้นบ้านอีสาน

ลักษณะของวรรณกรรม ส่วนมากจะกล่าวถึงลักษณะของวรรณกรรมเกี่ยวข้องกับสังคม ลักษณะเกี่ยวกับค่านิยม และลักษณะของนิทานชาดก ดังนี้

๑) **ลักษณะของนิทานพื้นบ้านที่เกี่ยวกับสังคม** การศึกษาวรรณกรรมเกี่ยวกับสังคม ควรศึกษาถึงความหมายของสังคมและความสัมพันธ์ของสังคมกับวรรณกรรม

(๑) ลักษณะของสังคม สังคมหมายถึง กลุ่มบุคคลที่อยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกันมีความสัมพันธ์ติดต่อกันทั้งในความสัมพันธ์ส่วนตัวและส่วนรวม เป็นครอบครัว เป็นหมู่บ้านเป็นประเทศ มนุษย์ที่รวมกันอยู่เป็นหมู่คณะมีทั้งหญิงและชายตั้งภูมิลำเนาเป็นหลักแหล่ง ณ ที่ใดที่หนึ่งเป็นประจำเป็นเวลานานตามสมควรพอจะเรียนรู้และปรับปรุงกันเองแต่ละคนได้และประกอบกรงานเข้ากันได้ดีมีความสนใจร่วมกันในสิ่งอันเป็นมูลฐานแห่งชีวิตมีการครองชีพ ความปลอดภัยทางร่างกาย ความมีอนามัย ความมีไมตรีจิตต่อกันและความรู้สึกว่าเป็นหน่วยของส่วนรวม มนุษย์ที่รวมกันเป็นหมู่คณะตามเงื่อนไขที่กล่าวมานี้เรียกว่า “สังคม” สังคม ยังหมายถึงคนตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปมารวมกัน โดยมีโครงสร้างทางสังคม เรียกว่า “สังคม”

(๒) ความสัมพันธ์ของสังคมกับวรรณกรรม สังคมกับวรรณกรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะสังคมและวรรณกรรมต่างมีอิทธิพลเชื่อ ค่านิยม สภาพ

สังคมและสิ่งแวดล้อมที่คนอาศัยอยู่สัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ลักษณะ

๑. วรรณกรรมสะท้อนสังคมและเหตุการณ์ที่เกิดในสังคมตามประสบการณ์ของผู้แต่ง ภาพสังคมจึงมีลักษณะเหมือนภาพสะท้อนของกระจกเงาซึ่งสะท้อนความเจริญบางส่วนและเป็นการเสริมแต่งของผู้แต่งอีกส่วนหนึ่ง

๒. สังคม มีอิทธิพลต่อวรรณกรรม ผู้แต่งอยู่ในสังคมโดยย่อมได้รับอิทธิพลจากสังคมนั้น ทั้งทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา ปรัชญา และการเมือง วรรณกรรมจึงเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เช่น ไตรภูมิพระร่วงของพญาลิไท เป็นวรรณคดีที่มีอิทธิพลต่อสังคมในด้านหลักธรรมจริยธรรมของพระพุทธศาสนาและลัทธิพราหมณ์ เป็นต้น

๓. วรรณกรรมหรือผู้แต่งมีอิทธิพลต่อสังคม กล่าวคือผู้แต่งสามารถสร้างสรรค์วรรณกรรมให้มีชีวิตจิตใจ และโน้มน้าวจิตใจผู้อ่านให้มีอารมณ์และความรู้สึกตามการพรรณนาของตน อิทธิพลต่อวรรณกรรมที่มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมมี ๒ ลักษณะคืออิทธิพลภายนอกเช่นการแต่งกายหรือการกระทำตามแบบอย่างวรรณกรรม และอิทธิพลภายใน คืออิทธิพลทางความคิด การสร้างค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติของผู้อ่าน

๒) ลักษณะนิทานพื้นบ้านที่เกี่ยวกับค่านิยม ลักษณะวรรณกรรมเกี่ยวกับค่านิยมควรกล่าวถึงความหมายของค่านิยมและค่านิยมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา มีดังนี้

(๑) ความหมายของค่านิยม ค่านิยม หมายถึง สิ่งทีบุคคลในกลุ่มหนึ่ง หรือคนคนเดียวเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีค่าควรรักษาไว้ ค่านิยมอาจไม่ใช่สิ่งที่ดีที่สุด แต่เป็นความนิยมในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เห็นว่าควรยกย่อง ค่านิยมของสังคม หมายถึงสิ่งที่คนสนใจ สิ่งที่คนปรารถนาจะได้ ปรารถนาจะเป็น หรือกลับกลายมาเป็น เป็นสิ่งที่คนถือว่าเป็นสิ่งบังคับต้องทำต้องปฏิบัติ เป็นสิ่งที่คนบูชายกย่องและมีความสุขที่จะเห็นได้ฟังได้เป็นเจ้าของ^{๔๓}

ดังนั้น ค่านิยมของชาวอีสานจึงมีหลักเฉพาะตัวแตกต่างไปจากภาคอื่นๆ ของประเทศไทย เพราะอีสานมีสภาพแวดล้อม และสภาพพื้นฐานทางสังคม อารยธรรม วัฒนธรรมเป็นของตนเองและรุ่งเรืองมานานแล้ว มีการปกครองที่มีอิสระ มีหัวหน้าหรือเจ้าเมืองปกครองลูกบ้านชาวอีสานเห็นความสำคัญทางจิตใจมาก จึงมีการแต่งบทกวีหรือวรรณกรรมพื้นบ้านเพื่อสะสมแนวความคิด และคติสอนใจไว้ให้สังคม ซึ่งวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานนี้มีอิทธิพลในการยึดเหนี่ยวจิตใจชาวอีสานให้ยึดมั่นอยู่ในศีลธรรม และความดีงาม และวรรณกรรมพื้นบ้านส่วนใหญ่มาจากวัดทั้งในด้านเนื้อหาสอดแทรก

^{๔๓} พระยาอนุমানราชธนะ, การศึกษาเรื่องประเพณีของไทย, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๐๕), หน้า ๑๑.

ขนบธรรมเนียม ประเพณี ข้อคิด คำผญา และคำชะล้าต่างๆ ตามแนวพุทธศาสนา ฉะนั้น ค่านิยมของชาวอีสานที่มีต่อสังคมของตนจึงเป็นไปในทางดีงาม อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ปราศจากการเบียดเบียนกัน^{๔๔}

พุทธศาสนาเป็นศาสนาสำคัญของชาวอีสาน ชาวอีสานทุกคนถือว่าตนเป็นพุทธศาสนิกชน และคำสั่งสอนของพุทธศาสนาได้รับการยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในชีวิต โดยเหตุผลทางภูมิศาสตร์หรือทางประวัติศาสตร์ ภาคอีสานของไทยทั้งหมดแต่โบราณกาลนั้นเคยขึ้นอยู่กับอาณาจักรล้านช้าง ดินแดนส่วนนี้ได้ตกอยู่ในการครอบครองของไทย ในสมัยสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกกองทัพไปปราบกรุงศรีสัตนาคนหุต และได้ประเทศลาวเป็นประเทศราช และดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงจึงตกอยู่ในครอบครองของไทยนับแต่รัชกาลที่หนึ่งเป็นต้นมา ดังนั้นสภาพทางวัฒนธรรมที่ดี ทางพุทธศาสนาก็ดี ภาคอีสานจึงยึดถือของดั้งเดิมที่มีมาแต่อาณาจักรล้านช้าง^{๔๕}

(๒) ค่านิยมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ค่านิยมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา อันแสดงถึงลักษณะทางวรรณกรรมซึ่งมีผลสืบเนื่องมาจากการเข้ามาของพระพุทธศาสนา ค่านิยมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่งคือ การทำบุญทำทาน ถือกันว่าเป็นอานิสงส์ที่ให้กุศลกรรมแก่ผู้กระทำ ชาวอีสานนาจึงนิยมสร้างกุศลด้วยการทำบุญทำทานอยู่เสมอ แม้บางครั้งต้องใช้จ่ายเงินทองกันอย่างมาก แรงกระตุ้นให้นิยมทำบุญคือ ความเชื่อในเรื่องกรรมและชาติหน้า ความเชื่อในเรื่องกรรมคือ หลักกรรมที่ถือว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วตามหลักกรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา บุคคลทำกรรมใดไว้ย่อมได้รับผลของกรรมนั้นตอบสนอง ไม่มีทางจะหลีกเลี่ยงไปได้พ้นความเชื่อทางศาสนาของชาวอีสานทำให้เกิดวรรณกรรมหลายรูปแบบ เป็นต้นว่า คำเซิ้ง คำสู่ขวัญ ซึ่งใช้ในการประกอบพิธีตามความเชื่อของชาวอีสาน เช่นเซิ้งบั้งไฟในพิธีทำบุญบั้งไฟเพื่อขอฝน คำเซิ้งแห่นางแมวเพื่อขอฝน ใจความของคำเซิ้งอาจจะเป็นการกล่าวอ้อนวอนหรือเล่าประวัติความเชื่อในพิธีกรรมที่ประกอบ และบางครั้งอาจจะเป็นการกล่าวขอความร่วมมือให้มาร่วมพิธี วรรณกรรมประเภทคำเซิ้งเป็นวรรณกรรมในยุคแรกที่มนุษย์มีความเชื่อในอำนาจลึกลับ เช่น เชื่อในอำนาจของเทวดา อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถบันดาลให้ชีวิตสำเร็จสมหวัง หรือปิดปากให้โรคภัยไข้เจ็บสูญหายไป ที่เป็นเช่นนี้เพราะในสมัยนั้นมนุษย์มีกังวลในชีวิต เช่นโรคภัยไข้เจ็บ ภัยธรรมชาติ ในสมัยต่อมามนุษย์รู้จักธรรมชาติดีขึ้น และรู้วิถีชนะธรรมชาติโดยไม่ต้องใช้เวทมนต์อาถรรพณ์ มนุษย์จึงเริ่มมีศรัทธาเชื่อมั่นในสิ่งที่มีเหตุผลมากขึ้น

^{๔๔} ระวีวรรณ อินทร์แหยม, “เสี้ยวสวาด: การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, (บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔), หน้า ๑๒๙.

^{๔๕} มณี พะยอมยงค์, “การวิเคราะห์และเปรียบเทียบหาชาติ ฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้”, รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, (บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๑๙), หน้า ๗๘.

เช่นเชื่อมั่นในศาสนา วีรบุรุษและบรรพบุรุษ ความศรัทธาเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนาทำให้แนวโน้มในการนำนิทานชาดกไปแต่งเป็นร้อยกรองและร้อยแก้ว^{๔๖}

๓) ลักษณะของนิทานชาดก ลักษณะของนิทานชาดก มักจะประกอบด้วยส่วนต่างๆ ดังนี้

(๑) บรรยายชาดกหรือ ปัจจุบันวัตถุ ซึ่งเป็นการเล่าเหตุการณ์ปัจจุบันในสมัยของพระพุทธเจ้าอันเป็นมูลเหตุของการเล่านิทานชาดกเรื่องนั้น ๆ บรรยายชาดกเป็นส่วนที่บอกให้รู้ว่าใครเป็นผู้เล่านิทานนั้นสถานที่และเวลาที่มีการเล่านิทานนั้น ทำให้ชาดกนั้นน่าเชื่อถือว่าเป็นเรื่องจริง

(๒) ตัวนิทานชาดก หรือ อดีตวัตถุ คือเนื้อเรื่องซึ่งเป็นโครงเรื่องเฉพาะมีทั้งเป็นโครงเรื่องที่ง่ายและซับซ้อน

(๓) ประชุมชาดกหรือสโมธาน เป็นตัวเชื่อมอดีตเข้ากับปัจจุบัน โดยระบุตัวละครในอดีตว่าเป็นบุคคลใดในสมัยพระพุทธเจ้า ซึ่งเรียกกันว่ากลับชาติ^{๔๗} ประชุมชาดก เป็นเอกลักษณ์ของนิทานชาดก เป็นส่วนสรุปซึ่งอาจเป็นไปได้หรือไม่ก็ได้แต่มีส่วนทำให้นิทานเรื่องนั้นน่าเชื่อถือว่าเป็นเรื่องจริงมากขึ้น ตัวละครที่มีบทบาทสำคัญ เสียสละมีความสามารถ มักจะกลับชาติมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า ตัวละครที่เป็นปฏิปักษ์กับตัวเองจะเป็นพระเวทที่ตัดเสมอไป ทำให้หลักคำสอนเรื่องกรรมในชาติที่แล้วมามีผลในปัจจุบัน

นิทานชาดกหมายถึง นิทานประกอบสุภาษิต เพื่อให้เข้าใจสุภาษิตมากขึ้น ถ้ากำหนดด้วยวิธีสอน ก็คือสอนด้วยบทเรียน พูดแล้วทำให้อุบายด้วย เช่น ทางหลักธรรม เมื่อพูดถึงการให้ทานก็ยกเรื่องพระเวสสันดรมาเล่าให้ฟัง เนื้อความที่ยกมาเป็นอุทาหรณ์นั้นมักจะเป็นเรื่องเสวยพระชาติของพระโพธิสัตว์ หรือพระชาติต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าในอดีตที่ได้แสดงบทบาทความเป็นวีรบุรุษหรือบทบาทอื่น ๆ ถือเป็นวิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดีและศีลธรรมในนิทานนั้น ๆ^{๔๘}

จุดมุ่งหมายของนิทานชาดกนั้น ใช้เป็นเครื่องสอนหลักธรรม ในคัมภีร์ สัทธัมมปุณทริกของฝ่ายมหายานกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงทราบถึงความแตกต่างของอินทรีย์และความสามารถของเวไนยสัตว์ ซึ่งมีระดับต่าง ๆ กันจึงทรงแสดงธรรมด้วยวิธีต่าง ๆ เพื่อให้เหมาะสมแก่อภัยของเวไนยสัตว์นั้น ๆ ทรงตรัสสอนด้วยการเล่านิยายที่สนุกสนานไพเราะ ซึ่งเป็นทั้งคำสอนและให้ความเพลิดเพลิน

^{๔๖} จารุวรรณ ธรรมวัตร, **ลักษณะวรรณกรรมอีสาน**, เอกสารทางวิชาการของศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, หน้า ๑๐๙ - ๑๑๑.

^{๔๗} ธวัช ปุณโณทก, **วรรณกรรมอีสาน**, หน้า ๗๔.

^{๔๘} ฐานิสร์ ชาครัตพงษ์, **ความรู้เรื่องชาดก**, อักษรสาร, (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕), หน้า

แก่ผู้ฟังด้วย ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีความเชื่อกันว่า การฟังนิทานชาดกจะทำให้ผู้ฟังได้กุศลแล้ว ยังมีจุดประสงค์เพื่อช่วยแก้ปัญหาให้แก่ประชาชน เพราะนิทานชาดกบางเรื่องเริ่มต้นด้วยปัญหาหรือคำถามที่สาวกได้ถามขึ้น แทนที่พระพุทธองค์จะแก้ปัญหาเหล่านั้นโดยตรง พระองค์ก็ทรงเล่านิทานเปรียบเทียบเพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้น

องค์ประกอบของนิทานชาดก ได้สรุปองค์ประกอบนิทานชาดกไว้ดังนี้

(๑) ปัจจุบันวัตถุหรือปรารภชาดก ขณะที่ภิกษุกล่าวถึง ศิลปะ คุณปัญญา และความเฉลียวฉลาดในพระพุทธองค์หรืออย่างใดอย่างหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงได้ยินจึงตรัสว่า สิ่งเหล่านี้หาได้เกิดในปัจจุบันไม่ ในอดีตกาลเคยมีเรื่องเช่นนั้น ๆ เกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงประทับนั่งอยู่ไม่ทรงเล่าเรื่องว่าเป็นอย่างไร ภิกษุเหล่านั้นจึงกราบทูลอาราธนาให้ตรัสพระธรรมเทศนา พระพุทธเจ้าทรงนำอดีตนิทานขึ้นมาแสดง

(๒) อดีตนิทาน เรื่องนิทานที่พระพุทธเจ้าตรัสเล่าภิกษุโดยมีเนื้อเรื่องสอดคล้องกับปัจจุบัน วัตถุข้างต้นซึ่งเป็นมูลเหตุ รายละเอียดนี้ถือเป็นส่วนสำคัญ มีคติธรรมหรือสุภาษิตเป็นบทคำสอนให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผลกรรมจากการกระทำในชาติก่อน หากทำดีก็ย่อมส่งผลดี คติธรรมความเชื่อเรื่องผลกรรมจากการกระทำในชาติก่อน มีจุดประสงค์ให้พุทธศาสนิกชนหมั่นรักษาศีลบำเพ็ญทานอยู่เป็นนิจ ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนา เพื่อผลกรรมดีในชาติปัจจุบันจะได้ส่งผลดีต่อไปยังชาติหน้า (๓) สโมธานหรือประชุมชาดก เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการแต่งชาดก เมื่อเล่าเรื่องอดีตนิทานจบแล้วก็มีการแสดงเรื่องกลับชาติ โดยพระพุทธเจ้าทรงระบุตัวบุคคลในอดีตนิทานว่าตรงกับบุคคลใด ในสมัยของพระพุทธองค์^{๔๙}

ประชุมชาดกเป็นเอกลักษณ์ของนิทานชาดก เป็นส่วนสรุปที่อาจจะเป็นไปได้หรือไม่แต่มีส่วนทำให้นิทานเรื่องนั้นน่าเชื่อว่าเกิดขึ้นจริงมากขึ้น ตัวละครที่มีบทบาทก้าหาญ เสียสละ มีความสามารถมีผู้ช่วยเหลือเมื่อตกทุกข์ได้ยาก มีบุญญาธิการมักจะทำกลับชาติมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้าตัวละครที่เป็นปฏิปักษ์กับตัวเองจะเป็นพระเทวทัตเสมอไป ทำให้หลักคำสอนเรื่องกรรมในชาติที่แล้วมา มีผลต่อชีวิตปัจจุบันน่าเชื่อถือมากขึ้น ถ้าศึกษานิทานชาดกจะพบว่า ส่วนประกอบที่สำคัญของนิทานชาดกคือตัวนิทานเท่านั้น เพราะโครงเรื่องและการดำเนินเรื่อง จะชี้ให้ผู้อ่านเข้าใจการกลับชาติได้ตลอด ส่วนมูลเหตุของการเล่าเรื่องไม่จำเป็นนัก เพราะจุดมุ่งหมายของนิทานชาดกมีอยู่แล้วว่าจะสอนหลักธรรม

^{๔๙} วีรชัย ปิยะสุนทรวงค์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สรรพสิทธิ์คำฉันท์และสรรพสิทธิ์ชาดก”, รายงานการวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๓๐.

สรุป ค่านิยมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ที่ว่าค่านิยมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนานั้น ก็เพราะพระพุทธศาสนาสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนมีศรัทธาความเชื่อมั่น และน้อมจิตนำเอาธรรมไปปรับใช้จนเกิดผล ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นที่ตั้งของจิตมีการสร้างศรัทธา สร้างค่านิยมให้เกิดขึ้นเป็นต้นวรรณคดีอีสานนิทานชาดกแทบทุกเรื่อง กวีมุ่งที่จะให้ความเพลิดเพลินและชี้แนะตามหลักจริยธรรมและคติธรรมแก่ผู้อ่านโดยสอดแทรกไว้ในรูปแบบของพฤติกรรมของตัวละคร เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเป็นอยู่ การดำรงชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ในเรื่องต่าง ๆ ตลอดจนค่านิยมของชาวอีสานอีกด้วย เป็นเรื่องราวการดำเนินชีวิตของพระโพธิ์สัตว์ ซึ่งเสวยพระชาติเป็นตัวละครที่มีคุณธรรมและลักษณะการบำเพ็ญเพียร บารมีไม่เด่นเหมือนพระโพธิ์สัตว์ ในเรื่องพระเวสสันดร พระเทมีย์ใบ้ ฯลฯ ที่กวีแต่งเช่นนี้เพราะชาวอีสานถือว่าพระโพธิ์สัตว์ เป็นบุคคลในอุดมคติเป็นตัวอย่างของบุคคลทั่วไปจึงพยายามที่จะโน้มน้าวให้ผู้อ่านผู้ฟัง ลักษณะการแต่งเป็นวรรณกรรมนิทาน กวีพยายามสร้างโครงเรื่องแบบวรรณกรรมพุทธศาสนาเลียนแบบชาดก แต่โดยความจริงแล้วเป็นการผูกเรื่องจากนิทานพื้นบ้านนั่นเอง คือ ไม่ปรากฏในนิบาตชาดก แต่ก็พยายามยกให้เป็นชาดกแต่เนื้อเรื่องเป็นแบบนิทานทรงเครื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ

๒.๔.๒ ประเภทของนิทานพื้นบ้านอีสาน

ประเภทของนิทานพื้นบ้านอีสานส่วนมากจะเกี่ยวกับแนวคิด ความเชื่อถือ ประวัติศาสตร์ ภาวะธรรมชาติ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ นิทาน นิยาย คำสั่งสอน และอื่น ๆ โดยเฉพาะวรรณกรรมถ้อยถิ่นอีสาน มีวรรณกรรมหลายประเภท ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ถูกแต่งขึ้นหรือเรียบเรียงจากภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านให้คนในสังคมได้อ่าน ได้ศึกษา ทำให้สังคมดำเนินไปด้วยความสงบสุขร่มเย็นตลอดจนถึงให้ความบันเทิงต่อสังคม การจัดประเภทวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานวรรณกรรมสามารถแบ่งออกได้เป็น ๕ ประเภท คือ

(๑) วรรณกรรมพุทธศาสนา คือวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยแบ่งเป็นวรรณกรรมตำนานพระพุทธศาสนา เช่น มูลสถาปนา พระเจ้าสิบสองโลกเซตุน เป็นต้น และวรรณกรรมชาดก เช่น ลำมหาชาติ พระเจ้าสิบชาติ ท้าวสีหน ท้าวคันทนาม หรือท้าวคันทนาม เป็นต้น

(๒) วรรณกรรมประวัติศาสตร์ คือวรรณกรรมที่เขียนโดยเอาโครงเรื่องมาจากเกร็ดพงศาวดาร ตำนานต่างๆ เช่นพื้นเมืองเวียงจันทร์ พื้นเวียง ท้าวฮุ่งหรือขุนเจียง พื้นขุนบรม ตำนานเมืองฟ้าแดดสงายสูง เป็นต้น

(๓) วรรณกรรมนิทาน คือ วรรณกรรมที่ผูกเรื่องขึ้นมาจากนิทานพื้นบ้านที่เล่าสืบต่อกันมาหรือเป็นนิยายที่ผูกขึ้นตามความเชื่อถือของตนในท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น ขุนทิง สิบไซ ขุนนางอ้ว ผาแดงนางไอ่ ลำพูขบา หรือปลาแตกปลาสมอ เป็นต้น

(๔) วรรณกรรมคำสอน คือ วรรณกรรมที่มีเนื้อหามุ่งเพื่อสั่งสอนแนวการประพฤติปฏิบัติแก่คนในสังคมในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยยึดคติธรรมทางพระพุทธศาสนา คติความเชื่อและจารีตของท้องถิ่น ธรรมดาสอนโลกกาพย์ป้อนหลาน อินทญาณสอนโลก ฮีตสิบสองคองสิบสี่ ท้าวคำสอนพระยาคำกองสอนไพร่ เป็นต้น

(๕) วรรณกรรมเบ็ดเตล็ด คือ วรรณกรรมที่ไม่สามารถจัดเข้ากลุ่มในประเภทใดประเภทหนึ่งได้ เพราะการสร้างสรรคัวรรณกรรมเหล่านี้ขึ้นมาด้วยมีจุดมุ่งหมายเฉพาะกิจ ส่วนใหญ่จะใช้ในพิธีกรรม เช่น ใช้ในพิธีสูตรขวัญ (สู่ขวัญ) เข้าในพิธีกรรมขอฝน เป็นต้น^{๕๐}

นอกจากประเภทวรรณกรรม ดังกล่าวยังมีวรรณกรรมพื้นบ้าน วรรณกรรมนิยายพื้นบ้าน และวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน ดังนี้

(๑) วรรณกรรมพื้นบ้านมีทั้งมุขปาฐะและลายลักษณ์ ข้อมูลที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้งสองประเภท ล้วนสำคัญและทรงคุณค่า ทั้งนี้เพราะวรรณคดีซึ่งเป็นศิลปะประจำชาตินั้น โดยทั่วไปแล้วเกิดจากอัจฉริยภาพของนักปราชญ์กวี ซึ่งเป็นผู้ทรงความรู้ในราชสำนัก ส่วนวรรณกรรมพื้นบ้าน เช่น นิทานพื้นบ้านที่เกิดจากคนธรรมดาทั่วไป ซึ่งถือว่าเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศเพราะฉะนั้นแม้วรรณกรรมพื้นบ้านจะเป็นเรื่องเล็กน้อยก็ตาม แต่โดยที่จริงแล้วเป็นสิ่งที่ควรศึกษาอย่างยิ่ง เพื่อความเข้าใจอันดีต่อเพื่อนมนุษย์และสังคมโดยรวม^{๕๑}

(๒) วรรณกรรมนิทานพื้นบ้าน วรรณกรรมนับว่าเป็นวรรณกรรมที่น่าสนใจนำมาศึกษา เพราะนอกจากจะมีจุดมุ่งหมายในการสร้างขึ้นมาเพื่อความบันเทิงแล้ว ยังมีคุณค่าด้านอื่นๆ อีก เช่น ค่านิยม คติธรรม และแนวทางดำเนินชีวิตในสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะมีความหมายซ่อนเร้นอยู่ในเนื้อหา นิทานเสมอ นิทานพื้นบ้านจะสะท้อนให้เห็นเรื่องราวของสมัยก่อน เนื่องจากผู้เล่าย่อมนำเหตุการณ์ที่มีอยู่ในสมัยของตน เข้ามากล่าวไว้ไม่มากนัก^{๕๒}

(๓) วรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน วรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน ที่มีรูปเป็นร้อยกรองนั้น มีอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น สังข์สินชัย นางผมหอม ผาแดงนางไอ่ ขุนนางอ้าว ฯลฯ แต่ละเรื่องล้วนแต่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง และได้มีผู้ทำการศึกษาอย่างละเอียดลึกซึ้งในแง่มุมต่างๆ ไปแล้วหลายเรื่อง มีเรื่องหนึ่งที่

^{๕๐} ประจักษ์ ประภาพิตยากร, *ความรู้พื้นฐานทางวรรณกรรมและวรรณกรรมเอกของไทย*, (กรุงเทพมหานคร: ชินอักษรการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๒.

^{๕๑} กุหลาบ มัลลิกมาศ, *ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๕), คำนำ.

^{๕๒} พระยาอนุমানราชธน, *การศึกษาเรื่องประเพณีไทย*, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๐), หน้า ๑๔.

น่าสนใจมากคือ วรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสานเรื่องจำปาสี่ต้น นิทานเรื่องนี้เป็นนิทานที่มีกำเนิดมานานเรื่องหนึ่ง หลักธรรมสำคัญที่ปรากฏในเรื่องนี้คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว^{๕๓}

ประเภทของวรรณกรรมดังกล่าว จะเป็นวรรณกรรมประเภทแนวคิด ศาสนา ประวัติศาสตร์ หรือวรรณกรรมพื้นบ้าน นิทานพื้นบ้าน และนิทานพื้นบ้านอีสาน ส่วนมากจะแฝงไว้แนวปฏิบัติ จริยธรรม หลักธรรม คำสอน ดังกล่าว

๒.๔.๓ อิทธิพลของนิทานพื้นบ้านที่มีต่อสังคมอีสาน

นิทานพื้นบ้านมีบทบาทและความสำคัญต่อสังคมและชุมชนมาก อิทธิพลของนิทานพื้นบ้านต่อสังคม ดังนี้

(๑) มีอิทธิพลต่อศิลปะการแสดงพื้นบ้านโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะและลายลักษณ์แต่ก็ต้องอาศัยรูปแบบฉันทลักษณ์ของวรรณกรรมท้องถิ่นมาเป็นแม่แบบอยู่นั้น เช่น วรรณกรรมท้องถิ่นมีอิทธิพลต่อการขับลำ การเล่นพื้นบ้าน เช่น การลำ(หมอลำ) ในภาคอีสาน การขอการเล่าข่าวในภาคเหนือ

(๒) มีอิทธิพลต่อการอธิบายความเป็นมาของชุมชนและเผ่าพันธุ์คือมีเนื้อหาของวรรณกรรมท้องถิ่นประเภทตำนาน ยังอธิบายความเป็นมาของบรรพบุรุษประจำเผ่าพันธุ์อีกด้วย เช่น นิทานเรื่องขุนบรม ปฐมมุล และปฐมกัลปนา เป็นตำนานอธิบายบรรพบุรุษของชาวอีสาน ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ตำนานเจ้าเจ็ดตน ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เป็นตำนานที่อธิบายความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของชาวภาคเหนือ

(๓) เป็นสื่อกลางระหว่างบ้านกับวัด เพราะชาวไทยเชื่อว่าการฟังธรรมบรรยายหรือนิทานคติธรรมเป็นกุศลผลบุญอย่างหนึ่งที่มีอานิสงส์สูงมาก อีกอย่างหนึ่งชาวพุทธมีความเชื่อว่า การสร้างหนังสือธรรมนิยายหรือชาดกถวายวัดนั้นเป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนาและได้อานิสงส์ผลบุญแรงกล้าอีกด้วย

(๔) มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เพราะวรรณกรรมท้องถิ่นส่วนใหญ่ จะมีแก่นของเรื่องอิงอยู่กับหลักธรรมของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวรรณกรรมของภาคเหนือภาคอีสาน นอกจากจะมีเนื้อหาอิงอยู่กับหลักธรรมและความเชื่อพื้นบ้านแล้ว ยังมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของสังคมเป็นอย่างมาก เช่น วิthurสอนหลาน ธรรมดาสอนโลก พระลอ สอนโลก ฯลฯ ของภาคเหนือ ปู่สอนหลาน อินทัญญาสอนลูก ย่าสอนหลาน ฯลฯ ของภาคอีสาน

(๕) มีอิทธิพลต่อศิลปกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยเฉพาะวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาและชาดก เช่นในภาคเหนือ ศิลปินพื้นบ้านได้นำนิทานอันปรากฏอยู่ในปัญญาสชาดก

^{๕๓} จารุวรรณ ธรรมวัตร, ลักษณะวรรณคดีอีสาน, หน้า ๔๗.

เรื่องพระเจ้าสิบชาติที่วิหารคดของวัดบวรนิเวศวิหาร จังหวัดเชียงใหม่เป็นต้น ส่วนภาคอีสานก็นิยมนำวรรณกรรมเรื่องพระเวสสันดรชาดก มาเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังหน้าพระลานธาตุ จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น^{๕๔}

สรุปได้ว่า ความสำคัญของวรรณกรรมนิทานพื้นบ้าน นิทานท้องถิ่นอีสานรวมถึงจุดหมายของนิทานชาดก องค์ประกอบของนิทานโดยแยกประเด็นที่สำคัญดังกล่าว จากจุดวิกฤตที่เกิดขึ้นนั้นเรื่องจึงดำเนินมาถึงการแก้ปัญหาซึ่งเป็นช่วงที่เรื่องกำลังลดความตึงเครียดลง ประพฤติปฏิบัติตามฮีตคอง ข้อห้าม ขะลำ เช็ดขวาง หลักธรรม

๒.๕ นิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณ ๓ เรื่อง

นิทานพื้นบ้านอีสานในหนังสือโบราณ ผู้วิจัยได้ศึกษา ๓ เรื่อง คือ ๑) เรื่องเสียวสวาด ๒) ท้าวหัวข้อหล่อ และ ๓) ตักแตนคำ ที่ปรากฏในจังหวัดอุบลราชธานี ดังต่อไปนี้

๒.๕.๑ นิทานพื้นบ้านเรื่องเสียวสวาด

๑. ประวัติความเป็นมาของนิทานพื้นบ้านเรื่องเสียวสวาด

จากการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในดินแดนล้านช้าง ซึ่งได้รับความนิยมน้อย แพร่หลาย เสียวสวาดมีลักษณะเป็นนิทานสุภาพสอดสมกับนิทานปรีดาธรรม เป็นนิทานประเทืองปัญญาและให้คุณค่าทางอารมณ์ ส่วนมากจะนำมาเทศน์ในงานเทศกาลเพื่อสั่งสอนชาวบ้านและชาวบ้านนิยมนำมาอ่านสู่กันฟังในงานศพ เช่นเดียวกับวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาด ที่ได้รับความนิยมน้อยในแถบภาคอีสานหรือในดินแดนอาณาจักรล้านช้างเดิมนิทานเสียวสวาดสานวนต่าง ๆ จารด้วยอักษรธรรมและอักษรไทยน้อย และมีรูปแบบการแต่งต่างจากนิทานชาดกภาคอีสานเรื่องอื่น ๆ ลักษณะของเนื้อเรื่องเป็นนิทานซ้อนนิทาน และในโครงเรื่องหลักนี้ ยังมีโครงเรื่องย่อยของนิทานเรื่องต่าง ๆ ซ้อนอยู่ในโครงเรื่องหลักอีกเป็นจำนวนมาก และยังมีโครงเรื่องของนิทานบางเรื่องซ้อนอยู่ใน

โครงเรื่องย่อยอีก กลวิธีดังกล่าวน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากนิทานต้นไต ซึ่งนิทานต้นไตก็น่าจะมีที่มาจากนิทานปัญจตันตระ แต่ไม่อาจจะระบุได้ว่าเป็นนิทานปัญจตันตระส่วนใดส่วนหนึ่งของนิทานที่ปรากฏในนิทานเสียวสวาดนั้นมีรายละเอียดของเรื่องบางตอนคล้ายกับพระวินัยปิฎก อรรถกถาชาดก นิทานเรื่องนางตันไทร มงคลที่ปณี และกฎหมายพระธรรมศาสตร์ล้านช้างต้นฉบับ

^{๕๔} ธวัช ปุณโณทก, วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นเชิงเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒ - ๑๗.

เรื่องเสี้ยวสวาดิใช้อ่านในงานบุญสำคัญ ๆ โดยพระสงฆ์จะนำมาใช้เทศน์สอนกลุ่มข้าโอกาส และชนชั้นต่างๆ แทนธรรมะ^{๕๕}

ในการที่จะสั่งสอนให้สาวกทั้งหลายเข้าใจได้ง่ายได้ บางครั้งก็ต้องยกนิทานขึ้นเทียบให้เข้าใจชัดเจนได้โดยง่าย พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาโดยยกนิทานขึ้นเทียบ ย่อมจะได้เป็นแท้ถึงพระสงฆ์สาวก ซึ่งเป็นเจ้าหมู่คณะสืบๆ ต่อมานั้นแล้ว ก็คงคิดหาอุบายที่จะสั่งสอนคนหนุ่มๆ เด็กๆ ให้ถูกกับสันดานคนในเวลานั้น เพื่อจะให้เข้าใจธรรมโดยชัดเจนโดยง่าย ความเข้าใจของคนย่อมยากง่ายต่างกัน บางคนถ้าจะยกแต่ข้อธรรมมาสอนให้เข้าใจ ไม่อาจจะเข้าใจได้ ถ้าเล่านิทานเปรียบเทียบให้เนื้อความไปลงปลายเข้ากับธรรมที่สอน อาจจะเข้าใจได้ง่าย นับว่าเป็นการเลี้ยงจากทางซึ่งต้องใช้วาทะคุณ เพราะเหตุที่จะทำอย่างไรก็ไม่เข้าใจ^{๕๖}

ด้วยเหตุนี้เอง นิทานจึงนำมาใช้ประโยชน์ในการสั่งสอนอบรมประชาชน นอกเหนือจากการได้รับความสนุกสนาน เพลิดเพลิน ไปกับเนื้อเรื่องของนิทานนั้นๆ กล่าวคือ นิทานชาดกนั้น นอกจากจะเป็นนิทานที่ให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านแล้ว ยังเป็นนิทานที่มุ่งแสดงหลักพุทธธรรมคำสั่งสอน หรือแสดงอดีตชาติพระพุทธเจ้าอีกโสดหนึ่งด้วย ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีการนำเรื่องราวในชาดกไปแต่งเป็นร้อยกรอง จารึกไว้ในใบลานไว้มากมายหลายเรื่อง เรียกว่า หนังสือผูก เช่น เรื่องท้าวหัวข่อหล่อ เป็นต้น วรรณกรรมเหล่านั้น มักนำเอาเทศน์สอนใจในวันธรรมสวนะ หรือในโอกาสอื่น เช่น งานบุญประจำเดือน ที่เรียกว่า ฮีตสิบสอง

ที่มาของชาดกนั้น เป็นเรื่องยากที่จะระบุให้แน่นอนลงไป เนื่องจากนิทานชาดกมีเป็นจำนวนมาก แต่ก็สามารถประมวลที่มาของนิทานชาดกได้อย่างกว้างๆ เป็น ๔ ประการคือ

๑. มาจากคัมภีร์ที่เก่าแก่กว่าคัมภีร์ชาดก
๒. มาจากนิทานของชาวบ้านที่ได้รับการยกมาเป็นตัวอย่างในการเทศนาสั่งสอนประชาชน
๓. มาจากเรื่องราวในพงศาวดาร หรือประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองยุคโบราณก่อนพุทธกาล
๔. มาจากพระพุทธเจ้าหรือสาวกผู้เรื่องขึ้นเพื่อสั่งสอนธรรมโดยตรง^{๕๗}

^{๕๕} กุสุมา รัชสมัย และคณะ, นิทานลาวเรื่องนางตันไต. (กรุงเทพมหานคร : โครงการแปลวรรณกรรมพื้นบ้าน มูลนิธิเสถียรโกเศศ นาคประทีป, ๒๕๒๙), หน้า ๔-๕

^{๕๖} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “พระราชวิจารณ์ว่าด้วยนิทานชาดก.” ประชุมศิลาจารึก ภาค ๕ (พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๕), หน้า ๑๙.

^{๕๗} เฉลิม มากมวล, การวิเคราะห์และเปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ ๑๖๗ หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู (พระนคร : กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๑๘), หน้า ๑.

นิทานชาดก ซึ่งถือได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการสั่งสอนพุทธธรรม ได้แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยพร้อมๆ กับการแพร่กระจายของพุทธศาสนา แต่อย่างไรก็ตาม นิทานชาดกที่มีอยู่ในเมืองไทยก็สามารถแยกออกได้ ๒ ประเภท คือ

๑. นิทานชาดกที่เป็นอรรถกถา อธิบายคาถาชาดกในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีทั้งหมด ๕๔๗ เรื่อง แบ่งออกเป็นหมวดหมู่ ตามจำนวนคาถา เรียกว่านิบาต นิทานชาดกชนิดนี้จึงมีผู้เรียกว่า นิบาตชาดก

๒. นิทานที่ไม่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เป็นนิทานที่ชาวบ้านแต่ง เรียกว่า ปัญญาสชาดก หรือที่พม่าเรียกว่า เชียงใหม่บัณฑิต^{๕๘} นิทานชาดกชนิดนี้อาจจะเรียกว่า พาทิรนิบาตชาดก หรือชาดกนอกนิบาต^{๕๙}

สำหรับวรรณกรรมอีสานเรื่องเสียวสวาดนี้เมื่อศึกษาโดยที่สุดแล้วก็จะพบว่าเป็นที่แน่ชัดว่าเค้าเรื่องนี้ได้เค้ามาจากชาดกนอกนิบาตหรือที่เราเรียกกันว่าปัญญาสชาดก ซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาตหรือพาทิรชาดก แต่งขึ้นโดยนำนิทานจากอรรถกถาชาดกและนิทานพื้นบ้านมาดัดแปลงให้เป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ในชาติภพต่างๆ ให้ต้นเรื่องมีสถานที่พระพุทธรูปเจ้าไตรสเกล้าชาดกและเหตุที่ปรารถนาชาดก และตอนท้ายมีประชุมชาดก กล่าวถึงตัวละครในเรื่องมาเกิดเป็นใครในปัจจุบัน ชาดกแต่ละเรื่องมุ่งสั่งสอนหลักธรรมทางพุทธศาสนา อาจมีหลักธรรมสำคัญหนึ่งอย่าง หรือหลายอย่างอยู่ในเรื่องเดียวกัน แต่ในความเป็นนิทานพื้นบ้านจึงยังคงสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินให้แก่ผู้ฟัง

ในการแต่งนิทานพื้นบ้านของชาวอีสานนั้น ไม่นิยมระบุชื่อผู้แต่ง จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมแทบทั้งหมดจะไม่ระบุชื่อผู้แต่งเลย จะมีตำนานและนิทานที่บอกชื่อผู้แต่งบ้าง ก็เป็นส่วนน้อย เช่น พื้นขุนบูสม และพวกกาพย์ คำสอนต่างๆ เท่านั้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะไม่ต้องการอวดอ้างชื่อ ประการหนึ่ง มีต้นกำเนิดจากการเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ ซึ่งไม่ทราบผู้เล่าต้นเรื่องแน่นอนประการหนึ่ง ประกอบกับนิทานพื้นบ้านอีสานแทบทั้งสิ้น จะเป็นเรื่องที่อิงพระพุทธศาสนา ผู้แต่งจึงอาจจะถือว่าคนแต่งเป็นเรื่องศาสนบูชา และไม่กล้าออกชื่อตนไว้ในที่เดียวกับที่ซึ่งมีการออกชื่อพระพุทธรูปเจ้า ตามค่านิยมท้องถิ่น อีกประการหนึ่ง^{๖๐}

^{๕๘} สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ปัญญาสชาดก, (พระนคร : ศิลปะบรรณาการ, ๒๔๙๙), หน้า คำนำ.

^{๕๙} สุพรรณ ทองคล้าย, “ลักษณะร้อยกรองพื้นถิ่นอีสาน,” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔, หน้า ๑๐๓.

^{๖๐} อุดม บัวศรี, “วรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน”, ข่าวสารหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยขอนแก่น (เมษายน - พฤษภาคม, ๒๕๒๒), หน้า ๕.

เรื่องสุพรหมโมกขานั้น ชาวบ้านอีสานถือว่าเป็นเรื่องราวที่อิงชาตก แม้ว่าเสียวสวาดจะแต่งโดยกวีพื้นบ้าน ในทำนองปัญญาสชาตก ซึ่งเป็นชาตกประเภทที่ ๒ ก็ตาม สุพรหมโมกขาก็ถูกจัดไว้เป็นเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา จึงบันทึกไว้ด้วยอักษรธรรม แต่ไม่ปรากฏในปัญญาสชาตกทั้ง ๖๑ เรื่อง ที่หอสมุดแห่งชาติได้จัดพิมพ์ไว้ ทั้งในการแต่งเรื่อง ก็ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งตามความนิยมของชาวบ้านอีสาน นอกจากนี้ วัน เดือน ปี ระยะเวลาที่แต่งเรื่องก็ไม่ปรากฏไว้ในหลักฐานที่ต้นฉบับ จะบอกไว้แต่เพียงผู้เขียนหรือผู้คัดลอกเท่านั้น

๒. เรื่องย่อของนิทานพื้นบ้านเรื่องเสียวสวาด

เรื่องราวของเสียวสวาดนั้นกล่าวถึง เสียวสวาสดีเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีเนื้อเรื่องแทรกเป็นนิทานสลับกับคำสอนตลอดทั้งเรื่อง มีกรรมพื^{๖๐}ชราผู้หนึ่งมีบุตร ๒ คน ชื่อ ศรีเฉลียว และเสียวสวาสดี ต่อมาพ่อถึงแก่ความตาย ก่อนจะตายได้สั่งสอนลูกให้มีความโอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น อย่าเกียจคร้าน หมั่นหาความรู้ยาคบคนโลเล ให้เชื่อฟังคำพ่อแม่ แล้วยกตัวอย่างนกระแดบเด้าที่ไม่ฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่เลยจะถูกเหยี่ยวรูงจับได้ เมื่อเอาตัวรอดด้วยอุบาย ก็ได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพ่อแม่เหยี่ยวรูงเลยตกถูกดินตาย นกระแดบเด้าเลยรอดตัวมาได้ แต่คำสอนบิดามารดายังไม่เทียบเท่าคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีคำสอนว่า ความชั่วสามประการ คือ เพื่อนไม่ออกปากวานตนไปช่วยหนึ่ง เพื่อนไม่ถามตนบอกหนึ่ง ไม่มีใครชมตนกลับยกย่องตนเองหนึ่ง ผู้เป็นนักปราชญ์ยอมไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ๘ คือ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ ทุกข์ สุข สรรเสริญ นินทา นักปราชญ์ยอมไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช่างพลายที่โจรเลี้ยง มีความประพฤติเลว และต่อมาบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มีความประพฤติดี เช่นเดียวกับเรื่องดาบสเอานกแขกเต้าไปเลี้ยง กับโจรเอาไปเลี้ยงมีนิสัยไม่เหมือนกัน พุดจาไม่เหมือนกัน เมื่อสั่งเสียเสร็จแล้ว กรรมพืก็ตายไป หลังจากที่ปลงศพบิดาแล้ว ทั้งสองคนก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยดี

วันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปาไปจอดพักอยู่ เสียวสวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาด้วย ระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่า แกงนี้มีหินไหม เมื่อไปถึงหมู่บ้านเสียวสวาสดีถามว่า หมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่าไม้ เสียวสวาสดีถามว่า มีต้นไม้ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายของเสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้าบอไม่เต็มเต็งแน่ๆ แต่ใจหนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสดีเป็นลูกเขย เมื่อไปถึงบ้านจึงนำความไปเล่าให้นางศรีไวลูกสาวฟัง นางศรีไวจึงเฉลยปัญหาว่า เมื่อถึง

^{๖๐} กรรมพื (กระ-ตุม-พื; มักสะกดผิดเป็น กรรมพื หรือ กรรมพื) เป็นชนชั้นทางสังคมกลุ่มหนึ่ง ซึ่งอยู่ในกลุ่มชนชั้นกลางหรือชนชั้นพ่อค้าวานิช ซึ่งได้สถานะทางสังคมหรืออำนาจมาจากหน้าที่การงาน การศึกษา หรือความมั่งมี (ซึ่งตรงกันข้ามกับพวกอภิชน) เป็นชนชั้นที่มีฐานะจากการค้าขายหรืองานช่างฝีมือ ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ซึ่งอาจหมายรวมถึง นายทุน นายทุนน้อย คนชั้นกลาง ส่วน "ไพร่กรรมพื" นั้น หมายถึงชนชั้นที่อยู่ต่ำกว่ากรรมพืแต่สูงกว่าชนชั้นที่ต่ำที่สุดในสังคม เป็น "พลเมืองที่มีเงินพอใช้เลี้ยงชีวิตไม่เป็นทาสบุคคลผู้ใด"

แก่งแล้วถามว่าที่นี่มีหินไหม หมายความว่า มีหินอื่นๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นไหม เมื่อถึงป่าถามว่ามีต้นไม้หรือไม่ หมายความว่า ไม้อื่นๆ มีมากก็จริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น ไม้จันทน์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ เมื่อถึงหมู่บ้านถ้าว่ามีคนหรือไม่หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์หรือไม่ นายสำเภาทราบว่าเป็นคนมีปัญญาลึกซึ้งนางศรีไฉให้เสียวสวาสดี จะกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปา ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลบก็จับลงโทษประหารเสีย และรีบเอาทรัพย์สิน นายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบทรัพย์สมบัติให้ลูกสาวลูกเขย แล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสนองต่อกัน เช่น ในสมัยหนึ่งวัวตัวหนึ่งขวิดชนพระองค์หนึ่ง ถึงแก่กรรมภาพ สาเหตุเนื่องมาจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูกเศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอน เมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วฆ่านางเสีย เมื่อนางตายไปจึงไปเกิดเป็นวัว แล้วได้มาผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ดังนั้นเรื่องกรรมสนองจึงเป็นเรื่องจริง เสียวสวาสดีได้เข้าไปหาเจ้าเมือง และเล่าเรื่องเป็นทำนองสอนถึงความไม่น่าไว้วางใจในธรรมชาติของมนุษย์เป็นนิทานและบอกข้อเท็จจริงที่ประชาชนเดือดร้อนให้พระราชาทราบ และเล่านิทานเรื่องความโหดร้ายของพระราชานินทา นิทานเรื่องเล่ห์เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องการตัดสินคดีความที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม เจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง

๓. รูปแบบการแต่งวรรณกรรมอีสานเรื่องเสียวสวาส

การดำเนินเรื่องแบบชาดก ที่เป็นร้อยกรอง มักเริ่มด้วยบทประณามพจน์ หรือบทไหว้ครู ซึ่งมักกล่าวถึงพระรัตนตรัย ครูอาจารย์ และเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนเสมอ สำหรับวรรณกรรมร้อยกรองที่ได้รับอิทธิพลมาจากปัญญาสชาดกนั้น ผู้แต่งมีวิธีที่จะแสดงความสำคัญของเรื่องให้ผู้อ่านผู้ฟังได้รับรู้ว่าเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ เพื่อเป็นการเพิ่มพูนศรัทธาอุปสาทาด้วยการแทรกองค์ประกอบของชาดกส่วนที่เรียกว่า ปัจจุบันวัตถุ ต่อจากบทประณามพจน์บ้าง และเพิ่มส่วนที่เรียกว่า สโมธานต่อท้ายเรื่องบ้าง องค์ประกอบของชาดกจึงประกอบขึ้นด้วย

ปัจจุบันวัตถุ คือ เหตุการณ์เริ่มต้น ซึ่งเป็นสาเหตุที่พระพุทธเจ้าหยิบยกเรื่องราวในอดีตหรือที่เรียกว่า ชาดกมาแสดง

อดีตวัตถุ คือ เรื่องราวในอดีตของพระพุทธเจ้าที่ยกมาแสดง

คาถา คือ ภาษาบาลี ถึงแม้ว่าคาถาของชาดกในปัญญาสชาดกจะไม่มีคามสำคัญในแง่ของการศึกษาเชิงประวัติ หรือความไพเราะทางกวีนิพนธ์เท่าเทียมกับคาถาในอรรถกถาชาดก แต่ในการดำเนินเนื้อเรื่องนั้น คาถาในปัญญาสชาดกมีความสำคัญมากกว่า เพราะเป็นบทสนทนาโต้ตอบหรือการพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกของตัวละคร ซึ่งช่วยทำให้เข้าใจเรื่องราวได้ดีขึ้น

สโมธาน คือ การเชื่อมโยงปัจจุบันวัตถุ กับอดีตวัตถุเข้าด้วยกัน โดยการระบุว่าบุคคลในอดีตวัตถุ เป็นผู้เดียวกับที่ปรากฏในปัจจุบันวัตถุ องค์ประกอบนี้มีในปัญญาสชาดก ไม่มีความแตกต่าง

จากอรรถกถาชาดก โดยการประชุมชาดกนั้นก็ปรากฏเนื้อความตอนท้ายเรื่องว่า และจบเรื่องมีการบอกถึงการกลับชาติมาเกิดของตัวละครแต่ละตัว มาเป็นบุคคลในปัจจุบัน

๔. รูปแบบของการแต่งวรรณกรรมอีสานเรื่องเสียวสวาด

สำหรับรูปแบบของการแต่งวรรณกรรมอีสานเรื่องสุพรรณโหมกขานั้นเราสามารถที่จะพิจารณากรอบของการดำเนินหรือเดินเรื่องของสุพรรณโหมกขาได้ดังต่อไปนี้

๑) **แก่นของเรื่อง (Theme)** แก่นเรื่อง หมายถึง แนวความคิดเห็นที่ปรากฏในเรื่อง ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญโดยส่วนรวมของเนื้อหา ซึ่งปรากฏในบทประพันธ์นั้น^{๖๒}

สุวรรณ เกรียงไกรเพชร ได้ให้ความหมายของแก่นเรื่องว่า หมายถึง แก่นหรือแกนกลางของเรื่อง ซึ่งปรากฏตั้งแต่ต้นจนปลายเรื่อง เชื่อมโยงเรื่องทั้งหมดเข้าด้วยกัน ส่วนประกอบอื่นๆ เช่น โครงเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา ล้วนผูกพันสองคล้องกับแก่นเรื่องโดยตลอด ความสำคัญของแก่นเรื่องอาจลดลงในกรณีที่พฤติกรรมของตัวละคร และสิ่งแวดล้อมในเรื่องดึงดูดความสนใจได้มากกว่า จึงอาจจำแนกประเภทของเรื่องตามลักษณะแก่นเรื่องได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. External Fiction or Fiction คือ เรื่องที่จุดสนใจอยู่ที่ความคิด หรือแนวคิดของผู้แต่ง

๒. Internal Fiction หมายถึง เรื่องที่มีจุดสนใจอยู่ที่การกระทำของตัวละครในเรื่อง และสิ่งแวดล้อมของตัวละครเป็นสำคัญ^{๖๓}

แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า เรื่องนั้นจะมีแก่นเรื่องประเภทใดประเภทหนึ่งโดยเฉพาะเป็นเพียงการพิจารณาว่า เรื่องนั้นเน้นจุดใดมากกว่ากันเท่านั้น จะแยกออกจากกันโดยสิ้นเชิงไม่ได้

วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาดมีโครงเรื่องคล้ายคลึงนิทานชาดก แก่นเรื่องจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับนิทานชาดก คือ มีแนวความคิด เน้นหลักความเชื่อ เรื่องพระโพธิสัตว์ การที่พระโพธิสัตว์จะได้ตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้าได้นั้น จะต้องบำเพ็ญบารมี พระชาติหนึ่งก็บำเพ็ญบารมีหนึ่งหรืออาจมีบารมีครบ ๓๐ ทศ^{๖๔} แต่เน้นหนักไปในทางใดก็ถือว่าเป็นบำเพ็ญบารมีนั้นๆ

แก่นเรื่อง หลักความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์ ที่ปรากฏในเรื่องเสียวสวาด จะเน้นศีลบารมี ตัวเอกของเรื่องจะประพฤติแต่ความดี ละเว้นความชั่วมาตลอด ทั้งยังคอยสั่งสอนให้ผู้อื่นอยู่ใน

^{๖๒} Harry Shaw, *Dictionary of Literary Terms*, (New York : McGRAW – HILL, ๑๙๗๒), p. ๓๗๘.

^{๖๓} สุวรรณ เกรียงไกรเพชร, “พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์,” *วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ภาควิชาภาษาไทย*, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๕ – ๖.

^{๖๔} บารมี ๓๐ ทศ คือ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี ในจำนวนบารมีทั้ง ๑๐ นี้ ยังแบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ บารมีอุปัชฌายะ และปรมุทธบารมี รวมเป็น ๓๐ ทศ.

ศีลธรรมเช่นเดียวกับตน ซึ่งก็ประสบความสำเร็จไปได้ด้วยดี แก่นเรื่องดังกล่าวชี้ให้เห็น ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ก็สอดคล้องกับแก่นเรื่องของวรรณกรรมอีสานทั่วไป ซึ่งมีส่วนสนับสนุนแก่นเรื่องหลักความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์ให้เด่นชัดขึ้น อันประกอบด้วยความคิดหลัก ๔ ประการที่สัมพันธ์ต่อเนื่องกับโครงเรื่อง คือ

๑. แสดงสัจธรรม ความเชื่อ และปรัชญาทางศาสนา วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา มักจะแทรกปรัชญาทางศาสนาเข้าไปด้วยเพื่ออบรมจิตใจ และสั่งสอนผู้อ่านผู้ฟังไปด้วยในตัวที่ปรากฏในเรื่องเสียวสวาดก็คือ

๒. กฎแห่งกรรม ในเรื่องเสียวสวาดนั้น ได้ชี้ให้เห็นเรื่องกฎแห่งกรรมไว้อย่างชัดเจน ผู้ใดก่อกรรมใดนั้นย่อมตอบสนอง จึงนับเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงผลกรรมได้อย่างดียิ่ง

๓. ความกตัญญู หลักธรรมข้อนี้ถือเป็นหลักสากลของทุกศาสนา ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี และเป็นที่ยอมรับของสามัญชนโดยทั่วไป

๔. ศีล เมตตา กรุณา สุพรหมโมกขานันต์ถือศีลมาแต่เด็กจนเติบโตใหญ่ได้ครองบ้านเมือง และประกอบด้วยความเมตตากรุณา

๕. มุ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นประวัติในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าในแนวของวรรณกรรมพุทธศาสนาโดยทั่วไป เพราะเรื่องทำนองนี้มักเป็นที่สนใจของพุทธศาสนิกชน

๖. การเดินทางหาประสบการณ์ และสร้างคุณลักษณะเด่นแก่ตัวละครเอก เป็นการให้โอกาสแก่ตัวละครให้ได้รับความไว้วางใจ ความนิยมนับถือจากบุคคลอื่น และให้ความช่วยเหลือเมื่อเหล่านั้นตามสมควร เมื่อเป็นที่ยอมรับนับถือก็ได้แนะนำให้ตั้งตนอยู่ในศีลในธรรม

๗. ความขัดแย้งระหว่างตัวเอกของเรื่องกับคู่กรณี

ความคิดหลักทั้ง ๗ ประการ คล้ายคลึงกับเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ที่ตัวละครต้องพลัดพรากจากบ้านเมือง เดินทางผจญภัย ศึกษาหาความรู้ ได้คู่ครอง และกลับมาครอบครองบ้านเมือง เป็นต้นว่าเรื่องลักษณะวงศ์ เรื่องจันทโครบ ต่างกันแต่เพียงเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ มีจุดสำคัญต้องการให้พระเอกได้แสดงความสามารถให้ปรากฏทางด้านการต่อสู้ปราบปรามจนได้รับชัยชนะ แต่ขาดทหรือเรื่องเสียนแบบขาดก พระเอกเป็นพระโพธิสัตว์อยู่เหนือบุคคลธรรมดาอยู่แล้ว ในเรื่องบุญญาบารมี จึงไม่จำเป็นต้องมีการต่อสู้ รบราฆ่าฟันอย่างเช่นเรื่อง จักรๆ วงศ์ๆ

๒) **โครงเรื่อง (Plot)** กุหลาบ มัลลิกะมาส^{๒๕} กล่าวถึงลักษณะโครงเรื่องของนวนิยายเรื่องสั้น บทละคร และนิทานไว้ว่า โครงเรื่องมีลักษณะใกล้เคียงกับเนื้อเรื่อง แต่สั้นและสังเขปความ

^{๒๕} กุหลาบ มัลลิกะมาส, **วรรณคดีวิจารณ์**, (กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า

กว่า โคร่งเรื่องที่ดี ที่ผู้อ่านนิยม คือ โคร่งเรื่องที่มีปัญหา หรือความขัดแย้ง (Conflict) ที่สำคัญเกิดขึ้นกับตัวเอก เป็นปัญหาที่มีความเข้มข้น มีอิทธิพลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง หรือมีผลกระทบอย่างแรงต่อวิถีชีวิตของตัวเอก

ลักษณะความขัดแย้งมี ๓ แบบ คือ

๑. ปัญหาความขัดแย้ง ที่เกิดขึ้นระหว่างตัวเอกของเรื่องกับคู่กรณี คู่ต่อสู้หรือบุคคลอื่น

๒. ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างตัวเอกของเรื่องกับตัวเอง อาจเป็นความขัดแย้งทางกายภาพ ด้านอารมณ์ ด้านศีลธรรม และต้องตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง

พรสุข บุญสุภา และ รมณี เพชรคุปต์^{๖๖} กล่าวถึงโครงเรื่อง (Plot) ว่าต้องประกอบด้วย

๑. Conflict มี ๓ ลักษณะ เช่นเดียวกับ กุหลาบ มัลลิกะมาส ได้กล่าวไว้

๒. Action หมายถึง ลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น อันเป็นผลจากความขัดแย้งกัน ได้แก่

๒.๑ Exposition คือ การบรรยายรายละเอียดต่างๆ ที่สำคัญ เพื่อปูพื้นฐานให้แก่ผู้อ่านเข้าใจเนื้อเรื่องต่อไปได้ง่ายขึ้น

๒.๒ Rising Action คือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อไปจากการปูพื้นที่จำเป็นแล้ว

๒.๓ Turning Point คือ จุดที่อาจจะทำให้เนื้อเรื่องเปลี่ยนไปได้หลายทาง

๒.๔ Climax คือ จุดที่สำคัญที่สุดของเรื่อง เป็นตอนที่เหตุการณ์มีความตึงเครียดมากที่สุด และจุดที่ตัดสินใจว่า เรื่องจะคลี่คลายไปในทางใด

๒.๕ Falling Action คือ ตอนที่เรื่องราวเริ่มคลี่คลายความตึงเครียดลง ความจริงต่างๆ ก็ปรากฏชัดขึ้น และผู้อ่านสามารถจะทายได้ว่าตอนจบจะเป็นอย่างไร

๒.๖ Denouement or Resolution เป็นตอนจบของเรื่อง ทุกสิ่งทุกอย่างได้คลี่คลายลง ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ก็ได้สิ้นสุดลง

๕. ผู้แต่งและจุดมุ่งหมายในการแต่ง

สำหรับจุดมุ่งหมายในการแต่งนั้น มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญก็คือการแต่งไว้เพื่อเป็นเรื่องราวสอนธรรมแก่ประชาชนโดยอาศัยนิทานชาดกเป็นเครื่องมือ แต่ถึงอย่างนั้นก็ตาม จากการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานโดยทั่วไปปรากฏว่าผู้แต่งวรรณกรรมส่วนใหญ่แล้วมีอยู่สองกลุ่มด้วยกันคือ

๑. พระภิกษุ โดยบทบาทและหน้าที่ทางสังคมแล้วพระเป็นผู้สั่งสอนอบรม เพื่อให้ประชาชนยึดมั่นในคุณความดีตามแนวคิดในทางพระพุทธศาสนา การที่พระเป็นผู้อบรมสั่งสอน

^{๖๖} พรสุภา บุญสุภา และ รมณี เพชรคุปต์, นวนิยายอังกฤษและนวนิยายอเมริกัน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๘), หน้า ๗ - ๓๑.

เพราะถือว่าพระเป็นครู เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ปฏิบัติชอบแล้ว ดังนั้นพระน่าจะแต่งวรรณกรรมประเภทคำสอน เช่น พระพุทธโฆษาจารย์แต่งกาศัพย์ปุสสอนหลาน เป็นต้น

๒. ผู้ที่เคยบวชเรียนหรือผู้ที่มีความรู้เคยเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต เช่น เจ้าปรางคำแต่งเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นต้น

เมื่อพิจารณาถึงจุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณกรรมเรื่องสุพรรณโหมกขาจะเห็นว่าแต่งเพื่อ

๑) สอนธรรมะ และ ๒) เพื่อความบันเทิง เพราะลักษณะเนื้อหาที่ปรากฏประกอบด้วยเรื่องเล่านิทาน๓) เพื่อให้พระสงฆ์ใช้แสดงธรรมในเวลาเข้าพรรษา สอนอุบาสกอุบาสิกา

๖. ความแพร่หลายของเรื่อง

วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาดเป็นที่นิยมแพร่หลายทั่วทั้งภาคอีสาน ส่วนภาคเหนือมีชาดกเรื่องนี้เป็นแก่นอยู่แล้ว และประเทศลาวทั้งหลวงพระบางและเวียงจันทน์ก็นิยามอ่านนิทานเรื่องนี้ในงานศพ และเทศนาสั่งสอนประชาชนในวัด และส่วนในภาคอีสานก็นำเรื่องนี้ไปแสดงเป็นหมอลำเรื่องต่อกลอนออกแสดงเป็นอาชีพทั่วภาคอีสานมาแล้ว ประการสำคัญที่ทำให้วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาดแพร่หลายก็คือ ชาวอีสานมักจะนำมาเล่าให้ลูกหลานของตนฟังเพื่อเป็นการสั่งสอนไปในตัว พระสงฆ์ก็มักนำมาเทศน์สั่งสอนอุบาสกอุบาสิกา ซึ่งเป็นที่นิยมกันทั่วไปโดยเฉพาะในภาคอีสานและประเทศลาว

๒.๕.๒ นิทานพื้นบ้านเรื่องท้าวหัวข้อหล่อ

ในประเด็นนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมา ต้นฉบับที่ใช้ในการศึกษา เรื่องย่อรวมถึงคติความเชื่อและเป้าหมายของการนำเสนอวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเรื่องท้าวหัวข้อหล่ออายุละเอียดดังนี้

๑) ผู้แต่ง

การสร้างคัมภีร์ใบลานสมัยก่อน ในกรณีที่ผู้สร้างไม่สามารถเขียน (จาร) ได้ ต้องมีการจ้างบุคคลที่สามารถจารได้ แต่หากผู้สร้างสามารถจารได้เองก็สามารถจารหนังสือใบลานเรื่องที่ต้องการทำบุญได้เลย สิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นภายหลังจากการจารวรรณกรรมที่ต้องการสร้างถวายวัด มักจะมีธรรมเนียมในการจารที่เป็นเนื้อหาที่ไม่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมหลัก ซึ่งปรากฏอยู่ในลานหน้าท้ายๆ ของใบลานแต่ละผูก เรียกว่า อวสานพจน์ (colophon) ซึ่งจะเริ่มขึ้นเมื่อจารวรรณกรรมที่ต้องการสร้างเสร็จสิ้นแล้ว

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า อวสานพจน์ มีการกล่าวถึงเรื่องต่าง ๆ คือ ยาม และวันที่จารใบลานเสร็จ, การบอกชื่อเจ้าภาพในการสร้าง และบอกชื่อผู้จาร, การอุทิศส่วนกุศล, การตั้งความปรารถนา, การบอกกล่าว ขอรักในกรณีที่อาจจะเขียนผิดพลาด, การกล่าวยกย่องวรรณกรรมหรือคัมภีร์ที่สร้าง, การยิ้ม-คีน, ข้อควรระวังในการอ่านหนังสือ, การบอกความรู้สึกระหว่างเขียน รวมถึงถึงผญา ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับความรัก ศาสนา และเรื่องส่วนตัวของผู้จาร อวสานพจน์ที่ปรากฏในใบลา

นภาคอีสาน มีลักษณะเป็นการเขียนที่ผู้เขียนมีอิสระทั้งรูปแบบและเนื้อหา ยกตัวอย่าง การบอกเวลาในการจารใบลาน นอกจากจะมีการบอกเวลาตามแบบราชสำนักล้านช้างแล้ว ยังมีการบอกเวลาตามแบบท้องถิ่นอีสานด้วย เช่น ยามสาวลงท่า, ยามตะเว็นสอดซ้อ, ยามตีกลองงัน, ยามกินข้าวแลง, ยามควายตอมແหล่ง เป็นต้น ซึ่งยามเหล่านี้เป็นการบอกเวลาที่เชื่อมโยงถึงวิถีชีวิตแบบท้องถิ่นอีสานซึ่งมีความเข้าใจกันดีในท้องถิ่นและนิยมใช้ในเอกสารใบลานภาคอีสาน ซึ่งบางครั้งใช้ปะปนกับยามแบบราชสำนักล้านช้างด้วย กรณีที่ผู้สร้างเป็นพระภิกษุสามเณร เมื่อบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาในภาคอีสาน จะต้องมีการศึกษาเล่าเรียน จนมีคำพูดติดปากกันว่า “บวชเขียนเขียนอ่าน” ซึ่งจะมีการเรียนอ่านใบลาน หรือบางรูปอาจจะหัดจารใบลาน เมื่อหัดจารเสร็จเรียบร้อย หนังสือที่หัดจารนั้นก็ถวายวัด ถือว่าเป็นการสร้างหนังสือใบลานไปในตัวด้วย ซึ่งการจารลักษณะเช่นนี้จะสังเกตได้ง่าย ๆ และพบบ่อย คือ อักษรจารมีลักษณะที่ไม่สวย รูปร่างอักษรจะไม่เท่ากัน เส้นบรรทัดขึ้น ๆ ลง ไม่ตรง และในบางครั้ง ผู้จารเองก็จะบอกไว้ในอวสานพจน์ (Colophon) ว่าเป็นการหัดจาร^{๖๗}

เพราะฉะนั้น อวสานพจน์ในต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวซ้อหล้อนี้ ไม่ได้ระบุชื่อผู้แต่ง อาจเนื่องจากรวมกรรมเรื่องนี้เป็นนิทานที่เกี่ยวข้องด้วยพระพุทธศาสนา ซึ่งในสมัยโบราณผู้แต่งมีคติความเชื่อและมุ่งหมายบูชาพระพุทธศาสนาจึงไม่กล้าออกชื่อตน แต่ได้ลงชื่อผู้จาร คือสามเณรสอนดังข้อความดังนี้ “ขอให้ได้บุญมากแต่เทินจัว^{๖๘} สอนเป็นผู้เขียนแลเจ้าเฮย”^{๖๙}

๒) ความแพร่หลายของเรื่อง

จากบัญชีสำรวจเอกสารโบราณ สำรวจโดยกลุ่มวิทยาลัยครูภาคตะวันออกเฉียงเหนือและมหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๗ – ๒๕๓๒ พบการกระจายของวรรณกรรมเรื่องนี้ใน ๙ จังหวัดภาคอีสานคือ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ขอนแก่น กาฬสินธุ์ สกลนคร หนองคาย อุบลราชธานี อำนาจเจริญ และยโสธรซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป สำรวจพบ ๑๐ ชื่อ^{๗๐}ดังนี้

๑. ท้าวหัว
๒. ท้าวหัวซ้อหล้อ
๓. ท้าวหัวอ้อมล้อม
๔. ท้าวสุวรรณหัวอ้อมล้อม

^{๖๗} สมชัย ศรีนอก, ผศ.ดร., เอกสารรายงานผลการวิจัย “ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมอีสานสงส์ภาคอีสาน”, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : เอกสารคัดสำเนา), บทคัดย่อ

^{๖๘} จัว หมายถึง สามเณร

^{๖๙} (๒/๑๒/๒/๑) หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๒ ลานที่ ๑๒ หน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๑

^{๗๐} พิชญา เฟิงศรี, “การศึกษาแนวคิดเชิงจิตวิทยาในวรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวหัวซ้อหล้อ”, หน้า ๑๕.

๕. ท้าวหัวอ้อมล้อมต่อมคำ

๖. สุวรรณต่อมคำ

๗. ต่อมคำ

๘. ศรีสุวรรณต่อมคำ

๙. สุวรรณสิริสา

๓) เนื้อเรื่องย่อของท้าวหัวข้อหล่อ^{๗๑}

ครั้งหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์ยังเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ได้จุติจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ลงมาสู่โลกมนุษย์ ในขณะที่นั้นมีสามีภรรยาคนหนึ่งอาศัยอยู่ที่หมู่บ้านปัญจนาคาม เมืองพาราณสีคืนหนึ่ง เวลาใกล้รุ่ง นางจันทร์บัณฑิผู้เป็นภรรยาฝันเห็นกบตัวหนึ่งไปกินพระจันทร์ในอากาศแล้วก็ตกลงมาอยู่เหนืออกของตนจากนั้นก็สะดุ้งตื่น จึงคิดจะไปถามปุโรหิตาจารย์ทำนายฝัน ระหว่างทางได้พบชายคนหนึ่งทำนายว่า นางจะได้ลูกผู้ประเสริฐ แต่จะมีเพียงหัวแต่ไม่มีร่างกาย นางได้ยินดังนั้นก็ยินดีมาก เมื่อไปถามปุโรหิตก็ได้คำทำนายว่าจะได้ลูกผู้ประเสริฐ แต่จะมีเพียงหัวแต่ไม่มีร่างกาย มีบุญมาก อีก ๑๐ เดือนต่อมา นางก็คลอดลูกและสามีของนางก็ตายลงในวันนั้นเอง นางจันทร์บัณฑิได้ลูกชายที่ตรงกับคำทำนาย มีชื่อว่า “ท้าวหัวข้อหล่อ” เมื่อเห็นลูกมีแต่หัว ไม่มีตัวก็เลี้ยงไว้แต่ในบ้าน ไม่ให้ออกไป เพราะรู้สึกอับอาย จึงไม่ยอมให้ใครเห็น เมื่อท้าวหัวข้อหล่อเจริญวัย วันหนึ่งนางจันทร์บัณฑิได้ออกไปเลี้ยงควาย ท้าวหัวข้อหล่อก็ออกจากหมู่บ้านมาช่วยทำงานบ้าน ทำอาหารเตรียมไว้ แล้วกลับเข้ารูปเดิม เมื่อนางกลับมาตอนค่ำนางแปลกใจเมื่อเห็นอาหารนั้น แต่ก็กินอาหารนั้น นางถามว่าใครเป็นคนทำอาหาร ท้าวหัวข้อหล่อก็ตอบว่าเป็นผู้ปรุงเอง ต่อมาเมื่อท้าวหัวข้อหล่อเจริญวัยได้ ๗ ขวบ จึงออกไปเลี้ยงควายแทนแม่ทุกวัน

เมื่อท้าวหัวข้อหล่อเจริญ อายุได้ ๑๓ ปี พบพ่อค้าสำเภา ๕๐๐ คน มีความคิดอยากค้าขาย จึงบอกให้แม่ไปกู้เงินนายบ้าน ด้วยบารมีของโพธิสัตว์ นายบ้านจึงให้กู้ตามที่ขอ วันรุ่งขึ้น ได้อ่อนนอนให้มารดาไปเจรจากับนายสำเภาเพื่อขอไปค้าขายด้วย ตอนแรกพ่อค้าไม่ตกลง เพราะเห็นว่าบุตรชายนางมีแต่หัว จะไปค้าขายได้อย่างไร นายสำเภาเห็นนางร้องไห้เกิดเวทนาสงสาร จึงยินยอมรับท้าวหัวข้อหล่อไปค้าขายด้วย ระหว่างการเดินทาง ท้าวหัวข้อได้เห็นเกาะดอนทรายขาวแห่งหนึ่งที่สวยงามมาก จึงขอให้นายสำเภาส่งตนลงที่เกาะนั้น และให้มารับเมื่อจะกลับพาราณสีบ้านเกิด ท้าวข้อหล่อได้ทำการเพาะปลูกพืชพันธุ์ต่างๆ จนมีดอกผลมากมายเพื่อเอาไว้อายแก่พ่อค้าเรือสำเภาที่ผ่านไปมา

^{๗๑} พิษญา เพ็งศรี, “การศึกษาแนวคิดเชิงจริยศาสตร์ในวรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวหัวข้อหล่อ”, หน้า ๖๐ - ๖๒.

วันหนึ่งมีลูกสาวพยานาคสองพี่น้องมาเล่นน้ำในเกาะแห่งนั้น ผู้พี่ชื่อว่าปัญญาปปี ผู้น้องชื่อว่า มัทรีกา เมื่อเห็นพืชพันธ์ที่ท้าวหัวข้อยลื้อปลูกไว้ก็เข้าไปทุบตีเล่นเพราะคิดว่าไม่มีเจ้าของ ท้าวหัวข้อยลื้อจึงออกมาถามนางทั้งสอง นางนาคจึงตกใจกลัวและคิดว่าเป็นพระอินทร์หรือพระพรหม ท้าวหัวข้อยลื้อจึงเล่าความจริงให้ฟัง นางจึงอำลากลับสู่เมืองนาค และได้เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้บิดาของนางฟังและขอข่าวของทรัพย์สินต่างๆไปให้ท้าวหัวข้อยลื้อเป็นจำนวน ๘๘ โกฏิ^{๗๒} เมื่อนางนาคทั้งได้กลับไปยังเกาะนำเงินทองมาชดใช้ ท้าวข้อยลื้อก็ไม่ติดใจเอาความ ทั้งยังเอาผลหมากรากไม้เต้าแตงให้ไปกินอีกด้วย ต่อมาไม่นานพ่อค้าสำเภาก็มารับท้าวหัวข้อยลื้อกลับบ้านพร้อมทั้งเงินทอง กาลต่อมาเมื่อท้าวข้อยลื้อ มีอายุได้ ๑๖ ปี อยากรู้ลูกสาวของพญาพรหมทัตมาเป็นภรรยา ในขณะนั้น พญาพรหมทัตแห่งเมืองจัมปานคร มีมเหสีชื่อนางพิมพา มีลูกสาว ๓ คนชื่อว่า นางวรรณานา นางสุรจันทา และนางคันธาเทวี ตามลำดับ ท้าวหัวข้อยลื้อจึงแจ้งกับแม่ว่า อยากรู้นางคันธามาเป็นภรรยา ด้วยความสงสารลูกจึงเดินทางไปเมืองจัมปาเพื่อขอร้องนางคันธา นางได้ขอร้องเสนาอำมาตย์แต่ไม่มีผู้ใดกล้าด้วยเกรงกลัวพระราชอำนาจ จนมาถึงเสนาคณที่ ๓ จึงยินยอม เมื่อเสนานั้นเข้าไปกราบทูลพระยาพรหมทัต พระยาพรหมทัตก็ว่าหากมีฤทธิ์เดช ก็ให้สร้างสะพานเงินสะพานทองของตนมาถึงปราสาทของพระองค์ หากทำได้จะให้อภิเษกกับพระธิดานางจันทระบัณฑิตเทวีจึงกลับไปบอกลูกของตน

ในเวลาค่านั้นนั่นเอง ท้าวหัวข้อยลื้อได้ตั้งสัจจะอธิษฐานว่า หากตนได้เป็นสัพพัญญูแล้ว ขอให้เกิดสะพานเงินสะพานทองจากเรือนของตนไปสู่ปราสาทของพระยาพรหมทัต ด้วยบุญของพระโพธิสัตว์ซึ่งบำเพ็ญมานาน ๔ อสงไขยปลายแสนมหากัป จึงบันดาลให้พลังของพระอินทร์ซึ่งอยู่บนสวรรค์ชั้นจตุรุมหาราชิกาเกิดแข่งกระด้าง พระอินทร์ใช้ญาณทิพย์จึงรู้ว่าพระโพธิสัตว์อธิษฐาน ดังนั้นจึงให้พระวิฆณุกรรมไปเนรมิตสะพานเงินสะพานทองแก่ท้าวหัวข้อยลื้อ รุ่งเช้า พระยาพรหมทัตเห็นสะพานเงินสะพานทองจึงเรียกพระธิดาทั้ง ๓ มาพร้อมด้วยเสนาอำมาตย์มาพร้อมกัน พระยาพรหมทัตถามลูกสาวคนโต กับลูกสาวคนรองเรื่องการอภิเษก แต่นางทั้งสองไม่ยอมรับเพราะอับอายที่ต้องอภิเษกกับผู้ที่มีแต่หัว ส่วนนางคันธาเทวียอมอภิเษกตามคำพระบิดา พระยาพรหมทัตจึงตั้งชื่อร้องเป่าเรียกคนทั้งหลายมาที่ชวงหลวง (สนามหลวง) แล้วจัดขบวนไปรับท้าวหัวข้อยลื้อมาจากเรือนสู่ปราสาทแล้วรดน้ำอภิเษกให้ในวันนั้นแล้วก็พาไปอยู่กับนางที่ปราสาท ต่อมาไม่นาน พระยาพรหมทัตให้จัดการตกแต่งประดับประดาอุทยานเพื่อเต็จประพาสพร้อมกับพระมเหสีและพระธิดา นางคันธาเทวีเสียใจที่ไม่ได้ไปด้วยและคิดว่าสามีของตนมีแต่หัว หากมีรูปร่างงดงามก็ได้ขี่ช้างขี่ม้าไปพร้อมกับพระบิดามารดา เมื่อท้าวหัวข้อยลื้อรู้เข้าเกิดสงสารนางมาก จึงให้นางคันธาเทวีไปเลือกมาที่ที่ดีที่สุด แล้ว

^{๗๒} ชื่อมาตรฐานับ เท่ากับ ๑๐ ล้าน.

ขึ้นหลังม้าเหาะไปสู่อุทยานก่อนพระยาพรหมทัต เมื่อพระยาพรหมทัตไปถึงนี้ก็เป็นพระอินทร์จึงเข้าไปกราบแทบเท้า ท้าวหัวข้อยล่อกล่าวว่าตนลงมาจากเบื้องบนเพื่อมาเล่นมหรสพกับพระยาพรหมทัต เมื่อค้ำลงแล้วเมื่อค้ำลงก็เหาะกลับปราสาทแล้วกลับสู่รูปหัวดั้งเดิม

ในขณะนั้นมีเสนาผู้หนึ่งนามว่า นันทเสนาคิดฆ่าท้าวหัวข้อยล่อกจึงไปยุยงพระยาพรหมทัต พระองค์หลงเชื่อจึงเรียกนางนันทาเทวีมาพบแล้วจึงกล่าวว่า พระองค์ทรงเสียพระทัยยิ่งนักที่ประทานพระสวามีที่มาใช้คนแก่นาง ให้นางไปจัดการเสีย หรือไม่ก็ไล่ให้ออกไปจากปราสาท แล้วจะให้อภิเษกสมรสใหม่กับผู้ที่คู่ควร แต่นางคันหาเทวีไม่เห็นด้วย เพราะผิดจารีตประเพณีที่ผู้หญิงควรกระทำ นางจึงบอกท้าวหัวข้อยล่อกแล้วออกไปจากเมือง ในขณะนั้นทิพยอาสน์ของพระอินทร์ทรงแข็งขึ้นอีกครั้ง เมื่อทรงเพ่งดูก็รู้พระยาพรหมทัตต้องการฆ่าท้าวหัวข้อยล่อก จึงเหาะมาถามพระยาพรหมทัตทั้ง ๔ ข้อ พระยาพรหมทัตจะต้องเหาะขึ้นมาตอบ หรือหากมาตอบและเล่นตลกก็กันในอากาศมิฉะนั้นจะไม่ได้ชีวิต พระยาพรหมทัตไม่สามารถทำได้จึงประกาศว่าหากผู้ใดสามารถแก้ปัญหาและขึ้นไปตีคลีได้จะยกทรัพย์สินสมบัติและให้ครองเมือง แต่เสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็ไม่สามารถตอบได้ พระยาพรหมทัตคิดว่าตัวเองต้องตายภายใน ๗ วัน จึงสั่งให้นางพิมพาผู้เป็นมเหสีรักษาศีล ๕ และศีล ๘ ทุกวัน พระยาพรหมทัตก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ จึงเรียกท้าวหัวข้อยล่อกมาช่วยเหลือ

เมื่อถึงเวลา พระยาพรหมทัตให้ตีส้องร้องเป่าเรียกชาวเมืองมาพร้อมกันใน ท้าวหัวข้อยล่อกกล่าวให้ทุกคนเป็นสักขีพยานแก่แต่ แล้วก็ให้นางคันหาเทวีพากลับสู่ปราสาทแล้ว จึงออกจากรูปหัวและเหาะขึ้นไปสู่สำนักของพระอินทร์เพื่อตอบคำถามได้ทั้งหมดทั้งตีคลีชนะ พระยาพรหมทัตจึงยกบ้านเมืองให้ครอง เมื่อได้ครองราชย์แล้วได้ชื่อว่า “เจ้าสุวรรณต่อมคำ” ทรงแจกจ่ายทรัพย์สินสมบัติเป็นทานแก่คนยากจน ๖ แสนทุกวัน เมื่อสิ้นอายุขัยก็ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต

ตอนท้าย ได้ประมวลขนาดไว้ดังนี้

พระยาพรหมทัตคือพระสารีบุตร นันทเสนาคือพระโมคคัลลานะ พระอินทร์คือพระอนุรุทธะ พระยานาคคือพระกัสสปะเถระ นางจันทรบดินคือพระนางสิริมหามายา พระนางพิมพามเหสีของพระยาพรหมทัตคือนางปชบาดีโคตมี นางนาคปัญจปาศีคือนางวิสาขา นางนาคมัทรีคือนางเขากฤษณี นางคันธาคือนางสุนทรา (ระบุว่า เป็นมารดาของพระราहुล) และท้าวหัวข้อยล่อกคือสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๗๓}

๔) ลักษณะการประพันธ์และโครงเรื่อง

๑. ลักษณะการประพันธ์

^{๗๓} พิชญา เฟื่องศรี, “การศึกษาแนวคิดเชิงจริยศาสตร์ในวรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวหัวข้อยล่อก”, หน้า ๖๒.

วรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเรื่องท้าวหัวข้อยหล่อมีลักษณะเป็นวรรณกรรมร้อยแก้ว คือมีลักษณะที่นำถ้อยคำมาเรียบเรียงเป็นเรื่องราว ถึงแม้ว่าคำประพันธ์ร้อยแก้วจะแตกต่างกับคำประพันธ์ร้อยกรองในแง่ที่ว่า ไม่มีสัมผัสคล้องจองและท่วงทำนองต่างๆ ทว่าบทประพันธ์ร้อยแก้วที่ดีนั้น ผู้ประพันธ์จะเลือกสรรถ้อยคำที่นำมาเรียบเรียงอย่างประณีต เพื่อใช้สื่อความหมายได้ตามที่ตนต้องการและก่อให้เกิดความงามทางภาษาเช่นเดียวกัน^{๗๔} มีเนื้อหาที่อ่านแล้วเข้าใจง่าย มีการสอดแทรกด้วยภาษาบาลีสั้นๆ แล้วแปลความเป็นภาษาไทยอีสานเช่นนี้ตลอดทั้งเรื่อง ดังเช่นข้อความต่อไปนี้

“เอวมเม สุตต์ เอกัสมยั ภควา สวตถึยั วิหารติ เขตเวเน อนาถปิณฺฑิกิสฺส อารามเ อถ โข อานนฺทเถโร อโหสิ เอกั สมยั นิทวณฺณิ ยังคําดันว่า ดั่งนี้ อหิ อันว่าผู้ข้า อานนฺทเถโร นามตันชื่อ ว่าอานันเถระ สุตต์ หากว่าได้ฟังเอา วณฺณิ ยังมุขทวารแห่งปากพระพุทธเจ้าเมื่อยังสถิตสำราญในป่าเชตะวัน อารามแห่งอนาถปิณฺฑิกมหาเศรษฐี อันมีในใกล้เคียงสวตถึที่นั่นแล อถ โข ในยามวิกาลนั้น เอกั สมยั ยังมีคราหนึ่ง ภควา อันว่าพระพุทธเจ้าแห่งเฮาเมื่อครั้งยังเป็นโพธิสัตว์ ยามนั้นได้เสวยสมบัติในชั้นฟ้าดาวติงสาสวรรค์เทวโลก มีอายุจักพระเสี้ยงหมดไป มีใจใครเมื่อเพื่อเกิดขึ้นฟ้าภายบนดั่งนั้นก็มิแล^{๗๕}

๒. ลักษณะโครงเรื่อง

วรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเรื่องท้าวหัวข้อยหล่อจัดอยู่ในประเภทวรรณกรรมพระพุทธศาสนา เพราะมีคำสอนที่ให้ข้อคิดคติเตือนใจในการดำรงชีวิต แม้จะไม่ใช้นิทานชาดก แต่ผู้ประพันธ์ก็พยายามที่จะทำให้มีลักษณะของนิทานชาดก คือกล่าวถึงพระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ลงมาเกิดยังโลกมนุษย์เป็นท้าวหัวข้อยหล่อ แสดงให้เห็นบุญบารมีของตัวละครเอกในการปราบอธรรมด้วยอภินิหาร ตัวละครเอกโดยมากมักเกิดในตระกูลสูงแล้วมีเหตุให้ต้องพลัดพรากจากจากตระกูลต้องตกกระกำลำบาก ต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ ด้วยความทุกข์ยาก เช่น ถูกบุโรहितชั่วใส่ร้าย เป็นต้น แต่ในที่สุดก็สามารถเอาชนะอธรรมได้^{๗๖}

โครงเรื่อง (Plot) คือ ลำดับเหตุการณ์ของผู้แต่งผู้ขึ้นมา แต่ละเหตุการณ์จะมีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างมีเหตุผล นั่นคือ เหตุการณ์หนึ่งจะต้องส่งผลกระทบต่อให้เกิดอีกเหตุการณ์หนึ่งตามมา และต่อเนื่องเชื่อมโยงจนกว่าเรื่องนั้นจะจบลง จะมีการเรียงลำดับเหตุการณ์ในเรื่อง ประกอบด้วย

^{๗๔} ชัดสุณี สิงสุสิงห์, **วรรณคดีศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๘.

^{๗๕} (๑/๑/๑/๑-๔) หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๑ ลานที่ ๑ หน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๑-๔

^{๗๖} ธวัช ปุณโณทก, **วรรณกรรมท้องถิ่น**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๗๕.

เหตุการณ์ต่างๆ มีการเรียงลำดับความคิดหรือความรู้ที่ผู้แต่งจะแต่งอะไรก่อนหลัง กล่าวคือ เริ่มต้นเรื่องที่ไหน ดำเนินเรื่องอย่างไร และจบลงอย่างไร ซึ่งวิธีการลำดับเหตุการณ์มีหลายวิธีเช่น

๑) เรียงตามการเดินของเข็มนาฬิกาหรือตามปฏิทิน คือ เริ่มเรื่องที่เหตุการณ์เกิดขึ้นก่อนตามด้วยเหตุการณ์ที่เกิดถัดไป ตามลำดับจนจบ

๒) เล่าเรื่องย้อนหลัง คือ เมื่อเริ่มเรื่องนั้นเหตุการณ์ สำคัญในเรื่องยุติแล้ว

๓) เปิดเรื่องด้วยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างตอนต้นและตอนจบของเรื่อง แล้วใช้วิธีเติมเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อน แล้วดำเนินเรื่องต่อไปตามเข็มนาฬิกาจนจบ

๔) เปิดเรื่องและดำเนินเรื่องคล้ายวิธีที่ ๑ และ ๓ แต่เพิ่มเหตุการณ์ที่ยังไม่เกิดขึ้น แต่จะเกิดแน่นอนในตอนใดตอนหนึ่งข้างหน้าไปด้วย

๕) เรียงลำดับเหตุการณ์ในเรื่องโดยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสถานที่หนึ่ง และสถานที่ที่อื่นเกิดขึ้นในเวลาตรงกัน หรือต่างกัน^{๗๗}

วรรณกรรมเรื่องทำวหัวซ้อหล่อ มีลักษณะเป็นนิทานคติธรรมที่มีลักษณะโครงเรื่อง ตามแบบที่ ๑ คือ เรียงตามการเดินของเข็มนาฬิกาหรือตามปฏิทิน คือ เริ่มเรื่องที่เหตุการณ์เกิดขึ้นก่อนตามด้วยเหตุการณ์ที่เกิดถัดไปตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๑) นางจันทร์บันฑิตและสามีอาศัยอยู่ที่หมู่บ้านปัญจนาคาม เมืองพาราณสี

๒) คืนหนึ่งเวลาใกล้รุ่ง นางจันทร์บันฑิตผู้เป็นภรรยาฝันเห็นกบตัวหนึ่งไปกินพระ

จันทร์ในอากาศแล้วก็ตกลงมาสู่อกของตนจากนั้นก็สะดุ้งตื่น เมื่อไปถามปุโรหิตก็ได้คำทำนายว่าจะได้ลูกผู้ประเสริฐ แต่จะมีเพียงหัว และมีบุญมาก

๓) อีก ๑๐ เดือนต่อมา นางก็คลอดลูกและสามีของนางก็ตายลงในวันนั้นเอง นางจันทร์บันฑิตได้ลูกชายที่ตรงกับคำทำนาย มีชื่อว่า “ทำวหัวซ้อหล่อ”

๔) เมื่อทำวหัวซ้อหล่อเจริญวัย ทำวหัวซ้อหล่อก็ออกจากกรุปหัวมาช่วยทำงานบ้าน ทำอาหารเตรียมไว้

๕) ต่อมาเมื่อทำวหัวซ้อหล่อเจริญวัยได้ ๗ ขวบจึงออกไปเลี้ยงควายแทนแม่ทุกวัน

๖) เมื่อทำวหัวซ้อหล่อเจริญวัย อายุได้ ๑๓ ปี มีความคิดอยากค้าขาย จึงบอกให้แม่ไปกู้เงินนายบ้าน นายบ้านจึงให้กู้ตามที่ขอ

๗) เมื่อกู้เงินได้แล้วทำวหัวซ้อหล่อไปค้าขายกับเรือสำเภา

๘) ทำวหัวซ้อได้เห็นเกาะดอนทรายขาวแห่งหนึ่งที่สวยงามมาก จึงขอให้นาย

---

^{๗๗} ยูวพาส์ (ปะทีปะเสน) ชัยศิลป์วัฒนา, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดี, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๙.

สำเภาส่งตลงที่เกาะนั้น และให้มารับเมื่อจะกลับพาราณสี

๙) ท้าวหัวข้อยหล่อได้ทำการเพาะปลูกพืชพันธุ์ต่างๆ จนมีดอกผลมากมายเพื่อเอาไว้ขายแก่พ่อค้าเรือสำเภานั้นผ่านไปมา

๑๐) วันหนึ่งมีลูกสาวพยานาค ๒ พี่น้องมาเล่นพืชพันธุ์ที่ท้าวหัวข้อยหล่อปลูกไว้ก็เข้าไปทุบตีเล่นเพราะคิดว่าไม่มีเจ้าของ เมื่อทราบว่ามีเจ้าของก็จะชดใช้ค่าเสียหายให้

๑๑) นางนาคนำข้าวของทรัพย์สินต่างๆ ไปให้ท้าวหัวข้อยหล่อเป็นจำนวน ๘๘ โกฏิ

๑๒) เรือสำเภาก็มารับท้าวหัวข้อยหล่อกลับบ้านพร้อมทั้งเงินทองมากมาย

๑๓) อายุได้ ๑๖ ปี ได้ขอร้องแม่ไปสู่ขอนางคันธาเทวี ลูกสาวของพระยาพรหมทัตมาเป็นภรรยา

๑๔) นางได้ขอร้องเสนาอำมาตย์ไปกราบทูลพระยาพรหมทัต

๑๕) พระยาพรหมทัต ก็ให้สร้างสะพานเงินสะพานทองของตนมาถึงปราสาทของพระองค์ หากทำได้จะให้อภิเษกกับพระธิดานางจันทรบัตถิตเทวีจึงกลับไปบอกลูกของตน

๑๖) ท้าวหัวข้อยหล่อได้ตั้งสัจจะอธิษฐานว่า ด้วยบุญของพระโพธิสัตว์ซึ่งบำเพ็ญมานาน ๔ อสงไขยปลายแสนมหากัป พระอินทร์ใช้ญาณทิพย์จึงให้พระวิษณุกรรมไปเนรมิตสะพานเงินสะพานทองแก่ท้าวหัวข้อยหล่อ

๑๗) พระยาพรหมทัตยกลูกสาวให้โดยไม่เต็มใจ

๑๘) นางคันธาเทวีเสียใจที่ไม่ได้เสด็จประพาสอุทยานด้วย ท้าวข้อยหล่อรู้เข้าขึ้นหลังม้าเหาะไปสู่อุทยานก่อนพระยาพรหมทัต จึงออกจากหัวเป็นเทพบุตรรูปร่างงามเมื่อพระยาพรหมทัตไปถึงนึกว่าเป็นพระอินทร์เล่นมหรสพกับพระยาพรหมทัต

๑๙) เสนาผู้หนึ่งนามว่านนทเสนาคิดฆ่าท้าวหัวข้อยหล่อ จึงไปยุยงพระยาพรหมทัต

๒๐) พระยาพรหมทัตเรียกนางันทาเทวีไปจัดการเสีย แต่นางคันธาเทวีไม่เห็นด้วย แล้วออกไปจากเมือง

๒๑) พระอินทร์ทรงฟังก็รู้พระยาพรหมทัตต้องการฆ่าท้าวหัวข้อยหล่อ จึงเหาะมาถามพระยาพรหมทัตทั้ง ๔ ข้อ พระยาพรหมทัตจะต้องเหาะขึ้นมาตอบ หรือหากนมาตอบและเล่นตลกกันในอากาศมิฉะนั้นจะไม่ไว้ชีวิต

๒๒) ท้าวหัวข้อยหล่อมารช่วยเหลือ ออกจากรูปหัวและเหาะขึ้นไปสู่สำนักของพระอินทร์เพื่อตอบคำถามได้ทั้งหมดทั้งตลกขบขัน พระยาพรหมทัตจึงยกบ้านเมืองให้ครอง เมื่อได้ครองราชย์แล้ว

ได้ชื่อว่า “เจ้าสุวรรณต่อมคำ” ทรงแจกจ่ายทรัพย์สมบัติเป็นทานแก่คนยากจน ๖ แสนทุกวัน เมื่อสิ้นอายุขัยก็ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต^{๗๘}

ในส่วนจบเรื่อง มีความแตกต่างกันตามแต่ต้นฉบับของแต่ละผูก การจบเรื่องของวรรณกรรมอนาถสงส์ ผู้แต่งจะจบเรื่องตามแบบแผนของคัมภีร์ทางพุทธศาสนาทั่วไป คือการบรรลุธรรมของพุทธบริษัท ๔ ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณีอุบาสก และอุบาสิกา ในระดับธรรม โสดาบัน สกิทาคามี อานาคามี และอรหันต์ วรรณกรรมอนาถสงส์จะบอกให้รู้ตอนจบ คือ มักจะกล่าวถึงเรื่องที่แสดง เช่น “**สงฺกราชา** ตก อันว่า สังกาสราชาชาดก **สมตต** ก็แล้วเท่านี้ก่อนแล” การกล่าวจบนี้ มีนิมิตของการกล่าวจบเป็นภาษาบาลี ตามด้วยภาษาไทยให้รู้ว่าคัมภีร์จบแล้ว คือคำว่า “แล้วท่อนี้ก่อนแล”

๕. จุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวข้อยหล่อ

วรรณกรรมนิทานทั่วไปมักแต่งขึ้นเพื่อสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินความบันเทิงในใจแก่ผู้อ่านและผู้ฟัง ผู้แต่งใช้คติธรรมและจริยธรรมตลอดจนความเชื่อในทางพุทธปรัชญาในวรรณกรรมนั้นด้วย ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นคติสอนใจหรือเพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต จากการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเรื่องท้าวหัวข้อยหล่อ พบว่ามีจุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่อการสั่งสอนศีลธรรม จริยธรรมแก่ผู้อ่าน โดยเฉพาะเรื่องความเพียร โดยผู้แต่งได้แสดงผ่านพฤติกรรมของตัวละครเอกคือ ท้าวหัวข้อยหล่อ เป็นผู้ที่มีความเพียรไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ให้ข้อคิดเรื่องความกตัญญูตั้งข้อความต่อไปนี้

“**ตทา** ในยามกาลนั้น โปธิสัตว์เจ้าก็ออกจากหัวอ้อมล้อมดั่งนั้น **ชคนติ** กวาดแผ้ว อาคาเร ในเอือนแล้ว ก็แต่งแบงไวยังข้าวน้ำโภชนะอาหารไว้ให้แม่แห่งตน ชูอันก็มีแล **มามตา (มาตา)** อันว่าแม่แห่งโปธิสัตว์เจ้า อันว่าค่าแล้วก็ได้ควายมาสู่เอือนแห่งตนชู่วัน คันว่าฮอดชู่เอือนแห่งตน ปงแห่งถุงผ้าและสะไบไว้แล้ว **ทิสฺวา** นางก็ยังเห็นข้าวน้ำโภชนะ อาหารอันเป็นโปธิสัตว์เจ้าตนเป็นลูกหา แต่แบงไว้ถ้าแม่แห่งตนนั้นแล้ว **จินเตสิ** นางก็ว่า ดั่งฮัมเพิงนั้นแล้ว **โย โกจิ บุคคโล** มาแต่งไวยังข้าวน้ำโภชนะอาหารไว้ ถ้ากุนี่จางคณิงใจดั่งนี้ **ภุณฺชนติ** นางเสวยข้าวน้ำโภชนะอาหารอันนั้น แลนางก็เข้าไปอ้อมเอาลูกกรักแห่งตน แล้วก็จูบชมลูกแก้วแห่งตน แล้วนางกลับไปนั้นแล **ปุนฺนะ ทิวเส** ในวันรุ่งเช้า ที่นางกินข้าวโภชนะแล้ว ก็ไปเลี้ยงควายเล่าแล **โปธิสัตว์โต** อันว่า โปธิสัตว์เจ้า คันว่าแม่ไปสู่ป่าแล้ว เจ้าก็เสด็จออกจากฮูปหัวอ้อมล้อมนั้น ก็กวาดแผ้วฆ่าห้องท้องเอือน”^{๗๙}

^{๗๘} พิษญา เพ็งศรี, “การศึกษาแนวคิดเชิงจริยศาสตร์ในวรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวหัวข้อยหล่อ”, หน้า ๓๒.

^{๗๙} (๑/๕/๑-๒/๑-๔) หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๑ ลานที่ ๕ หน้าที ๑-๒ บรรทัดที่ ๑-๔

วรรณกรรมพื้นบ้านอีสานนั้น มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวอีสานทั้งในอดีตและในปัจจุบัน เช่น วรรณกรรมอาณิสสภาคอีสาน มีอาณิสสการทำบุญในจารีตหรือฮีต ๑๒ สิ่งเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่า การทำบุญตามฮีต ๑๒ ในแต่ละเดือนอย่างเคร่งครัดนั้น ชาวอีสานรับรู้ และเข้าใจอาณิสสของการทำบุญเป็นอย่างดี โดยผ่านกระบวนการของวรรณกรรมพื้นบ้าน นอกจากนี้ วรรณกรรมวรรณกรรมพื้นบ้านยังส่งผลต่อแนวคิด และวิถีการทำบุญที่ยูนอกเหนือจารีตทั้ง ๑๒ และถือว่าเป็นอัตลักษณ์ของชาวอีสาน ซึ่งชาวอีสานถือว่าเป็นการทำบุญอุทิศที่ไม่สามารถจะขาดได้ทุกครอบครัว

สรุปความได้ว่า จุดหมายในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน จึงเป็นเสมือนตัวจักรขับเคลื่อนกิจกรรมการกุศลต่าง ๆ ในแต่ละเดือนของชาวอีสาน รวมถึงกิจกรรมงานบุญพิเศษที่เป็นลักษณะเฉพาะของชาวอีสาน นอกจากนี้ วรรณกรรมอาณิสสยังได้ส่งผลถึงการสร้างวรรณกรรมเรื่องต่างๆ ในภาคอีสาน เสมือนเป็นการขับเคลื่อนให้สร้างวรรณกรรมเพิ่มมากยิ่งขึ้นในภาคอีสาน

๒.๕.๓ นิทานพื้นบ้านเรื่องตักแตนคำ

๑) ความแพร่หลายของเรื่อง

จากศึกษา ซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป สรุปรวพบ ๘ ชื่อดังนี้

๑๐. ลำตักแตนคำ
๑๑. ลำตักแตนโมคำ
๑๒. ตักแตนโมคำ
๑๓. ท้าวตักแตนคำ
๑๔. ตักแตนคำ
๑๕. ลำท้าวตักแตนคำ
๑๖. ลำท้าวตักแตนโมคำ
๑๗. ท้าวตักแตนโมคำ

๓.๓.๔ ลักษณะการประพันธ์

วรรณกรรมเรื่องตักแตนคำมีลักษณะเป็นนิทานคติธรรมที่มีลักษณะโครงเรื่อง ตามแบบที่ ๑ คือ เรียงตามการเดินของเข็มนาฬิกาหรือตามปฏิทิน คือ เริ่มเรื่องที่เหตุการณ์เกิดขึ้นก่อน ตามด้วยเหตุการณ์ที่เกิดถัดไปตามลำดับ ดังต่อไปนี้

โครงเรื่อง คือ ส่วนของเนื้อเรื่องที่แสดงถึงปัญหาหรือข้อขัดแย้ง โครงเรื่องมีลักษณะใกล้เคียงกับเนื้อเรื่องแต่สั้นกว่าและสับสนกว่าเนื้อเรื่อง โครงเรื่องอาจบอกเราว่าตัวละครคิดอย่างไร

พูดอะไร แต่จะไม่บรรยายหรือวิเคราะห์ตัวละครเหล่านั้นเหมือนในเนื้อเรื่องแม่เหตุการณ์ก็กล่าวถึงเฉพาะเหตุการณ์สำคัญในเนื้อเรื่องเท่านั้น^{๘๐}

โดยทั่วไปแล้วโครงเรื่องที่ดีและผู้อ่านนิยมนั้น คือโครงเรื่องที่มีปัญหาหรือความขัดแย้งที่สำคัญเกิดขึ้นกับตัวเอกของเรื่อง เป็นปัญหาหรือความขัดแย้งที่มีความรุนแรง มีอิทธิพลที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงหรือมีผลกระทบอย่างแรงต่อวิถีชีวิตของตัวเอกของเรื่อง ปัญหาหรือความขัดแย้งนี้อาจแบ่งได้เป็น ๓ แบบคือ

๑. ปัญหาหรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างตัวเอกของเรื่องกับคู่กรณี คู่ต่อสู้ หรือกับบุคคลอื่น เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากบุคคลที่อยู่คนละฝ่ายกัน

๒. ปัญหาหรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นสิ่งต่อต้านบีบบังคับมนุษย์จากอำนาจภายนอก เช่น ภัยธรรมชาติ สภาพสังคม หรือแม้แต่โชคชะตาที่กำหนดให้คนพ่ายแพ้ ล้มเหลว มีความทุกข์ เดือดร้อน ลำบาก หรือประสบเคราะห์ร้ายต่างๆ

๓. ปัญหาหรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างตัวเอกของเรื่องกับตนเอง อาจเป็นความขัดแย้งด้านกายภาพ เช่น ความพิการ ด้านอารมณ์ ด้านศีลธรรม ซึ่งมนุษย์ต่อสู้กับตนเองและจำต้องตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง บางครั้งก็ชนะใจตนเองแต่บางครั้งก็พ่ายแพ้ไป^{๘๑}

จากการศึกษาวรรณกรรมเรื่องลำดับต้นๆมีโครงเรื่องที่กล่าวถึงปัญหาหรือข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งปัญหาข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากสิ่งแวดล้อม หรือแม้กระทั่งปัญหาหรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างตัวเอกของเรื่องกับตัวละครอื่นๆ ซึ่งเหตุการณ์มีลักษณะต่อเนื่องกันไปตามลำดับดังนี้

๑. นางพิมพาเกิดมาเป็นหญิงที่มีความงามมากแต่เป็นกำพร้า พ่อแม่ของนางตายจากตั้งแต่ยังเด็ก

๒. นางพิมพาหาเลี้ยงตนเองมาจนอายุได้ ๑๗ ปี

๓. นางพิมพาแต่งงานเมื่ออายุได้ ๑๗ ปี แต่อยู่กินกันได้เพียง ๒ เดือนสามีของนางก็เป็นโรคปวดท้องและในที่สุดก็ตายจากไป

๔. หลังจากนั้นนางพิมพามีสามีอีกรวม ๑๕ คน แต่ทุกคนล้วนต้องตายจากนางไปด้วยโรคเดียวกันคือ โรคปวดท้อง

๕. นางพิมพาไหว้วอนต่อเทวดาให้ตนเองได้มีคู่ครอง

^{๘๐} กุหลาบ มลลิกะมาส, **วรรณคดีวิจารณ์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๑.

^{๘๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒.

๖. พระอินทร์เรียกเทวดามาชุมนุมเพื่อหาผู้ที่เป็นเนื้อคู่กับนางพิมพา โดยให้เทวดาทุกองค์ส่องดูน้ำในขัน ถ้าใครเห็นนางพิมพาแสดงว่าเป็นเนื้อคู่กันแต่ในชาติก่อน ก็จะทำให้ลงไปเกิดเป็นเนื้อคู่กับนางพิมพา

๗. เทวดาองค์หนึ่งส่องเห็นนางพิมพาในน้ำจึงต้องลงมาเกิดเป็นเนื้อคู่ของนางพิมพาแต่เทวดาองค์นั้นไม่ไปเคารพแล่นผู้กำหนดชะตาชีวิตของสัตว์และมนุษย์ ทำให้เทวดาองค์นั้นต้องลงมาเกิดเป็นสัตว์คือ ตั๊กแตนคำ

๘. ตั๊กแตนคำมีขนาดใหญ่โตต่างจากตั๊กแตนทั่วไป ทำให้พ่อแม่ของตั๊กแตนคำต้องหวาดกลัวและหนีไป

๙. ตั๊กแตนคำออกตามหาพ่อแม่ จนไปพบกับฤๅษีและได้รู้ว่าพ่อแม่ของตนถูกเหยี่ยวจับกินเป็นอาหาร

๑๐. ตั๊กแตนคำออกตามหาเนื้อคู่ตามที่ฤๅษีบอก จนบินไปตกที่สวนหลังบ้านของนางพิมพา

๑๑. นางพิมพาและชาวบ้านพากันไปดูตั๊กแตนคำที่สวนของนางพิมพา ชาวบ้านเกิดความหวาดกลัวตั๊กแตนคำจนไม่กล้าออกไปทำมาหากิน

๑๒. เหล่าเสนาอำมาตย์ทราบเรื่องตั๊กแตนคำจากชาวบ้านจึงนำเรื่องตั๊กแตนคำไปกราบทูลพระยาสี พระยาสีจึงให้อุปราชจัดทัพไปสู้รบกับตั๊กแตนคำ

๑๓. ตั๊กแตนคำรบชนะทหารของพระยาสี พระยาสีจึงให้ชาวบ้านทั้งหลายพากันไปบูชากราบไหว้ และเชิญให้ตั๊กแตนคำมาอยู่อาศัยในเมืองพาราณสี

๑๔. ตั๊กแตนคำทำพิธีเสี่ยงทายหาคู่ครอง จนได้นางพิมพามาเป็นเนื้อคู่

๑๕. มีชายหมอมนต์เดินทางมาจากเมืองลังกา เมื่อพบเห็นตั๊กแตนคำจึงคิดแผนการที่จะหลอกเอาเงินจากชาวบ้านในเมืองพาราณสี

๑๖. ชายหมอมนต์เสกโรคทำให้เข้าทำร้ายชาวบ้าน จนชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนเจ็บป่วยกันไปทั่ว และจะหายได้ก็ต่อเมื่อชายผู้นั้นไปรักษาเยียวยาให้

๑๗. พระยาสีเรียกเหล่าเสนาอำมาตย์ และชาวบ้านมาประชุมเพื่อหาสาเหตุที่ทำให้เกิดโรคทำ

๑๘. หมอมนต์ให้เงินแก่หมอหุราให้ใส่ร้ายว่าตั๊กแตนคำเป็นตัวไม่ดี ทำให้บ้านเมืองต้องเดือดร้อนเกิดโรคระบาด

๑๙. ชาวบ้านให้ตั๊กแตนคำออกจากเมือง ตั๊กแตนคำจึงพานางพิมพาและย่าวันนาไปอยู่ในป่า

๒๐. ชายหมอมนต์หนีออกจากเมืองเพราะกลัวถูกจับได้ว่าตนเป็นคนเสกโรคทำให้มาทำร้ายชาวบ้านชาวเมืองพาราณสี ชาวเมืองจึงมีความสุขเหมือนเดิม

๒๑. วันหนึ่งตึกแตนคำไต้ยีนก ๒ ตัวพูดคุยกันเรื่องมียักษ์ตนหนึ่งชื่อยักษ์นุราชจะไปกินคนในเมืองพาราณสี

๒๒. ตึกแตนคำเดินทางไปรอยักษ์นุราชที่หน้าเมืองพาราณสี

๒๓. เมื่อพบยักษ์นุราชตึกแตนคำใช้อุบายหลอกล่อให้ยักษ์นุราชควักลูกตาของตนออกมา

๒๔. ยักษ์นุราชขอดวงตาคืนจากตึกแตนคำ โดยยอมกินน้ำสาบานและเลิกกินเนื้อสัตว์ใหญ่

๒๕. ยักษ์สงสารพี่ชายของยักษ์นุราชกลับมาเยี่ยมน้องของตน และได้ทราบเรื่องราวที่ยักษ์นุราชถูกตึกแตนคำหลอกหลวง

๒๖. ยักษ์สงสารโกรธแค้นยักษ์นุราชที่ยอมทำตามคำของตึกแตนคำ จึงสู้รบพาดฟันกันจนมาถึงปราสาทของตึกแตนคำ

๒๗. ตึกแตนคำช่วยยักษ์นุราชสู้รบกับยักษ์สงสารจนยักษ์สงสารตายไป

๒๘. ตึกแตนคำครองคู่กับนางพิมพาอย่างมีความสุข และยักษ์นุราชกลับไปครองเมืองตามเดิม

การวางโครงเรื่องของวรรณกรรมเรื่องนี้ วางโครงเรื่องเป็นลำดับขั้นตอนไม่สลับซับซ้อน โครงเรื่องในช่วงแรก ผู้แต่งได้แสดงให้เห็นความขัดแย้งและปมปัญหาที่เกิดขึ้นจากสิ่งแวดล้อม คือ โขกชะตาที่กำหนดให้นางพิมพาต้องเป็นกำพร้าพ่อและแม่ ขาดความรักและความอบอุ่น เป็นสิ่งที่บีบบังคับให้นางพิมพาต้องไขว่คว้าหาความรักจากผู้อื่น และในที่สุดปมปัญหานี้ก็คลี่คลายได้เมื่อเทวดาองค์หนึ่งลงมาเกิดเป็นตึกแตนคำเพื่อเป็นเนื้อคู่ของนางพิมพา จากนั้นปมปัญหาของเรื่องก็ดำเนินต่อไปซึ่งส่วนใหญ่เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างตัวเอกของเรื่องกับตัวละครอื่นๆ จากนั้นผู้แต่งได้ให้ตัวละครคลี่คลายปมปัญหาไปที่ละเรื่อง จนถึงปมปัญหาสุดท้ายเมื่อยักษ์สงสารกลับไปเยี่ยมน้องคือยักษ์นุราชและพบว่ายักษ์นุราชนั้นทำตามความต้องการของตึกแตนคำ คือเลิกกินเนื้อสัตว์ใหญ่ ทำให้ยักษ์สงสารโกรธมากและเกิดการสู้รบระหว่างยักษ์สงสารกับตึกแตนคำแต่ในที่สุดเรื่องก็คลี่คลายด้วยการตายของตัวละครยักษ์สงสาร ทำให้ยักษ์นุราชได้กลับไปครองบ้านเมืองตามเดิม และตึกแตนคำก็อยู่กับนางพิมพาอย่างมีความสุข

๒. การดำเนินเรื่อง

การดำเนินเรื่อง คือการเรียงลำดับเหตุการณ์ของโครงเรื่อง ที่มีเรื่องราวประกอบด้วย เหตุการณ์การณ์ต่างๆ ซึ่งก็คือการเรียงลำดับความคิด หรือความรู้ที่ผู้เขียนต้องการจะเขียนอะไร ก่อนหลัง คือเริ่มต้นเรื่องที่ไหน ดำเนินต่อไปอย่างไร และจบอย่างไร^{๘๒}

กลวิธีเกี่ยวกับการดำเนินเรื่องของวรรณกรรมเรื่องนี้ ผู้แต่งใช้วิธีการเล่าเรื่องตามลำดับ ปฏิทิน คือเรื่องเกิดก่อน เล่าก่อน เรื่องเกิดทีหลัง เล่าทีหลัง ทำให้เนื้อเรื่องดำเนินไปอย่างต่อเนื่องไม่ สลับซับซ้อน ผู้แต่งเริ่มเรื่องด้วยประณามพจน์ คือการน้อมนมัสการพระรัตนตรัย โดยใช้คำย่อว่า นโม ตสสตุ จากนั้นจึงกล่าวเนื้อเรื่องต่อไป ดังข้อความว่า “นโม ตสสตุ เอวเม สุตฺ เอภํ สมยํ ภควา สวา วตฺถิยํ วิหารติ เขตวเน อนาถปิณฺฑิก อารามเ โภ สารโว (นโม ตสสตุ เอวเม สุตฺ เอภํ สมยํ ภควา สวา วตฺถิยํ วิหารติ เขตวเน อนาถปิณฺฑิก อารามเ โภ สารโว) ตูราสํปฺริสาทังหลาย สทถ (สตุ ธา) อันว่าพระพุทธเจ้าตนเป็นที่พึ่งแก่คนแลเทวดาทังหลาย^{๘๓}

จากนั้นผู้แต่งได้กล่าวอ้างชาดก แต่ไม่ได้กล่าวอ้างโดยตรงว่าเป็นเรื่องที่อยู่ในปัญญาสา ชาดก หรืออ้างว่าเป็นนิทานธรรม วรรณกรรมเรื่องนี้กล่าวอ้างว่าเป็นชาดกโดยทางอ้อมคือกล่าวอ้างว่า เป็นพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดเพื่อใช้เวรกรรมในวิภูฏสงสาร ดังที่ว่า “เมื่อ ว่าพระพุทธเจ้ายังไปได้ถึงสัพพัญญุตญาณ ขนชวายุกระทำบุญสร้างสมภารดูอินนบเพียงสิ้นสองไซย เพื่อให้เป็นปัจฉัยนำฮอดถึงยอดแก้ว สัพพัญญุตตนเป็นครูล่าเลิศแต่ตั้งแต่ปางก่อนพุน พระพุทธเจ้า ลอนได้เกิดเป็นสัตว์บจ่า”^{๘๔}

การลำดับเนื้อเรื่องของวรรณกรรมเรื่องนี้พบว่ามีการลำดับเนื้อเรื่องตามกาลเวลาไม่มีการ ย้อนกลับไปกลับมา จึงทำให้เนื้อเรื่องไม่ซับซ้อน คือเริ่มตั้งแต่ที่นางพิมพาเกิดมาจนโตเป็นสาวและ เรื่องราวดำเนินมาจนทำให้เทวดาองค์หนึ่งต้องลงมาจุติเป็นตักแตนคำเพื่อเป็นเนื้อคู่กับนางตักแตนคำ ต้องต่อสู้กับฝ่ายอธรรมจนในที่สุดก็ได้ชัยชนะและอยู่อย่างมีความสุข แต่ในเรื่องลำดับตักแตนคำมีความ พิเศษกว่าวรรณกรรมอีสานเรื่องอื่นที่มีลักษณะเดียวกัน (เรื่องที่มีตัวเอกฝ่ายชายเกิดมาอยู่ในคราบ ของสัตว์) ตรงที่วรรณกรรมเรื่องนี้เมื่อจบแล้ว ในตอนก่อนที่จะมีการประชุมชาดก ได้มีการกล่าวถึง สาเหตุที่ทำให้ชายทั้ง ๑๕ คน ต้องมาเป็นสามีนางพิมพาแล้วต้องตายไปทุกคน เนื่องจากชาติก่อนชาย ทั้ง ๑๕ คน ได้ฆ่านางพิมพาที่เกิดเป็นแม่กวางตายไป ชาตินี้ชายทั้ง ๑๕ คน จึงต้องมาชดใช้กรรม ดัง

^{๘๒} วิภา กงกะนันท์, **วรรณคดีศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๘๕.

^{๘๓} ๑/๑/๑/๑ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๑ ลานที่ ๑ หน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๑

^{๘๔} ๑/๑/๒/๒ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๑ ลานที่ ๑ หน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๒

ข้อความว่า “ดูราสปุริสาทั้งหลาย ในเมื่อบ้าน ๑๕ เรือนฝูงได้กินลาบก้อยก็จึงได้มาเป็นผัวนางนาฏน้อยพร้อมกันตาย เหตุว่าสายกรรมเวรมาจูง เวนหากบองให้มาตาย”^{๘๕}

ดังนั้นจะเห็นว่าวรรณกรรมเรื่องนี้มีวิธีการลำดับเนื้อหาเหมือนวรรณกรรมอีสานทั่วไปคือลำดับเนื้อหาตามกาลเวลา ถึงในตอนสุดท้ายจะมีการกล่าวย้อนไปถึงสาเหตุของการตายของสามีนางพิมพาทั้ง ๑๕ คน แต่ก็ไม่ทำให้เนื้อเรื่องซับซ้อนเกินไปส่วนวิธีการเปลี่ยนตอน ผู้ประพันธ์ใช้วิธีการเปลี่ยนตอนโดยเริ่มว่า บัดนี้จะกล่าวถึงบัดนี้จะจาถึง หรือจะจาถึง แล้วจึงดำเนินตอนใหม่ฉากใหม่ที่ว่า “ตั้งแรกแต่นี้เมื่อหน้าจะกล่าวถึงหญิงกำพร้าชื่อว่าสาวพิมพา...”^{๘๖} “...บัดนี้จักกล่าวถึงชายแพงให้ภูบาล ชื่อว่าวงคำหาญพ่อลูกอ่อน...”^{๘๗} “**บัดนี้จักจาถึงสาวพิมพาแม่ฮ้าง อันผัวหากตายอยู่ได้แม่หม้ายผัวปละหนี...**”^{๘๘}

ดังนั้นจะเห็นว่ากลวิธีการดำเนินเรื่องของวรรณกรรมเรื่องนี้ผู้แต่งใช้วิธีการดำเนินเรื่องได้อย่างแยบคาย ตั้งแต่การเริ่มเรื่อง การลำดับเนื้อหา การเปลี่ยนตอนของเรื่อง และการปิดเรื่องที่มีทั้งกลวิธีในการสอนให้ผู้อ่านรู้จักปฏิบัติตามพฤติกรรมที่ดีของตัวละครและมีการจบแบบประชুমชาดกเพื่ออธิบายถึงการกลับชาติมาเกิดของตัวละครนั่นเอง

๓. เรื่องย่อของวรรณกรรมอีสานเรื่องตักแตนคำ

พระพุทธเจ้าได้เสด็จลงมาปรารภเหตุ ในขณะที่ภิกษุทั้งหลายกำลังถกเถียงกันถึงเรื่องในครั้งที่พระพุทธเจ้ายังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสาร ยังไม่บรรลุปัพพัญญุตญาณพระพุทธเจ้าทรงทราบด้วยโสตทิพย์ จึงเสด็จลงมาประทับท่ามกลางอาสนะที่เจ้าภิกษุเหล่านั้นได้จัดเตรียมไว้แล้วตรัสถามภิกษุเหล่านั้นถึงที่มาแห่งการถกเถียงกันนั้น ภิกษุรูปหนึ่งจึงทูลบอกแก่พระพุทธเจ้าถึงสาเหตุของการถกเถียงกันด้วยการอวยกัญชงเหตุการณ์ ในครั้งที่พระพุทธเจ้ายังไม่ตรัสรู้ ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสาร ไปเกิดเป็นสัตว์ตัวใดไม่อาจรู้ได้ พระองค์จึงตรัสแก่เจ้าภิกษุว่า

ในกาลก่อนนั้นยังมีเมืองหนึ่งชื่อเมืองพารานสี ผู้คนในเมืองนั้นต่างก็ทำความดีไม่ทำบาปไม่กินเหล้าเมายา เพราะพระยาสีผู้เป็นเจ้าเมืองนั้นได้ตั้งอยู่ในคลองธรรมถือศีล ๕ ตั้งแต่ที่เริ่มขึ้นครองราชย์ ทั้งท้าวพระยาอำมาตย์ต่างก็ไม่มีเรื่องให้ขุนช้องหมองใจ อีกทั้งพระยาสีก็ยังแผ่เมตรีไปยังทั่วขอบแดนประเทศใกล้เคียง ชาวประชาต่างก็มีความสุขกล่าวถึงหญิงกำพร้าผู้หนึ่งชื่อว่าสาวพิมพา เป็นหญิงที่มีความงามมากเหตุว่าเมื่อชาติก่อนนางได้ทำบุญด้วยผ้าดอกคำ เป็นผ้าแพรที่มีลายดอกดวงสวยงาม ครั้งนั้นนางได้อิษฐานให้ผลบุญสนองมาในชาตินี้ให้นางมีความงามมากกว่าหญิงผู้ใด จนเมื่อ

^{๘๕} ๕/๑๘/๒/๑ หมายถึง ปราภฏในผูกที่ ๕ ลานที่ ๑๘ หน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๑

^{๘๖} ๑/๓/๒/๔ หมายถึง ปราภฏในผูกที่ ๑ ลานที่ ๓ หน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๔

^{๘๗} ๑/๑๒/๒/๔ หมายถึง ปราภฏในผูกที่ ๑ ลานที่ ๑๒ หน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๔

^{๘๘} ๒/๓/๑/๔ หมายถึง ปราภฏในผูกที่ ๒ ลานที่ ๓ หน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๔

นางอายุได้ ๑๐ ปีพ่อของนางก็ตายจากไป นางจึงเป็นกำพร้าขาดพ่อแม่เพียงแม่ที่คอยเลี้ยงดูมา จนนางอายุได้ ๑๕ ปีแม่ของนางก็ตายจากไปอีกคน นางพินพาร้องไห้เสียใจจนคิดอยากจะถูกคอตายตามด้วยเหตุที่นางไร้ญาติพี่น้อง จึงไร้คนดูแลปกป้อง นางจึงต้องเข้าป่าไปหาของกินเอง บางวันก็เที่ยวขอข้าวเขากิน จนเมื่อนางอายุได้ ๑๗ ปี มีความงามมากหากชายใดได้พบเห็นก็ต้องหลงรักไปทุกคน

ในวันหนึ่งที่นางไปฟังธรรมที่วัด ยังมีชายผู้หนึ่งชื่อ แก้วดวงตา เป็นลูกของพระยาอำมาตย์ เห็นนางมาฟังธรรมเลยเกิดหลงรัก เมื่อกลับบ้านไปก็เฝ้าแต่คิดถึงนางพินพา จึงไปบอกแก่บิดาทั้งญาติพี่น้องว่าจะแต่งงานกับนางพินพาผู้เป็นกำพร้า เมื่อแม่ป้าตายมาได้ยินก็บอกว่าให้คิดใหม่และไม่ยอมให้นางพินพามาเป็นเมีย แต่แก้วดวงตาก็ไม่ฟัง ก็แต่งตัวและจัดข้าวของทั้งมีดพร้า เงินทอง และเครื่องขันหมาก แล้วยกมือไหว้มารดาขอให้พาไปสู่ขอนางพินพา เมื่อนางวันนาผู้เป็นแม่เห็นดั่งนั้น จึงพาลูกชายของตนไปส่งยังเรือนของนางพินพา เมื่อไปถึงก็สู่ขวัญให้แก่ผิวเมียทั้ง ๒ นางพินพาก็ขอมาแก่แม่ผิวพร้อมทั้งพูดว่าตนนั้นเป็นกำพร้าพ่อและแม่ ไร้ญาติพี่น้องอีกทั้งยังไม่มีความรู้ แต่นางก็จะปรนนิบัติลูกและผิวให้ดี เมื่อนางวันนาได้ยินนางสัญญาดั่งนั้นนางจึงให้พรแก่ลูกสะใภ้ว่าเจ้าอย่าได้ทุกข์โศกเศร้าหม่นหมองใจ พ่อและแม่จะอนุญาตให้ลูกทำการใดๆ ได้เหมือนเป็นลูกจริงๆ และอนุญาตให้อยู่ในบ้าน เมื่อนางพูดดั่งนั้นแล้วก็จึงกลับสู่เรือน

จากนั้นยังมีชายผู้หนึ่งชื่อ ขุนศักดิ์ เป็นชาวเมืองขัวมาเที่ยวเล่นเห็นนางพินพา จึงตามนางพินพากลับมาที่บ้าน แล้วได้นางเป็นเมีย อยู่มาได้ ๒ เดือน ขุนศักดิ์ก็เกิดโรคปวดท้องพอถึงเวลาค่ำก็ขาดใจตาย ย่าวันนาเห็นว่าผิวของนางพินพานั้นต้องตายไปหลายคน จึงบอกให้นางพินพากลับไปอยู่ที่เรือนของตนเมื่อนางพินพากลับไปอยู่ที่เรือนของตนแล้ว ยังมีชายผู้หนึ่งชื่อขุนสมเป็นเด็กวัดได้ยินมาว่านางพินพานั้นเป็นแม่หม้ายผิวตาย ก็คิดที่จะมาอยู่กับนางพินพา จึงกราบลาพระราชครูว่าจะขอไปอยู่กับนางพินพา ราชครูจึงให้พรให้พ้นจากเคราะห์และโรคร้ายทั้งหลาย แล้วได้มอบข้าวของให้ขุนสมอยู่กับนางพินพาได้ ๑๐ เดือน ก็เกิดโรคปวดท้องและตายไปในที่สุดเมื่อนางพินพาอยู่ตัวคนเดียว นางก็รักษาศีลอยู่ไม่ขาด จากนั้น ๓ เดือน มีชายผู้หนึ่งชื่อว่าคำหงสาได้ยินข่าวว่านางพินพาเป็นแม่หม้ายอยู่ผู้เดียวก็มาได้นางพินพาเป็นเมียอยู่มาได้เพียงเดือนเดียว ก็เกิดปวดท้องและตายไปอีกคนจากนั้น ๖ เดือนก็มีนายสำเภามาจอดเรือขายข้าวของเสื้อผ้า ก็มีบริวารของนายสำเภาผู้หนึ่งชื่อทิดภริา ได้เอาข้าวของเสื้อผ้าเข้าไปขายยังเรือนของนางพินพา เมื่อทิดภริาเห็นนางพินพาก็เกิดหลงรัก จึงกลับไปทิดภริาสำเภาแล้วบอกกับนายสำเภาว่าจะไปอยู่กับนางพินพา

นายสำเภาจึงให้เงิน อัญมณีและเสื้อผ้า ทิดภริามาอยู่กับนางพินพาได้ ๒ ปีก็เป็นโรคปวดท้อง นางพินพาก็ไปหาเอาหมอมารักษาทั้งกินยาทั้งเป่าด้วยอาคม แต่ด้วยกรรมเวรจึงทำให้ต้องตายไปเมื่อทิดภริาตายจากไป นางพินพาก็อยู่ผู้เดียวมาได้ ๗ เดือน มีนายสำเภาลำหนึ่งมาจอดที่เมืองพาราณสี เมื่อเรือสำเภาจอดพักอยู่นั้นนายสำเภาก็ได้สั่งแก่บริวารว่าให้ประพุดตุนให้ดี คือให้รักษา ๓ สิ่งไว้ให้ดีคือรักษาปาก รักษามือ และรักษาหัวใจ ถ้าใครไม่ทำตามก็จะต้องถูกลงโทษ แต่มีบริวารของ

นายสำเภา ๘ คน เขาก็ไปประชุมกันว่าเมื่อเย็นวานนี้ ตอนที่เอาของไปขายในเมืองได้ผ่านบ้านของ เศรษฐีหลังหนึ่งเห็นมีเงินทองมากมาย จึงตัดสินใจจะไปขโมยพร้อมกันเมื่อถึงเที่ยงคืนเขาก็พร้อมกัน ไปสู่เรือนของเศรษฐีแล้วขึ้นไปขโมยเงินทอง จากนั้นก็กลับมานอนที่เรือสำเภาเหมือนว่าไม่ได้ไปขโมย ของ ในคืนนั้นเองเศรษฐีก็ฝันว่ามีหนู ๘ ตัวขึ้นมาบนเรือนของตนควักเอาตาของลูกสาวแล้วกัดแขน ของเมียตนแล้ววิ่งหนีเข้าไปในเรือสำเภา ตอนเช้าเศรษฐีจึงไปปรึกษาหมอดูแล้วเล่าความฝันให้ฟัง หมอดูจึงทำนายความฝันว่าเป็นบิรवारของนายสำเภาที่ขึ้นมาขโมยเงินทองบนเรือน เศรษฐีได้ฟัง ดังนั้นจึงรีบเปลี่ยนเสื้อผ้าแล้วไปหานายสำเภา เศรษฐีได้เล่าให้นายสำเภาฟังว่ามีบิรवार ๘ คนไปขโมย เงินทองของตน นายสำเภาจึงหาผู้ที่ไปขโมยของเศรษฐี เมื่อจับมาได้นายสำเภาจึงยกชายทั้ง ๘ คน ให้แก่เศรษฐี โดยจะนำชายทั้ง ๘ คนนี้ไปเป็นทาส นำไปฆ่า หรือจะนำไปขายก็แล้วแต่ เศรษฐีจึงให้คน ของตนมัดชายเหล่านั้นแล้วนำไปป่าวร้อง

ชายให้ทั่วเมือง คนในเรือนของเศรษฐีพาชายโจรทั้ง ๘ คนไปขายทั่วเมือง จนมาถึงเรือน ของย้าววันนา เมื่อนางเห็นดังนั้นก็มิใช่สงสัย จึงถามคนในเรือนของเศรษฐีว่าเหตุใดต้องนำคนเหล่านี้ มาขาย คนในเรือนของเศรษฐีจึงตอบว่าชายทั้ง ๘ คนนี้เป็นโจรไปขโมยเงินทองของเศรษฐีจึงต้อง นำมาขายเช่นนี้ ชายทั้ง ๘ จึงบอกแก่ย้าววันนาให้ช่วยไถ่ตัว โดยให้สัญญาว่าจะไม่ลักขโมยอีกและจะ ช่วยทำงานในบ้าน ทำนาทำไร่ ย้าววันนาเกิดความสงสารจึงนำเงิน ๘ ร้อยมาไถ่ตัวชายทั้ง ๘ คนและรับ ชายทั้ง ๘ คนเป็นลูกแล้วสั่งสอนชายทั้ง ๘ คนให้รู้จักบุญคุณของคน ทั้งบุญคุณของพ่อบุญคุณของแม่ คุณของพระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ แล้วนางก็บอกแก่ชายทั้ง ๘ คนว่า มีหญิงผู้หนึ่งมีรูปโฉม งดงามชื่อนางพิมพา พวกเจ้าทั้ง ๘ คนอย่าได้เข้าไปเป็นผัวของนางพิมพาเพราะนางพิมพานั้นเป็นคน กินผัวใครที่เข้าไปอยู่กับนางต้องตายไปภายใน ๒ เดือนมีอยู่วันหนึ่งนางพิมพาได้มาอาบน้ำที่ศาลา ทำน้ำ ชายทั้ง ๘ คนก็เห็นนางพิมพาก็เกิดหลงรักและตกลงว่าจะขอนางเป็นเมียพร้อมกันจึงมาบอกแก่ ย้าววันนาว่า เมื่อเย็นที่ไปที่ทำน้ำพวกตนได้เห็นนางพิมพามาอาบน้ำที่ทำน้ำแล้วก็เกิดหลงรัก ย้าววันนา จึงเล่าให้ชายทั้ง ๘ คนฟังว่าแต่ก่อนนั้นนางมีลูกชาย ๑ คนชื่อแก้วดวงตาก็ได้ไปเป็นผัวนางพิมพาอยู่ ได้ ๒ เดือนก็ตายจากไปหลังจากนั้นนางพิมพาก็มีผัวและตายจากไปอีก ๕-๖ คน นางพิมพาอยู่เดียว ก็มีผู้มาจ้างให้นอนด้วย บางคนเอาข้าวสารมาจ้างได้นอนด้วย ๕-๖ คืบ แล้วจากไป บางคนหมกปลา ร้ามาจ้างได้นอนด้วย ๕-๖ คืบก็จากไป คนเหล่านี้ก็จะไม่ตาย ให้ลูกจำไว้ว่ามีแก้วหน่วยหนึ่งตั้งอยู่ ท่ามกลางกองไฟ ถ้าคนผู้ใดเข้าไปเอาแก้วนั้นก็จะถูกกองไฟนั้นไหม้ตาย เปรียบดังชายผู้ใดเข้าไปเป็น ผัวของนางพิมพาแล้วก็ไม่อาจมีอายุยืนยาว

เมื่อตกเย็นหลังกินข้าวชายทั้ง ๘ ก็ไปเที่ยวเกิดคิดถึงนางพิมพาจึงถามหาบ้านของนาง พิมพา เมื่อมาถึงบ้านของนางพิมพาก็ร้องเรียกนางพิมพา เมื่อนางออกมานอกเรือนก็เห็นชายทั้ง ๘ คน ก็ถามว่ามาหานางด้วยเหตุใด ชายทั้ง ๘ คนจึงบอกแก่นางว่าจะมาอยู่ด้วยกันเป็นผัวเมีย นางพิมพาจึง ได้เล่าเรื่องราวให้ฟังว่าไม่ว่านางมีผัวกี่คนก็ต้องตายจากไปทั้งหมด แต่ชายทั้ง ๘ คนก็เต็มใจที่จะอยู่

ร่วมกับนาง นางพิมพาทั้งชายทั้ง ๘ คนก็อยู่สร้างบ้านเรือนร่วมกัน ชายทั้ง ๘ คนก็ช่วยกันทำนา ทำไร่ ทำสวน ไม่ให้นางพิมพาต้องเหน็ดเหนื่อยแล้วก็หมั่นกระทำบุญสร้างทานร่วมกัน อยู่มาได้ ๒ ปีชายทั้ง ๘ คนนั้นก็ปวดท้องพร้อมกันชาย ๘ คนจึงบอกให้นางพิมพาไปส่งที่ป่าช้า พอตกเย็นทั้ง ๘ คนก็ตายพร้อมกัน

นางพิมพาเมื่ออยู่คนเดียวก็อ่อนวอนต่อเทวดาให้ตนนั้นมีคู่ ด้วยกุศลผลบุญของนางพิมพา แต่ชาติก่อนทำให้พระอินทร์เรียกหมู่เทวดาทั้งหลายมารวมกัน แล้วให้ส่งขันน้ำถ้าใครเห็นนางพิมพาก็จะนำไปเกิดเป็นคู่กับนาง มีเทวบุตรผู้ ๑ ส่งน้ำแล้วก็เห็นนางพิมพา พระอินทร์จึงส่งให้เทวบุตรผู้นั้นลงไปเกิด โดยให้ซึ่งจักรลงไปถึงจักรพาไปในทางใดก็จะไปเกิดในทางนั้น โดยพระอินทร์ได้บอกให้เทวบุตรผู้นั้นให้ไปเคารพพระยาแณก่อนที่จะลงไปเกิด เพราะพระยาแณเป็นผู้ที่กำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย แต่เทวบุตรผู้นั้นก็หลบหนีลงมาเกิดก่อนโดยไม่ได้ไปเคารพพระยาแณ เทวบุตรผู้นั้นจึงลงไปเกิดเป็นตักแตนคำมีสีทองสวยงาม จากนั้นเมื่อตักแตนคำอายุได้ ๒ ขวบ ตักแตนคำก็มีรูปร่างใหญ่โตผิดจากตักแตนตัวอื่นๆ แมตักแตนเห็นดังนั้นก็เกิดกลัวว่าวันหนึ่งจะถูกลูกของตนจับกินเป็นอาหารก็ปรึกษากับพ่อตักแตนว่าควรรีบหลบหนีไปในคืนนี้ แล้วตักแตน ๒ ตัวเมียก็บินหนีไปจนถึงดอยศิขกฎแล้วก็หยุดพักที่นั่น ในขณะเดียวกันก็มีนกเหยี่ยวตัวหนึ่งบินมาหากิน เห็นตักแตน ๒ ตัวเมียก็จับตักแตนทั้ง ๒ ตัวไปกินเป็นอาหารส่วนตักแตนคำนั้นเมื่อตื่นมาไม่เห็นพ่อกับแม่ก็ออกตามหาในป่าจนถึงดอยศิขกฎและได้พบกับฤๅษีตนหนึ่ง จึงเล่าเรื่องให้ฤๅษีฟังว่ามาตามหาพ่อแม่ของตนแต่หาไม่พบ ฤๅษีจึงได้เรียกเทวดารักษาถ้ำรวมทั้งเทวดาที่อยู่บริเวณใกล้เคียงมาถามว่ามีเทวดาตนใดเห็นพ่อแม่ของตักแตนคำบ้าง มีเทวดาตนหนึ่งฟังญาณดูก็เห็นว่าพ่อแม่ของตักแตนคำนั้นถูกเหยี่ยวจับกินเป็นอาหารแล้ว จากนั้นเทวดาทั้งหลายก็ลาฤๅษีแล้วขึ้นสู่อากาศกลับไปยังที่อยู่ของตน ส่วนตักแตนคำนั้นจะขออาศัยอยู่กับฤๅษี แต่ฤๅษีก็บอกให้ตักแตนคำเดินทางต่อไปให้พบเนื้อคู่ ตักแตนคำจึงลาฤๅษีบินขึ้นสู่ท้องฟ้าจากไป ผุ่งหมู่สัตว์ต่างๆ ก็พากันตามไปส่งตักแตนคำ ทางบนฟ้าก็มีหมู่กบบินตาม ทางดินมีหมู่สัตว์ต่างๆ ลิง นกยูง เสือ ทางน้ำก็มีฝูงปู ปลา ตามไป แต่ยี่งนานฝูงหมู่สัตว์ที่ตามไปต่างก็หมดแรงตายไปเรื่อยๆ

แต่ตักแตนคำก็ยังบินต่อไปจน ๖ เดือน จึงมาถึงเมืองพาราณสีตักแตนคำก็หมดแรงจึงตกลงในสวนของนางพิมพา และในคืนนั้นเองนางพิมพาก็ฝันว่าดาวตกลงมาจากฟ้าลงในสวนหลังเรือน นางก็ถอดเอาดาวดวงนั้นไว้ที่อก พอถึงยามเช้าวันนั้นนางพิมพาก็เข้าไปในสวนก็เห็นตักแตนคำตัวใหญ่สีทองอยู่กลางสวน นางพิมพากลัวมากส่งเสียงร้องดังลั่นแล้วรีบวิ่งกลับไปที่เรือนของตน แล้วเรียกผู้คนบนเรือนให้ไปดู เมื่อคนบนเรือนได้ยินดังนั้นก็รีบวิ่งไปดูบางคนก็ถือท่อนพิน บางคนก็ถือค้อน บางคนก็ถือสากไป เมื่อตักแตนคำเห็นผู้คนบนเรือนของนางพิมพามีมากก็แสดงฤทธิ์เดชทำรัศมีเรืองรุ่งสีแดงสีแดงจนคนทั้งหลายเหล่านั่นกลัวยี่งนัก ผู้คนต่างไม่มีใครกล้าออกไปทำงาน เมื่อเป็นเช่นนั้นชาวบ้านทั้งหลายจึงนำความไปกราบทูลแก่พระยาสิเจ้าเมืองพาราณสีว่า มีตักแตนตัวใหญ่มีสีทองอยู่

ในสวนของนางพิมพาและกลัวว่าจะทำอันตรายแก่ผู้คน พระยาสิได้ยื่นเข่นนั้นก็ปรึกษากับเสนาอำมาตย์ทั้งหลายว่าให้ท่านทั้งหลายอย่าซ้ารีบยกทัพไปปราบตึกแตนคำ ผุ่งเสนาอำมาตย์ก็ยกทัพไป โดยมีอุปราชเป็นแม่ทัพ เมื่อไปถึงก็เกิดการต่อสู้กัน ทหารของพระยาสิยิงปืนใส่ตึกแตนคำแต่ก็กลับไปถูกพวกเดียวกันตาย บางคนซัดหอกใส่ตึกแตนคำก็กลับมาถูกพวกเดียวกันล้มตายอีก เมื่อตึกแตนคำเห็นทหารของพระยาสิล้มตายเป็นจำนวนมากจึงถ่มน้ำลายให้เป็นใยบัวผูกทหารทุกคนติดกับดิน แล้วถ่มน้ำลายให้เป็นเชือกบ่วงผูกเอาข้างม้าทั้งหลายไว้ ผู้คนทั้งหลายและข้างม้าต่างก็อยู่หนึ่งซัບตัวไม่ได้

ตึกแตนคำจึงบอกแก่ทหารของพระยาสิให้ยอมแพ้เสียไม่เช่นนั้นก็จะตายกันหมด ทหารของพระยาสิเกิดความกลัวจึงพร้อมใจกันยอมแพ้แก่ตึกแตนคำ แล้วจากนั้นพระยาสิก็ให้คนไปตีฆ้องร้องป่าวให้ผู้คนนำข้างม้าวัวควายมาบูชาแก่ตึกแตนคำ พระยาสิก็นำลูกสาวของตนมามอบให้แก่ตึกแตนคำ และถ้าบ้านใดมีลูกสาวก็ให้พามาถวายแก่ตึกแตนคำเช่นเดียวกัน แต่ตึกแตนคำก็ส่งลูกสาวของพระยาสิและลูกสาวของชาวบ้านเหล่านั้นคืน และบอกแก่พระยาสิว่าให้นำหญิงสาวทั้งหมดมาพร้อมกันแล้วทำพิธีเสีงทาย ถ้าสร้อยสวมลงคอหญิงผู้ใดแล้วก็ถือว่าเคยเป็นผัวเมียกับตึกแตนคำมาแต่ชาติก่อน ผู้หญิงทั่วทั้งเมืองต่างก็มาร่วมทำพิธีกันหมดแต่ก็ไม่มีใครที่จะสร้อยลงคอได้เลย มีเพียงนางพิมพาที่สวมสร้อยลงคอได้ นางพิมพาตกใจจึงรีบกลับไปยังเรือนของย่าวันนาแล้วปิดประตูนอนไม่ยอมออกมากินข้าว เพราะกลัวว่าตึกแตนคำจะมาจับเป็นเมียเมื่อตึกแตนคำเห็นว่านางพิมพาไม่ยอมออกมาจึงเป่าคาถาให้เป็นลมหนาวเย็นจนนางพิมพาทนไม่ไหวต้องออกมาผิงไฟกับย่าวันนา ย่าวันนาจึงเล่านิทานเป็นการสอนให้นางพิมพาฟังว่าไม่ต้องกลัวตึกแตนคำเพราะแต่ก่อนนั้นก็ยังมีนิทานว่า มีนางผู้หนึ่งเป็นคนก็มีสามีเป็นเต่า แล้วเต่าตัวนั้นก็ยังได้ปกครองบ้านเมืองรุ่งเรือง มีบางที่เมียเป็นคนผัวมีแต่หัว บางคนเมียเป็นคนผัวเป็นคางคกก็ยังได้อยู่ร่วมกัน ดังนั้นนางพิมพาจึงยอมอยู่กินกับตึกแตนคำ

อยู่มาวันหนึ่งมีชายหมอมนต์ผู้หนึ่งมาจากเมืองลังกาเดินทางมาถึงยังเมืองพาราณสีได้เห็นตึกแตนคำจึงคิดแผนการที่จะเอาเงินจากชาวบ้านจึงเที่ยวเป่ามนต์เสกคาถาให้ชาวบ้านในเมืองพาราณสีเป็นโรคห่า ชาวบ้านไปหาหมอผู้ใดมารักษาก็ไม่หาย ต่อเมื่อไปหาหมอมนต์ผู้หนึ่งมารักษา ก็จึงหายดี หมอมนต์ผู้หนึ่งก็ได้ค่ารักษาจากชาวบ้านมากมาย เมื่อโรคห่าระบาดไปทั่วเมืองขุนนางทั้งหลายก็นำความไปกราบทูลแก่พระยาสิ พระยาสิจึงให้โหรทำนายดูว่าโรคห่าที่ระบาดเกิดจากอะไร เนื่องจากโหรผู้หนึ่งได้รับค่าจ้างจากหมอมนต์จึงกราบทูลแก่พระยาสิว่าเป็นเพราะตึกแตนคำมาอาศัยอยู่ในเมืองด้วย ดังนั้นพระยาสิจึงให้ทหารและชาวบ้านทั้งหลายช่วยกันไปจับไล่ตึกแตนคำออกจากเมือง ตึกแตนคำจึงพานางพิมพาและย่าวันนาออกจากเมืองไปอาศัยอยู่ในป่า พระอินทร์เห็นดังนั้นก็จึงมาเนรมิตปราสาทให้ตึกแตนค่านางพิมพาและย่าวันนาอาศัยอยู่อยู่มาวันหนึ่งมีนกแขกตา ๒ ตัวเป็นสหายกันบินมาเกาะยังปราสาทของตึกแตนคำแล้วพูดคุยกันว่าตนนั้นก็ต่างไปเที่ยวกันมาทั่วทุกทิศทุกทวีป นกอีกตัวก็ถามว่ามีเมืองใดที่น่าอยู่บ้าง นกสหายอีกตัวจึงบอกว่ามีเมืองหนึ่งชื่อเมืองพาราณสี แต่ตอนนี้มียักษ์ชื่อยักษ์

อนุราชเป็นยักษ์ที่โหดเหี้ยมและเกรมมากจะเข้าไปจับผู้คนในเมืองนั้นกินให้หมดสิ้น แล้วนกกทั้ง ๒ ตัวก็บินจากไป ตักแตนคำอยู่ในปราสาทก็ได้ยินเรื่องราวที่นกกทั้ง ๒ ตัวคุยกันจึงไปบอกกับนางพิมพาว่า ตนนั้นจะเข้าไปเที่ยวเล่นในป่าแล้วก็เหาะไปยังเมืองพาราณสี เมื่อถึงแล้วตักแตนคำก็ดักรอยักษ์อนุราชอยู่ที่หน้าประตูเมือง

เมื่อยักษ์อนุราชมาถึงตักแตนคำก็บอกว่าตนนั้นเป็นยักษ์เหมือนกันชื่อยักษ์ตักแตนคำยักษ์อนุราชคิดว่าตักแตนคำเป็นยักษ์เหมือนตนเองจริงๆ จึงชวนกันเข้าไปกินคนในเมือง ตักแตนคำก็หลอกให้ยักษ์อนุราชพักเหนื่อยอยู่ที่ศาลาก่อน เมื่อตื่นขึ้นมาตักแตนคำก็หลอกให้ยักษ์อนุราชควักลูกตาออกมาเพื่อแสดงให้เห็นว่าตนเป็นสหายรักต่อกัน ยักษ์อนุราชให้ตักแตนคำควักลูกตาของตนออกก่อน ตักแตนคำจึงเสกไปไม้ให้เป็นลูกตาของตนแล้ววางใส่มือให้กับยักษ์อนุราช แล้วยักษ์อนุราชจึงควักลูกตาของตนให้กับตักแตนคำ ตักแตนคำจึงเก็บเอาตาของยักษ์อนุราชไว้ไม่ยอมคืนให้แล้วพ่ายักษ์อนุราชกลับไปยังเมืองของตนเอง เมื่อกลับไปถึงเมืองของยักษ์อนุราชแล้วยักษ์อนุราชก็ขอให้ตักแตนคำคืนดวงตาของตนให้ ตักแตนคำจึงให้ยักษ์อนุราชนั้นกินน้ำสาบานว่าจะเลิกกินเนื้อสัตว์ใหญ่ให้กินได้แค่กุ้ง หอย ปู ปลา และให้กินผักต่างๆเท่านั้น เมื่อยักษ์อนุราชรับปากแล้วตักแตนคำจึงคืนดวงตาให้ดังเดิม และแต่งตั้งให้ยักษ์อนุราชครองเมืองต่อไป

กล่าวถึงยักษ์สงสารที่เป็นพี่ชายของยักษ์อนุราช ได้ไปแต่งงานกับยักษ์เมืองอื่นแล้วกลับมาเยี่ยมน้องชายทุกปี เมื่อยักษ์สงสารรู้เรื่องที่ตักแตนคำหลอกยักษ์อนุราช และให้ยักษ์อนุราชรักษาศีลงดกินเนื้อสัตว์ใหญ่จึงโกรธมาก โไลฟันยักษ์อนุราชผู้เป็นน้องหวังจะฆ่าให้ตาย ยักษ์อนุราชจึงหนีไปถึงยังปราสาทของตักแตนคำและให้ตักแตนคำช่วยเหลือ ตักแตนคำจึงต่อสู้กับยักษ์สงสารยักษ์สงสารแปลงกายเป็นนกก ๘ ตัวบินเข้ามาจะทำร้ายตักแตนคำก็ตีตขาออกให้เป็นลมพัดนกกไป ยักษ์สงสารจึงแปลงกายเป็นนกกที่ตัวใหญ่บินมา ตักแตนคำก็ตีตขาให้เป็นฟ้าผ่านกกตกลงมาและตีตขาลงให้เป็นไฟไหม้นกตัวนั้นเป็นผง ตักแตนตีตขาลงให้เป็นตม ตีต ๒ ทีให้เป็นแม่น้ำ ยักษ์สงสารก็แปลงเป็นทรายดูดกินน้ำหมดแล้วก็แบกหอกตามตักแตนคำมาตักแตนคำเลยตีตหอกใส่หัวยักษ์สงสารแตกเป็น ๓ เศษ แล้วถีบลงถูกน้ำเป็นผง ยักษ์สงสารก็ต่อคืนเป็นยักษ์ใหญ่ดังเก่า แล้วก็เรียกฝูงไก่มาแล้วเข้าไปจิกตักแตน ตักแตนคำจึงตีตขากุ้ยักษ์สงสารตายแล้วตีตขาลงให้เป็นลมพัดไปไกล ๙ โยชน์ จากนั้นตักแตนก็กลับไปอยู่กับนางพิมพาและเล่าเรื่องทั้งหมดให้ฟัง ส่วนยักษ์อนุราชก็กลับไปครองเมืองตามเดิม

พระพุทธเจ้าได้สโมทานหรือประชุมชาดก เพื่อแจกแจงว่าบุคคลใดในชาติก่อนนั้นเกิดมาเป็นบุคคลใดในชาติปัจจุบัน ได้แก่พระอินทร์ผู้ที่มาส่งเทวบุตรลงมาเกิดเป็นตักแตนเป็นพระเจ้าสุทโธทนะ ยาวันนาคือนางวิสาขา ยักษ์อนุราชเป็นอนุธูเถระสาวกของพระพุทธเจ้านางพิมพาแม่หม้ายเป็นนางพิมพาโยธธา ยักษ์สงสารเป็นพระโมคคัลลานะ พระยาสีเป็น พระมหากัสสปะ อุปราชเป็นจุทธะเถระ เจ้าเมืองแสนเป็นสุทินเถระ

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เสฐียร ทั้งทองมะดัน ศึกษาเรื่อง “การสืบค้นและการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและการถ่ายทอดภูมิปัญญาตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” พบว่า คัมภีร์ใบลานจะเขียนเอาไว้ด้วยอักษรขอม อักษรธรรมอีสาน อักษรไทยน้อย ภาษาที่ใช้เขียนคือภาษาบาลี ภาษาไทย ภาษาไทยอีสาน เรื่องราวที่เขียนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย เรื่องราวในพระไตรปิฎกคือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก พระธรรมเทศนาต่าง ๆ คัมภีร์ไวยากรณ์ เวสสันดรชาดก นิทานพื้นบ้านต่าง ๆ ในด้านการวิเคราะห์เนื้อหา ผู้วิจัยได้คัดเลือกคัมภีร์ใบลานมา ๔ เรื่อง โดยปริวรรตเป็นอักษรไทย และศึกษาวิเคราะห์เนื้อหา ในด้านการส่งเสริมการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของวัดในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้สำรวจคัมภีร์ใบลานใน ๔ จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จัดทำบัญชีรายชื่อ จัดหมวดหมู่เรื่องราว เขียนรายชื่อใบลานไว้ทุกผูก ห่อด้วยผ้าห่อคัมภีร์ มอบให้กับทางวัดที่เป็นเจ้าของใบลานจัดเก็บไว้ในตู้ ทาเป็นแหล่งการเรียนรู้ ให้ชุมชนได้มามีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของการสำรวจ^{๘๔}

นายภริทัต ศรีอร่าม ศึกษาเรื่อง “การสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและการถ่ายทอดภูมิปัญญาภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ตอนบนเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น” พบว่า ๑) การสำรวจเอกสารคัมภีร์โบราณประเภทคัมภีร์ใบลาน สมุดไทยและจารึกของวัดและแหล่งโบราณสถานในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ ส่วนมากเป็นคัมภีร์ใบลานและสมุดไทย อักษรไทยที่เป็นอักษรขอมมีอยู่น้อย ได้รายชื่อหัวเรื่องประเภทคัมภีร์ใบลานอักษรขอม จำนวน ๓๔๒ ผูก ประเภทสมุดไทย จำนวน ๗๗ เล่ม ประเภทจารึก จำนวน ๓๒ หลัก แต่ละประเภทมีอายุประมาณ ๗๐ ปีขึ้นไป แบ่งตามเขตพื้นที่ จังหวัดฉะเชิงเทรา ๘๘ ผูก ๒๓ เล่ม จังหวัดชลบุรี ๒๓ ผูก ๗ เล่ม ๘ หลัก จังหวัดปราจีนบุรี ๗๖ ผูก ๒๖ เล่ม จังหวัดสระแก้ว ๑๔ หลัก จังหวัดระยอง ๔๕ ผูก ๒๑ เล่ม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ๑๑๐ ผูก ๙ หลัก จังหวัดเพชรบุรี ๑ หลัก เอกสารที่เป็นคัมภีร์ใบลานกับสมุดไทยมีสภาพชำรุดเป็นจำนวนมากและต้องใช้วิธีการให้คำแนะนำแก่ผู้ครอบครองดูแลรักษาให้ถูกวิธี ๒) การรวบรวมเอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อการจัดทำเป็นระบบสืบค้นข้อมูลและส่งเสริมการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ได้แนวคิดจากการอนุรักษ์

^{๘๔} เสฐียร ทั้งทองมะดัน, “การสืบค้นและการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและการถ่ายทอดภูมิปัญญาตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), บทคัดย่อ

และเก็บคัมภีร์จากวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ประกอบด้วย การกำหนดอักษรย่อและเครื่องหมาย การเรียงลำดับพยัญชนะและสระในดัชนีค้นเรื่อง และกำหนดรหัสหมวดเอกสาร ๓) การส่งเสริมการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ควรวางแผนทำงานเป็นทีมตามความรู้ความสามารถ ประกอบด้วย ผู้ชำนาญด้านอักษรโบราณ ผู้จัดระบบองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์และดูแลรักษา ผู้จัดทำฐานข้อมูลและเผยแพร่เป็นแหล่งข้อมูลสาธารณะ ผู้นาชุมชนมีนโยบายในการอนุรักษ์เอกสารโบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม เป็นต้น^{๙๐}

จรัส ลีกา ศึกษาเรื่อง “กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในจังหวัดขอนแก่น” พบว่า ๑) ด้านกระบวนการการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณในจังหวัดขอนแก่นนั้นมีการกำหนดขั้นตอนไว้อย่างชัดเจนเช่นมีขั้นตอนเพื่อการสำรวจคัมภีร์โบราณที่กระจายอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ แล้วนำคัมภีร์โบราณมาจัดเป็นหมวดหมู่เช่น หมวดศาสนาและปรัชญา หมวดวรรณกรรมพื้นบ้านและหมวดประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารต่าง ๆ เพื่อถ่ายต่อสืบค้น ส่วนรูปแบบการจัดเก็บรักษาคัมภีร์โบราณนั้นไม่มีรูปแบบในการจัดเก็บที่ชัดเจนในยุคต้น ส่วนวิธีการเก็บรักษาในปัจจุบันหลังจากมีการสำรวจและจัดเป็นหมวดหมู่แล้วมีวิธีการจัดเก็บคัมภีร์โบราณด้วยอุปกรณ์ที่ทันสมัยเช่นการถ่ายต้นฉบับด้วยไมโครฟิล์ม เก็บไว้ในเว็บไซต์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ส่วนการเผยแพร่คัมภีร์โบราณในปัจจุบันมีการเผยแพร่คัมภีร์ด้วยวิธีการที่หลากหลายเช่น การเทศน์ของพระสงฆ์ตามบุญประเพณี การจัดนิทรรศการเชิงวิชาการ การศึกษาวิจัย การบูรณาการเข้ากับการเรียนการสอน และยังมีการเผยแพร่องค์ความรู้ในคัมภีร์โบราณในรูปแบบของมัลติมีเดีย สื่อออนไลน์ต่าง ๆ เช่นวิทยุ โทรทัศน์ และเว็บไซต์ เป็นต้น ๒) ด้านรูปแบบกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ในจังหวัดขอนแก่นด้วยการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณนั้นควรสร้างจิตสำนึกโดยวิธีการให้ความรู้ที่ถูกต้องและให้ตระหนักถึงคุณค่าของคัมภีร์โบราณว่าเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลและสรรพวิทยาต่างๆซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดมาแต่ครั้งบรรพกาลส่วนการส่งเสริมในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณนั้นควรได้รับความร่วมมือของเสาหลักทั้งสามได้แก่ วัด บ้าน และหน่วยงานราชการ(โรงเรียน) ควรส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบโดยจัดเป็นหลักสูตรระยะสั้นเน้นเรื่องการเขียนและการอ่านอักษรธรรมในคัมภีร์โบราณ ส่งเสริมการจัดนิทรรศการตามแหล่งเรียนรู้ มีการจัดเสวนาเชิงวิชาการโดยมีพระสงฆ์ ประชาชนชาวบ้าน และ

---

^{๙๐} นายภูริทัต ศรีอร่าม, “การสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและการถ่ายทอดภูมิปัญญาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), บทคัดย่อ

นักวิชาการ ร่วมวงเสวนา รวมถึงการส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์องค์ความรู้ที่ได้จากการเสวนาเป็นชุดความรู้ใหม่เพื่อเผยแพร่คัมภีร์ใบลานในสื่อออนไลน์ต่างๆและควรมีการจัดกิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติแก่บุคคลและชมรมต่างๆที่มีความสามารถในการอ่านเขียนและจารอักษรธรรมในคัมภีร์ใบลานได้อย่างถูกต้องตามอักขระวิธี ๓) ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในจังหวัดขอนแก่นนั้นต้องได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประสานกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อจัดตั้งกองทุนเพื่อจัดกิจกรรมในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานโดยให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการหาแหล่งทุนและมีแผนงานของส่วนงานทุกภาคส่วนไว้รองรับและการจัดสรรบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในการกำกับดูแลแผนงานเพื่อให้เกิดประสิทธิผล ในการติดตามแผนงานควรมีการประเมินผลอย่างต่อเนื่องเพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขเพื่อการพัฒนาหรือนำไปปรับใช้ในการดำเนินโครงการและกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานครั้งต่อไป^{๙๑}

พระชยานันท์มนี ศึกษาเรื่อง “การสืบค้นการจัดระบบอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์ใบลานของวัดและถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดน่าน” พบว่า คัมภีร์ใบลานเป็นเอกสารโบราณที่สำคัญของชาวล้านนา ซึ่งมีคุณค่าต่อสังคม และเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าและเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ทางวิชาการ และมีคุณค่าที่ได้รับรวบรวมพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไว้ จากการศึกษาเกี่ยวกับการเก็บรวบรวมคัมภีร์ใบลาน มีความเชื่อว่ามนุษย์ได้ใช้ใบลานสำหรับการบันทึกเรื่องราวมาเป็นเวลานาน มีการจารึกพระสูตรของพระพุทธศาสนาลงในใบลานเมื่อ ๕๐๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช สำหรับประเทศไทยนั้น การใช้ใบลานเพื่อบันทึกเรื่องราวต่างจากหลักฐานเท่าที่มีปรากฏคัมภีร์ใบลานน่าจะเริ่มมาตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวีเป็นต้นมาจนถึงสมัยของพระเมืองแก้ว กล่าวกันว่า คัมภีร์ใบลานที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดเท่าที่ปรากฏในปัจจุบัน คือ คัมภีร์ใบลานเรื่อง “ติงสนิบาท” จารเมื่อ พ.ศ. ๒๐๑๔ ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช การปริวรรตเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานเมืองน่าน ทั้ง ๑๕ คัมภีร์ อันได้แก่ ๑) คัมภีร์ใบลานเรื่องคามณีจันทร ๒) คัมภีร์ใบลานเรื่องบัวละพันธะ ๓) คัมภีร์ใบลานเรื่ององค์ศีลและหื้อตาน ๔) คัมภีร์ใบลานเรื่องคาสุ์ขวัญควายและขวัญข้าว ๕) คัมภีร์ใบลานเรื่องอานิสงส์จมขม ๖) คัมภีร์ใบลานเรื่องอานิสงส์พุทธรูป ๗) คัมภีร์ใบลานเรื่องกรรมฐาน ๔๐ ตัต ๘) คัมภีร์ใบลานเรื่องข้าวลั่นเคราะห์และนายเหย ๙) คัมภีร์ใบลานเรื่องตูกชะชัตติยะกุมมาร ๑๐) คัมภีร์ใบลานเรื่องธรรมจางฉะตันท์ผาดก ๑๑) คัมภีร์ใบลานเรื่อง

^{๙๑} จรัส ลีกา, “กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในจังหวัดขอนแก่น”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), บทคัดย่อ

ตำนานห่อว่อง ๑๒) คัมภีร์โบลานเรื่องสมุนไพรมาน ๑๓) คัมภีร์โบลานเรื่องอานิสงส์บวช ๑๔) คัมภีร์โบลานเรื่องอานิสงส์รักษาศีล และ ๑๕) คัมภีร์โบลานเรื่องอานิสงส์เลี้ยงพ่อแม่

การอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์โบลาน การสำรวจคัมภีร์โบลานหรือ “การคัดธัมม์” เป็นการสำรวจและการอนุรักษ์คัมภีร์โบลานที่เก็บไว้ตามวัดต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวน ชื่อเรื่อง ตลอดจนสภาพคัมภีร์โบลานเพื่อซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม เป็นการยืดอายุของคัมภีร์โบลานได้อีกทางหนึ่ง การเก็บรักษาคัมภีร์โบลานจึงเก็บรักษาไว้ในห้องที่มีการควบคุมอุณหภูมิระหว่าง ๒๐-๒๕ องศาเซลเซียส และมีค่าความชื้นที่ ๕๐-๖๕ เปอร์เซ็นต์ แต่ถ้าไม่สามารถติดตั้งเครื่องปรับอากาศและเครื่องควบคุมความชื้นได้ สามารถจัดเก็บคัมภีร์โบลานไว้ในห้องที่มีอากาศถ่ายเทไหลเวียนได้ดีไม่อับชื้น ติดตั้งกร่มลวดที่ประตูหน้าต่าง เพื่อป้องกันแมลง อีกทั้งควรหลีกเลี่ยงแสงแดดให้มากที่สุด ตลอดจนการหมั่นดูแลรักษาความสะอาดไม่ให้มีฝุ่นละออง เพราะนอกจากจะทำให้เกิดความสกปรกแล้ว อาจมีไข่แมลงติดมาด้วยซึ่งจะเจริญเติบโตและกัดกินคัมภีร์โบลาน นอกจากนี้การห่อคัมภีร์โบลานไว้ในถุงผ้าสะอาด หรือห่อด้วยกระดาษสา และเก็บคัมภีร์โบลานตามแนวนอนเพื่อป้องกันการบิดงอและแตกหักได้เป็นอย่างดี การถ่ายถอดภูมิปัญญาจากคัมภีร์โบลาน คัมภีร์โบลานเป็นเอกสารโบราณที่สำคัญ ซึ่งได้บันทึกหรือจารเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อบอกเล่าเรื่องราวเหตุการณ์สำคัญในอดีตของบ้านเมืองส่งต่อมาถึงคนรุ่นหลัง คัมภีร์โบลานในจังหวัดน่าน มีการจารเป็นเรื่องราวต่างๆ เช่น เรื่องสมุนไพรมานที่ใช้ในการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน จึงสามารถนำมาถ่ายทอดและพัฒนาทางด้านการแพทย์แผนไทยตลอดถึงนาข้อมูลโบลานที่ผ่านการปริวรรตมาประกอบการสอนในรายวิชาพระพุทธศาสนา และเปิดหลักสูตรประกาศนียบัตรแพทย์แผนไทย ในวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน ตลอดจน เรื่องกฎหมาย ตาราโหราศาสตร์ ตาราไสยศาสตร์ แบบเรียนภาษาไทยด้วย นอกจากนี้ คัมภีร์โบลานยังมีคุณค่าที่สำคัญที่ได้รวบรวมพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไว้อีกด้วย^{๓๒}

พระครูศรีปริยัตยาภิวัฒน์, ดร. ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องธรรมสร้อยสายคำ” ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมเรื่อง ธรรมสร้อยสายคำ เป็นเรื่องหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ลักษณะคำประพันธ์ของวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นร้อยกรองประเภทกลอนอ่านหรือ เรียกว่า “โคลงสาร” ผู้แต่งมีวัตถุประสงค์ เพื่อต้องการใช้สั่งสอนให้เห็นคุณค่าของจริยธรรม มีทั้งข้อห้าม ขะลำ เข็ดขวง แต่ในทีนี้จะมุ่งเอาเฉพาะคุณค่าของจริยธรรมที่สำคัญในเรื่องสร้อยสายคำมาวิเคราะห์ ให้รู้จักและนำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต คุณค่าของจริยธรรมนี้ยัง

^{๓๒} พระชยานันท์, “การสืบค้นการจัดระบบอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดน่าน”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ

สามารถนำไปปรับใช้เป็นแนวทางเพื่อควบคุมทางสังคมให้อยู่ในครรลองที่ถูกต้องและเหมาะสมของสังคม^{๔๓}

นรินทร์ สีห์จักร ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมอีสานเรื่อง ลำตัดแตงคำ” ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมเรื่องนี้มีลักษณะเป็นชาดกนอกนิบาต มีจุดมุ่งหมายเพื่อสั่งสอนให้ข้อคิด และแนวปฏิบัติทางพุทธศาสนาเพื่อนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน และให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านตามแบบฉบับของนิทาน วรรณกรรมเรื่องนี้มีลักษณะคำประพันธ์เป็นร้อยแก้วปนกับร้อย โดยยกคำบาลีสั้นๆ แล้วแปลความเป็นภาษาไทยถิ่นอีสานตัวเอกในวรรณกรรมเรื่องนี้แตกต่างจากตัวเอกที่อยู่ในคราบสัตว์ในวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ตรงที่ไม่มีกรกลายร่างเป็นหนุมรูปงามในตอนท้ายของเรื่อง อีกทั้งยังกำเนิดมาจากสัตว์ ซึ่งผู้แต่งต้องการใช้เป็นสัญลักษณ์เพื่อแสดงให้เห็นว่า รูปลักษณะภายนอกไม่สำคัญเท่าการเป็นคนที่มีคุณธรรมส่วนการใช้ถ้อยคำภาษามีการใช้คำสัมผัส การใช้คำซ้อน ทำให้มีความไพเราะ และมีลักษณะเด่นในการใช้ความเปรียบ ทำให้เห็นภาพพจน์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้นในด้านสังคมสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมของคนท้องถิ่นอีสาน การปกครอง ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ ค่านิยม ประเพณี รวมถึงความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนามีความสำคัญต่อชาวอีสานมายาวนาน^{๔๔}

สัญญา สะสอง ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดในเชิงปรัชญาที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน พบว่า แนวคิดเชิงจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานมีทั้งแบบดั้งเดิม และที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธปรัชญา โดยแบบดั้งเดิมเป็นระบบยึดครองที่ชาวอีสานยึดถือปฏิบัติกันมาอย่างเป็นบรรทัดฐานทางสังคม ส่วนที่ได้รับมาจากพุทธปรัชญา คือ แนวคิดในเรื่องกฎแห่งกรรม และการมีพันธะทางจริยธรรมว่าต้องประกอบกรรมดี เพื่อจะได้รับแต่สิ่งดีทั้งในกายภาคนี้และกายภาคหน้า ในส่วนของเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมทั้งสองแบบมีลักษณะเป็นสมบูรณนิยม (Absolutism) แต่เมื่อชาวอีสานนำระบบทั้งสองมาใช้ร่วมกัน โดยมีการประยุกต์ให้เข้ากับสภาพการณ์ต่างๆ จึงทำให้เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมมีลักษณะเป็นแบบสัมพัทธนิยม (Relativism)^{๔๕}

^{๔๓} พระครูศรีปริยัตยาภิวัฒน์, ดร., “ศึกษาพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องธรรมสร้อยสายคำ”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

^{๔๔} นรินทร์ สีห์จักร, “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมอีสานเรื่อง ลำตัดแตงคำ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

^{๔๕} สัญญา สะสอง, “แนวคิดเชิงปรัชญาในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔).

บุญส่ง สิ้นธุ่นอก ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การเปรียบเทียบจริยธรรมชาวบ้านที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นชาวไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ พบว่า จริยธรรมชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับคำสอนเรื่อง บุญ – บาป ที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานนั้น ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา คือ มีความเชื่อว่าผลบุญและบาปในอดีตส่งผลกระทบต่อปัจจุบัน และปัจจุบันก็เป็นสถานที่ ที่คนเราจะต้องสะสมสะเปียง คือ บุญเพื่อจะได้ส่งผลกระทบต่ออนาคต ความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ แสดงให้เห็นว่า อนาคตของเราจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับกรกระทำของเราเอง กวีได้พยายามนำเอาความเชื่อเรื่องบุญ – บาป มาใช้ประโยชน์ในแง่ของสังคม เช่น ความสงบเรียบร้อย การอนุรักษ์ธรรมชาติ เป็นต้น^{๔๖}

สุพรรณ ทองคล้าย ศึกษาที่มาและวิวัฒนาการของการสร้างบทร้อยกรองอีสาน ด้านรูปลักษณะและเนื้อหา และลักษณะการใช้บทร้อยกรอง พบว่าวรรณกรรมพื้นบ้านบ้านเรา ได้รับพิจารณานำมาแสดงเป็นหมอลำหลายเรื่อง เช่น ชูชุนางอ้าว ผาแดงนางไอ่ จำปาสี่ต้น เนื้อหาของหมอลำแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับอมนุษย์ นอกจากนั้นแสดงให้เห็นถึงทัศนคติเกี่ยวกับโลก จักรวาลและการเมืองการปกครอง^{๔๗}

นงลักษณ์ ขุนทวี กล่าวถึงคำประพันธ์โครงสร้างการอ่านหรือกลอนญี่ปุ่นในศิลปะการประพันธ์อีสานนั้น ผู้แต่งเลือกเฟ้นการใช้ถ้อยคำมีความหมายเฉพาะในภาษาท้องถิ่นอีสาน มาใช้ในวรรณกรรมอย่างเหมาะสมและสละสลวย มีการใช้สัญลักษณ์จนสามารถตีความได้ถึงของโบราณคดีคติธรรม ตลอดจนการใช้สำนวนโวหาร^{๔๘}

คำแหง วิสุทธางกูร ได้ศึกษาเรื่อง วรรณกรรมอีสานเรื่องทำวาทะเกษ ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมอีสานเรื่องกาพะเกษ เป็นวรรณกรรมที่มีบทบาทและคุณค่าสำคัญต่อคนอีสานอย่างมากเพราะเป็นบ่อเกิดความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมหลายอย่างที่สะท้อนให้มองเห็นวิถีการดำเนินชีวิต แนวทางในการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อเดินทางไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ด้วย

^{๔๖} บุญส่ง สิ้นธุ่นอก, “การศึกษาเปรียบเทียบจริยธรรมชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นของชาวไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๒).

^{๔๗} สุพรรณ ทองคล้าย, “ลักษณะร้อยกรองพื้นบ้านอีสาน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๖๘.

^{๔๘} นงลักษณ์ ขุนทวี, “การศึกษาคุณค่าวัฒนธรรมอีสานเรื่องเสี้ยวสวรรค์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๒๙), บทคัดย่อ.

มุมมองของจริยศาสตร์เพื่อเข้าใจในแนวความคิดและหลักจริยธรรมว่าสอดแทรกอยู่อย่างไร และมีการนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตปัจจุบันอย่างไร^{๙๙}

พุทธรักษ์ ปรานอก ได้ทำการวิจัย หลักพุทธธรรมในคำสอนอีสาน ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่เป็นสัจธรรมที่ปรากฏ คือเรื่อง นรก สวรรค์ นิพพาน โดยคำสอนเรื่องนรกจะเปรียบเทียบเป็นสถานที่ลงโทษสำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติผิดหลักจริยธรรม ส่วนสวรรค์จะเป็นสถานที่เสวยสุขสำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติตามหลักพุทธธรรม ส่วนคำสอนเรื่องนิพพาน นั้นเป็นอุดมคติชีวิตของบุคคลตามหลักพุทธธรรม เนื้อหาในวรรณกรรมอีสานเป็นเนื้อหาเชิงจริยธรรมมากกว่าเชิงสัจธรรม นอกจากนี้ยังปรากฏคำสอนที่เป็นเชิงจริยธรรมอื่นๆ ซึ่งไม่ใช่หลักพุทธธรรมโดยตรง แต่เป็นคติธรรมในการครองชีวิต ทั้งชีวิตส่วนตัวและสังคมอีกด้วย^{๑๐๐}

พระมหาสุระเวช วชิโร พบว่า วรรณกรรมพื้นบ้านอีสานมีลักษณะผสมผสานตามความเชื่อท้องถิ่นกับวรรณกรรมท้องถิ่น ซึ่งส่วนมากไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง และจัดเป็นกลุ่มๆ ดังนี้คือ วรรณกรรมพุทธศาสนา วรรณกรรมประวัติศาสตร์ วรรณกรรมนิทาน วรรณกรรมคำสอน และวรรณกรรมเบ็ดเตล็ดสำหรับพุทธธรรมที่ปรากฏในเรื่องพระยากันคากนี้ พบว่า มี ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นสภาวะธรรม ได้แก่ หลักอริยสัจ ๔ ชั้น ๕ ไตรลักษณ์ และกรรมนิยาม และส่วนที่เป็นคุณธรรม ได้แก่ ความกตัญญู ความเมตตา ความสามัคคี ความสันโดษ ความเสียสละ หลักกัลยาณมิตร การบำเพ็ญทาน และความเพียรโลกทัศน์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏ ได้แก่ โลกทัศน์ทางธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ หลักความสัมพันธ์ การปกครอง และเศรษฐกิจและการครองชีพ^{๑๐๑}

สุพรรณ ทองคล้าย ได้วิจัยเรื่อง “ลักษณะร้อยกรองพื้นบ้านอีสาน” ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมพื้นฐานบ้านอีสาน ได้รับพิจารณานำมาแสดงเป็นหมอลำหลายเรื่อง เช่น ชูฉนวนอ้าว ผาแดงนางไอ่ จำปาสดัน เนื้อหาของหมอลำแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับอมมนุษย์ นอกจากนั้นแสดงให้เห็นถึงทัศนคติเกี่ยวกับโลก จักรวาลและการเมืองการปกครอง^{๑๐๒}

^{๙๙} คำแหง วิสุทธางกูร, การวิเคราะห์วรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวท้าวพะเภงเชิงจริยศาสตร์, (คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยขอนแก่น), (เอกสารคัดสำเนา), หน้า ๒๒.

^{๑๐๐} พุทธรักษ์ ปรานอก, “หลักพุทธธรรมในวรรณกรรมคำสอนอีสาน” (คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยขอนแก่น), (เอกสารคัดสำเนา), หน้า ๑๒.

^{๑๐๑} พระมหาสุระเวช วชิโร, “ศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ทางพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเรื่องพระยากันคาก”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

^{๑๐๒} สุพรรณ ทองคล้าย, “ลักษณะร้อยกรองพื้นบ้านอีสาน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๖๘.

พระมหายรียง สุรปณโณ (ลัดลอด) ศึกษาวิจัยเรื่องพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในสุภาสิตตถปิฎกอิสานผลจากการวิจัยสรุปได้ว่าโบราณบัณฑิตอิสานได้ประพันธ์ถกถาภาษิตขึ้นโดยมีพื้นฐานมาจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและวิถีชีวิตชาวบ้านอิสานถกถาภาษิตทุกบทได้แฝงไปด้วยจริยธรรมเรื่องใดเรื่องหนึ่งอยู่เสมอซึ่งสามารถนำมาเป็นข้อคิดสะกิดใจในการประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสมจึงถือได้ว่าถกถาภาษิตเป็นอีกหนึ่งวัฒนธรรมทางภาษาที่ทรงคุณค่าอันสะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อวิถีชีวิตชาวอิสานและเป็นภูมิปัญญาที่ถูกส่งสมมาควรแก่การช่วยกันอนุรักษ์สืบทอดให้คงอยู่ต่อไป ^{๑๐๓}

พระมหาคำสอน เตชวโร (วงษ์เส) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องจุดสูงสุดและมาตรฐานการตัดสินทางจริยธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทโดยสรุปความว่าพุทธปรัชญาเถรวาทเน้นการพัฒนาปัจเจกภาพของบุคคลเพื่อไปสู่จุดสูงสุดทางจริยธรรมโดยมีมาตรฐานการตัดสินทางจริยธรรมทั้ง๓ระดับคือหลักเบญจศีลและเบญจธรรมหลักกุศลกรรมบถ๑๐และหลักอริยมรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทา ^{๑๐๔}

๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี” จะกล่าวถึงแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

---

^{๑๐๓} พระมหายรียง สุรปณโณ (ลัดลอด), “พุทธจริยธรรมที่ปรากฏในสุภาสิตตถปิฎกอิสาน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐๑.

^{๑๐๔} พระมหาคำสอน เตชวโร, (วงษ์เส), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องจุดสูงสุดและมาตรฐานการตัดสินทางจริยธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี” มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาประวัติความเป็นมาของนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี ๒) เพื่อศึกษาหลักคตินิยมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี ๓) เพื่อวิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี มีรายละเอียดในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ การนำเสนอผลการวิจัย
- ๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมากำหนดเป็นคำถามในการวิจัย จากนั้นจึงได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามแบบสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ในการศึกษาและรวบรวมข้อมูล โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

๑. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)

ทำกิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากต้นกำเนิด (เอกสารที่ค้นพบในวัดนั้นๆ) โดยการปริวรรต เรียบเรียงเนื้อหา และศึกษาสาระร่วมกับชุมชนในวัดนั้นๆ และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องจากหนังสือ ตำรา รายงานการวิจัย บทความ รวมทั้งข้อมูลปฐมภูมิจาก

พระไตรปิฎก เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลจากแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับวิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อนำแนวคิดมาบูรณาการและสร้างชุดความรู้คตินิยมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี

๒. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

การวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเน้นการเก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัย ๓ วิธีการ ดังนี้

๑) การสำรวจบริบทพื้นที่ ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ โดยมุ่งเน้นสำรวจข้อมูลพื้นฐานของผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ คือ จังหวัดอุบลราชธานี

๒) การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญกับประเด็นการวิจัย ดังนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในวิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกโดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purpostive Sampling) จากผู้ที่มีบทบาทในอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และมีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยทำการเก็บข้อมูลจากผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการรับรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นของเยาวชนจังหวัดอุบลราชธานีผ่านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๓ กลุ่ม จำนวนทั้งสิ้น ๒๐ รูป/คน

๓) การสนทนากลุ่ม โดยการสนทนากลุ่มจากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

๓.๒ พื้นที่ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๒.๑ พื้นที่ ในการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาวิจัยในลักษณะของการวิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี

๓.๒.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์โบราณ นักวิชาการด้านศาสนา นักวิชาการด้านวัฒนธรรม รวม ๒๐ รูป/คน ประกอบด้วย

๑. พระสังฆาธิการ	จำนวน ๕ รูป
๒. ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์โบราณ	จำนวน ๕ คน
๓. นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา	จำนวน ๕ คน
๔. นักวิชาการด้านวัฒนธรรม	จำนวน ๕ คน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

งานวิจัยนี้เป็น การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จึงมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ๒ ส่วน คือ การสร้างเครื่องมือวิจัยและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

๑. การสร้างเครื่องมือวิจัย

๑) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สมาชิกวิสาหกิจชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐาน

๒) การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) และการสัมมนาเชิงวิชาการ เพื่อวิเคราะห์เกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์และผลสำเร็จของการวิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี ในด้านการรับรู้มุมมองร่วมกัน การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน การเกิดผลประโยชน์ และความสนใจร่วมกัน การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง การเสริมสร้างซึ่งกันและกัน การพึ่งพิงอิงร่วมกันและการปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนและแนวปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา

๓) การสังเกตการณ์เรียนรู้การเข้าร่วมกิจกรรมเครือข่าย และการปฏิบัติกิจกรรมของวิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี

๒. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๑) แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ (Interviews) โดยเป็นการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ที่มีลักษณะไม่เป็นทางการ เพื่อให้มีบรรยากาศที่ง่ายต่อการพูดคุยและเปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์พูดเนื้อหาที่เกี่ยวกับประเด็นการวิจัยได้ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้ได้ทราบบริบทของข้อมูลที่เกี่ยวข้องผู้ถูกสัมภาษณ์ต้องการจะกล่าวถึงเพิ่มเติมจากประเด็นหลักที่ให้สัมภาษณ์ โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก รวมทั้งสิ้น ๒๐ รูป/คน โดยออกแบบสัมภาษณ์ออกเป็น ๔ ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ ๒ ประวัติความเป็นมาของนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี

ส่วนที่ ๓ หลักคตินิยมธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี

ส่วนที่ ๔ ข้อเสนอแนะ ซึ่งเป็นข้อมูลให้ผู้ให้สัมภาษณ์ต้องการเสนอแนะเพิ่มเติมจากประเด็นที่ให้สัมภาษณ์ไปแล้ว ในกรณีที่ต้องการให้ข้อมูลแนะนำที่อยู่นอกเหนือจากการสัมภาษณ์

๒. การสนทนากลุ่ม (Focus Group)

การสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ (key informant) และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นการสำรวจรวบรวมข้อมูลเชิงลึก ที่มุ่งเน้นให้กลุ่มเป้าหมายที่ถูกเจาะจงให้เป็นผู้ให้ข้อมูลสะท้อนข้อมูลระดับบุคคล และ/หรือสะท้อนข้อมูลผ่านการเป็นตัวแทนกลุ่มหรือตัวแทนชุมชนในพื้นที่ศึกษา คณะผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย โดยผู้วิจัยได้ทำการนัดหมายบุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญไว้ก่อนหน้า เมื่อถึงเวลานัดหมายผู้วิจัยก็จะไปตามเวลา แต่บางครั้งก็จะไม่พบผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญเนื่องจากออกไปทำงาน ผู้วิจัยต้องเพียรพยายามกลับไปใหม่ เมื่อพบผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญอีกครั้งก็จะทำการสัมภาษณ์ทันที การนัดหมายจึงไม่มีผลต่อโอกาสในการสัมภาษณ์มากนัก หากผู้วิจัยไปพบครั้งแรกแล้วขอสอบถามข้อมูลที่ยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ก็จะถือโอกาสนัดหมายไว้เพื่อทำการสัมภาษณ์ในครั้งต่อไป โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

(๑) นำหนังสือขออนุญาตเข้าทำการศึกษาวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ไปชุมชนเป้าหมายและบุคคลที่เกี่ยวข้อง เพื่อนัดหมายในการสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลสำคัญ และการเข้าศึกษาในพื้นที่

(๒) การสำรวจ/ศึกษาสภาพแวดล้อมทางสังคมของพื้นที่ศึกษา เป็นการศึกษาเรียนรู้ข้อมูลทางสังคมของชุมชนในด้านต่างๆ เช่น สังคม วัฒนธรรม จารีตของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น

(๓) การพบปะ ผู้นำ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นการเข้าพบพูดคุย โดยทั่วไปนักวิจัยจะมีผู้นำทางซึ่งเป็นบุคคลในชุมชน ซึ่งเป็นที่รู้จักของสมาชิกในชุมชนเป็นผู้ประสานให้เกิดการพบปะพูดคุย โดย ประเด็นของการพบปะพูดคุยประกอบด้วย

- การแนะนำตัวของคณะผู้วิจัย
- การชี้แจงวัตถุประสงค์/กระบวนการวิจัยและผลลัพธ์ที่พึงประสงค์
- การสอบถามประเด็นสำคัญของของภูมิปัญญาท้องถิ่น
- การเตรียมพร้อมในการศึกษา/สำรวจ/การสนทนากลุ่มเจาะจง

(๔) ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง มีข้อมูลหลายส่วนที่ต้องทำการรวบรวมข้อมูลมาประกอบกัน ให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากผู้อาวุโสในการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) เมื่อได้รายชื่อแล้ว ผู้วิจัยก็จะนัดหมายเพื่อสอบถามข้อมูล หรือไม่ก็เชิญผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้ด้วยตนเองเพื่อมาร่วมพูดคุยกันเป็นกลุ่มซึ่งสามารถตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลได้เป็นอย่างดี

(๕) การเก็บข้อมูลทุกครั้ง ผู้วิจัยได้จัดบันทึกไว้เป็นหลักฐานเพื่อสามารถจดจำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ หรือบางครั้งใช้วิธีการบันทึกเทปในการสัมภาษณ์ สำหรับบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยจะทำการจดบันทึกทันทีที่สังเกตเห็น ในการเรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเทป นอกจากนี้ได้ถ่ายรูปแบบบุคคลและสิ่งต่างๆ ที่มีผลต่อการทำงาน เพื่อประกอบข้อมูลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกด้วย

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

มุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิเคราะห์ดังนี้

(๑) ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาประกอบบริบท (Context Content Analysis Technique) ทั้งนี้ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ผ่านการตรวจสอบข้อมูลแล้วมาจัดทำให้เป็นระบบ หาความหมาย แยกแยะองค์ประกอบ ทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูลเพื่อให้สามารถนำไปสู่ความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงปรากฏการณ์และรูปแบบความเข้าใจกับความหลากหลายและความแตกต่างของข้อมูลที่รวบรวมมา เพื่อนำเสนอรายงานผลภาพรวมตามวัตถุประสงค์ ได้แก่

๑. ศึกษาประวัติความเป็นมาของนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี
๒. เพื่อศึกษาหลักคตินิยมธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี
๓. เพื่อวิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี

๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation)

๑. ประวัติความเป็นมาของนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี
๒. คตินิยมธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี
๓. เพื่อวิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี

๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย

การศึกษาวิจัย “วิเคราะห์คติธรรมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คติธรรมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี โดยผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview) เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structure In-depth Interview) โดยกลุ่มเป้าหมายที่ถูกเจาะจงให้เป็นผู้ให้ข้อมูลสะท้อนข้อมูลระดับบุคคลเพื่อวิเคราะห์คติธรรมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี แล้วทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายผลการวิจัยตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

บทนี้ เป็นผลการวิจัยคตินิยมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน คัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี ๓ เรื่อง ได้แก่

๑. นิทานเรื่อง ท้าวเสียวสวาสดี
๒. นิทานเรื่อง ท้าวหัวซ้อหล่อ
๓. นิทานเรื่อง ตักแตนคำ

๔.๑ การวิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านเรื่องท้าวเสียวสวาสดี

๔.๑.๑ คตินิยมเรื่องกรรม

สำหรับคำสอนเรื่องกรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องสุพรรณโมกขาของภาคอีสาน นั้นเราจะพบว่าเป็นนิทานที่จัดอยู่ในประเภทนิทานคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากนิทานพื้นบ้านอีสาน ซึ่งเนื้อหาของเรื่องเสียวสวาสดีเป็นนิทานที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับกรรม การเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งถือว่านั่นเป็นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งคำว่าคำว่า “กรรม” หมายถึง เจตนา^๑ หรือการกระทำที่เกิดมาจากเจตนาเป็นหลัก ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า

“เรากล่าวไว้เช่นนี้แล้ว เธอทั้งหลายพึงทราบกรรม ฯลฯ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม^๒ เพราะอาศัยเหตุอะไรเราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำความกรรมด้วยกาย วาจา ใจ”^๓

อนึ่ง หลักคำสอนเรื่องกรรมในทางพระพุทธศาสนาจะพบว่ากรรมคือการกระทำของมนุษย์นั้นย่อมจะเป็นเรื่องส่งผลต่อการเกิดให้ใหม่ของผู้กระทำกรรมนั้นและจะติดต่อกันไป

^๑ วัชระ งามจิตร์เจริญ, *พุทธศาสนาเถรวาท*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖๗ - ๒๖๘.

^๒ เธอทั้งหลายถึงทราบกรรม ฯลฯ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม หมายถึง เธอทั้งหลายถึงทราบกรรม เหตุเกิดแห่งกรรม ความต่างกันแห่งกรรม วิบากแห่งกรรม ความดับแห่งกรรม และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม (อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๓๑, อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๓๗ - ๕๓๘.)

^๓ อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๓๗.

ภพน้อยภพใหญ่ที่ผู้หนึ่งไปเกิดด้วย โดยจะไปเกิดเป็นอะไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่ตนเองได้กระทำไว้ สำหรับเรื่องเสียวสวาด ก็ได้แสดงให้เห็นถึงกฎแห่งกรรมว่ากรรมใดใครก่อ กรรมนั้นย่อมสนอง โดยดูได้จากพฤติกรรมของชายกำพร้าว ที่ได้รับผลจากบุญกรรมหรือผลกรรมจากตั้งแต่ชาติที่ผ่านมา ที่ได้พูดจาไม่ดีต่อภิกษุสามเณร ดังคำกล่าวว่

“กรรมบาปเบื้อง ปางก่อนนำมา
 จึงบันดาล เกิดมีแนวนี้
 ปางก่อน มีชายนั้น อุบาสกคนหนึ่ง
 อุปฐาก เจ้าภิกษุพร้อมพร้าजू^๔
 “พ้ออกค้า หวนตีกสงกา
 ถามว่าเห็ดแนวใด ใครเอาขวานพร้าว
 ใครมาช้า กวนใจหลายเล่า
 ดีท้อ เอาเชือกหมั้น มาฮ่ำม ล่ามเอว^๕
 “เว้าท่อนั้น เลยบ่จรรยา
 ยอมตายไป เกิดในกายภาคหน้า
 มาเป็นเจ้า พาราณสีพื้นแผ่นดิน
 ส่วนว่า ชายผู้หนึ่ง ยามล้ำลวงไป
 “เป็นกำพร้าว พ้อแม่ตายปละ
 มีพี่ชาย เกิดเป็นงัวเขื้อ
 บังเอิญว่า เป็นมาคือว่า
 ท่านหาก บลบอกไว้ เฟ็งฐ์ขึ้นตรง หั้นถ่อน^๖

นอกจากนั้นในวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาดยังมีหลักคำสอนในเรื่องเชื่อกันว่าตายแล้วเกิด และเกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดเป็นไปตามกรรม คือ ทั้งกรรมดี กรรมชั่ว หากสร้างกรรมดีไว้ก็ได้เกิดในที่ดี หากเคยทำกรรมชั่ว เมื่อมาเกิดใหม่ก็เกิดมาเพื่อชดใช้กรรม จนกว่าจะสิ้นตามหลักพุทธศาสนานั้น สอนว่า มนุษย์ที่มีกิเลสอยู่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่หลายภพ หลายชาติ ผู้ที่ไม่เกิดอีกก็คือ พระพุทธเจ้า ที่ได้นิพพาน ดับขันธไปสิ้นกิเลสทั้งมวล เรื่องเสียวสवादได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

“เสียวสवादท้าว แกลงแห่งนิพพาน

^๔ พ้อขุนพรมประศาสน์, เสียวสवाद, (ภาพสินธุ์ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๓๓.

^๕ พ้อขุนพรมประศาสน์, เสียวสवाद, หน้า ๑๓๓.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๔.

บอกว่าไกลแสนไกล ยากถองถึงได้
 ดูอย่าง องค์พุทโธเจ้า สมภารกอร์ปก่อ
 มีมากล้นหลายชั้น เช่นกัน^๗

จะเห็นได้ว่า เรื่องบุรพกรรม เป็นความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการเวียนว่ายตายเกิด เพราะเมื่อมีกิเลสก็เป็นเหตุให้สร้างกรรม สร้างกรรมแล้วก็ต้องได้รับวิบาก คือผลของกรรม คือได้ไปเกิดเป็นภูมิต่าง ๆ ตามผลของกรรม เมื่อได้รับผลของกรรมแล้ว ก็เป็นเหตุให้เกิดกิเลส เมื่อมีกิเลสก็เป็นเหตุให้สร้างกรรมต่อไปอีก เป็นวัฏสงสารเช่นนี้ตลอดไป

๔.๑.๒ คติธรรมเรื่องกฎไตรลักษณ์

คำสอนเรื่องไตรลักษณ์ถือว่าเป็นคำสอนที่มีความสำคัญ เนื่องจากเป็นคำสอนที่จัดว่าเป็นแก่นของพระพุทธศาสนาเถรวาทในฐานะที่เป็นกฎธรรมชาติหรือกฎสามัญลักษณะของสรรพสิ่งเมื่อศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแล้ว เป็นไปไม่ได้เลยที่จะไม่พูดถึงหลักไตรลักษณ์ ซึ่งคำสอนเรื่องกฎไตรลักษณ์หมายถึง ลักษณะ ๓ อย่างหรือลักษณะที่เป็นสามัญทั่วไปของสรรพสิ่ง ๓ ประการ คือ อนิจจัง ได้แก่ ความไม่เที่ยง ทุกขัง ได้แก่ ความเป็นทุกข์ และ อนัตตา ได้แก่ ความไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน^๘ ในที่นี้สภาวะหรือลักษณะทั้ง ๓ ประการนั้นถือว่าเป็นสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลายที่จะต้องตกอยู่ในสภาวะเห็นนี้คือ สรรพสิ่งนั้นจะต้อง (๑) อนิจจัง หมายถึง สิ่งที่ไม่เที่ยง หรือลักษณะที่แสดงถึงความไม่เที่ยง(๒) ทุกข์ หมายถึง สรรพสิ่งนั้นมีสภาวะที่เป็นของคงทนอยู่มิได้ ถูกบีบคั้นขัดแย้ง หรือหมายถึงลักษณะที่แสดงถึงความไม่เที่ยง (๓) อนัตตา” หมายถึง ความเป็นของมิใช่ตัวตน ภาวะที่เป็นอนัตตานี้ เรียกเป็นคำศัพท์ตามบาลีว่า อนัตตตา หมายถึงลักษณะที่แสดงถึงความไม่เที่ยง อนัตตา มิใช่ตน^๙

ในพระพุทธศาสนา หลักไตรลักษณ์นี้ พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นแสดงในฐานะเป็นหลักความจริงทั่วไปแก่สิ่งทั้งปวง หากแต่โดยจุดหมายแล้ว หลักไตรลักษณ์ กลับเป็นหลักไตรลักษณ์ที่ทรงแสดงเพื่อใช้เป็นหลักพิจารณา (โยนิโสมนสิการ) ความเป็นไปในธรรมชาติทั้งหลาย คือชั้น ๕ (ในมหาสติปัฏฐานแยกเป็น ๔ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม) ทั้งนี้โดยมุ่งที่จะให้เกิดปัญญาความรู้แจ้งในความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์เป็นสำคัญ อันจะเป็นผลให้เกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนัด ถ้ายถอนความยึดมั่น

^๗ อ่างแล้ว, หน้า ๑๗๐.

^๘ สำนักราชบัณฑิต พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๘๔.

^๙ อัง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕.

ถือนั้นในวาทะของตน (อิตตวาทูปาทาน)^{๑๐} หลุดพ้นจากทิวฏฐิ คือความตามเห็นว่าเป็นตัวตน (อิตตานิฏฐิ) ได้ในที่สุด”^{๑๑} ดังนั้น จึงจะพบว่าหลักคำสอนเรื่องไตรลักษณ์นั้นเป็นคำสอนที่มีความสำคัญมากเท่ากับหลักคำสอนเรื่องปฏิจสมุปบาท

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าคำสอนเรื่องไตรลักษณ์นั้นเป็นคำสอนที่กล่าวถึงสามัญลักษณะของสรรพสิ่งทั้งที่เป็นสังขตธรรมและอสังขตธรรมว่าเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา แม้แต่ชีวิตมนุษย์เรารวมถึงสิ่งต่างๆรอบตัวเราก็เป็นสิ่งที่ตกอยู่ในอำนาจของกฎไตรลักษณ์ทั้งสิ้น

ในวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาด ตอนที่พ่อตาของเสียวสวาดถูกเกณฑ์ไปเฝ้าเวรยาม ซึ่งจะถูกพระยาจำปาประหารชีวิตตั้งไพร่พลในคืนก่อนๆ นั้น พ่อตาได้ชี้ให้เสียวสวาดเห็นว่า ชีวิตย่อเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์เช่น ดังคำกล่าวที่ว่า

“เพราะว่าชีวิตนี้ ล้วนแต่อนิจจัง
หาแนวจัก เที่ยงจริงบ่มีได้
มีแต่วนเวียนว้าย ตายไปกลับเกิด
ความทุกข์ มีบ่มั่ว เลิงพ้อชู้คน แท้แล้ว
ทางที่หมั้น มีแต่นี้ระพาน
ในสงสาร ห่อนจริง เสมอด้าม
กรรมเวรช้อง หันเหียนเวียนตบ
พาหิยะ ตายครอบงำแม่น้อย ปางนั้นก็เพื่อเวร แลเนาฯ”^{๑๒}

๔.๑.๓ คติธรรมเรื่องความกตัญญูทเวที ใน

วรรณกรรมเรื่องเสียวสवाद ได้มีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาปรากฏอยู่อีกประการหนึ่งก็คือหลักธรรมเรื่องกตัญญูทเวที ซึ่งผู้แต่งต้องการที่จะสอนให้ผู้ที่ฟังหรือผู้อ่านมีความรู้ในเรื่องของความสำนึกในเรื่องความกตัญญูทเวทีต่อบุพการีหรือผู้มีพระคุณ ซึ่งตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นความกตัญญูทเวทีนั้นหมายถึงบุคคลให้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก่ตน,

^{๑๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๓/๑๓๗.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๘. พระมหานิยม สีส่วโร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องอนัตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒.

^{๑๒} พ่อขุนพรหมประศาสน์, **เสียวสवाद**, หน้า ๑๖.

ยังบุคคลให้รู้ซึ่งคุณอันบุคคลทำแล้วแก่ตน, ผู้ประกาศซึ่งอุปการะอันบุพการีชนทำแล้ว, ผู้ตอบแทนอุปการะของท่าน, ผู้ตอบแทนอุปการะคุณของท่าน, ผู้สนองคุณท่าน, ผู้ตอบแทนคุณท่าน และคำว่า กตัญญูกตเวทิต์ (ป.) หมายถึงบุคคลผู้รู้คุณท่านและตอบแทนคุณท่าน, ฯลฯ ในภาษาไทยตัดพุดเฉพาะ กตัญญู แต่ก็ยังมีความหมายถึง กตเวทิต์ด้วย^{๑๓}

เมื่อกกล่าวโดยสรุป ความกตัญญู เป็นการกระทำความดีอย่างหนึ่งที่พึงปรารถนาของทุกคน ผู้ที่มีความกตัญญู ย่อมจะทำตนเองให้มีความสุขและทำให้ผู้อื่นมีความสุขด้วย จากการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนากล่าวยกย่องบุคคลที่มีความกตัญญู และให้ความสำคัญต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก พระพุทธองค์ตรัสว่าบุคคลที่หาได้ยากมี ๒ จำพวก^{๑๔} ได้แก่ (๑) บุพพการี ผู้ทำอุปการะก่อน (๒) กตัญญูกตเวทิต์ ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ซึ่งบุพพการีบุคคลกับ กตัญญูกตเวทิต์บุคคล คือบุคคลที่มาคู่กันเสมอ เพราะมีผู้ทำอุปการะก่อน^{๑๕} จึงมีผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน^{๑๖} และเป็นบุคคลที่หาได้ยาก เพราะว่าหมู่สัตว์ส่วนใหญ่ออกวิชาครอบงายากที่จะมองเห็นคุณค่าของบุคคลอื่นได้^{๑๗}

ในวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาด นั้นมีคำสอนเรื่องความกตัญญู เป็นคุณธรรมอันสูง ที่ถือเป็นหลักสากลของทุกศาสนา ความกตัญญูรู้คุณคน ถือเป็นเครื่องหมายของคนดี และเป็นที่ยอมรับของสามัญชนโดยทั่ว ๆ ไปวรรณกรรมพุทธศาสนาของชาวพื้นถิ่นอีสานที่ชี้แนะให้เห็นถึงความมีกตัญญูต่อผู้มีอุปการะคุณ เสียวสवाद ก็เป็นเรื่องหนึ่งที่แสดงคุณธรรมในข้อนี้ เมื่อเสียวสवादขอไปตายแทน พ่อตา ดังความว่า

“...ท้าวว่า ชื่นบ่ขาด อย่าให้คองเชียง
การเมืองมี ลูกขอแทนค้ำ
น้ำเพียงคอง ขอหยิ่ง
น้ำเพียงฝั่ง ขอลอย
หอยจับน้อยไขปิดฟ้า ข้าขอไปตายพ่อเอ๋ย...”^{๑๘}

^{๑๓} พันตรี ป. หลงสมบุญ, **พจนานุกรม มธ-ไทย**, (กรุงเทพฯ : อักษรการพิมพ์, ๒๕๔๐),, หน้า ๑๖๓-๑๖๔.

^{๑๔} อด.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๙.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๑๗} มงคล. (บาลี) ๒/๓๖๓/๒๗๖.

^{๑๘} พ่อขุนพรหมประศาสน์, **เสียวสवाद**, หน้า ๑๘.

๔.๑.๔ คติธรรมเรื่องความตาย

ในวรรณกรรมอีสานเรื่องเสียวสวาดเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ได้กล่าวถึงเรื่องความตายในประเด็นของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือกล่าวถึงความตายเป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์ ซึ่งตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเห็นว่ามนุษย์เมื่อยังเป็นอยู่ ก็เรียกว่า มีชีวิต เมื่อชีวิตนั้นสิ้นไป ก็เรียกว่าตาย ชีวิตจึงคู่กันกับความตาย นี่เป็นสาเหตุว่าทำไมต้องเรียนรู้เรื่องความตาย เหตุผลสำคัญที่สุดคือ ความตายเป็นสังขารของชีวิตที่ไม่มีใครหนีได้พ้น เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติอย่างหนึ่ง ที่ทำให้มนุษย์สิ้นสุดการดำรงชีวิตอยู่อย่างสิ้นเชิง อวัยวะทุกส่วนหยุดทำงาน ไม่สามารถเคลื่อนไหว หรือมีความรู้สึกนึกคิดใดๆ ได้อีกต่อไป คำว่าความตาย เป็นคำที่คนส่วนใหญ่ไม่ปรารถนาจะได้ยิน และพยายามหลีกเลี่ยงที่จะพูดถึง คนเหล่านี้มีมุมมองว่าความตายหมายถึงการพลัดพรากจากกัน ไปสู่ดินแดนที่ไม่สามารถรับรู้หรือติดต่อกันได้อีก เป็นที่สุดอันน่าสะพรึงกลัวของมนุษย์ เป็นความเศร้าโศกใจอย่างใหญ่หลวง เมื่อนึกถึงความตายโดยสัมพันธ์กับตัวตน คือความตายของผู้ที่ตนรัก หรือ ความตายของตน ก็จะหวาดกลัว เศร้าโศก สลดหดหู่ “ความตายก่อนความกลัวอันใหญ่หลวงแก่คนธรรมดาสามัญ เป็นจุดรวมของความกลัวทุกชนิด เช่นกลัวสัตว์ร้าย กลัวผี กลัวโรคภัยไข้เจ็บ ถ้าไม่กลัวตายเสียอย่างเดียวเท่านั้น คนเราก็แทบจะไม่กลัวอะไรเลย และจะเป็นอยู่ด้วยจิตใจที่แสนจะสงบเย็น”^{๙๙} แต่พระพุทธศาสนาเห็นว่าความตายเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต ความตายไม่สามารถคุกคามหรือสร้างความทุกข์อันเกิดจากความกลัวได้ หากมนุษย์มีความรู้ความเข้าใจในสภาวะธรรมของความตาย พร้อมทั้งเผชิญกับความตาย ตามความเป็นจริงของธรรมชาติ เข้าใจว่าสรรพสิ่งทั้งหลายจะต้องเป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ คือ ความเป็นไปในสามลักษณะ คือ อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยงหรือมั่นคงถาวรทุกขตา ความเป็นทุกข์เพราะไม่คงทนอยู่ได้ และความเป็นอนัตตา คือ ไม่อาจจะยึดมั่นถือมั่นในความเป็นตัวตน (แก่นสาร) ได้^{๑๐๐} หรือที่พูดให้เข้าใจกันว่า เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป

ชีวิตมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายนี้ พระพุทธศาสนาก็เห็นว่าล้วนมีเหตุปัจจัยที่จะต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์นั้น กล่าวคือ มีการเกิดและการตายเป็นของคู่กัน และในกระบวนการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงอาศัยเหตุ คือ การพิจารณาเห็นการเกิด การตายของมนุษย์ เป็นเบื้องต้น ในการออกแสวงหาทางหลุดพ้น ด้วยทรงเห็นว่า การเกิด แก่ เจ็บ และตายของมนุษย์นั้น ล้วนเป็นวัฏฏะ หรือกระบวนการแห่งทุกข์ที่สรรพสัตว์จะพึงเกี่ยวข้องด้วยจนไม่อาจจะหลุดพ้นได้^{๑๐๑}

^{๙๙} พุทธศาสนิกขุ, ตายก่อนตาย, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา), หน้า ๒๙.

^{๑๐๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด ๒๕๕๒), หน้า ๗๐.

^{๑๐๑} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, คู่มือสำหรับนักเรียนนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๕), หน้า ๒๘.

สำหรับคำว่า ความตาย หรือการตายในทางพระพุทธศาสนาใช้คำว่า ฆนธานํ เกโท (การแตกแห่งชั้นทั้งหลาย) หรือ กายสส เกทา (ความแตกแห่งร่างกาย) กเพชรสส นิกเขโป (การทอดทิ้งซากศพ) หรือชีวิติ นิทรยิสส อปุจเฉโท (ความขาดอินทรีย์คือชีวิต) ซึ่งก็หมายถึงการสิ้นสุดชีวิตหรือการจบลงของช่วงระยะเวลาที่จะมีชีวิตอยู่นั่นเอง ส่วนพระสารีบุตรได้กล่าวถึงการตายว่าผู้ตายไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ทั้งสังขารคือลมหายใจเข้าออกก็ดับไป วจีสังขารคือวิตกวิจารณ์ หรือความตรึกความตรองก็ดับไปและจิตสังขาร (สัญญาและเวทนา) คือ ความกำหนดได้หมายรู้ หรือความรู้สึกก็หมดไป อายุก็สิ้นไอนุ่น คือไฟที่เกิดแต่กรรมก็สงบ อินทรีย์ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็แตกทำลายไป^{๒๒}

โดยความสิ้นสุดของอายุนั้นหากพิจารณาจากหลักการที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เราจะพบว่ามียุ ๓ ประการ คือ (๑) การสิ้นสุดของอายุอันเนื่องมาจากผลบุญกรรม ช่วงอายุถูกกำหนดมาว่าจะอยู่ได้กี่ปีเมื่ออยู่ครบกำหนดก็ต้องตายหรือช่วงการมีชีวิตก็จะสิ้นสุดลง (๒) การสิ้นสุดอายุเนื่องจากการทำกรรมแล้วกรรมมาตัดรอน (๓) การสิ้นสุดของอายุอันเนื่องมาจากอุบัติเหตุ

ส่วนในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวว่า แต่เพราะที่เกิดแล้วต้องตายเป็นเที่ยงแท้ เพราะเหตุนี้สัตว์นี้ตั้งแต่กาลที่เกิดก็ย่อมเดินบ่าหน้าต่อความตาย มิได้หวนกลับแม้สักหน้อยหนึ่ง เปรียบดังพระอาทิตย์ โผล่ขึ้นมาแล้วก็โคจรบ่าหน้าต่อที่ตกไปทีเดียว มิได้หมุนกลับมาแม้สักหน้อยหนึ่ง^{๒๓}

ในพระอภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกาได้จำแนกสาเหตุของความตายหรือ มรณูปัตติไว้ ๔ ประการคือ^{๒๔}

(๑) อายุขยมรณะ ตายเพราะสิ้นอายุ หมายถึง สัตว์ทั้งหลายต้องตายโดยสิ้นอายุ เพราะสัตว์ทุกชนิดย่อมจะมีชีวิตอยู่ภายในขอบเขตของอายุขัย สัตว์ทั้งหลายมีอายุมากบ้างน้อยบ้าง เมื่อผ่านพ้นวัยทารก วัยเด็ก วัยหนุ่มสาว วัยกลางคนไปแล้วก็สู่วัยชรา จากแรกเริ่มชราค่อยไปหาชรามากที่สุด ทำยที่สุดก็มีความเจ็บ และมีการสิ้นไปของอายุ เรียกว่าตายเพราะสิ้นอายุ “เมื่ออานูภาพของกรรมมีอยู่ ความตายก็ยังมีได้ เพราะความสิ้นไปแห่งอายุ ตามที่กำหนดไว้ในคตินั้นๆ ความตายอย่างนี้เรียกว่า ตายเพราะสิ้นอายุ”^{๒๕} พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงอายุของมนุษย์ไว้ดังนี้ “สาวกบริษัท ๔

^{๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๗/๓๒๔.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔-๕.

^{๒๔} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธรรมมัตถสังคหบาลี และอภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙๗.

^{๒๕} พระธัมมपालาจารย์ ชาวศรีลังกา ผู้รจนา: ดร. บุญย์ นิลเกษ (เปรียญ) ผู้เรียบเรียง, มหัทศจรย...ความเป็นจริงแห่งชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงเลี้ยง, ๒๕๕๒), หน้า ๓๑.

ของเรานั้น มีอายุ ๑๐๐ ปี เป็นอยู่ได้ ๑๐๐ ปี เมื่อล่วง ๑๐๐ ปีก็จะพึงตาย”^{๒๖} หรือ “ภิกษุทั้งหลาย ปัจจุบันนี้ ผู้มีอายุยืนจะอยู่ได้ ๑๐๐ ปี น้อยกว่านั้นก็มิ มากกว่านั้นก็มิ”^{๒๗}

(๒) กัมมัคขยมรณะ ตายเพราะสิ้นกรรม หมายถึง การที่สัตว์ทั้งหลายเกิดขึ้นมาและ เป็นไปต่างๆ นานา นั้นอาศัยกำลังของกรรมหล่อเลี้ยงหรือสนับสนุนไว้ หากหมดกำลังของกรรมเมื่อใด ผู้นั้นก็จะถึงแก่การตาย “แม้ในส่วนเหลือแห่งอายุ ตามที่กำหนดไว้ในคตินั้นๆ ยังมีอยู่ และเมื่อความ พรั่งพร้อมด้วยปัจจัย มีคติ และกาล เป็นต้น ยังมีอยู่ ความตายก็ยังมีได้ เพราะกรรมที่เป็นตัวยังให้เกิด ในคตินั้นๆ และให้วิบากหมดสิ้นแล้ว ความตายอย่างนี้เรียกว่า ตายเพราะสิ้นกรรม”^{๒๘}

(๓) อุภยักขยมรณะ ตายเพราะสิ้นอายุ และสิ้นกรรมทั้งสอง หมายความว่า บุคคล ถึงแก่การตายด้วยเหตุทั้งสอง คือ สิ้นอายุ แก่เฒ่า อายุมาก ร่างกายก็หมดกำลังที่จะอยู่ต่อไปได้ทั้ง กรรมที่สนับสนุนให้คงชีวิตอยู่ก็หมดลงด้วย “ความตายที่มีเพราะทั้ง ๒ อย่าง คือ อายุและกรรมสิ้นไป พร้อมๆ กัน เรียกว่า ตายเพราะสิ้นอายุและสิ้นกรรม”^{๒๙}

(๔) อุปัจเจทกมรณะ ตายเพราะอุบัติเหตุ หมายถึงการตายของผู้มีอายุยังไม่ครบ กำหนด หรือ ยังไม่ถึงอายุขัย และยังไม่สิ้นกรรม แต่ผู้นั้นมาเสียชีวิตลงก่อน ตายแบบปัจจุบันทันด่วน ด้วยความประมาท ด้วยอุบัติเหตุต่างๆ แต่กระนั้นการตายในลักษณะนี้ ก็อาศัยกรรมในอดีตเป็นแรง ส่งให้เกิดขึ้นได้เช่นกัน เพราะกรรมเข้าไปตัดรอน ขณะที่อายุและกรรมยังไม่ถึงกำหนด คือตายเพราะ เหตุไม่ปกติคือ ถูกฆ่าตายบ้าง ฆ่าตัวตายบ้าง ประสบอุบัติเหตุบ้าง

จากการกล่าวมาเราจะพบว่า ในทัศนะทางพระพุทธศาสนาได้ถือว่า ความตาย คือ จุดสิ้นสุดของชีวิตหรือของอายุ เมื่อเกิดมามีอายุแล้ว ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของชีวิตหรืออายุเมื่อ ดำเนินชีวิตไปได้ระยะหนึ่งก็จะก้าวไปถึงจุดสิ้นสุดของชีวิตที่เรียกกันว่าเป็นปลายทางของชีวิตมนุษย์ หรือสัตว์ก็คือ ความตาย เมื่อความตายมาเยือนหรือมาถึงแล้วคำว่า อายุหรือชีวิตก็จะสิ้นสุดลง ความ สันยาวของอายุนั้นขึ้นอยู่กับระยะเวลาของการดำเนินชีวิตเมื่อดำเนินชีวิตไปถึงที่สุดแล้วอายุก็จะสิ้นไป พร้อมๆกับความตาย

ในวรรณกรรมอีสานเรื่องสุพรมโหมกขานันได้มีปรากฏคำสอนเรื่องความตายหลายตอนซึ่ง ผู้วิจัยจะได้นำมากล่าวดังต่อไปนี้

^{๒๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๑/๑๖๕.

^{๒๗} อง สุตตก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๑๖๙.

^{๒๘} พระธัมมपालาจารย์ ชาวศรีลังกา ผู้รจนา : ดร. บุญย นิลเกษ (เปรียญ) ผู้เรียบเรียง, มหัทศจรย...ความ เป็นจริงแห่งชีวิต, หน้า ๓๑.

^{๒๙} พระธัมมपालาจารย์ ชาวศรีลังกา ผู้รจนา : ดร. บุญย นิลเกษ (เปรียญ) ผู้เรียบเรียง, มหัทศจรย... ความ เป็นจริงแห่งชีวิต, อ่างแล้ว, หน้าเดียวกัน.

“อันว่า ความตายนี้ ล้วนแต่อนิจจัง
 ของปรีกษา ทำประการดีฮ้าย
 กากี้ โทมนั่งด้วย เลยจาบอกวา
 เขาใหญ่กล้า มาซัว่มเหง เฮานา.”^{๓๐}

จะเห็นว่าความตายของผู้คนในวรรณกรรมอีสานเรื่องสุพรรณโมกขานั้นเป็นความตายที่มีทั้งที่เป็นความตายที่ไปตามกาลและที่ไม่ได้เป็นไปตามกาล ซึ่งถือว่าเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ

๔.๑.๕ คติธรรมเรื่องศีล

คำสอนเรื่องศีล ๕ ศีล ๘ เป็นคำสอนเพื่อความประพฤติที่ดีงาม เป็นการหาเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ปราศจากมิถมาชีพ เพื่อมุ่งเน้นให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังนั้น ศีลจะมีก็อย่างก็ตาม แต่ลักษณะของศีลก็คือทรงไว้ซึ่งกุศลธรรมเป็นลักษณะ เป็นปกติทางกายวาจาไม่ละเมิดทุจริต แต่ให้เป็นสุจริตพ้นจากความชั่วทั้งปวงเป็นลักษณะ

ศีล หมายถึง ความตั้งใจที่จะงดเว้นจากความชั่ว ความทุจริต และสิ่งที่ไม่ดีทุกประการ ดังที่พระสารีบุตรได้กล่าวไว้ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคว่า “ศีล คือ เจตนา ความตั้งใจ ที่จะงดเว้นจากกายทุจริต ๓ (คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิดในกาม) และวจีทุจริต ๔ (คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพ้อเจ้อ)”

ศีล คือ “เจตนา” ความตั้งใจ ที่จะงดเว้นจากกายทุจริต ๓ (ไม่ฆ่าสัตว์, ไม่ลักทรัพย์, ไม่ประพฤตินิดในกาม) และวจีทุจริต ๔ (ไม่พูดเท็จ, ไม่พูดคำหยาบ, ไม่พูดส่อเสียด, ไม่พูดเพ้อเจ้อ คือ “เจตสิก” หมายถึงการงดเว้นจากมโนทุจริต ๓ (ความโลภอยากได้ของผู้อื่น, มีจิตคิดพยาบาท, มีความเห็นผิด) ศีล ๕ เป็นสิ่งที่มนุษย์ช่วยกันบัญญัติขึ้นมา เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข จากสามัญสำนึกที่รู้ว่า เมื่อเรามีความรักตนเอง ต้องการความสุข ความปลอดภัยในชีวิต คนอื่นก็ย่อมมีความรู้สึกเช่นเดียวกับเรา ด้วยเหตุนี้แม้ในยุคที่ไม่มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาบังเกิดขึ้น ศีล ๕ ก็มีอยู่แล้ว

ศีลห้า

ศีลข้อที่ ๑ ปาณาติปาตาเวรมณี หมายถึง การละเว้นจากการฆ่าชีวิตสัตว์ทุกชนิด

ศีลข้อที่ ๒ อทินนาทานาเวรมณี หมายถึง การเว้นจากการลักทรัพย์ หรือทรัพย์ที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้

^{๓๐} พ่อขุนพรหมประศาสน์, เสียวสวาด, หน้า ๙๓.

ศิลปะที่ ๓ กาเมสุมิสมาจาราเวรมณี หมายถึง การละเว้นจากการประพฤติดัดในกาม การประพฤติดัดลูกผิดเมียคนอื่น (มีก๊ก มีชู้ก็ไม่ควร ยกเว้นแต่ จะมีการแต่งงาน และหรือมีการรับรู้รับเห็น ด้วยจากผู้ปกครองของทั้งสองฝ่าย)

ศิลปะที่ ๔ มุสาวาทาเวรมณี หมายถึง การละเว้นจากการพูดปดตเท็จ พูดจาโกหก พูดไม่ อยู่กับร่องกับรอย

ศิลปะที่ ๕ สุราเมรยมชปะมาทัตถานาเวรมณี หมายถึง การละเว้นจากการดื่มสุราเมรย และเครื่องดองของมีนเมาทุกชนิด

ศิลปะแปด หรือ อุโบสถศิลปะ เป็นศิลปะของคฤหัสถ์ หมายถึง อุบาสกอุบาสิกาทั่วไป มิใช่สงฆ์ (ซึ่ง มีศิลปะเฉพาะตนอยู่แล้ว) โดยมักจะรับศิลปะแปดในวันพระ นิยมรักษาศิลปะแปดเป็นเวลา ๑ วัน หรือ ๓ วัน จัดเป็นศิลปะชั้นต่ำของพระอนาคามี

โดยปกติผู้รักษาศิลปะจะเปล่งวาจาอธิษฐาน ที่จะขอสมათานศิลปะตั้งแต่เช้าของวันนั้น หาก รักษาศิลปะแปดเป็นเวลา ๑ วัน เรียกว่า "ปกติอุโบสถ" และหากรักษา ๓ วัน เรียกว่า "ปฏิชาครอุโบสถ"

ศิลปะทั้งแปด

(๑) ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาบท สมาทียามิ : เว้นจากการฆ่าสัตว์

อทินนา ทานา เวรมณี สิกขาบท สมาทียามิ : เว้นจากการลักสิ่งของของผู้อื่นมิได้ให้

อพรหมจรียา เวรมณี สิกขาบท สมาทียามิ : เว้นจากการประพฤติดัดพรหมจรรยา (ผู้ชาย กับผู้หญิงอยู่ใกล้กันไม่ได้ แต่ศิลปะ ๕ อยู่ใกล้กันได้)

มุสาวาทา เวรมณี สิกขาบท สมาทียามิ : เว้นจากการพูดปด พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูด เพื่อเจ้อ

สุราเมรยมชปะมาทฐานา เวรมณี สิกขาบท สมาทียามิ : เว้นจากการดื่มสุราเมรย อัน เป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

วิกาลโภชนา เวรมณี สิกขาบท สมาทียามิ : เว้นจากการบริโภคอาหารในยามวิกาล (หลัง เที่ยงวันถึงรุ่งเช้าของวันใหม่)

นัจจคีตวาทิตวิสุททสสนา มาลาคนธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสนฐานา เวรมณี สิกขาบท สมาทียามิ : เว้นจากการฟ้อนรำขับร้อง ประโคมดนตรี และประดับร่างกายด้วยดอกไม้ของหอม เครื่องประดับ เครื่องทา เครื่องย้อม

อุจจาसनมหาสนา เวรมณี สิกขาบท สมาทียามิ : เว้นจากการนั่งนอนเหนือเตียงตั้ง ที่ เท้าสูงเกิน ภายในมีนุ่นหรือสำลี

วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาดแสดงค่านิยมของสังคมชาวอีสานว่า ชาวอีสานทุกคนมีชีวิต ผูกพันอยู่กับวัด และพระสงฆ์ในพุทธศาสนามากโดยถือว่าวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน

นอกจากจะฟังเทศน์แล้ว ยังเน้นให้คนหมั่นรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ให้สม่ำเสมอ ถือว่าเป็นการชำระจิตใจให้สะอาดอีกโสดหนึ่งด้วย

สรุปได้ว่า อิทธิพลของวรรณกรรมอีสานเรื่องเสียวสวาดต่อจารีตประเพณี หรือฮีต-คอง ที่ถือว่าเป็นระเบียบปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน ที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ที่ใช้เป็นเครื่องควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ทำให้เกิดความสงบสุขในระดับปัจเจกและในระดับสังคม ยังมีส่วนที่ทำให้ประชาชนรู้จักหน้าที่ในการดำเนินชีวิตในสังคม โดยการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม ในการกำหนดวิถีชีวิตหรือแนวทางการเป็นอยู่ของชุมชนชาวอีสานมาตั้งแต่ยุคโบราณ ซึ่งในวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวข้อยหล่อมีปรากฏ ได้แก่ คองของผู้เป็นภรรยาที่จะต้องยกย่องเทิดทูนสามี ไม่ว่าจะสามีจะเป็นเช่นไร หรือคองของราชา หรือผู้นำที่จะต้องตั้งอยู่ในหลักทศพิธราชธรรม เช่น ที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาด ได้แก่ การที่มีวาจาสัตย์ และเป็นผู้บำเพ็ญทาน นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่าชาวอีสานมีความศรัทธาต่อพระศาสนา ยึดมั่นในจารีตประเพณี การทำบุญกุศล จะเป็นเครื่องกำหนดการดำเนินชีวิต ประจำวัน ประจำเดือน ประจำปี ตั้งแต่เกิดจนตาย นอกจากนี้ฮีต-คอง ยังเป็นเสมือนธรรมนูญ กฎระเบียบ ข้อบังคับ ในสังคมเป็นหลักปกครองบ้านเมือง

ระบบความเชื่อทางศาสนาที่ชาวบ้านในพื้นที่อีสานยึดถือเป็นพื้นฐานแห่งความศรัทธา และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจสืบมาจากอดีตกาลจนถึงปัจจุบัน จะผสมผสานกันอยู่ระหว่างความเชื่อสองอย่างคือ ความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องของผีसाงเทวดา อันเป็นความเชื่อเก่าแก่ของมนุษยชาติทุกชนเผ่า ความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสานเกี่ยวกับแถนฟ้า แถนหลวง เป็นความเชื่อที่มีอิทธิพลที่สุด เพราะแถนคือพระอินทร์ หรือเทพสวรรค์ที่มีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของมนุษย์ สามารถเนรมิตหรือทำลายอะไรก็ได้^{๓๐} และแถนก็ยังเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจรัฐ โดยมีกษัตริย์ซึ่งเป็นโอรสของแถนเป็นตัวแทนของอำนาจนั้น เช่นการสร้าง ความเชื่อเกี่ยวกับแถนขึ้นมา เป็นการยอมรับกษัตริย์จากชนทุกชั้นเพราะความเชื่อเรื่องผีเป็นความเชื่อที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของประชาชนอย่างมาก

ผู้ปกครองจึงใช้ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการกำหนดและควบคุมประชาชนในสังคม เช่นถ้าต้องการให้ประชาชนทำอะไร ก็อ้างว่าเป็นความต้องการของผี ถ้าไม่ทำตามผีแล้ว ผีจะโกรธและลงโทษ เช่นในเดือน ๗ ต้องทำบุญบูชาเทวดาอารักษ์ เลี้ยงมเหศักดิ์หลักเมือง มีจุดประสงค์เป็นการทำบุญบูชา และเช่นบรวงสรวงหลักบ้าน หลักเมือง และผีบรรพบุรุษ เพื่อแสดงความเคารพ และทำให้ผู้กระทำจะพบกับความสงบสุข ผีแถนเป็นสิ่งที่ชาวอีสานข้างเชื่อว่ามิบเทาที่สำคัญใน

^{๓๐} เดิม วิพากษ์พจนกิจ, ประวัติศาสตร์ลาว, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๔.

ควบคุมชะตากรรมของมนุษย์ ฐานะทางสังคมของมนุษย์จะแตกต่างกันตามความประสงค์ของแดน ทำให้ชนชั้นปกครองนำมาเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมให้กับตนเอง ตั้งแต่สมัยขุนบรม ความเชื่อดังกล่าวมีอิทธิพลส่งผลกระทบต่อชนชั้นปกครองในการควบคุมคนหลายๆ เผ่า ที่มีความแตกต่างกันทางเชื้อชาติ และวัฒนธรรมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ภายใต้สิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกันคือแดน ในรูปของกษัตริย์นั่นเอง^{๓๒}

ในสังคมอีสาน ประชาชนส่วนมากจะนับถือพระพุทธศาสนา คำสอนหรือคติธรรมจะสอนให้เชื่อเรื่องบาปบุญ เรื่องกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรกสวรรค์ มนุษย์จะเวียนว่ายตายเกิดในสามโลกนี้ และสอนให้บำเพ็ญเพียรโดยมีพระนิพพานเป็นเป้าหมายอันสูงสุดทางพระพุทธศาสนา อันเป็นการหลีกเลี่ยงจาก วัฏฏะ ที่หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิด หรือวนเวียนด้วยอำนาจกิเลสกรรม และวิบาก เช่นกิเลสเกิดขึ้นแล้วให้ทำกรรม เมื่อได้ทำกรรมแล้วย่อมได้รับผลของกรรม เมื่อได้รับผลของกรรมแล้วกิเลสก็เกิดอีก แล้วทำกรรม เสวยผลกรรม หมุนเวียนต่อไป^{๓๓} ความเชื่ออีกอย่างหนึ่งก็คือความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน คือพระพุทธศาสนาที่ผสมกับความเชื่ออื่นจนชาวบ้านแยกกันไม่ได้ว่าส่วนไหนมาจากพุทธแท้ๆ ตามหลักคัมภีร์ของพระศาสนา

ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในสังคมอีสานมีอยู่สองระดับ คือระดับโลกียะและโลกุตตระ พระพุทธศาสนาในระดับโลกุตตระนั้นคือ มุ่งพิจารณาสภาวะธรรมขั้นสูง คือมุ่งสู่นิพพาน ซึ่งชาวเห็นว่าพระพุทธศาสนาระดับนี้ จะเข้าถึงได้ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่าง จึงปล่อยให้เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล และกลุ่มปัญญาชนทางพระพุทธศาสนา ส่วนพระพุทธศาสนาในระดับโลกียะ คือศาสนาที่เกี่ยวข้องกับโลก เอื้อต่อชีวิตในสังคมอย่างราบรื่น จะเห็นได้จากคำสอนให้แสวงสุขในภพนี้ เช่นสอนให้รู้จักทำบุญทำทานสำหรับตนและผู้อื่น ไม่เบียดเบียนกัน เมื่อใครปฏิบัติตามได้ ก็ย่อมอยู่ในสังคมด้วยดี คำสอนในระดับนี้ก็คือศีลห้าและศีลแปด ซึ่งเป็นคำสอนที่ทำให้ตัวเองและผู้อื่นไม่เดือดร้อน

จากข้อความนี้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาศีล ๕ และศีล ๘ ที่สืบทอดมาถึงยุคปัจจุบัน นอกจากนี้ในวรรณคดีเรื่องเสียวสวาดยังมีอิทธิพลต่อความเชื่อเรื่อง บุญวาสนา หรือบุญบารมีที่ได้สั่งสมมาจากชาติปางก่อน หมายความว่า ได้อบรมความดี บำเพ็ญบุญบารมีในกาลที่ล่วงแล้ว เป็นลำดับ หากเปรียบการทำบุญแต่ปางก่อนเป็นต้นทุน ความเจริญรุ่งเรืองในปัจจุบันก็คือผลกำไรที่เราลงทุนนั่นเอง

^{๓๒} ปิยฉัตร สีนธุสอาด, “สังคมล้านช้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๔๑.

^{๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๒๒.

๔.๒ การวิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านเรื่องท้าวหัวข้อยหล่อ

๔.๒.๑ คตินิยมเรื่องศีล

ศีล ๕ หรือ เบญจศีล ความประพฤติชอบทางกายและวาจา, และการรักษากายวาจาให้เรียบร้อย, การรักษาตามระเบียบวินัย, ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว, การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เปียดเบียน “ศีล” การปฏิบัติของภิกษุที่มีความสำรวมในโอวาทปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจาระ และโคจรเห็นภัยในโทษทั้งหลายแม้มีประมาณเล็กน้อยสมათานอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ความสำรวม ความระวัง ความไม่ก้าวล่วง ในสิกขาบททั้งหลาย การสำรวมกาย วาจา ใจ ลักษณะของศีล ๕ หมายถึง ความสำรวมทางกายวาจา หรือแปลว่า ลักษณะความเป็นปกติ คือ การไม่ประพฤติผิดทางกาย และวาจา เป็นความมีระเบียบวินัย กฎเกณฑ์ ข้อบังคับสำหรับควบคุมประพฤติทางกายของคนในสังคมให้เรียบร้อยตั้งเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน จะได้อยู่ร่วมกันด้วยความสุขสบาย ได้แก่ ๑) ปาณาติบาต เวรมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๒) อทินนาทานนา เวรมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยอาการแห่งการขโมย ๓) กาเมสุมิฉฉา เวรมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการประพฤติดีกามซึ่งเป็นความประพฤติ ๔) มุสาวาทา เวรมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ ๕) สุราเมรัยยะมัมชชะปะมาทัฏฐานา เวรมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากของมีเมา สุราเมรัย

ในสังคมอีสาน ประชาชนได้รับอิทธิพลแนวคิดมาจากพุทธปรัชญาเรื่องบาปบุญ เรื่องกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรกสวรรค์ มนุษย์จะเวียนว่ายตายเกิดในสามโลกนี้และสอนปฏิบัติโดยมีพระนิพพานเป็นเป้าหมายอันสูงสุด อันเป็นการหลีกเลี่ยงจาก วัฏฏะ ที่หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิดหรือวนเวียนด้วยอำนาจกิเลสกรรม และวิบาก เช่นกิเลสเกิดขึ้นแล้วให้ทำกรรม เมื่อได้ทำกรรมแล้วย่อมได้รับผลของกรรม เมื่อได้รับผลของกรรมแล้วกิเลสก็เกิดอีก แล้วทำกรรม เสวยผลกรรม หมุนเวียนต่อไป^{๓๔} ความเชื่ออีกอย่างหนึ่งก็คือ ความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน คือพระพุทธศาสนาที่ผสมกับความเชื่ออื่นจนชาวบ้านแยกกันไม่ได้ว่าส่วนไหนมาจากพุทธแท้ๆ ตามหลักคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา คือศาสนาที่เกี่ยวข้องกับโลก เอื้อต่อชีวิตในสังคมอย่างราบรื่น จะเห็นได้จากคำสอนให้แสวงสุขในภพนี้ เช่นสอนให้รู้จักทำบุญทำทานสำหรับตนและผู้อื่น ไม่เปียดเบียนกันเมื่อใครปฏิบัติตามได้ ก็ย่อมอยู่ในสังคมด้วยดี คำสอนในระดับนี้ก็คือศีลห้าและศีลแปด ซึ่งเป็นคำสอนที่ทำให้ตัวเองและผู้อื่นไม่เดือดร้อน ซึ่งในวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องท้าวหัวข้อยหล่อ ได้สอดแทรกแนวคิดเรื่องศีล ดังเหตุการณ์ที่ท้าวหัวข้อยหล่อได้ตอบคำถามพระอินทร์ ดังความว่า

^{๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ , หน้า ๒๒๒.

“มหาสัตว์เจ้ากล่าวเชิงพระยาอินทร์แล้ว สกโกหมสมิ เทวันโทธิราช ตนเป็นใหญ่แก
 เทวดาทั้งหลาย ปุจฉนเต ท่านจงถามปัญหาซึ่งปัญก็ตามอันมักเทิน **ตํ สุตวา ราช เทวินโท
 อหํ อถ ราชา** ในกาลนั้น พระยาอินทร์ได้ยื่นคำมหาสัตว์เจ้ากล่าวแล้ว **ปุจฉนเต** ก็ถามว่าดังนี้
โกนโต มาริสา ดูรา เจ้าผู้หาทุกข์ได้ ว่าคนอันผู้เฒ่ากลอยเป็นหนุ่ม จักได้อันใดจา ดั่งเจ้ากุ
 จงกล่าวแจ้งแก่ข้าเทิน ที่นั้น มหาสัตว์เจ้าจักแก้ปัญหาปฐมกล่าวคาถาว่า **มหนโต อนาเวยยา
 หนณ อมุลเกนโต นทีนํ มจเจราจิมิ คากมาท อถ มหาสโต อาโร เทลิ** เจ้ากล่าวว่ **โกช
 โน** อันว่าเจ้าว่าผู้เฒ่าเป็นผู้หนุ่ม **เต ชนา** อันว่าคนทั้งหลายผู้งั้นเทียบยอมประกอบด้วย **มัจ
 เฉรธรรม** ตะหนี่ปฐูให้ทานรักษาศีล ๕ ศีล ๘ บ่เมตตภาวนา บัฐูคุณท่านอันทำคุณแก่ตนซั๊ก
 อัน เทามัวเมาด้วยกามคุณ เตชนา อันว่าคนทั้งหลายผู้งั้นได้ชื่อว่าเฒ่าอันเป็นเพื่อหนุ่มเพื่อ
 อันแล”^{๓๕}

จากข้อความนี้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาศีล ๕ และศีล ๘
 ที่สืบทอดมาถึงยุคปัจจุบัน นอกจากนี้ในวรรณคดีเรื่องท้าวหัวข้อยหล่อยังมีอิทธิพลต่อความเชื่อเรื่อง
 บุญวาสนา หรือบุญบารมีที่ได้สั่งสมมาจากชาติปางก่อน หมายความว่า ได้อบรมความดี บำเพ็ญบุญ
 บารมีในกาลที่ล่วงแล้ว เป็นลำดับ หากเปรียบการทำบุญแต่ปางก่อนเป็นต้นทุน ความเจริญรุ่งเรืองใน
 ปัจจุบันก็คือผลกำไรที่เราลงทุนนั่นเอง วรรณกรรมได้แสดงถึงผลจากการที่ท้าวหัวข้อยหล่อ ได้สั่งสม
 คุณความดีไว้ จนเป็นเหตุให้พระอินทร์ต้องช่วยเหลือให้ท้าวหัวข้อยหล่อได้สมดังคำอธิษฐาน ดังในขณะ
 นั้นมีเสนาผู้หนึ่งนามว่า นันทเสนาคิดฆ่าท้าวหัวข้อยหล่อจึงไปยุยงพระยาพรหมทัตพระองค์หลงเชื่อจึง
 เรียกนางนันทาเทวีมาพบแล้วจึงกล่าวว่า พระองค์ทรงเสียพระทัยยิ่งนักที่ประทานพระสวามีที่มาไซคน
 แก่นาง ให้นางไปจัดการเสีย หรือไม่ก็ไล่ให้ออกไปจากปราสาท แล้วจะให้อภิเษกสมรสใหม่กับผู้ที่
 คู่ควร แต่นางค้นหาเทวีไม่เห็นด้วย เพราะผิดจารีตประเพณีที่ผู้หญิงควรกระทำ นางจึงบอกท้าว
 หัวข้อยหล่อแล้วออกไปจากเมือง ในขณะนั้นทิพยอาสน์ของพระอินทร์ทรงแข็งขึ้นอีกครั้ง เมื่อทรงเพ่งดู
 ก็รู้พระยาพรหมทัตต้องการฆ่าท้าวหัวข้อยหล่อ จึงเหาะมาถามพระยาพรหมทัตทั้ง ๔ ข้อ พระยา
 พรหมทัตจะต้องเหาะขึ้นมาตอบ หรือหากคนมาตอบและเล่นตลกลิเกกันในอากาศมิฉะนั้นจะไม่วีชีวิต
 พระยาพรหมทัตไม่สามารถทำได้จึงประกาศว่าหากผู้ใดสามารถแก้ปัญหาและขึ้นไปตลกลีได้จะยก
 ทรัพย์สมบัติและให้ครองเมือง แต่เสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็ไม่สามารถตอบได้ พระยาพรหมทัตคิดว่า
 ตัวเองต้องตายภายใน ๗ วัน จึงสั่งให้นางพิมพาผู้เป็นมเหสีรักษาศีล ๕ และศีล ๘ ทุกวัน พระยา
 พรหมทัตก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ จึงเรียกท้าวหัวข้อยหล่อมาช่วยเหลือ เนื้อความว่า

^{๓๕} (๔/๘/๑/๔) หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๔ ลานที่ ๘ หน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๔

“ตามลัจจอชิตฐานแห่งคินนี้จึงมีเทินว่าสันนี้แล้วก็มีแล **ตลุมิ ขณ** ในขณะที่ด้วยเตชะ บุญโพธิสัตว์เจ้าได้บำเพ็ญมานาน ๔ อสงไขยปลายแสนมหากัปนั้น ก็แสดงอาการอันอันกระด้างข้าง แข็งแห่งหินอินทราธิราชตนเสวยสวรรคค์ชั้นจาตุมมหาราชิกาวติงสา **สตโต** อันว่าพระยาอินทร์คะนิง พิจารณาแล้วด้วยผลญาแวนทิพย์แห่งตน **ทิสวา** เห็นโพธิสัตว์เจ้าแห่งตนเป็นลูกนางจันทรบัณเฑาะฐิ ดั่งนั้น ก็ออกมาหายังวิสุนุกรมเทพบุตรดั่งนี้ **ตาด** ดูราวิสุนุกรมเทพบุตร **อาคจณตุ** จงลงไปเนรมิตขั้วเงิน ขั้วคำให้แก่โพธิสัตว์เจ้าตนเป็นลูก สุวณฺณต่อมค่านันแล้วจึงคินมาเทิน พระยาอินทร์ว่าอันแล้ว **โส วิ สุกมโม** อันว่าสุนุกรมเทพบุตรตนนั้นก็ลงมาเนรมิตขั้วเงินขั้วคำแก่โพธิสัตว์เจ้า^{๓๖}”

สรุปได้ว่า นิทานพื้นบ้านเรื่องท้าวหัวข้อยหล่อที่มีต่อสังคมชาวอีสาน มีหลักธรรมที่ สอดแทรกเพื่อให้คนได้ประพฤติปฏิบัติ อยู่ ๒ ระดับ ได้แก่ หลักธรรมในระดับชาวบ้านหรือระดับ โลภิกะ ที่เกี่ยวข้องกับโลก มุ่งสั่งสอนให้ผู้ปฏิบัติประสบความสำเร็จในสังคม ได้แก่ หลักศีล ๕ และศีล ๘ รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องบุญบาป เวรกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรกกับสวรรค์ พุทธจริยศาสตร์ ระดับโลกิกะ เป็นรากฐานทางจริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวอีสาน ส่วนหลักธรรมใน โลกุตระ คือหลักธรรมที่มุ่งสู่สภาวะธรรมชั้นสูง คือมุ่งสู่นิพพาน ที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตาม หลักการในพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวอีสานได้นำเอาเชื่อในพระพุทธศาสนาในระดับโลกิกะ ไป ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีสงเทวดา ก่อให้เกิดพระพุทธศาสนาในระดับชาวบ้านขึ้นในสังคม อีสาน

๔.๒.๒ คติธรรมเรื่องการให้ทาน

ทาน หมายถึง การให้สิ่งที่ให้ควรให้เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น การให้ทานเป็นบุญกิริยาวัตถุ อย่างหนึ่งที่ชาวพุทธนิยมทำกัน เพราะทานเป็นบุญที่ทำได้ง่ายกว่าการรักษาศีลและการเจริญภาวนา เพียงแต่มีวัตถุทาน มีใจคิดให้ทาน และมีผู้รับทาน ก็สามารถทำได้แล้ว การทำทานเป็นทั้งการได้ บำเพ็ญบุญให้กับตนเอง และเป็นการได้ช่วยเหลือคนอื่นให้ได้รับความสะดวกสบาย และมีความสุข ถือ ว่าเป็นความดีของมนุษยชาติ เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการสร้างสันติสุขในสังคม ทานจึงเป็นเครื่องช่วยทำ ให้สังคมมนุษย์อยู่รอดได้ ทานแบ่งเป็นประเภทได้ ดังนี้

๑) **อามิสทาน** คือการให้วัตถุสิ่งของ

๒) **ธรรมทาน** คือการให้ความรู้ ศิลปะวิทยาต่างๆ เป็นทาน

๓) **อภัยทาน** คือการรู้จักให้อภัย ไม่จองเวรภัย และพยายามเบียดเบียนกันวรรณกรรม เรื่องท้าวหัวข้อยหล่อได้แสดงให้เห็นถึงการสร้างบารมีในส่วนของทานจึงเป็นเหตุให้เมื่อสิ้น อายุขัย แล้วได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ดังความว่า “**ตโต สุวรรณราชา** ส่วนตัวว่าเจ้าสุวรรณต่อม

^{๓๖} (๓/๘/๑/๑-๓) หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๓ ลานที่ ๘ หน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๑-๓

คำเมื่อได้เป็นท้าวพระยาแล้วก็ขึ้นสู่ประสาทแล้วก็อยู่ด้วยความสุขสวัสดิ์ เจ้าจ่ายเข้าของสมบัติทั้งหมดให้เป็นทานจากคนขอทั้งหลายแล้ววัน ๖ แสนคำชู้อัน (วัน) ก็มีแล **อล** ในกาลนั้น เมื่อมหาสัตว์ได้เป็นพระยาแล้วชื่อว่าพระยาสุวัณณต่อมคำ ว่าอันก็ปรากฏทั่วไปในชมพูทวีปทั้งมวลก็มีแล **มหาสโต** ส่วนมหาสัตว์เจ้าก็พริ้งเพิงบุญกุศลใจวิ้งๆ トラบต่อเท่าเขตอายุอแห่งตนก็จุดติ ก็ได้เกิดในเมืองฟ้าดุสิตาสวรรค์^{๓๓๗}

การให้ทานของท้าวหัวข้อยลื้อนี้ เป็นการให้แบบอนโทสทาน คือให้แบบไม่เลือกไม่เจาะจง ผู้รับทานได้รับกันเสมอเหมือนกันทุกคน ผลดีก็คือจะไม่มีใครน้อยใจว่าตนได้น้อยหรือได้ทานที่ไม่ประณีตเท่าคนอื่น แต่ทานที่ยกย่องและมีคุณค่ามากกว่าวัตถุทานทั่วไปคือการให้อภัยทาน เพราะเป็นการให้อิสระและให้ชีวิตสัตว์ ทานประเภทนี้ไม่ใช่เพียงแค่ผู้ให้มีจิตใจเสียสละเท่านั้น แต่ต้องประกอบด้วยใจเมตตาและกรุณาเป็นสำคัญจึงสามารถทำได้

๔.๒.๓. ความเสียสละ

ความเสียสละในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า “จาคะ” หมายถึง การเสียสละ การแบ่งปัน การเสียสละที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ การสละกิเลส^{๓๓๘} เป็นธรรมที่ทำให้มนุษย์มีใจกว้าง รู้จักสละความสบายและประโยชน์ตน ทำประโยชน์ให้กับผู้อื่นโดยไม่หวังตอบแทนสิ่งใด คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเสียสละ เช่น ผู้ครองเรือนที่มีศรัทธา ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ คือ สัจจะ ธรรม ความตั้งใจมั่น และจาคะ ละโลกนี้ไปแล้วย่อมไม่มีความเศร้าโศก^{๓๓๙}

ในวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวข้อยลื้อนี้แสดงผ่านพฤติกรรมที่เสียสละของนางคันทาเทวี ตอนที่เสนาบดีชื่อว่า นันทเสนา มีความอิจฉาริษยาจึงกราบทูลยุให้พระยาพรหมทัตฆ่าท้าวหัวข้อยลื้อทิ้งเสีย พระยาพรหมทัตจึงบอกแก่นางคันทาเทวีว่า จะฆ่าท้าวหัวข้อยลื้อแล้วจะจัดหาสามีให้แก่นางใหม่ แต่นางคันทาเทวีไม่ยอม กลับหนีไปอยู่นอกเมืองกับท้าวหัวข้อยลื้อ ดังความว่า

“...**ตทา** ในกาลนั้นยังมีเสนาผู้หนึ่งชื่อว่า นันทเสนา มีใจใคร่ฆ่ามหาสัตว์เจ้า คือท้าวหัวข้อยลื้อ เหตุมันกลัวเหลือม มันก็ขึ้นเมื่อ (กราบทูล) พระยาว่า **ภนเต** ข้าแต่มหाराชเป็นเจ้า ส่วนสุวัณรต่อมคำกุมมารอันเป็นลูกเขยแห่งมหाराชเจ้านี้ มีอุปอันบ่เหมือนคนทั้งหลาย ท้าวมีแต่หัวหา ตัวบ่ได้สั่นนี้ก็บ่ควรมหาราชเจ้าจักไว้ ฆ่ามันเสียควรชะแล **ตี** **สุตวา** **ราชา** **อาห** **เสนาทิปปติ** **อล** ใน

^{๓๓๗} (๔/๑๒/๑/๑-๔) ปรากฏในผูกที่ ๔ ลานที่ ๑๒ หน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๑-๔

^{๓๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๓๔.

^{๓๓๙} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๔๖/๒๕๙.

กาลนั้นราชาพระยาไดยินคำเสนาหากล่าวเชิงตนตั้งนั้น พระยาก็เข้าใจผิดได้กล่าวตามคำเสนาผู้นั้นก็จักฆ่าเจ้า พระยาก็อยู่ปากอื่นแล^{๔๐}

...ในวันลุนฮุ่งเช้า พระยาก็ไปยังปราสาทนางคันทาเทวี ผู้เป็นลูกเหล่าแห่งตน แล้วพระยาก็กล่าวว่า ตาต ดุราเจ้าลูกอีกพ่อ ตวิ อันว่าเจ้า อาคโต สนติเมลิ จงมาสู่สำนักกูพ่อในกาลบัดนี้เทิน อถ ในกาลเมื่อ ปุตต เกนุนขเยโย สามี กปะพพาเชลิปุตตเก ดุราเจ้าลูกอีกแก่พ่อ บัดนี้พ่อก็กินเผ็ดล็กอายมากนักรเพื่อว่าพ่อได้เอาผิวให้แก่เจ้าอันบไซคน เรียกว่าเซ็ดขวงเกิดมาเป็นเหตุสั้นนี้ นางอย่าว่าจักรรักษาไว้เทิน เจ้าจงเอาไปฆ่าเสียบัดนี้เทิน ฆนต พ่อปิตตาริราช เจ้ากล่าว คำเชิงข้าสั้นนี้ ข้าก็บ่อาจจะทำตามได้แล ยสุมา เหตุใด อหิ อันว่าข้า ปพพาเชลิ ก็บ่อาจจักขับผิวแห่งข้าหนีเสียได้แล นางคันทาราชธิดา เจ้าว่ากับพระยาตนพ่อเท่านี้แล้วนางก็ลุกจาก แล้วก็ลุกเข้าไปสู่สำนักห้องนอนแห่งตน แล้วนางก็จารจากกับเชิงมหาสัตว์เจ้า อันเป็นสามีว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า บัดนี้พ่อแลนันทเสนา เจ้าทั้ง ๒ ก็พร้อมเพรียงเป็นอันเดียวกันแล้วว่าจักขับเจ้ากูหนีจากเมืองในวันถ้วน ๗ วันนี่แล้ว ตี สุตวา มหาสโต มหาสัตว์เจ้า สุตวา ไดยินแล้วตั้งค่านางคันทาราชเทวี กล่าวตั้งอัน เทวี โรทนต์ นางอย่าได้น้อยใจสักอันเทิน เจ้าอย่าได้โศกเศร้าหมองใจสักอันเทิน เจ้าจงขึ้นยินดีในปราสาทราชมณเฑียรแห่งเฮาเทิน^{๔๑}

คุณธรรมที่เกี่ยวกับความเสียสละที่ปรากฏในวรรณกรรม เห็นได้ว่าแม้แต่ชีวิตหรือความสุขสบายส่วนพระองค์ หรือยศตำแหน่งของพระนางคันทาเทวีก็ไม่ทรงเสียตาย ขอให้ได้ทำหน้าที่พิทักษ์ความยุติธรรมก็เป็นพอ นับว่าเป็นผู้มีความกล้าหาญ เป็นนักเสียสละผู้ยิ่งใหญ่หาใครเสมอเหมือนได้ยากและด้วยอานิสงค์ข้อนี้ ทำให้ท้าวหัวข้อยหล่อและนางคันทาเทวีมีชีวิตครอบครัวที่มีความราบรื่นและความสุข

๔.๒.๓ คติธรรมเรื่องมรรค ๘

พุทธจริยศาสตร์ระดับสูง เป็นหลักการปฏิบัติที่จะนำการปฏิบัติของมนุษย์ให้เข้าสู่จุดมคติสูงสุดของชีวิตได้ ซึ่งเป็นวิถีทางนำไปสู่การแก้ปัญหาของมนุษย์อันเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ได้สำเร็จนั่นคือหลักจริยธรรมที่ทำให้มนุษย์สามารถดับทุกข์ได้สำเร็จแล้วสามารถทำให้มนุษย์เข้าสู่จุดหมายสูงสุดในการเข้าสู่ความดีสูงสุดและพบกับความสุขสูงสุด หลักพุทธจริยศาสตร์ชั้นสูงที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องท้าวหัวข้อยหล่อ พบว่า หลักธรรมคำสอนที่เป็นมรรค ๘ หรือที่เรียกอีกชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งแปลว่าทางสายกลาง หรือหลักปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง ซึ่งเป็นหนทางดับทุกข์ ได้แก่

^{๔๐} (๔/๑/๒/๓-๔) ปรากฏในผูกที่ ๔ ลานที่ ๑ หน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๔

^{๔๑} (๔/๒/๒/๑-๓) ปรากฏในผูกที่ ๔ ลานที่ ๒ หน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๓

๑. สัมมาวาจา

สัมมาวาจา หมายถึง เจรจาชอบ คือ ประพฤติชอบด้วยวาจา หรือวจีสัจจรีต มี ๔ อย่างคือ ๑) เว้นจากการพูดเท็จ ๒) เว้นจากการพูดส่อเสียด ๓) เว้นจากการพูดคำหยาบ และ ๔) เว้นจากการพูดเพื่อเจ้อ^{๒๒} วาจาคือคำพูดจะดีหรือไม่ อยู่ที่เจตนาของผู้พูด วาจาที่ดีจัดว่าเป็นคุณหรือประโยชน์ต่อผู้พูดและผู้ฟัง และต้องประกอบด้วย วาจาที่กล่าวถูกกาล หมายถึง ควรรู้ว่าคำพูดหรือสิ่งที่จะกล่าวออกมานั้นเป็นเวลาและสถานที่เช่นไร เหมาะสมหรือไม่ วาจาที่เป็นสัตย์ หมายถึง คำพูดที่เป็นความจริง ไม่โกหกหลอกลวง วาจาที่อ่อนหวาน หมายถึง คำพูดที่ไม่มีคำหยาบคาย ผู้ฟังได้ฟังก็เกิดความรู้สึกที่ดี วาจาที่ประกอบด้วยประโยชน์ หมายถึง คำพูดที่มีกล่าวออกมา ทำให้เกิดประโยชน์ เช่น การพูดให้คนเลิกทะเลาะเบาะแว้ง เกิดความสามัคคี วาจาที่กล่าวด้วยจิตเมตตา หมายถึง ผู้พูดต้องมีเจตนาที่มีเมตตาเป็นหลักถึงแม้จะกล่าวก็ต้องประกอบด้วยเมตตาและเหตุผลที่ถูกต้อง

ในวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวข้อยหล่อ^{๒๓} จริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาวาจา โดยเน้นหรือคำพูดที่เป็นคำสัตย์ ผ่านพฤติกรรมของนางนาคทั้งสอง ผู้พี่ชื่อว่าปัญจปาปี ผู้น้องชื่อว่า มัทธรีกา เมื่อเห็นพีชพันธ์ที่ท้าวหัวข้อยหล่อปลุกไว้ก็เข้าไปทูลเตือนเพราะคิดว่าไม่มีเจ้าของ ท้าวหัวข้อยหล่อจึงออกมาถามนางทั้งสอง นางนาคจึงตกใจกลัวและคิดว่าเป็นพระอินทร์หรือพระพรหม ท้าวหัวข้อยหล่อจึงเล่าความจริงให้ฟัง นางจึงอำลากลับสู่เมืองนาค และได้เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้บิดาของนางฟังและขอข่าวของทรัพย์สินต่างๆ ไปให้ท้าวหัวข้อยหล่อ ตามที่นางนาคทั้งสอง ได้กล่าวคำสัตย์ไว้แก่ท้าวหัวข้อยหล่อ ดังความว่า

“...ในกาลนั้นพระยาตนพ้อ **สุตวา** ได้ยินคำจารจานางเทวีตนแม่จรรยาเชิงลูกทั้ง ๒ ดังนี้ **อาห** กล่าววว่า **ตาด ปิยปุตตา** ดูราเจ้าลูกฮักทั้งสอง พ้อจักให้เข้าของสมบัติทั้งหลายด้วยมีแท้แล **ปุตโต** อันว่า ลูกทั้งสองจงเอาข่าวของทั้งหลาย ไปให้แก่ชายผู้นั้นหื้อพ้นจากโทษอันจักได้เป็นช้อยแก่ชายผู้นั้นเทิน นางปัญจปาปีและนางมัทธรีกา ได้ยินคำพ้อแห่งตนกล่าวดังนั้น ก็มีใจยินดี แล้วก็เอาของทั้งหมดไปคืนแก่ท้าวหัวข้อยหล่อ”^{๒๓}

ส่วนพระยาพรหมทัต เจ้าเมืองจำปานครได้กล่าวสัญญากับท้าวหัวข้อยหล่อวว่า หากท้าวหัวข้อยหล่อสามารถสร้างสะพานเงิน สะพานทอง จากบ้านถึงวังได้ ในวันรุ่งขึ้นก็จะยอมยกพระธิดาให้ตามสัญญา ดังความว่า

“...ในกาลนั้น พระยาพรหมทัตราชตนพ้อให้คนทั้งหลาย ตีฆ้องนันทเกรีเอิ้นป่าว กล่าวบอวว่า **โภณโต** ดูรา เจ้าทั้งหลายอันมานัก เจ้าพระยาแห่งเฮาจักกระทำอุสสาอภิเชก ยัง

^{๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๒๒๐.

^{๒๓} (๒/๘/๑/๓-๔) ปรากฏในผูกที่ ๒ ลานที่ ๘ หน้าที ๑ บรรทัดที่ ๓-๔

เจ้าสุวัณณต่อมคำให้เป็นผัวนางคันทาผู้หล่าในวันนี้แล เจ้าทั้งหลายเอามาพร้อมเพรียงในช่วงหลวงพระยาเจ้าในวันนี้เทิน **อล** ในกาลนั้นพระยากี่ประดับประดาตนแล้วเสวยข้าวน้ำโภชนาอาหาร มีหมู่เสนาอามาตย์ทั้งหลายเป็นบริวาร มีนางพิมพาราชเทวี เป็นประธานเอากันออกจากเวียงไปตราบต่อเท่าถึงบ้านเจ้าสุวัณณต่อมคำก็มีวันนี้แล”^{๔๔}

๒. สัมมาอาชีวะ

สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพชอบ คือเว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด เช่น ฉ้อโกง หลอกหลวง สอพลอ บีบบังคับขู่เข็ญ ค้าคน ค้ายาเสพติด ค้ายาพิษ เป็นต้น^{๔๕} การประกอบอาชีพที่ไม่มีโทษ ใครๆ ก็จะตำหนิติเตียนมิได้ การทำงานที่ไม่มีโทษนี้ นับว่าเป็นคุณค่าแก่ชีวิตมากที่สุด ลักษณะของการทำงานที่ไม่มีโทษ ๔ ประการคือ ๑) ไม่ผิดกฎหมาย ๒) ไม่ผิดประเพณี ๓) ไม่ผิดศีล และ ๔) ไม่ผิดธรรมการประกอบอาชีพที่สุจริต ที่ปรากฏในวรรณกรรมทำวหัวข้อหล้อ คือ การที่ทำวหัวข้อหล้อได้ปลูกพืชผลบนเกาะ ซึ่งถือว่าเป็นการงานอาชีพที่สุจริต ดังความว่า

“...**ตทา** ในการนั้น มหาสัตว์เจ้าอยู่สำราญในเกาะสรหมุด (สมุทร) ดอนชาย (ทราย) ที่นั่นหันแล้ว เจ้าก็ปลูกเต้าแดงไว้ในเกาะนั้นแล้ว **ตสฺมิ ขณ** ในขณะนั้น เต้าแดงอันมหาสัตว์เจ้าปลูกไว้นั้นก็เป็นดอกและลูกมากนักก็มีแล”^{๔๖}

หลักสัมมาอาชีวะ เป็นจริยธรรมในการประกอบอาชีพที่ไม่มีโทษ เป็นแนวทางให้ทำงานนั้นๆ มีความเจริญก้าวหน้า มีชีวิตที่เจริญรุ่งเรือง เป็นความภาคภูมิใจแก่ผู้ปฏิบัติงานหรือประกอบการนั้นๆ

สรุปได้ว่า จากการศึกษาพุทธจริยศาสตร์ขั้นสูงที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องทำวหัวข้อหล้อพบว่า พุทธจริยศาสตร์ เป็นตัวกระตุ้นให้มีการประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบที่ดีงาม คุณธรรมเป็นสิ่งที่ดีงามทางจิตใจ เป็นคุณค่าของชีวิตในการบำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ ให้เกิดความรักสามัคคี ความอบอุ่นมั่นคงในชีวิต ความกตัญญู ได้แก่ ทำวหัวข้อหล้อมีความกตัญญูต่อนางจันทרבดินมารดา แม้จะมีเพียงแต่หัวแต่ก็คอยดูแลผู้เป็นมารดาที่มีชีวิตที่สุขสบาย ความเพียร ได้แก่ ทำวหัวข้อหล้อเป็นผู้มีความเพียรพยายามเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ มีความเพียรในการต่อสู้ชีวิต ฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ทั้งๆ ที่มีร่างกายพิการ ไม่มีตัว มีแต่หัว แต่ทำวหัวข้อหล้อก็ไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรคนั้นๆ ความเมตตา ได้แก่ ด้วยความที่ทำวหัวข้อหล้อเป็นผู้มีเมตตาและความมีน้ำใจก็ไม่ติดใจเอาความแก่นางนาคทั้งสอง ทำให้กลับไปยังเกาะนำเงินทองมาชดใช้ การให้ทานของทำวหัวข้อหล้อ หรือ

^{๔๔} (๓/๙/๒/๔) ปรากฏในผูกที่ ๓ ลานที่ ๙ หน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๔

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๗๘.

^{๔๖} (๒/๕/๑/๑) ปรากฏในผูกที่ ๒ ลานที่ ๕ หน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๑

พระยาสุววรรณต่อมคำนี้ เป็นการให้แบบไม่เลือกไม่เจาะจง ผู้รับทานได้รับกันเสมอเหมือนกันทุกคน ความเสียสละได้แก่ พระนางคันทาเทวียอมละทิ้งชีวิตหรือความสุขสบายส่วนพระองค์ หรือยศตำแหน่งของก็ไม่ทรงเสียดาย ขอให้ได้ทำหน้าที่พิทักษ์ความยุติธรรม นับว่าเป็นผู้มีความกล้าหาญ เป็นนักเสียสละผู้ยิ่งใหญ่ สัมมาวาจา หมายถึง เจรจาชอบ คือ ประพฤติชอบด้วยวาจา หรือวจีสุจริต วาจาที่เป็นสัตย์ วาจาที่อ่อนหวาน วาจาที่ประกอบด้วยประโยชน์ วาจาที่กล่าวด้วยจิตเมตตา ดังที่นางนาคทั้งสองกล่าวกับท้าวหัวข้อยล้อยด้วยความความสัตย์ และสัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพชอบ คือ เว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด การประกอบอาชีพที่ไม่มีโทษ ใครๆ ก็จะทำหนีติเตียนมิได้ การทำงานที่ไม่มีโทษนี้ นับว่าเป็นคุณค่าแก่ชีวิตมากที่สุด ดังเช่น ท้าวหัวข้อยล้อยได้ปลูกพืชผลบนเกาะ ซึ่งถือว่าเป็นการงานอาชีพที่สุจริต

จากการศึกษา คติธรรมในนิทานพื้นบ้านเรื่องท้าวหัวข้อยล้อย สรุปได้ว่า เนื้อหาของนิทานเป็นตัวกระตุ้นให้มีการประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบที่ตั้งงาม คุณธรรมเป็นสิ่งที่ตั้งงามทางจิตใจ เป็นคุณค่าของชีวิตในการบำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ ให้เกิดความรักสามัคคี ความอบอุ่นมั่นคงในชีวิต ความกตัญญู ได้แก่ ท้าวหัวข้อยล้อยมีความกตัญญูต่อนางจันทรบัตถิมารดา แม้จะมีเพียงแต่หัวแต่ก็คอยดูแลผู้เป็นมารดาที่มีชีวิตที่สุขสบาย ความเพียร ได้แก่ ท้าวหัวข้อยล้อยเป็นผู้มีความเพียรพยายามเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ มีความเพียรในการต่อสู้ชีวิต ฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ทั้งๆ ที่มีร่างกายพิการ ไม่มีตัว มีแต่หัว แต่ท้าวหัวข้อยล้อยก็ไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรคนั้นๆ ความเมตตา ได้แก่ ด้วยความที่ท้าวหัวข้อยล้อยเป็นผู้มีเมตตาและความมีน้ำใจก็ไม่ติดใจเอาความแก่นางนาคทั้งสอง ทำให้กลับไปยังเกาะนำเงินทองมาชดใช้ การให้ทานของท้าวหัวข้อยล้อย หรือพระยาสุววรรณต่อมคำนี้ เป็นการให้แบบไม่เลือกไม่เจาะจง ผู้รับทานได้รับกันเสมอเหมือนกันทุกคน ความเสียสละได้แก่ พระนางคันทาเทวียอมละทิ้งชีวิตหรือความสุขสบายส่วนพระองค์ หรือยศตำแหน่งของก็ไม่ทรงเสียดาย ขอให้ได้ทำหน้าที่พิทักษ์ความยุติธรรม นับว่าเป็นผู้มีความกล้าหาญ เป็นนักเสียสละผู้ยิ่งใหญ่ สัมมาวาจา หมายถึง เจรจาชอบ คือ ประพฤติชอบด้วยวาจา หรือวจีสุจริต วาจาที่เป็นสัตย์ วาจาที่อ่อนหวาน วาจาที่ประกอบด้วยประโยชน์ วาจาที่กล่าวด้วยจิตเมตตา ดังที่นางนาคทั้งสองกล่าวกับท้าวหัวข้อยล้อยด้วยความความสัตย์ และพุทธจริยศาสตร์ระดับต้นเรื่องท้าวหัวข้อยล้อยที่มีต่อสังคมชาวอีสาน มีหลักธรรมที่สอดแทรกเพื่อให้คนได้ประพฤติปฏิบัติ อยู่ ๒ ระดับ ได้แก่ หลักธรรมในระดับชาวบ้านหรือระดับโลกิยะ ที่เกี่ยวข้องกับโลก มุ่งสั่งสอนให้ผู้ปฏิบัติประสบความสำเร็จในสุขในโลก ได้แก่ หลักศีล ๕ และศีล ๘ รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องบุญบาป เวรกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรกกับสวรรค์ พุทธจริยศาสตร์ระดับโลกิยะ เป็นรากฐานทางจริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวอีสาน ส่วนหลักธรรมในโลกุตระ คือหลักธรรมที่มุ่งสู่สภาวะธรรมชั้นสูง คือมุ่งสู่นิพพาน ที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามหลักการในพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวอีสานได้นำเอาเชื่อในพระพุทธศาสนาในระดับโลกิยะไปผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีสาบเทวดา ก่อให้เกิดพระพุทธศาสนาระดับชาวบ้านขึ้นในสังคม

อิสาน เป็นลักษณะของความรู้สึกนึกคิดทางจิตใจ เป็นสภาพคุณงามความดีที่สั่งสมอยู่ในจิตใจของมนุษย์เป็นเวลายาวนาน เป็นตัวกระตุ้นให้มีการประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบที่ดีงาม คุณธรรมเป็นสิ่งที่ดีงามทางจิตใจ เป็นคุณค่าของชีวิตในการบำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ ให้เกิดความรักสามัคคี ความอบอุ่นมั่นคงในชีวิต

ในวรรณกรรมเรื่องท้าวหัวข้อยหล่อ เป็นตัวกระตุ้นให้มีการประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบที่ดีงาม คุณธรรมเป็นสิ่งที่ดีงามทางจิตใจ เป็นคุณค่าของชีวิตในการบำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ ให้เกิดความรักสามัคคี ความอบอุ่นมั่นคงในชีวิต ความกตัญญู ได้แก่ ท้าวหัวข้อยหล่อมีความกตัญญูต่อนางจันทרבันฑิมาธิดา แม้จะมีเพียงแต่หัวแต่ก็คอยดูแลผู้เป็นมารดาที่มีชีวิตที่สุขสบายความเพียร ได้แก่ ท้าวหัวข้อยหล่อเป็นผู้มีความเพียรพยายามเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ มีความเพียรในการต่อสู้ชีวิต ฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ทั้งๆ ที่มีร่างกายพิการ ไม่มีตัว มีแต่หัว แต่ท้าวหัวข้อยหลอก็ไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรคนั้นๆ ความเมตตา ได้แก่ ด้วยความที่ท้าวหัวข้อยหล่อเป็นผู้มีเมตตาและความมีน้ำใจที่ไม่ติดใจเอาความแก่นางนาคทั้งสอง ทำให้กลับไปยังเกาะนำเงินทองมาชดใช้ การให้ทานของท้าวหัวข้อยหล่อ หรือพระยาสุวรรณต่อมค่านี เป็นการให้แบบไม่เลือกไม่เจาะจง ผู้รับทานได้รับกันเสมอเหมือนกันทุกคน ความเสียสละ ได้แก่ พระนางคันทาเทวียอมละทิ้งชีวิตหรือความสุขสบายส่วนพระองค์ หรือยศตำแหน่งของก็ไม่ทรงเสียดาย ขอให้ได้ทำหน้าที่พิทักษ์ความยุติธรรม นับว่าเป็นผู้มีความกล้าหาญ เป็นนักเสียสละผู้ยิ่งใหญ่ สัมมาวาจา หมายถึง เจรจาชอบ คือ ประพฤติชอบด้วยวาจา หรือวจีสัจจรีต วาจาที่เป็นสัตย์ วาจาที่อ่อนหวาน วาจาที่ประกอบด้วยประโยชน์ วาจาที่กล่าวด้วยจิตเมตตา ดังที่นางนาคทั้งสองกล่าวกับท้าวหัวข้อยหล่อด้วยความความสัตย์ สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพชอบ คือเว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด การประกอบอาชีพที่ไม่มีโทษ ใครๆ ก็จะทำนินทาเตียนมิได้ การทำงานที่ไม่มีโทษนี้ นับว่าเป็นคุณค่าแก่ชีวิตมากที่สุด ดังเช่น ท้าวหัวข้อยหล่อได้ปลูกพืชผลบนเกาะ ซึ่งถือว่าเป็นการงานอาชีพที่สุจริต

๔.๓ การวิเคราะห์คติธรรมในนิทานพื้นบ้านเรื่องตักแตนคำ

๔.๓.๑ คติธรรมเรื่องศีล

คติธรรมเรื่องศีลที่ปรากฏในวรรณกรรมในเรื่องลำตักแตนคำนี้มีสอดแทรกอยู่ในเนื้อเรื่องตลอดทั้งเรื่อง ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าการทำบุญนั้นจะทำให้ได้ผลบุญหรือสิ่งที่ดีๆ ตอบแทนมาและทำให้มีความสุข ดังนั้นในเรื่องนี้จึงแสดงให้เห็นถึงการทำบุญรักษาศีลผ่านจากตัวละครของเรื่องทั้งตัวละครเอก เช่น นางพิมพา รวมถึงตัวละครตัวอื่นๆ อีกด้วย ทั้งนี้ในตอนท้ายของเรื่องผู้แต่งยังได้สอนว่าไม่ควรประมาทในการดำเนินชีวิต และควรที่จะหมั่นทำบุญทำทานรักษาศีลอยู่เสมอ ซึ่งข้อความนี้ปรากฏอยู่ในโบราณดั่งต่อไปนี้

...ดูราสูท่านทั้งหลายในเมื่อตักแตนคำโพธิราช เกิดในชาติเพื่อกรรมเวร ใฝ่เป็นอันใดก็เป็นกรรมดังขุย ใฝ่อย่าได้ประมาทแท้หากเป็นกรรมให้จํานำศีลแลทานอย่าได้ขาด ภายหน้าจักได้พ้นจากทุกข์ ได้ถึงสุขให้คอยจําไว้ในมนทวารวิถิจิตเสียดังทุกคนบัดนี้เทิน”^{๔๗}

คำสอนในเรื่องของการให้รักษาศีลมีปรากฏในตอนตักแตนคำได้สอนให้ยักษ่อนุราชนั้น รู้จักรักษาศีลให้เลิกกินเหล้าและเนื้อสัตว์ที่เป็น สัตว์ใหญ่ แต่ให้กินสัตว์เล็ก เช่น กุ้ง หอย ปู ปลาตั้งชื่อความที่ว่า

“ ส่วนว่าท่านมหายักษ์ตนเป็นพระยาในเมืองนั้นทะกานที่นี้ ท่านจักเขาปละละเสียดคือว่าบ่กินขึ้นคนประการ ๑ ท่านจักไปละเสียดยังการอันกินขึ้นเหล่าเมาบ่ประการ ๑ ให้ท่านอย่ากินสัตว์ตัวมีวิญญาณอกใหญ่ คือว่ากินเนื้อแลกวางพานทั้งหลาย คือว่าหมูหมางัวควาย คือว่าเบ็ดไก่แลตัวแลนทั้งหลายตราบต่อเท่าถึงกระรอกแลกระแต คือว่านกแลหนูแลเม่นแลจอนฟอนทั้งหลายฝูงว่ามาแล้วนี้ เราจักห้ามขาดไว้ในน้ำชั้นนี้ เราจักบอกอาหารแห่งท่านแลกองเนื้อ เราจักให้ท่านกินแต่สัตว์อยู่น้ำคือว่าปู ปลา แลกุ้งเหนี่ยวมีต้นว่า หอยจวบ แลหอยบั้งคือว่าเขียดน้อยแลกบหลวงเม่นว่าปลาไหลแลกุ้งเหนี่ยวทั้งหลายฝูงนี้เราจักให้ท่านกินเป็นอาหารแห่งท่านทุกคำเช้าวันคืนแท้ดีหลีแลนา...”^{๔๘}

นอกจากนี้ยังมีคำสอนในตอนตักแตนคำสอนต่อยักษ่อนุราชพร้อมกับลูกๆ และญาติให้รู้จักรักษาศีล ดังที่ว่า

“...ในเมื่อพระธิด์เกิดเป็นตักแตนคำปางนั้น เจ้าก็สั่งสอนให้แก่พระยายักษ์กับทั้งญาติพี่น้อง คือว่าลูกแลเมียแห่งยักษ์บรรวรแล้วเจ้าก็อุสสาภิเสกฮตตรงบงพระราชาชญาปุบแกให้ท่านเสวยเมืองนั้นทะกานเป็นพระยาใหญ่ชื่อว่าเจ้าอานุมหาจักรหันแล อด ในกาลเมื่อนั้นพระธิด์เจ้าก็สั่งยักษ์เฝ้าให้ทศราชคองธรรมจาศีล ๕ กับทั้งพี่น้องลูกเมียบรรวร...”^{๔๙}

นอกจากนั้นแล้ว ยังกล่าวถึงนางพิมพาเป็นผู้ที่มีใจบุญ ชอบทำบุญรักษาศีลเห็นได้จากการที่นางมักกระทำบุญไปวัดรักษาศีล ฟังเทศน์ฟังธรรมอยู่เสมอ ชื่อความว่า

“...เมื่อนั้นนางจอมธรรมฟังฟ้า ลงจากเหย้าไต่หนทาง นางก็ไปถึงอารามวัดใหญ่นางแพงให้ขาบขอศีล ยอเอาขันถวายดอกไม้ เลยลวดได้ศีล ๕ เป็นนิจการ นางก็ขอฟังธรรมนำพร้อม ใจอ่อนน้อมต่อฟังธรรม ยามเมื่อนางจํานำฟังเทศน์แล้ว เหตุนั้นขาบวันทามาถึงเรือน...”^{๕๐}

^{๔๗} ๕/๒๐/๒/๒ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๑ ลานที่ ๖ หน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๓-๔

^{๔๘} ๕/๑๒/๒/๑-๔ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๑ ลานที่ ๖ หน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๓-๔

^{๔๙} ๕/๑๓/๑/๒ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๑ ลานที่ ๖ หน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๓-๔

^{๕๐} ๑/๖/๑/๓-๔ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๑ ลานที่ ๖ หน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๓-๔

นางพิมพานั้นก็ยังเป็นคนที่มีความซื่อตรงเพราะเมื่อมีผู้ชายจะมาขอเป็นสามีนางนางก็จะบอกกับผู้ชายเหล่านั้นว่านางเคยมีสามีมาแล้วและสามีของนางทุกคนก็ตายจากไปทั้งสิ้นโดยไม่โกหกหรือปิดบังความจริง ดังในตอนนี้นางพิมพาเล่าให้ทิดภริราฟังถึงเรื่องที่นางเป็นคนขงฝัว นางนั้นเป็นแม่หม้ายฝัวได้ตายจากไปถึง ๔-๕ คนแล้ว ดังนี้

“...เมื่อนั้นนางยอดแก้วพิมพานางก็ไข อถา แต่เค้าซ้อยจักเว้าแต่ภายหลังก่อนเนอช้อยนี้ แม่นคนขงเคราะห์ที่ใหญ่ เจ้าอย่าได้มาเอาหากจากได้เป็นฝัวแต่น้อย หากจักตายจากช้อยอยู่ ๒ เดือน หั้นแล ตั้งแต่ช้อยได้เป็นแม่หม้ายฝัวตายยังมากหลายกว่า ๔-๕ ตั้งแต่ตายขวามหน้าอยู่เต็มเรือน ก็ผ่านไปเดือนไปได้แลนา ขอแก่พระแพงไทเอยลงหนีเท่าวันเทิน...”^{๕๑}

คำสอนเรื่องการพูดความจริงยังปรากฏในตัวละครเรื่องนี้ มีในตอนที่พระยาสีได้บอกต่อเหล่าเสนาอำมาตย์ให้ไปบอกต่อตักแตนคำวามื่อตักแตนคำมาอยู่ที่บ้านเมืองนั้นได้สร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนเป็นอย่างมากทำให้ชาวเมืองเป็นโรคห่า ซึ่งพระยาสีได้สั่งแก่เหล่าทหารเสนาว่าให้ไปบอกแก่ตักแตนคำให้ตรงตามความเป็นจริง ให้พูดตามความก่อนหลัง ดังที่ว่า

“...เจ้าราชาบอกเสนาทุกแห่งให้สูพร้อมกันแต่งขันเงินแลขันคำไปขาบไหว้ แลอย่าได้ร้ายไล่จำหนึค้อมใดดีให้ไปขาบไหว้ อย่าได้ร้ายไล่ขบหนี ให้เว้าตามดีตามความซื่อ ให้ถื่อไว้ตามเหตุก่อนแลเหตุลุนนั้นเนอ อัน ๑ เห็นพินทุกช้อยามากางบตีตาย อัน ๑ เห็นพินม้างอย่ามาช้องบตีตาย ให้สูไปขาบไหว้ท่านตักแตนเห็นความใดให้เว้าความนั้น แม่นว่าความหน้าอย่าเอาไว้ทางหลัง แม่นว่าความหลังอย่าเอาไว้ข้างหน้า อัน ๑ ความก่อนอย่าเอาเป็นความลุน อัน ๑ ให้เว้าตามเป็นคือว่าเป็นอันใดให้เว้าความนั้นแท้ตาย”^{๕๒}

จากข้อความดังกล่าวที่เกี่ยวกับเรื่องของการพูดคือการที่จะพูดสิ่งใดก็ตามควรที่จะพูดตามความเป็นจริงไม่ควรที่จะแต่งเติมเข้าไป สิ่งใดเป็นเช่นไรก็ควรที่จะพูดตามนั้นความก่อนพูดก่อนส่วนความหลังก็พูดหลัง ซึ่งการพูดตามความจริงตามเรื่องราวที่เป็นจริงนั้นเป็นสิ่งที่ดีแต่การพูดจาโกหกหรือแต่งเติมเรื่องราวไปในเรื่องที่เป็นจริงนั้นก็อาจสร้างความเดือดร้อนให้แก่ทั้งผู้ที่พูดและผู้อื่นได้อีกด้วย ดังนั้นการพูดที่ดีก็ควรที่จะพูดตามเรื่องราวที่เป็นจริง

สรุปได้ว่า หลักพุทธจริยศาสตร์ระดับต้นที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องตักแตนคำพบว่า เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตมนุษย์ในระดับเบื้องต้น หรือพุทธจริยศาสตร์ ได้แก่ ศีล ซึ่งเป็นข้อกำหนดหรือข้อปฏิบัติเบื้องต้นในการเว้นจากทำชั่วโดยการรักษากาย และวาจาให้เป็นปกติ เพื่อช่วยให้กิจกรรมของสังคมดำเนินไปได้อย่างปกติสุขทั้งส่วนปัจเจกบุคคล และสังคมโดยรวม และมี

^{๕๑} ๒/๘/๒/๑ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๒ ลานที่ ๘ หน้าที ๒ บรรทัดที่ ๑

^{๕๒} ๕/๔/๑/๑ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๕ ลานที่ ๔ หน้าที ๑ บรรทัดที่ ๑

ลักษณะเหมือนกันกับหลักความมั่นคงของมนุษย์เพราะมีศีลจึงสร้างความมั่นคงในระดับต้น ใช้สำหรับควบคุมความประพฤติหรือพฤติกรรมของมนุษย์ในการดำเนินชีวิตไปอย่างปกติสุข กลมกลืนไปกับปัจจัยทางสังคมและสิ่งแวดล้อมโดยให้มนุษย์สำรวมกาย วาจา ไม่ให้ไปล่วงเกินตนเองและผู้อื่น และเมื่อมนุษย์เราได้ประพฤติหรือปฏิบัติตามสังคัมก็จะดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข

มนุษย์จะอยู่ร่วมกันโดยปกติสุข และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกปัจจุบัน ไม่ว่าจะ เป็นปัญหาเกี่ยวกับชีวิตทรัพย์สิน อาชญากรรมทางเพศ ตลอดจนการลอบกลวงใส่ร้ายกัน ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งเสพติดให้โทษซึ่งล้วนแต่ป้องกันได้ด้วยศีล ๕ พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่าโลกนี้จะสงบร่มเย็นได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์เคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ทั้งทางกาย วาจา และใจ ทรงชี้ให้เห็นว่า สัตว์ทุกจำพวกรักสุขเกลียดความทุกข์ ต้องการได้ยินแต่คำพูดที่ไพเราะอ่อนหวานกันทั้งนั้น เมื่อมนุษย์ต้องการให้ผู้อื่นประพฤติปฏิบัติที่อ่อนน้อมแก่เรา เราก็ควรประพฤติปฏิบัติเช่นนั้นแก่เขาก่อน การประพฤติปฏิบัติเพื่อมิให้ผิดศีลหรือทำให้ศีลขาด ต้องมีการสำรวมกาย วาจา โดยมีสติรู้ตัวอยู่ตลอดเวลา สิ่งที่น่าจะเป็นตัวทำลายสติตัวฉกาจก็คือ สิ่งเสพติดและของมีนเมาทุกชนิด นอกจากจะไม่มีประโยชน์แล้ว ยังนำไปสู่ความประมาทอันเป็นเหตุให้เสียทรัพย์สิน หรือเสื่อมเสียเกียรติยศชื่อเสียง บางครั้งอาจทำให้ตนเองและผู้อื่นต้องได้รับอันตรายถึงชีวิต

๔.๓.๒ คติธรรมเรื่องกุศลกรรมบถ ๑๐

กุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่มุ่งขัดเกลาตนเองให้มีจิตใจสูงขึ้น เป็นหลักธรรมสำคัญในการพัฒนามนุษย์ของพระพุทธศาสนาอีกหลักธรรมหนึ่งที่สามารถพัฒนามนุษย์ได้ครบทั้งกาย วาจา และใจ เพราะว่าการพัฒนามนุษย์ในทางพระพุทธศาสนานั้น มุ่งเน้นไปในการพัฒนาที่มองคนในฐานะที่เป็นมนุษย์ ความหมายคือ มนุษย์นั้นมีความเป็นมนุษย์ของตนเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายของชีวิต คือ ความสุข ความอิสรภาพ ความดีงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล^{๕๓} อีกทั้งเป็น การพัฒนาที่มุ่งเน้นในส่วนของจิตใจหรือพฤติกรรมเป็นหลักใหญ่ สำหรับหลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาก็มีหลายอย่างด้วยกัน แต่ในที่นี้ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาเฉพาะหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ใช้ในการพัฒนามนุษย์ด้านพื้นฐานในสมัยพุทธกาล “กุศลกรรมบถ ๑๐” หมายถึง ทางแห่งกุศลกรรม, ทางทำความดี, กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความเจริญหรือสุคติ มี ๑๐ อย่าง^{๕๔} คือ

^{๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืน*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕๑.

^{๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑.

ก. กายกรรม ๓ หมายถึง การกระทำชั่วทางกาย ได้แก่

- ๑) ปาณาติบาต หมายถึง เว้นการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เว้นการทำร้ายหรือเว้นการเบียดเบียนบุคคลอื่น
- ๒) อทินนาทาน หมายถึง เว้นการขโมย เว้นการลักทรัพย์ เว้นการถือเอาของที่เขามิได้ให้ไม่ได้อนุญาต
- ๓) กาเมสุมิฉฉาจาร หมายถึง เว้นการประพฤตินิดในกาม เว้นการล่วงละเมิดทางเพศต่อบุคคลอื่น

ข. วิจิตรกรรม ๔ หมายถึง การกระทำชั่วทางวาจา ได้แก่

- ๔) มุสาวาท หมายถึง เว้นการพูดเท็จ เว้นการพูดโกหก
- ๕) ปิสุณาวาจา หมายถึง เว้นการพูดส่อเสียด เว้นการเหยียดหยามดูแคลนคนอื่น
- ๖) ฝรุสวาจา หมายถึง เว้นการพูดคำหยาบ
- ๗) สัมผัสปลापะ หมายถึง เว้นการพูดเพ้อเจ้อ เว้นการพูดโอ้อวด เว้นการพูดไม่มีสาระ

ค. มโนกรรม ๓ หมายถึง การกระทำชั่วทางใจ ได้แก่

- ๘) อภิชฌา หมายถึง เว้นการคิดอยากได้ของผู้อื่น
- ๙) พยาบาท หมายถึง เว้นการคิดร้ายผู้อื่น การแค้นใจต่อผู้อื่น
- ๑๐) มิจฉาทิฎฐิ หมายถึง เว้นความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เว้นความเห็นผิดเป็นชอบ^{๕๕}

คำว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ ในบาลีเรียกชื่อหลายอย่าง เช่นว่า ธรรมจริยา ^{๕๖} ความประพฤติธรรมบ้าง โสโจย ^{๕๗} ความสะอาดหรือเครื่องชำระตัวบ้าง อริยธรรม อารยธรรม, ธรรมของผู้เจริญบ้าง อริยมรรค มรรคอันประเสริฐบ้าง สัทธรรม ธรรมดี, ธรรมแท้บ้าง, สัปปุริสธรรม ^{๕๘} ธรรมของสัตบุรุษบ้างหลักพุทธจริยธรรมเหล่านี้เป็นพุทธจริยศาสตร์ชั้นกลาง ที่เป็นการประพฤติปฏิบัติที่สูงขึ้นละเอียดประณีตยิ่งขึ้นไป เพื่อการที่จะช่วยให้ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติเข้าถึงหลักพุทธจริยธรรมชั้นสูงสุดในระดับต่อไป ^{๕๙}

กุศลกรรมบถ ๑๐ ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องตักแตนคำ พบว่า ความมีเมตตา กรุณาเป็นหลักของกุศลกรรมบถข้อที่หนึ่ง เป็นทางแห่งกุศล หรือ ความดี สร้างจิตให้เมตตารักใคร่คน

^{๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๕.

^{๕๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๓๙/๓๘๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๙/๔๗๒.

^{๕๗} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๔๗/๒๓๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒.

^{๕๘} อง.ทสก. (บาลี) ๒๔/๑๔๕-๑๔๘/๑๙๙-๒๐๐, อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๔๕-๑๔๘/๒๙๑-๒๙๓.

^{๕๙} ชัยวัฒน์ อัทธพันธ์, จริยศาสตร์, หน้า ๒๓๕.

และสัตว์ดิรัจฉาน มีความปรารถนาอย่างจริงใจที่จะให้คน มีความปราศจากทุกข์โดยทั่วหน้ากัน มีความกรุณาสงสารคนและสัตว์ผู้ประสบความทุกข์ยากพร้อมทั้งงดเว้นการเบียดเบียนให้คนและสัตว์เดือดร้อน ดังตอนที่ ย่าวันนาเป็นคนที่มีความเมตตากรุณาต่อผู้อื่น เห็นได้จากตอนที่ย่าวันนาเห็นชายทั้ง ๘ คน ที่เป็นโจรขโมยของของเศรษฐีถูกคนของเศรษฐีใช้เชือกผูกและตีไปรอบเมือง ย่าวันนาก็เกิดความกรุณาสงสารชายเหล่านั้นจึงได้ช่วยไถ่ตัวชายทั้ง ๘ คน แล้วให้การเลี้ยงดูคนทั้ง ๘ คนนั้นและให้ความรักเหมือนลูกของตนดังที่ว่า

“แต่นั้นยังมีนายยาเถ้าผู้ ๑ ชื่อว่าสนวันนา เจ้าก็เห็นชายโจรทั้ง ๘ อันหากเขาผูกตีไปทั่วเมือง ด้วยว่าค่าเวทนามากหนักหนา ส่วนว่านายยาเถ้าผู้นั้นก็บังเกิดกรุณาหล่อนแก่ชายทั้ง ๘ มากหนักหนา...”^{๖๐}

“...เมื่อฝูงชายโจรทั้ง ๘ หากพร้อมกันสำแดงแก่ยาท่อนั้นแล้ว ก็ตั้งอยู่ที่นั่นหันแลนายยาเถ้าก็ขึ้นเมืองสู่เรือนแห่งตนตั้งนั้นแล้ว ย่าก็บายเอาค่ามณีค่าแดงตีได้ ๘ ร้อยตั้งนั้นแล้ว เจ้าก็ลงจากเรือนแห่งตนมาสู่เค็นบ้าน เจ้าก็ไถ่เอาชายโจรทั้ง ๘ แล้วยาก็มอบค่ามณีค่าให้แก่เรือนแห่งเศรษฐีบริวารแล้ว ส่วนว่าเรือนแห่งเศรษฐีผู้นั้น เขาก็เลิกจะลาดลาจากพรากที่นั่นเล่าหนีเมื่อหันแล **ปณฺฑาย** ตั้งแรกแต่นั้นเมื่อหน้าหมู่ชายโจรอาสาโหด เขาก็พ้นจากโทษว่าเป็นไทก็จึงพ้นสงสยอุบาทว์ ยาจึงเอาเป็นลูกอยู่เรือนตน...”^{๖๑}

นอกจากจะสอนเกี่ยวกับการมีเมตตากรุณาแล้ว ยังมีการให้รักษาสำรวมใน ๓ ประการ คือ กายกรรม วชิกรรม และมโนกรรม คำสอนในเรื่องนี้มีในตอนนี้นายสำเภาสอนลูกเรือทั้งหลายว่าเมื่อมาถึงบ้านเมืองของผู้อื่นก็อย่าได้ทำตัวไม่ดีและให้รักษาสำรวมใน ๓ สิ่งคือ กาย (มือ) วาจา (คำพูด) ใจ ดังข้อความว่า

“นายสำเภาที่สอนสั่งเตือนแก่หมู่บริวารแห่งตนว่า ดุราสุท่านทั้งหลายเอ๋ย บัดนี้เราทั้งหลายเอากันมาจอดที่บ้านเมืองแห่งท่านสนนี้ ไผ่อย่าได้ด้นดินด้นมือจักคนเทิน แม่นว่ารักษา ๓ ปลาย จึงหาย ๓ โทษ ประโยชน์บ่เสียแท้ตาย แม่นว่า ๓ ปลายนั้นคือว่า ปลายปาก ๑ ปลายมือ ๑ ปลายหัวใจ ๑ จึงได้ชื่อว่า ๓ ปลายแท้แล”^{๖๒}

“...เมื่อว่าเขามานำเป็นไพร่ ข้าก็ด้นไถ่ถ้อยเพียรสอนด้วยอาการอันชอบ เพื่อว่าจะให้ประกอบเป็นคองอันวุฒิศิริสิทธิ์ คือว่ารักษา ๓ ปลาย จึงหาย ๓ โทษ ว่าดังนั้นเขาก็โดยซบรับคอบแห่งผู้ข้า คือว่ารักษาปลายมือแห่ง ๑ คือว่ารักษาถวายปากแห่ง ๑ คือว่าให้รักษาถวาย

^{๖๐} ๒/๑๕/๒/๔ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๒ สานที่ ๑๕ หน้า ๒ บรรทัดที่ ๔

^{๖๑} ๒/๑๘/๑/๔ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๒ สานที่ ๑๘ หน้า ๑ บรรทัดที่ ๔

^{๖๒} ๒/๑๑/๒/๑ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๒ สานที่ ๑๘ หน้า ๑ บรรทัดที่ ๔

หัวใจแห่ง ๑ แม่น้ำโทษ ๓ อัน ๑ คือว่าหูกี้ดี คือว่าตาก็ดี คือว่าหัวใจก็ดี คือว่าปากแลลิ้น ทั้งหลายฝูงนี้อันเป็นโทษแลเป็นคุณแห่งตนทั้งหลายฝูงใดก็ดี...”^{๖๓}

จากข้อความข้างต้นได้สอนว่าสิ่งสำคัญคือ กาย วาจา ใจ ทั้ง ๓ นี้ ให้ทั้งคุณและโทษต่อตนเองควรจะรักษาสำรวมไว้ให้ดี เป็นคุณคือให้ประโยชน์ต่อตนเองมือสามารถใช้ในการหยิบจับสิ่งของได้ ปากใช้ในการพูดจาสื่อสารกัน แต่ถ้าใช้ไปในทางที่ผิดก็ก่อให้เกิดโทษต่อตนเองได้ดังนั้นจึงควรรักษาสำรวมทั้ง ๓ สิ่งไว้ เช่นการไม่หยิบฉวยหรือขโมยข้าวของผู้อื่น การรักษาสำรวมคำพูด เช่น การไม่พูดใส่ร้ายผู้อื่นด่าทอผู้อื่น การรักษาสำรวมหัวใจคือการมีจิตใจที่ดีไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น ซึ่งถ้าผู้ใดรักษาสำรวมได้ดังนี้ก็จะไม่เกิดโทษต่อตัวเอง แต่ผู้ใดที่ไม่รักษาสำรวมดังที่กล่าวก็จะเกิดโทษต่อตนเองเพราะทั้งกาย วาจา ใจ นั้นเป็นสิ่งที่ให้ทั้งคุณและโทษต่อตนเอง

สรุปได้ว่า **กุศลกรรมบถ ๑๐**ที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องตักแตนคำ ซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติที่มุ่งขัดเกลาตนเองให้มีจิตใจสูงขึ้น เป็นการเว้นอกุศลกรรมบถ และทำกุศลกรรมบถให้สมบูรณ์ แยกเป็นทางกาย วาจา และใจไว้ ๓ หมวด หลักกุศลกรรมบถ ประการถือได้ว่าเป็นหลักธรรมสำคัญในการพัฒนามนุษย์ของพระพุทธศาสนาอีกหลักธรรมหนึ่งที่สามารถพัฒนามนุษย์ได้ครบทั้งกาย วาจา และใจ เพราะว่าการพัฒนามนุษย์ในทางพระพุทธศาสนานั้น มุ่งเน้นไปในการพัฒนาที่มองคนในฐานะที่เป็นมนุษย์ โดยยึดหลักเมตตา คือ ภาวะของจิตใจ ที่มีเยื่อใยไมตรีจิต มิตรใจ คิดเกื้อกูลด้วยสุขประโยชน์ปราศจาก อาฆาตพยาบาท ซึ่งเคียดโกรธแค้น แสดงออกทางสีหน้าและสายตาที่สงบเข้มแข็ง เมตตานี้เป็น พรหมวิหารธรรม ข้อหนึ่งพึงอบรมให้มีขึ้นในจิต ความมีเมตตาไมตรี ความรัก ความปรารถนาดี ความเห็นอกเห็นใจดีต่อกันความใฝ่ใจ หรือต้องการเสริมสร้างประโยชน์สุขให้แก่เพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ^{๖๔} ที่คอยเลี้ยงดูและเมื่อถึงเวลายามเจ็บป่วยคอยให้ยารักษา บำรุงด้วยอาหารที่ดีสำหรับสร้างความแข็งแรงให้กับสัตว์ อีกทั้งการที่สัตว์อื่นไม่ใช่สัตว์เลี้ยงก็ควรมีเมตตา ไม่รังแก หรือทำร้ายสรรพสัตว์เหล่านั้น

๔.๔ คุณค่าของคติธรรมในนิทานพื้นบ้านที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชาวอุบลราชธานี

วรรณกรรมเป็นผลงานที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น สามารถสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีของคนในสังคมได้ วรรณกรรมอีสานจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความเป็นอยู่ของชาวอีสาน โดยสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคม ๒ ลักษณะ คือ สังคมใน

^{๖๓} ๒/๑๔/๑/๓ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๒ ลานที่ ๑๔ หน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๓

^{๖๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๔๙), หน้า ๗๕๓.

นิทานที่มักจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับชนชั้นสูง มีเจ้าชาย เจ้าหญิง มีการผจญภัยมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ความมหัศจรรย์ต่างๆ ซึ่งเป็นแบบฉบับของนิทานที่แพร่หลายอยู่ทั่วไปในขณะเดียวกันได้สะท้อนให้เห็นสังคมแบบที่สอง คือสังคมที่เป็นจริงอยู่ในขณะนั้น เพราะผู้แต่งมักจะหยิบยกเอาสภาพสังคม ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี ของตนมาแสดงออกในงานวรรณกรรม^{๖๕}

ในนิทานพื้นบ้านทั้ง ๓ เรื่อง ได้แก่ ๑) เรื่องเสียวสวาด ๒) ท้าวหัวข้อยหล่อ และ ๓) ต๊กแตนคำ สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมทั้ง ๒ ลักษณะ คือสังคมในนิทานที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ความมหัศจรรย์ต่างๆ และสังคมที่เป็นจริงอยู่ในขณะนั้น ในการศึกษาวิเคราะห์เชิงสังคมในวรรณกรรมเรื่องนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับสภาพสังคมที่เป็นอยู่จริงในขณะนั้น ที่ผู้แต่งได้สะท้อนออกมาในงานวรรณกรรม โดยจะศึกษาตามประเด็นต่อไปนี้

๔.๔.๑ ค่านิยมในสังคม

ค่านิยม หมายถึงสิ่งที่คนในสังคมหนึ่งๆ เห็นว่าเป็นสิ่งที่มีค่าควรแก่การกระทำน่ากระทำ น่ายกย่อง และเป็นสิ่งที่ทุกคนเห็นว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง สมควรยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติตัวของคนในสังคม^{๖๖}ค่านิยมโดยทั่วไปมีทั้งที่ดีและไม่ดีซึ่งก็แล้วแต่ทัศนคติของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มคนตามโอกาสหรือวาระต่างๆ หากสิ่งใดที่เราเห็นว่าไม่ดี เราก็ควรหลีกเลี่ยงไม่ปฏิบัติสิ่งใดที่เห็นว่าดีเป็นประโยชน์แก่สังคม เราก็ควรจะปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างสังคมให้ดีขึ้น^{๖๗}

วรรณกรรมอีสานเรื่องลำต๊กแตนคำ สะท้อนให้เห็นค่านิยมดังต่อไปนี้

๑. ค่านิยมการยกย่องผู้มีอำนาจบารมี

๒. ค่านิยมการทำบุญ ทำทาน

๑. การยกย่องผู้มีอำนาจบารมี

ค่านิยมทางสังคมของชาวอีสานในเรื่องค่านิยมยกย่องผู้มีอำนาจบารมีนั้นปรากฏให้เห็นในวรรณกรรมเรื่องลำต๊กแตนคำ ดังในตอนที่ตั้งต้นคำได้รับกับกองทัพของอุพฮาดจนชนะในที่สุดพระยาสิกกียอมแพ้ เมื่อเห็นว่าต๊กแตนคำมีอำนาจบารมีมาก จึงให้ผู้คนชาวบ้านไปเชิญให้ต๊กแตนคำมาอาศัยอยู่ในบ้านเมือง พร้อมทั้งเอาข้าวของไปถวายให้เป็นอันมาก ดังที่ว่า

“...เขาก็พร้อมกันสัมมาคารวะแล้ว เขาก็พร้อมกันเมื่อไหว้พระยาแล้วพระยาก็ก็นำคนไปตีฆ้องร้องปาวให้คนไปสักการบูชาแห่งต๊กแตนคำ และต๊กแตนทั้งหลายด้วยข้าวตอกดอกไม้ทั้งหลาย

^{๖๕} สัมภาษณ์, พระครูอุบลสิกขการ เจ้าอาวาสวัดบ้านแค

^{๖๖} สัมภาษณ์, พระครูโกศลวิหการคุณ, เจ้าอาวาสวัดกลาง รองเจ้าคณะอำเภอเมือง

^{๖๗} สัมภาษณ์, พระครูปริยัติสิทธิคุณ, รองเจ้าคณะอำเภวารินชำราบ เจ้าอาวาสวัดค่านางรวาย

แลรูปเทียนทั้งหลาย ลางฟ่องเอาเสื่อผ้ามาบูชาเจ้าก็รับเอา ลางฟ่องเอาข้างมั่งจ้วควายทั้งหลายมาบูชาท้าวก็รับเอา พระยาสีกีเอาลูกสาวมาบูชาได้ ๗ วัน ท้าวก็ส่งคืนเมื่อหาพ่อตั้งแก่พระยาสีเชิญเอาท้าวตั้งแต่น้ำเข้ามาสู่บ้านเมืองแล้ว พระยาก็มอบโองคำหลัง ๑ ให้กับตั้งแต่น้ำพระอิสัตร์เจ้าแล้ว พระยาก็ตั้งร้องป่าวชาวเมืองว่า ให้คนทั้งหลายเอาลูกสาวมาถวายแลเรือนแลคนตราบต่อเท่าให้ได้ ๒ พัน แต่อยู่ในคุ่มแห่งเราที่นั่นเทิน...”^{๖๘}

๒. คำนิยมการทำบุญ ทำทาน

ชาวอีสานนั้นมีความเชื่อว่าเมื่อได้ทำบุญให้ทาน หรือกระทำความดีที่เป็นกุศล เราจะได้รับอานิสงส์จากการกระทำนั้น ชาวอีสานจึงมักนิยมกระทำความดีกันอยู่เสมอค่านิยมในการทำบุญทำทานที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง ลำตัดแต่น้ำ มีปรากฏให้เห็นดังเช่นในตอนนางพิมพาไปทำบุญ ฟังธรรมที่วัด จนไปพบกับแก้วดวงตาที่ไปฟังธรรมที่วัดเช่นเดียวกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชาวอีสานมีค่านิยมที่จะไปทำบุญ ฟังเทศน์ ฟังธรรมที่วัด ดังในข้อความที่ว่า “เมื่อนั้นนางจอมธรรมฟังฟ้าลงจากเหยา นางก็เข้าไปถึงอารามวัดใหญ่ นางแพงให้ขาบขอศีลยอเอาขันถวายเป็นดอกไม้ เลยลวดได้ศีล 5 เป็นนิจการ นางก็ขอฟังธรรมพร่ำพร้อมใจอ่อนน้อมต่อฟังธรรม ยามเมื่อนางจำนำฟังเทศน์แล้วเหตุนี้ขาบวันทามาถึงเรือน...”^{๖๙}

๔.๔.๒ ประเพณี

ประเพณี คือ ความประพฤติที่สืบทอดต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในหมู่คณะ เช่นการแต่งงาน การเกิด การตาย การแต่งกาย เป็นต้น ประเพณีของแต่ละภาคนั้นอาจมีลักษณะที่คล้ายและแตกต่างกัน ซึ่งสาเหตุที่ทำให้ประเพณีของแต่ละภาคมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่นลักษณะของภูมิศาสตร์ที่มีอากาศร้อนจัดทำให้เกิดประเพณีสงกรานต์ ลักษณะทางภาคอีสานมีเขามิที่ราบสูงทำให้มีเจ้าทุ่งมีการสร้างศาลเล็กๆ ไวซึ่งก็เป็นเอกลักษณ์ของคติธรรมในนิทานพื้นบ้านที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชาวอุบลราชธานี ได้สะท้อนให้เห็นถึงประเพณีต่างๆ ของภาคอีสาน ได้แก่ ประเพณีการแต่งงาน งานศพ การผูกเสี่ยว ซึ่งเป็นขนบประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงในปัจจุบัน และปรากฏขนบประเพณีอีสานโบราณคือการตักน้ำสาบานรวมถึงประเพณีการราชาภิเษก ลักษณะของประเพณีต่างๆ นี้ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่องนี้อย่างต่อไปนี้

^{๖๘} ๔/๑๔/๒/๑ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๕ ลานที่ ๑๗หน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๓

^{๖๙} ๑/๖/๑/๔ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๕ ลานที่ ๑๗หน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๓

๑. ประเพณีการแต่งงาน

การแต่งงานถือเป็นการเริ่มต้นแห่งชีวิตครอบครัวหรือชีวิตคู่ ตามประเพณีไทยเมื่อได้บวชเรียนซึ่งเรียกว่าเป็นคน “สุก” หรือผ่านการศึกษาบรมมาดีแล้ว ผู้ใหญ่ก็จะแสวงหาคู่ครองมาให้ร่วมชีวิตเพื่อช่วยสร้างฐานะและครอบครัวให้อบอุ่นสืบวงศ์ตระกูลต่อไปในภายภาคหน้าหรือเมื่อชายหนุ่มได้พบกับหญิงสาวที่มีลักษณะต้องตามอุปนิสัยใจคอของตน ก็จะบอกให้ทางผู้ใหญ่ทราบและเมื่อผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย คือทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงเห็นว่าหนุ่มสาวทั้งสองมีความรักใคร่ชอบพอกันด้วยความจริงใจแล้ว จึงจัดให้มีการทำพิธีสู่ขอเพื่อแต่งงานอยู่กินเป็นสามีภรรยาเป็นหลักเป็นฐานถูกต้องตามประเพณีอันดีงามที่ปฏิบัติสืบทอดมาประเพณีแต่งงานหรือภาษาพื้นบ้านของชาวอีสานเรียกกันว่า “กินดอง” มีความหมายว่าจะต้องเป็นญาติต่อไปในอนาคต เป็นประเพณีที่เริ่มตั้งแต่การสู่ขอ การหมั้น และการแต่งงานพิธีนี้เริ่มจากการสู่ขอ หรือภาษาพื้นเมืองว่า “การขอเมีย” คือนับตั้งแต่เมื่อชายและหญิงเกิดรักใคร่ตกลงปลงใจที่จะแต่งงานเป็นสามีภรรยา ฝ่ายชายจะบอกกล่าวพ่อแม่ให้จัดญาติผู้ใหญ่เป็นเจ้าแม่ไปสู่ขอต่อพ่อแม่ของฝ่ายหญิง เมื่อเกิดการตกลงยินยอมในเรื่องต่างๆ รวมทั้งสินสอดทองหมั้นหรือที่เรียกว่า “ค่าดอง” ก็จะมีการกำหนดวันแต่งงาน ซึ่งวันที่นิยมกันคือวันใดวันหนึ่งในเดือนคู่ข้างขึ้น คือวันที่ ๒,๔ และ ๖ เดือนยี่ เดือนสี่ เดือนหก และเดือนสิบสอง เว้นแต่เดือนในระหว่างเข้าพรรษาคือเดือน ๘-๑๑ ไม่นิยมจัดพิธีแต่งงานเมื่อถึงวันงานฝ่ายเจ้าบ่าวจะยกขันหมากประกอบด้วยเครื่องบายศรี สินสอด หมอนหนุน และหมอนอิง มีดนตรี เช่น แคน ซิ่ง กลอง มาร่วมขบวนแห่ด้วย เมื่อมาถึงบ้านเจ้าสาวตามประเพณีจะมีการกั้นประตูทองและญาติทางฝ่ายเจ้าสาวจะเป็นผู้ล้างทำความสะอาดให้กับเจ้าบ่าวก่อนขึ้นบ้าน^{๗๐}

เมื่อเจ้าบ่าวและญาติพร้อมอยู่ที่วงบายศรีแล้ว ญาติฝ่ายเจ้าสาวจึงนำตัวเจ้าสาวออกมาจากห้องเพื่อเข้าสู่พิธีบายศรี โดยมีหมอบายศรีเป็นผู้ประกอบพิธี เป็นผู้เริ่มผูกข้อมือให้กับเจ้าบ่าวเจ้าสาว จากนั้นบรรดาญาติและแขกที่มาร่วมงานทุกคนจึงเริ่มผูกข้อมืออวยพร ต่อจากนั้นเจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะนำขันดอกไม้ รูปเทียนไปกราบไหว้พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ทุกๆฝ่าย หลังจากนั้นจึงส่งตัวเข้าหอ^{๗๑}

ในวรรณกรรมเรื่องลำตัดี้กแตนคำมีประเพณีการแต่งงานปรากฏอยู่ โดยเริ่มตั้งแต่การไปสู่ขอ การยกขบวนขันหมาก จนถึงพิธีการแต่งงาน แสดงให้เห็นว่าประเพณีการแต่งงานของชาวอีสานที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ในสมัยที่แต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ ก็ยังคงมีการประเพณีปฏิบัติและรักษาประเพณีนั้นมาจนถึงในปัจจุบัน ซึ่งตอนที่สะท้อนให้เห็นถึงประเพณีการแต่งงานในวรรณกรรมเรื่องนี้ ดังในตอนที

^{๗๐} สัมภาษณ์, นายถนอม แสงดี นักปราชญ์ชาวบ้าน

^{๗๑} สัมภาษณ์, นางครองขวัญ สรรเสริญ, นักวิชาการวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี

๒. ประเพณีงานศพ

ตามประเพณีของคนอีสานส่วนมากหากมีการตายขึ้น จะต้องมีการจัดงานศพให้แก่ผู้ตายนั้น มีการเชิญแขกมาร่วมงาน ถ้าศพที่เสียชีวิตตามปกติจะนิยมใช้วิธีเผาศพ ถ้าศพที่เสียชีวิตกระทันหันหรือจากอุบัติเหตุหรือมีอายุไม่ถึง ๑๐ ปีห้ามเผา แต่จะใช้วิธีฝังแทน และหากมีคนตายในบ้านจะต้องทำความสะอาดสถานที่ที่ผู้ตายเคยอยู่^{๗๖}

ในวรรณกรรมเรื่องนี้ มีวิธีการจัดงานศพเช่นเดียวกับประเพณีการจัดงานศพทั่วไปของชาวอีสาน โดยผู้แต่งได้กล่าวถึงขั้นตอนของการจัดงานศพไว้ค่อนข้างละเอียด ดังปรากฏในตอนที่น่างพิมพาจัดงานศพให้กับวงคำหาญ ผู้แต่งได้อธิบายถึงขั้นตอนการจัดงานศพ ตั้งแต่การอาบน้ำให้ศพ การนำศพลงจากเรือน การนำเสื้อผ้าเงินทองใส่ไปกับศพ การเผาศพ และการทำบุญแจกข้าวหลังจากงานศพ ดังข้อความว่า

“เมื่อนั้นวงคำหาญแพ่งให้ ล้ำใจขาดเป็นผี บ่มีคืนจักหยาด แต่ก็นางนาฏพิมพาชลธารนองเนตร เห็นร้ายหลายที แต่ก็นผู้งบุตรลูกแก้ว ขาบไหวแล้วสมมา เขาก็บายเอาน้ำคั้นที่มาถวายล้างเทียมขอกข้างผีตาย อาทาย เขาก็บายเอาคานมาสอดเอายอดไต้ลงเรือน นำทางไปถึงป่าช้าวางเสื้อผ้าแลเงินคำ เลยเล่าพร้อมกันเวนแจกข้าว เขาก็ส่งผีตายกองไฟท่อนพุน บุญอันนั้นหากนำไปถึงวิมานคำขึ้นฟ้าถ้วนหน้า”^{๗๗}

จากข้อความข้างต้นนั้นเป็นขั้นตอนของการจัดงานศพ ส่วนข้อความที่แสดงให้เห็นถึงการล้างบ้านเรือนเมื่อมีคนตายในบ้าน ปรากฏในตอนที่น่างพิมพาตักน้ำล้างบ้านเรือนสถานที่ที่สามมีของตนเคยอาศัยอยู่ ดังข้อความว่า “ในเมื่อนางพิมพาร้องไห้ท่อนั้นแล้ว นางจึงตักน้ำล้างเรือนชานให้สถานที่ผิวอยู่”^{๗๘}

ดังนั้นจากรรณกรรมเรื่องนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงประเพณีการจัดงานศพของชาวอีสานซึ่งผู้แต่งได้อธิบายขั้นตอนไว้ค่อนข้างละเอียด นอกจากนี้แล้วยังทำให้เห็นถึงความมีน้ำใจของชาวอีสานที่ร่วมแรงร่วมใจกันมาช่วยงานจนเสร็จสิ้นไปได้ด้วยดี ซึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะนิสัยของชาวอีสานที่ยังสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

๓. ประเพณีการผูกเสี่ยว

ประเพณีการผูกเสี่ยว เป็นประเพณีประจำของทางภาคอีสานที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างช้านาน ประเพณีการผูกเสี่ยวเป็นประเพณีดั้งเดิมของคนกลุ่มวัฒนธรรมไทยลาวหรืออีสานมาแต่อดีต

^{๗๖} สัมภาษณ์, นายปาน พรหมบุตร นักปราชญ์ชาวบ้าน

^{๗๗} ๒/๓/๑/๒-๔ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๒ ลานที่ ๓ หน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๒-๔

^{๗๘} สัมภาษณ์, ผศ.ดร.พูลศักดิ์ หอมสมบัติ นักวิชาการศาสนา

สมัย นานจนไม่สามารถจะสืบค้นได้ว่าเริ่มตั้งแต่สมัยใด คำว่า “เสี่ยว” ในความหมายของชาวอีสาน นั้นหมายถึง “เพื่อนรัก” “เพื่อนตาย” เพื่อนร่วมชะตาชีวิตร่วมทุกข์ร่วมสุข ถือเป็นเหมือนมีชีวิตเดียวกัน คู่เสี่ยวจะติดต่อกันไปมาหาสู่และเกื้อกูลกันอยู่ตลอดเวลาการผูกเสี่ยว หรือบางท้องถิ่นใช้ว่า แยกเสี่ยว หมายถึง การที่คนสองคนซึ่งรักใคร่สนิทสนม รสนิยมคล้ายกัน เกิดปีเดียวกัน พ่อแม่เห็นว่าเด็กรักกัน อย่างนั้นจึงนำมาผูกแขนต่อหน้าผู้ใหญ่ จากนั้นจะอบรมให้รักกันและกัน แล้วทั้งสองคนก็ได้ชื่อว่าเป็น “เสี่ยว” กันไปตลอดจนกว่าชีวิตจะหาไม่^{๗๙}การผูกเสี่ยวมีวิธีต่างๆ ดังต่อไปนี้

แบบที่ ๑ นำมิดสะนาท คือมิดหนีบหมากมาตั้งไว้กลางเขียนหมาก และถือว่ามีมิดสะนาท เป็นหลัก เป็นตัวเปรียบเทียบว่ามีมิดจะใช้ประโยชน์ได้ต้องมี ๒ ขา เหมือนคนเราจะมีชีวิตปลอดภัย เป็นมิตรกันในทุกแห่ง แล้วทำพิธีผูกแขนให้คู่เสี่ยว

แบบที่ ๒ นำเกลือ พริก มาวางไว้ต่อหน้าในพิธี โดยให้เกลือกับพริกเป็นตัวเปรียบเทียบเกลือมี คุณสมบัติคือความเค็มไม่จี๊ดจาง พริกเผ็ดไม่เลือกที่ เสี่ยวจะต้องมีลักษณะรักษาคุณสมบัติคือรักกันให้ ตลอดไปเหมือนเกลือรักษาความเค็ม แล้วทำพิธีผูกแขนให้คู่เสี่ยว

แบบที่ ๓ เป็นแบบที่ง่ายๆ คือ เมื่อคู่เสี่ยวพร้อมแล้วผู้เป็นประธานก็จะผูกแขนให้คู่เสี่ยว และอวยชัยให้พร ใช้คำพูดเป็นหลักในการโน้มน้าวให้คู่เสี่ยวรักกันและกัน

แบบที่ ๔ เป็นแบบที่มีการจองคู่เสี่ยวไว้ก่อนจึงนำเด็กมาผูกเสี่ยวกันโดยการเห็นดีเห็นงาม ของผู้ใหญ่ผู้ใหญ่ โดยผู้เป็นประธานจะนำด้ายผูกแขนมาผูกให้คู่เสี่ยวต่อบิตามารดาของคู่เสี่ยว

แบบที่ ๕ เป็นพิธีผูกเสี่ยวแบบผู้ใหญ่ คือผู้ที่รักกันมาแต่เด็กหรือมาชอบพอกันเมื่อโตแล้ว รับราชการมาด้วยกัน ทำธุรกิจด้วยกันหรือด้วยเหตุอื่นใดก็ตาม มีใจตรงกันจะผูกเสี่ยว ก็ขอให้ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ผูกแขนเป็นเสี่ยวกัน

การผูกเสี่ยวตามวิธีที่ ๑,๒,๓ และ ๕ บางแห่งอาจประกอบพิธีให้ศักดิ์สิทธิ์ขึ้น หลังจาก อธิษฐานเป็นเสี่ยวกันและผูกแขนกันแล้วอาจมีการตีม้มน้ำสาบานให้คู่เสี่ยวมันคงต่อกันหรืออาจมีการ กรีดเลือดแล้วเปลี่ยนกันตีม้มน้ำสาบาน วิธีการผูกเสี่ยวหลักๆ ๕ วิธีนี้เป็นพิธีกรรมดั้งเดิมที่ชาวชนบทอีสาน ประพฤติปฏิบัติกันมาแต่สมัยอดีต แต่พิธีการต่างๆ ได้พัฒนามาจนทุกวันนี้ก็มีอะไรเปลี่ยนแปลงไป มากมาย เช่น ไม่นิยมตีม้มน้ำสาบาน ไม่นิยมกรีดเลือด แต่จะประยุกต์พิธีสงฆ์เข้ามาใช้แทน เช่นรับน้ำ พระพุทธรูปรับพรจากพระสงฆ์^{๘๐}

วิธีการผูกเสี่ยวที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง “ลำตักแตนคำ” เป็นการผูกเสี่ยวที่มี ลักษณะเช่นเดียวกับการผูกเสี่ยวแบบที่ ๓ คือการผูกข้อมือระหว่างคู่เสี่ยว มีปรากฏอยู่ในตอนที่

^{๗๙} อุดม บัวศรี, ผูกเสี่ยว : ประเพณี, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน ๘, (๒๕๕๒), หน้า ๒๘๓๔

^{๘๐} สัมภาษณ์, ดร.ศรีอรุณ คำโท อาจารย์มหาวิทยาลัย

ตั้งแต่นั้นคำแปลร่างเป็นยักษ์ตั้งแต่นั้นคำและเข้าไปขอผูกเป็นเสี่ยวกับยักษ์อนูราชเพราะมีความชอบพอและชอบกินมนุษย์เหมือนกัน ดังที่ว่า

“บัดนี้จักกล่าวถึงพระบุญชูแก่กล้า คือว่าเจ้าหน่อฟ้าตั้งแต่นั้นคำ เจ้าก็เห็นสามานย์ยักษ์ใหญ่เข้าฮอดใกล้จำจวน แต่นั้นพระภูธรกลับเพสเป็นตั้งยักษ์ผู้เดียวกัน ท้าวก็เอ็นทนที่ชานก่อนว่า ดุราทานสหาย อันว่ามิ่งท่านจักไปที่ใดจา เมื่อนั้นมหายักษ์จึงชานตอบว่า ดุราบักเสี่ยวกุนีชื่อว่ายักษ์เทหาญอนูราช ธรรมชาติแมนตัวหาญ เหตุว่ากุนีชอบกินชิ้นคนบได้ขาด กุจักเข้าไปกินคนในเมืองนี้ให้หิมิตเสียง ๓ วันหันแล มิ่งนี้อยู่แดนใดให้บอกแก่กุนีเทิน แมนว่าชื่อแห่งมิ่งผู้มาเป็นสหายแห่งกุนีมีชื่อว่าตั้งถุณั้นจา เมื่อมหาสัตว์เจ้าจางชานตอบแกโตเป็นสหาย ดุราคว่ากุนีหากแมนยักษ์ใหญ่โต ๑ ชื่อว่ายักษ์ตั้งแต่นั้นคำนั้นแล แมนว่ากุนีได้กินชิ้นคนมีโตกุกอดบได้ คั้นว่ากาลสบบทองหากมาถึงอดเหลือใจชิตขาดแท้ดีหลีแลนา แต่นั้นอนูราชก็เต็นมากอดคอแห่งยักษ์ใหญ่ตั้งแต่นั้นคำ มันก็เอาฝ่ามือมาลูบหัวแห่งมหาสัตว์เจ้า ท้าวก็ไปลูบหัวแห่งผียักษ์แล้วก็ผูกแขนเป็นสหายแห่งกันกับด้วยบะเทิงบ่อนหันแล”^{๘๑}

นอกจากนี้วรรณกรรมเรื่องนี้ยังมีการสอดแทรกวิธีการที่คู่เสี่ยวปฏิบัติต่อกันเพื่อแสดงความซื่อตรงความจริงใจต่อกัน ดังในตอนที่ตั้งแต่นั้นคำได้ให้ยักษ์อนูราชแสดงความความจริงใจที่จะเป็นเสี่ยวต่อกันด้วยการควักลูกตาออกมาแลกกัน โดยตั้งแต่นั้นคำได้ควักลูกตาของตนให้แก่ยักษ์อนูราชก่อน แล้วยักษ์อนูราชก็จึงควักลูกตาของตนใส่ในมือให้แก่ตั้งแต่นั้นคำเช่นเดียวกัน ดังที่ว่า

“ดูราเจ้าสหายเรานี้คั้นว่ารักแท้ก็หากรักเท่าตาย แมนว่าจักชื่อแท้เราก็ชื่อเท่าตาย เรานี้มันอยากแมนสหายเท่าหมดชั่วท่านใจชื่อแท้ต่ออมเราบจา ผิดว่าเราหากเชื่อต่อกันแท้ให้จกตาออกมาให้กันเบิงอย่าช้าเท่าวันเทิน ยักษ์จึงกล่าวว่าให้ท่านจกก่อนเราบัดนี้แล ท้าวจึงเดมือไปให้ยักษ์เห็นแล้ว เจ้าก็เต็ดเอาไปไม่มาเปาพันที่ให้เป็นตา ๒ หน่วย แล้วเอาอันมาตั้งไว้เหนือฝ่ามือแห่งยักษ์ว่า เราเจอะตาออกได้ให้แก่ท่านบัดนี้แล ท่านจึงจกเอาตาแห่งท่านออกมาตั้งไว้เหนือมือแห่งเราบัดนี้เทิน คั้นว่าท้าวกล่าวดังนี้แล้วยักษ์ก็จกเอาตา ๒ หน่วยแห่งมันออกมาตั้งไว้เหนือฝ่ามือแห่งมหาสัตว์เจ้าบัดนี้แล”^{๘๒}

จะเห็นว่าในวรรณกรรมเรื่องนี้ก็มีการแสดงถึงความซื่อสัตย์จริงใจต่อกันเหมือนการผูกเสี่ยวทั่วไป แต่การแสดงความจริงใจโดยการควักลูกตาออกมาแลกกันนั้นเป็นเพียงแค่เรื่องที่ปรากฏในวรรณกรรมเท่านั้น เพราะผู้แต่งต้องการให้ได้ความสนุกสนาน แต่ทั้งนี้ก็ได้นำแนวคิดมาจากประเพณีการผูกเสี่ยวจริงที่มีการดื่มน้ำสาบานเพื่อแสดงความจริงใจต่อกันดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

^{๘๑} ๕/๘/๒/๑ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๕ ลานที่ ๘ หน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๑

^{๘๒} ๕/๘/๒/๔ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๕ ลานที่ ๘ หน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๔

จากการศึกษาคติธรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาเห็นได้ว่า ได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมความเป็นอยู่ของคนในสังคมอีสานที่ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของชาวอีสานที่ฝังรากลึกในจิตใจมาช้านาน ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ก็ยังคงปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงประเพณีอันดีงามที่ได้ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาไม่ว่าจะเป็นประเพณีการแต่งงาน ประเพณีเกี่ยวกับกบ การทำศพ ประเพณีผูกเสี่ยวที่ชาวอีสานยังคงปฏิบัติรักษาไว้จนถึงปัจจุบัน และยังสะท้อนให้เห็นถึงข้อคิด คติธรรม คำสอน ที่ผู้แต่งพยายามสอดแทรกไว้ตลอดทั้งเรื่อง โดยเฉพาะข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องการรักษาศีลและการทำทานที่เป็นข้อคิดเตือนใจไม่ให้ผู้คนประมาทในการใช้ชีวิต และเป็นสิ่งที่สามารถหล่อหลอมให้คนในสังคมใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข วรรณกรรมอีสานที่ว่า มีคุณค่าต่อวิถีชีวิตทางสังคมของชาวอีสานนั้น เพราะวรรณกรรม มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนอีสานเป็นอย่างดี ทั้งนี้เนื่องจากนักปราชญ์อีสานโบราณได้คัดสรรคัลลักรองมาจากประสบการณ์และหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่บรรพบุรุษได้นำปฏิบัติในชีวิตประจำวัน จนเป็นที่ยอมรับทั่วไป^{๘๓}

นอกจากคติธรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักการดำเนินชีวิตแล้ว ในวรรณกรรมลำตัดแตนครายยังมีการกล่าวถึงแสดงให้เห็นถึงสภาพการปกครองแบบหัวเมืองอีสานโบราณ โดยมีการกล่าวถึงตำแหน่งการปกครอง ๖ ตำแหน่ง ได้แก่ เจ้าเมือง อุปฮาด เมืองแสน เมืองจันทน์ เมืองขวา และเมืองฮาม ทั้งนี้สันนิษฐานได้ว่าสังคมในสมัยที่มีการแบ่งวรรณกรรมเรื่องนี้อาจมีการปกครองแบบหัวเมืองอีสานโบราณ ผู้แต่งจึงได้สะท้อนให้เห็นการปกครองในสมัยของตนแทรกอยู่ในวรรณกรรมเรื่องนี้ ดังที่ปรากฏในตอนทีกล่าวถึงเมืองพาราณสีว่าเป็นเมืองที่มีความงามมาก ผู้คนต่างมีความสุข เพราะผู้ปกครองบ้านเมือง (เจ้าเมือง) เป็นผู้ที่มศีลธรรม ซึ่งจากข้อความนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงการปกครองแบบที่มีเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครอง ดังข้อความว่า

ในกาลปางก่อนนั้นยังมีเมืองอัน ๑ ชื่อว่าเมืองพาราณสี มีหลังเรือนนั้บโกฏี หน้าซ้อยโชดสมงาม เมื่อนั้นเขาทั้งหลายบ่พากันกระทำบาป เขาก็บ่หยาบชำผิดผลียง เหตุว่าเขายำแยงพ่อแม่กับทั้งเถ้าแก่แลขุนคอน ภาวนาทุกคำเช้า เขาก็กินเหล้าเมามัวเป็นดังเมืองแห่งท่านผู้อื่นแท้ดีหลี เหตุว่าพระยาสิเป็นเจ้าก็บ่เข้าซึ่งสตรี บ่เอาผีเป็นที่พึ่ง พระยาเจ้าตนนั้นตั้งไว้ต่อครองธรรมเลยจำนำแต่ศีล ๕ ตั้งแรกแต่ได้เป็นพระยาใหม่เสวยเมือง^{๘๔}

นอกจากนี้มีการกล่าวถึงตำแหน่งทางการปกครองในกรมการเมืองอีก ๕ ตำแหน่งได้แก่ อุปฮาด เมืองแสน เมืองจันทน์ เมืองขวา และเมืองฮาม ดังข้อความว่า “เมื่อนั้นพระบาทเจ้าเลยเกณฑ์

^{๘๓} สัมภาษณ์, นายประยงค์ สรไชย นักวิชาการศาสนา มจร.อบลราชธานี

^{๘๔} ๑/๓/๑/๔ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๑ ลานที่ ๓ หน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๔

ตกขุนหาญปีกซ้าย หัวหน้านั้นไว้เมืองขวaleyเล่า ตกปีกขวาไว้แก่อุปฮาดว่า ดูราท่านทั้งหลายอย่าช้า
 อย่างานาน กุสสาณโย (กุสลอริโย) อันว่ากุศลข้าศึกในกาลบัดนี้เอาแต่อุปราชเป็นแดนเท่าวันเทิน..”^{๘๕}
 สรุปได้ว่า แนวคิดเชิงสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องตักแตนคำ ได้สะท้อนค่านิยมของคนใน
 ท้องถิ่นอีสาน สังคมการปกครอง ความเชื่อในทางพุทธศาสนาเรื่องของบุญบาปเรื่องของกฎแห่งกรรม
 และการเวียนว่ายตายเกิด รวมถึงความเชื่อของคนในท้องถิ่นอีสานเรื่องความฝัน ความเชื่อเกี่ยวกับ
 ไสยาศาสตร์ โหราศาสตร์ ตลอดจนถึงวัฒนธรรมประเพณีของชาวอีสานบางประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอด
 ต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน เช่น ประเพณีการแต่งงาน (กินดอง) ประเพณีการผูกเสี่ยว และประเพณี
 โบราณของชาวอีสาน เช่น ประเพณีการตีมน้ำสำบานประเพณีราชาภิเษก นอกจากนี้ยังสะท้อนให้
 เห็นถึงข้อคิด หลักธรรมคำสอนทางศาสนาที่มุ่งเน้นให้เห็นโทษของตัณหา รู้จักทำบุญ รักษาศีล เพื่อ
 ความเป็นสุขของตนและเพื่อการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

คติธรรมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมความเป็นอยู่ของคน
 ในสังคมอีสานที่ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของชาวอีสานที่ฝังรากลึกในจิตใจมาช้านาน ซึ่งแนวคิด
 เหล่านี้ก็ยังคงปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงประเพณีอันดีงามที่ได้ปฏิบัติสืบทอด
 ต่อกันมาไม่ว่าจะเป็นประเพณีการแต่งงาน ประเพณีเกี่ยวกับกับการทำศพ ประเพณีผูกเสี่ยวที่
 ชาวอีสานยังคงปฏิบัติรักษาไว้จนถึงปัจจุบัน และยังสะท้อนให้เห็นถึงข้อคิด คติธรรม คำสอน ที่ผู้แต่ง
 พยายามสอดแทรกไว้ตลอดทั้งเรื่อง โดยเฉพาะข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องการรักษาศีลและการทำทานที่เป็น
 ข้อคิดเตือนใจไม่ให้ผู้คนประมาทในการใช้ชีวิต และเป็นสิ่งที่สามารถหล่อหลอมให้คนในสังคมใช้ชีวิต
 อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

๔.๕ สรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์คติธรรมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน
 คัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี ทั้ง ๓ เรื่อง ได้แก่ ๑) เรื่องเสียวสวาด ๒) ท้าวหัวข้อหล่อ และ
 ๓) ตักแตนคำ ที่ปรากฏในจังหวัดอุบลราชธานี สรุปได้ว่า

ในสังคมอีสาน ประชาชนส่วนมากจะนับถือพระพุทธศาสนา คำสอนหรือคติธรรมจะสอน
 ให้เชื่อเรื่องบาปบุญ เรื่องกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรกสวรรค์ มนุษย์จะเวียนว่ายตายเกิดในสาม
 โลกนี้ และสอนให้บำเพ็ญเพียรโดยมีพระนิพพานเป็นเป้าหมายอันสูงสุดทางพระพุทธศาสนา อันเป็น

^{๘๕} ๔/๙/๒/๒ หมายถึง ปรากฏในผูกที่ ๔ ลานที่ ๙ หน้า ๒ บรรทัดที่ ๒

การหลีกเลี่ยงจาก วัฏฏะ ที่หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิด หรือวนเวียนด้วยอำนาจกิเลสกรรม และวิบาก เช่นกิเลสเกิดขึ้นแล้วให้ทำกรรม เมื่อได้ทำกรรมแล้วย่อมได้รับผลของกรรม เมื่อได้รับผลของกรรมแล้วกิเลสก็เกิดอีก แล้วทำกรรม เสวยผลกรรม หมุนเวียนต่อไป^{๘๖} ความเชื่ออีกอย่างหนึ่งก็คือความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน คือพระพุทธศาสนาที่ผสมกับความเชื่ออื่นจนชาวบ้านแยกกันไม่ได้ว่าส่วนไหนมาจากพุทธแท้ๆ ตามหลักคัมภีร์ของพระศาสนา

ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในสังคมอีสานมีอยู่สองระดับ คือระดับโลกียะและโลกุตระ พระพุทธศาสนาในระดับโลกุตระนั้นคือ มุ่งพิจารณาสภาวะธรรมชั้นสูง คือมุ่งสู่นิพพาน ซึ่งชาวเห็นว่าพระพุทธศาสนาระดับนี้ จะเข้าถึงได้ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่าง จึงปล่อยให้เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล และกลุ่มปัญญาชนทางพระพุทธศาสนา ส่วนพระพุทธศาสนาในระดับโลกียะ คือศาสนาที่เกี่ยวข้องกับโลก เอื้อต่อชีวิตในสังคมอย่างราบรื่น จะเห็นได้จากคำสอนให้แสวงสุขในภพนี้ เช่นสอนให้รู้จักทำบุญทำทานสำหรับตนและผู้อื่น ไม่เบียดเบียนกัน เมื่อใครปฏิบัติตามได้ ก็ย่อมอยู่ในสังคมด้วยดี คำสอนในระดับนี้ก็คือศีลห้าและศีลแปด ซึ่งเป็นคำสอนที่ทำให้ตัวเองและผู้อื่นไม่เดือดร้อน

เนื้อหาของนิทานเป็นตัวกระตุ้นให้มีการประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบที่ติงาม คุณธรรมเป็นสิ่งที่ติงามทางจิตใจ เป็นคุณค่าของชีวิตในการบำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ ให้เกิดความรักสามัคคี ความอบอุ่นมั่นคงในชีวิต ความกตัญญู ความเพียร ความเมตตา ความเสียสละ ได้แก่ มุ่งสั่งสอนให้ผู้ปฏิบัติประสบความสำเร็จในสังคมได้แก่ หลักศีล ๕ และศีล ๘ รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องบุญบาป เวนกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรกกับสวรรค์ เป็นรากฐานกับชีวิตประจำวันของชาวอีสาน ส่วนหลักธรรมในโลกุตระ คือหลักธรรมที่มุ่งสู่สภาวะธรรมชั้นสูง คือมุ่งสู่นิพพาน ที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามหลักการในพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวอีสานได้นำเอาเชื่อในพระพุทธศาสนาในระดับโลกียะ ไปผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีสังเทวดา ก่อให้เกิดพระพุทธศาสนาระดับชาวบ้านขึ้นในสังคมอีสาน เป็นลักษณะของความรู้สึกรู้สึกนึกคิดทางจิตใจ เป็นสภาพคุณงามความดีที่สั่งสมอยู่ในจิตใจของมนุษย์เป็นเวลายาวนาน เป็นตัวกระตุ้นให้มีการประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบที่ติงาม คุณธรรมเป็นสิ่งที่ติงามทางจิตใจ เป็นคุณค่าของชีวิตในการบำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ ให้เกิดความรักสามัคคี ความอบอุ่นมั่นคงในชีวิต

^{๘๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ , หน้า ๒๒๒.

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๒ ประวัติความเป็นมาของนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี

นิทานพื้นบ้าน หมายถึง งานเขียนทุกชนิดทั้งประเภทร้อยกรองและร้อยแก้ว ที่ผู้เขียนได้สื่อความคิดของตนเองรวมทั้งความคิดของผู้อื่นที่ได้สืบทอดต่อกันมา ซึ่งจะใช้ภาษาพื้นบ้านในการถ่ายทอดเป็นเอกลักษณ์ และสื่อเรื่องราวด้านต่างๆ ของท้องถิ่นได้โดยเฉพาะ เช่น จาริตประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ ช่วยให้ผู้ฟังและผู้อ่านได้ผ่อนคลายทุกข์ ผ่อนคลายความตึงเครียด เป็นคติเตือนใจ ช่วยอบรมปมนิสัย ช่วยให้เข้าใจสิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ธรรมชาติ เพื่อเสริมศรัทธาในศาสนา เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

เป้าหมายของการแตงนิทานพื้นบ้าน คือ เพื่อใช้เป็นบทในการ ขับ อ่าน แสดง แพร่กระจายไปเรื่อยๆ เรื่องก็ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม ภูมิศาสตร์วัฒนธรรมประเพณี จนเป็นมรดกทางวัฒนธรรม วรรณกรรมท้องถิ่นย่อมสัมพันธ์กับฉันทลักษณ์และชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมของท้องถิ่นนั้นๆ ต้องการถ่ายทอดคติธรรมแนวคิดทางพุทธปรัชญา ทำให้เข้าใจพื้นบ้านอีสานได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น วรรณกรรมเรื่องท้าวหัวซ้อหล่อ เป็นองค์ความรู้การสร้างทุนทางวัฒนธรรม และที่สำคัญมีการสอดแทรกแนวคิดและพุทธจริยศาสตร์เพื่อสั่งสอนให้คนประพฤติปฏิบัติตามเป็นคนดี

๕.๑.๒ เพื่อศึกษาหลักคติธรรมธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี

คติธรรมธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏนิทานพื้นบ้านในคัมภีร์โบราณจังหวัดอุบลราชธานี มีการสำรวจและตรวจสอบคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ในสถานที่ต่างๆ เช่น วัด บ้านหมอธรรม และบ้านปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งคัมภีร์ที่ถูกครอบครองโดยหมอธรรมและปราชญ์ชาวบ้านนั้นจะถูกหว่านแหนเพราะถือว่าเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่เก็บไว้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์และเป็นตารายาสมุนไพรมิสามารถนำมาเปิดเผยต่อที่สาธารณะได้ ส่วนคัมภีร์โบราณที่เก็บไว้ตามวัดนั้นมีการสำรวจจากผู้เชี่ยวชาญด้านคัมภีร์โบราณโดยเฉพาะแล้วทำการคัดแยกประเภทคัมภีร์เพื่อจัดเป็นหมวดหมู่ตามเนื้อหาสาระที่ปรากฏหรือถูกจารไว้ในคัมภีร์โบราณแต่ผูก และมีการแบ่งเป็นหมวดหมู่เป็นกลุ่มย่อยๆ เพื่อสะดวกในการสืบค้นโดยแยกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้ หมวดที่หนึ่งว่าด้วยหมวดศาสนาและปรัชญา ซึ่งประกอบด้วย คัมภีร์ต่างๆทางศาสนา บทสวดมนต์ พิธีกรรม อานิสงค์ต่างๆ จริยศาสตร์ สุภาชิตคา

สอน ตำรายาตำราโหราศาสตร์และตำราไสยศาสตร์ เป็นต้น หมวดที่สองว่าด้วยหมวดวรรณกรรม ประกอบด้วย ตำนานนิทานพื้นบ้าน นิคม (พื้นสี่หรือนิทานก้อม) คำผญา-ภาษิต โตงโตย กลอนสาร และกลอนลำ เป็นต้นหมวดที่สามว่าด้วยหมวดประวัติศาสตร์ ประกอบด้วยพงศาวดาร ตำนานพื้นบ้านพื้นเมือง ตำนานพื้นพระ ตำนานพื้นพระธาตุ ตำนานเทศน์ รวมถึงกฎหมายโบราณ เป็นต้น

๕.๑.๓ เพื่อวิเคราะห์คตินิยมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน คัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี

ในสังคมอีสาน ประชาชนส่วนมากจะนับถือพระพุทธศาสนา คำสอนหรือคตินิยมจะสอนให้เชื่อเรื่องบาปบุญ เรื่องกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรกสวรรค์ มนุษย์จะเวียนว่ายตายเกิดในสามโลกนี้ และสอนให้บำเพ็ญเพียรโดยมีพระนิพพานเป็นเป้าหมายอันสูงสุดทางพระพุทธศาสนา อันเป็นการหลีกเลี่ยงจาก วัฏฏะ ที่หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิด หรือวนเวียนด้วยอำนาจกิเลสกรรม และวิบาก เช่นกิเลสเกิดขึ้นแล้วให้ทำกรรม เมื่อได้ทำกรรมแล้วย่อมได้รับผลของกรรม เมื่อได้รับผลของกรรมแล้วกิเลสก็เกิดอีก แล้วทำกรรม เสวยผลกรรม หมุนเวียนต่อไป ความเชื่ออีกอย่างหนึ่งก็คือความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน คือพระพุทธศาสนาที่ผสมกับความเชื่ออื่นจนชาวบ้านแยกกันไม่ได้ว่าส่วนไหนมาจากพุทธแท้ๆ ตามหลักคัมภีร์ของพระศาสดา

ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในสังคมอีสานมีอยู่สองระดับ คือระดับโลกิยะและโลกุตระ พระพุทธศาสนาในระดับโลกุตระนั้นคือ มุ่งพิจารณาสภาวะธรรมชั้นสูง คือมุ่งสู่นิพพาน ซึ่งชาวเห็นว่าพระพุทธศาสนาระดับนี้ จะเข้าถึงได้ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่าง จึงปล่อยให้เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล และกลุ่มปัญญาชนทางพระพุทธศาสนา ส่วนพระพุทธศาสนาในระดับโลกิยะ คือศาสนาที่เกี่ยวข้องกับโลก เอื้อต่อชีวิตในสังคมอย่างราบรื่น จะเห็นได้จากคำสอนให้แสวงสุขในภพนี้ เช่นสอนให้รู้จักทำบุญทำทานสำหรับตนและผู้อื่น ไม่เบียดเบียนกัน เมื่อใครปฏิบัติตามได้ ก็ย่อมอยู่ในสังคมด้วยดี คำสอนในระดับนี้ก็คือศีลห้าและศีลแปด ซึ่งเป็นคำสอนที่ทำให้ตัวเองและผู้อื่นไม่เดือดร้อน

เนื้อหาของนิทานเป็นตัวกระตุ้นให้มีการประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบที่ติงาม คุณธรรมเป็นสิ่งที่ติงามทางจิตใจ เป็นคุณค่าของชีวิตในการบำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ ให้เกิดความรักสามัคคี ความอบอุ่นมั่นคงในชีวิต ความกตัญญู ความเพียร ความเมตตา ความเสียสละได้แก่ มุ่งสั่งสอนให้ผู้ปฏิบัติประสบความสำเร็จในความสุขในโลก ได้แก่ หลักศีล ๕ และศีล ๘ รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องบุญบาป เวนกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรกกับสวรรค์ เป็นรากฐานกับชีวิตประจำวันของชาวอีสาน ส่วนหลักธรรมในโลกุตระ คือหลักธรรมที่มุ่งสู่สภาวะธรรมชั้นสูง คือมุ่งสู่นิพพาน ที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามหลักการในพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวอีสานได้นำเอาเชื่อในพระพุทธศาสนาในระดับโลกิยะ ไปผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีสังเทวดา ก่อให้เกิดพระพุทธศาสนาระดับชาวบ้านขึ้นในสังคมอีสาน เป็นลักษณะของความรู้สึกนึกคิดทางจิตใจ เป็นสภาพคุณงามความดีที่สั่งสมอยู่ในจิตใจของมนุษย์เป็นเวลายาวนาน เป็นตัวกระตุ้นให้มีการประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบที่ติงาม

คุณธรรมเป็นสิ่งที่ตั้งงามทางจิตใจ เป็นคุณค่าของชีวิตในการบำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ ให้เกิดความรักสามัคคี ความอบอุ่นมั่นคงในชีวิต

๕.๒ อภิปรายผล

คติธรรมในนิทานพื้นบ้านพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของจังหวัดอุบลราชธานีที่มีประโยชน์ต่อสังคมปัจจุบัน พบว่า คติธรรมมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมปัจจุบัน ใน ๒ แนวคิด คือ ๑) แนวคิดถึงการดำเนินชีวิตในปัจจุบันว่า เมื่อเกิดมาเป็นคนแล้ว ควรจะดำเนินชีวิตประจำวันให้ถึงจุดหมายปลายทาง สูงสุดแห่งชีวิต ตามแนวทางพระพุทธศาสนา หรือ แนวทางศาสนาของตนๆ เช่น จุดหมายปลายทางสูงสุดแห่งชีวิตชาวพุทธ คือ พระนิพพาน หรืออย่างน้อยก็สวรรค์เทวโลก หรือพรหมโลก และชาวพุทธฝ่ายมหายานก็แดนสุขาวดี

ส่วนจุดหมายปลายทางสูงสุดแห่งชีวิตของศาสนาคริสต์ คือสวรรค์ หรือขึ้นไปอยู่กับพระวิญญูณบริสุทธิ์ พระบิดา และพระบุตร (เยซู) ชาวอิสลามิกชน จุดหมายปลายทางสูงสุด ก็คือ ขึ้นไปอยู่กับอัลเลาะห์ ศาสนาคริสต์ อิสลาม ก็อยู่สวรรค์เสวยสุขร่วมกับพระพระเจ้า ฝ่ายศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จุดหมายปลายทางสูงสุดแห่งชีวิตก็คือ โมกษะ ความหลุดพ้นจากโลกพันธะ เพราะฉะนั้นเมื่อพระศาสนาต่างๆศาสนา สอนให้คนเป็นคนดีศีลธรรมจึงเป็นสิ่งดึงดูดให้ศาสนิกชนของแต่ละศาสนายึดเหนี่ยว ถือประเพณี ปฏิบัติ อันจะเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวันในปัจจุบันเมื่อยึดถือมาเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนให้คนเรามีสติระลึกได้ มีสัมปชัญญะ รู้ตัวว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูก ก็หลีกเลี่ยงลดละ ปล่อยวาง หรือเลิกทำผิด หันมาทำสิ่งที่ถูก ตามพุทธโอวาท หลักการใหญ่แห่งศาสนของพระพุทธองค์ที่ว่า จงทำแต่ความดี หนีความชั่ว ทำใจให้สะอาดบริสุทธิ์ให้ชัดเจนโดยการแสดงออกทางเมตตากรรม แสดงออกทางกายด้วยเมตตาธรรม เมตตาวจีกรรม แสดงออกทางวาจาด้วยเมตตาธรรม และแสดงออกทางจิตใจ ด้วยเมตตาเมตตากรรม อันล้าลึกเสมอดั้นเสมอปลาย และทุกคนก็จะมีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตามสภาวะความเหมาะสมได้ในสังคมปัจจุบัน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัย ขอเสนอแนะ เป็น ๓ ประเด็น คือ

๑) ด้านนโยบาย (ปรัยัติ) สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรร่วมมือกันจริงกับวิทยาลัยสงฆ์ วิทยาเขตทุกแห่งทั่วประเทศไทย จัดตั้งศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์ เปิดโอกาสผลิตนักวิจัยรุ่นใหม่ให้มีมากยิ่งขึ้น เราอาจได้นักวิจัยฝีมือระดับสากลก็ได้

๒) ให้ทุนวิจัย (ปฏิบัติ) เริ่มจากทการวิจัยในห้องเรียน สิ่งแวดล้อมรอบๆตัว ภายในวิทยาลัยสงฆ์ วิทยาเขต ของแต่ละจังหวัด ค่อยๆขยายออกไปสู่วิทยาลัยภาคและวิทยาลัยทั่วประเทศ

โดยเริ่มแลกเปลี่ยน เรียนรู้ นักวิจัยระหว่างจังหวัด ระหว่างภาค และระหว่างประเทศ ตลอดจนระหว่างนานาชาติต่อไป

๓) จัดกิจกรรม (ปฎิเวธ) เพื่อเล็งผลคั่นคว่าหานักวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตต่างๆ ทั่วประเทศ โดยการจัดที่ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคใต้ เมื่อจัดครบทุกภาคแล้ว จึงรวมประกวดผลงานวิจัยแยกเป็น ๔ ระดับ คือ ผลงานวิจัยดีเยี่ยม ดีเด่น ดีมาก และดี มาตีพิมพ์ออกเผยแพร่ผ่านสื่อสารมวลชนสาธารณะ จัดกิจกรรมมอบโล่ มอบรางวัล เป็นการประกาศเชิดชูเกียรติคุณ ผลงานวิจัย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสู่สายตาชาวไทย ชาวเอเชีย และทั่วโลกต่อไป

จากการอภิปรายผลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์แล้ว พบว่า นิทานพื้นบ้าน ๓ เรื่อง ได้แก่ ๑) เรื่องเสียวสวาด ๒) ท้าวหัวข้อหล่อ และ ๓) ต๊กแตนคำ ที่ปรากฏในจังหวัดอุบลราชธานี เป็นนิทานที่ประชาชนคนไทยทั่วอีสานสนใจเล่าสืบต่อกันมาช้านานจนกลายเป็น มรดกตกทอดอันล้ำค่าของสังคมทางภาษาและวรรณกรรมถือว่า เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชาติอีกอย่างหนึ่ง ควรแก่การศึกษาของลูกหลานไทยศึกษาต่อไป

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ :

กรมศิลปากร สำนักหอสมุดแห่งชาติ. แบบอักษรโบราณ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๔๗

ก่องแก้ว วีระประจักษ์. จารึกลานทองสมเด็จพระมหาเถรจุฬามณี. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๖

คณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๙). กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๕

ธวัช ปุณโณทก.วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๗

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา.การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณี ตัวอย่าง. กรุงเทพมหานคร ๒๕๔๖

ชิต นิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ชนบท. ในเอกสารการสอนชุดวิชาความรู้ทั่วไปสำหรับการพัฒนาระดับตำบล หมู่บ้าน. พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน่วยที่ ๘. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๒

พิสิฐภัฏ โคตรสุโพธิ์. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เพื่อการสำรวจ อนุรักษ์พระธรรมคัมภีร์ วัดในจังหวัดพะเยา ๒๐. เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๙

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์.กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ. วิพากษ์แนวคิดพระพุทธศาสนาสำหรับโลกหลังยุคใหม่.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗

พระนันทปัญญาจารย์. จุฬคั่นดวงศ์. กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรสแอนด์กราฟฟิค, ๒๕๔๖

พระดิเรก วชิรญาโณ อินจันท์. **คู่มือการสำรวจคัมภีร์ใบลาน**. เชียงใหม่ : กลุ่มใบลาน วัดอุโมงค์สวน
พุทธธรรม, ๒๕๔๕

ภูมิจิต เรืองเดช. **วรรณกรรมท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์**. บุรีรัมย์ : สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์, ๒๕๔๒

มนัส สุขสาย. **ตำราเรียนอักษรโบราณอีสาน**. อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มุลมั่งอีสาน, ๒๕๔๓.

รัตนา จันท์เทาว์, “การปริวรรตใบลานอีสาน : ตารายา ”, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
, ๒๕๔๘

ลิขิต ลิขิตานนท์, **ยุคทองแห่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาไทย : ล้านนาไทย, อนุสรณ์
พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสรณ์สามกษัตริย์**, (เชียงใหม่ : ทัพย์เนตรการพิมพ์,
๒๕๒๓),

สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : มหาม
กุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙)

สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **วิวัฒนาการงานเขียนภาษาบาลีในประเทศไทย : จารึก ตำนาน พงศาวดาร
สาส์น ประกาศ**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙

สมชาย นิลอาธิ(ผศ.). **โลกทัศน์จากหนังสือใบลาน : คติชนและวิถีชีวิต**, เอกสารวิชาการลำดับที่ ๑๘
โครงการอนุรักษ์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๔)

สมัย วรรณอุตร. **โครงการอนุรักษ์ใบลานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
อ.กันทรวิชัย จ. มหาสารคาม**

สงบ บุญคล้าย, **ภาษาเขมรในภาษาไทย และมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก กุมาร มัทรี**, (บุรีรัมย์ :
วิทยาลัยครูบุรีรัมย์, ๒๕๒๔

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (๒๕๔๐). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๔**. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๐.

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, **การพัฒนาชนบทไทย**, .กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๓๑.

วิโรจน์ ผดุงสุนทรารักษ์. **อักษรไทยและอักษรขอมไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคาแหง, ๒๕๔๗.

อคิน รพีพัฒน์, **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคม และวัฒนธรรมไทย**.
กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภารการพิมพ์, ๒๕๒๗

อดุล ตะพัง **ภาษาและอักษรอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
๒๕๔๓

(๒) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กฤษฎา ศรีธรรมมา และคณะ. “การสืบค้นภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านอีสานในคัมภีร์ยาโบราณ”.

รายงานการวิจัย. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
๒๕๕๒

คำแหง วิสุทธางกูร, การวิเคราะห์วรรณกรรมอีสานเรื่องทำกาพะเกษเชิงจริยศาสตร์, คณะ
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, เอกสารคัดสำเนา

ตุลาภรณ์ แสนปรน. “การวิเคราะห์คัมภีร์โบราณวัดในเขตอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง”. รายงาน
การวิจัย. (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ๒๕๕๙

พุทธรักษ์ ปราบนอก, “หลักพุทธธรรมในวรรณกรรมคำสอนอีสาน” คณะสังคมศาสตร์และมนุษย
ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, เอกสารคัดสำเนา

พระครูศรีปริยัตยาภิวัฒน์, ดร., “ศึกษาพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องธรรมสร้อย
สายคำ”, รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๕

สัญญา สะสอง, “แนวคิดเชิงปรัชญาในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสต
รมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

บุญส่ง สิ้นจันนอก, “การศึกษาเปรียบเทียบจริยธรรมชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นของชาว
ไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหา
บัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๒.

สุพรรณ ทองคล้าย, “ลักษณะร้อยกรองพื้นบ้านอีสาน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหา
บัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔

นงลักษณ์ ขุนทวี, “การศึกษาคุณค่าวัฒนธรรมอีสานเรื่องเสียวสวาสดี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษา
ศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม,
๒๕๒๙.

พระมหาสุระเวช วชิโร, “ศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ทางพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน
เรื่องพระยาคนคาก”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓

พระสุธีวรालังการ (สมคิด สิริคุตโต). “ศึกษาวิเคราะห์นิพพานสูตรในคัมภีร์ล้านนา”. วิทยานิพนธ์
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๓

พระสมหมาย ปวโร (ดิตะปัน). “การศึกษาวิเคราะห์ วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก: กรณีศึกษาชู
ชกัณฑ์ในคัมภีร์โบราณ อักษรขอม”. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต,

(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖

บัวไข เพ็งพระจันทร์. “การฟื้นฟูคัมภีร์โบลานในยุคจินตนาการใหม่สาธารณรัฐประชาธิปไตย

ประชาชนลาว”. คุชฎีนิพนธ์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทศึกษา.บัณฑิต

วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑

ยุพาพร รูปงาม. การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงบประมาณ ในการปฏิรูป ระบบราชการ. ภาค

นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕

สมคิด สุขเอิบ, “การศึกษาตู้และหีบเก็บคัมภีร์โบลานเพื่ออนุรักษ์และพัฒนารูปแบบและโครงสร้าง

ทางศิลปกรรม โดยชุมชนมีส่วนร่วมในวัด จังหวัดยโสธร”. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศา

ศตรมหาบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,

๒๕๕๑

วรรณวิทย์ เหลืองประภัสร์, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์โบลานเรื่องสตราอภิรกรรมกำเนิด”. สาร

นิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗

๓) รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์, พระครูอุบลสิกขการ เจ้าอาวาสวัดบ้านแค

สัมภาษณ์, พระครูโกศลวิหการคุณ, เจ้าอาวาสวัดกลาง รองเจ้าคณะอำเภอเมือง

สัมภาษณ์, พระครูปริยัติสิทธิคุณ, รองเจ้าคณะอำเภอวารินชำราบ เจ้าอาวาสวัดค่านางรวาย

สัมภาษณ์, พระครูมหาสุกวิหารธรรม, เจ้าคณะตำบลแสนสุขรองเจ้าอาวาสวัดใหม่ทองสว่าง

สัมภาษณ์, พระครูวุฒิธรรมบัณฑิต, รองเจ้าอาวาสวัดศรีประดู่

สัมภาษณ์, นาย สมัย เพ็งแจ่ม ประธานกรรมการประสานงานส่วนภูมิภาค ภาค 7

สัมภาษณ์, นายถนอม แสงดี นักปราชญ์ชาวบ้าน

สัมภาษณ์, นายสมัย สาคำภีร์ นักปราชญ์ชาวบ้าน

สัมภาษณ์, นายปาน พรหมบุตร นักปราชญ์ชาวบ้าน

สัมภาษณ์, นางศิริมา ทองบุญ นักปราชญ์ชาวบ้าน

สัมภาษณ์, ผศ.ดร.บรรมย์ ฝางคำ ประชาชนทั่วไป

สัมภาษณ์, ผศ.ดร.พูลศักดิ์ หอมสมบัติ นักวิชาการศาสนา

สัมภาษณ์, .นางสาวรัชณี จันทร์พยับ ประชาชนทั่วไป

สัมภาษณ์, ดร.ศรีอรุณ คำโท อาจารย์มหาวิทยาลัย

สัมภาษณ์, ผศ.เกียรติศักดิ์ บุตรราช อาจารย์มหาวิทยาลัย

สัมภาษณ์, ดร.สมชาย ฐานเจริญ นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา อุบลราชธานี

สัมภาษณ์, นายประยงค์ สรไชย นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา มจร.อุบลราชธานี

สัมภาษณ์, นายสรารุฒ ชันธวิชัย นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา มจร.อุบลราชธานี

สัมภาษณ์, ผศ. สมนึก จันทรีโสตา นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา มจร.อุบลราชธานี

สัมภาษณ์, ดร.นคร จันทราช นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา มจร.อุบลราชธานี

สัมภาษณ์, นายวุฒิชัย ระดาพันธ์, นักวิชาการพัฒนาชุมชนปฏิบัติการ จังหวัดอุบลราชธานี

สัมภาษณ์, นางครองขวัญ สรรเสริญ, นักวิชาการวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี

สัมภาษณ์, .สิบเอกชัยโรจน์ สันทกุลนัย, นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ จังหวัดอุบลราชธานี

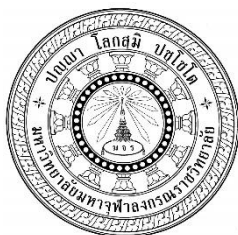
สัมภาษณ์, .นางครองขวัญ สรรเสริญ, นักวิชาการวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี

สัมภาษณ์,นางสาวรัชณี จันทสังข์, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ จังหวัดอุบลราชธานี

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์การวิจัย

เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์คตินิยมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในคัมภีร์
โบราณของจังหวัดอุบลราชธานี

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ประกอบไปด้วย ๓
ตอน คือ ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์ ตอนที่ ๒ ข้อคำถามเกี่ยวกับข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาที่
ให้แสดงความคิดเห็นในคตินิยมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณ และตอนที่ ๓
ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

ชื่อ-นามสกุล.....

ตำแหน่งการทำงาน.....

ที่อยู่สถานที่ทำงาน.....

.....

อายุ.....ปี นับถือศาสนา ..... เพศ ชาย หญิง

บ้านที่อยู่อาศัย.....

หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....

จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....

เบอร์โทรศัพท์ที่สามารถติดต่อได้.....

E-mail.....ไลน์.....

วัน/เดือน/ปี ที่เข้าร่วม.....

**ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาที่แสดงความคิดเห็นในคตินิยมพื้นบ้านทางพระพุทธศาสนา
ที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณ ๓ เรื่อง ๑) นิทานพื้นบ้านเรื่องเสียวสวาด ๒) นิทานพื้นบ้านเรื่องท้าว
หัวข้อหล่อ ๓) นิทานพื้นบ้านเรื่องตักแตนคำ**

๑. คตินิยมในนิทานเรื่องเสียวสวาด

๑.๑ มีความหมายและความสำคัญอย่างไร จงอธิบาย

.....
.....
.....

๑.๒ ปรากฏในเรื่องเสียวสวาด ตอนใด มีข้อความอย่างไร

.....
.....
.....

๑.๓ มีประโยชน์ต่อสังคมไทยปัจจุบัน อย่างไร

.....
.....
.....

๒. คติธรรมในนิทานพื้นบ้านเรื่องท้าวหัวข้อหล้อ

๒.๑ มีความหมายและความสำคัญอย่างไร จงอธิบาย

.....
.....
.....

๒.๒ ปรากฏในเรื่องท้าวหัวข้อหล้อตอนใด มีข้อความอย่างไร

.....
.....
.....

๒.๓ มีประโยชน์ต่อสังคมไทยปัจจุบัน อย่างไร

.....
.....
.....

๓. คติธรรมในนิทานพื้นบ้านเรื่องตักแตนคำ

๓.๑ มีความหมายและความสำคัญอย่างไร จงอธิบาย

.....
.....
.....

๓.๒ ปรากฏในเรื่องเรื่องตักแตนคำ ตอนใด มีข้อความอย่างไร

.....
.....
.....
.....

๓.๓ มีประโยชน์ต่อสังคมไทยปัจจุบัน อย่างไร.....

.....
.....
.....
.....

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....
.....
.....

ขอกราบขอบพระคุณท่านที่เสียสละเวลาอันมีค่าในการให้สัมภาษณ์

คณะผู้วิจัย

ภาคผนวก ข

ภาพการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลในการวิจัย

